

КРИВАВА КНИГА

ІРИВАВІ ІНИГА

Передрук видань 1919 та 1921 років

ДРОГОБИЧ
Видавнича фірма
"ВІДРОДЖЕННЯ"
1994

Видання являє собою передрук "Кривавої книги", яка вийшла двома частинами у 1919 і 1921 роках у Відні. Правочис оригіналів залишено без змін.

Матеріалами книги сказильний уряд УНР доводив світові, що Західна Україна не може залишитись у складі Польщі, бо це й надалі означатиме терор і етноцид з польської сторони та безкомпромісний опір з української. Однак рішенням переможців у першій світовій війні західні українці zostались єдиним народом колишньої Австро-Угорщини, якому відмовили у праві на самовизначення.

Публікація "Кривавої книги" не лише заповнить одну з "білих плям" нашої історії, а й дасть можливість краще й об'єктивніше зрозуміти події 30—40-их років.

Книга адресована історикам, політологам, краєзнавцям, усім, хто цікавиться визвольними змаганнями українського народу.

Упорядник, автор передмови та пояснень
Ярослав РАДЕВИЧ-ВИННИЦЬКИЙ

*Видавнича фірма "Відродження" висловлює подяку
Львівській науковій бібліотеці ім. В. Стефаніка АН України
за подані матеріали для видання цієї книги.*

К 0503020902—003
94 Без оголошення

ISBN 5-7707-4786-2

© Я. Радевич-Винницький,
Упорядкування, передмова,
пояснення, 1994

© Видавнича фірма "Відродження", 1994

ЧИ СТАНЕ МИНУЛЕ ІСТОРІЄЮ?

Героїчну і водночас тяжку історію має український народ. Обидві ці сторони минулого чи не найбільш повною мірою проявились в стосунках українців із їхніми північно-західними сусідами — поляками.

Поляки, досить скоро відчувши, що дорога на захід їм закавана німцями, почали свій "драп" нах Osten" — експансію на схід, де головним об'єктом їхніх зазіхань стала "текуча медом і молоком" Русь-Україна. Польські зусилля не були марними. Завдяки присланню земель східних сусідів Польща стала однією з найбільших і найбагатших країн Європи. Було все: і держава "від моря до моря", і військова потуга, і блиск знаті, і успіхи в науці та мистецтвах, і перемоги над грізною Туреччиною. Не було лише спокою на сході, не було зевності, що ці землі залишаться польськими назавжди.

Першою жертвою східної політики Польщі впади, природно, найближче розташовані галицькі землі. Після смерті останніх Рюриковичів і отрусення в 1340 році князя Болеслава-Юрія, поляка родом, але руського державника, Галицько-Волинська Русь, побившись ще деякий час у ковульсеях, приєднала своє державне існування. У 1349 році, уже раз вигнаний з Галичини, польський король Казимир прийшов сюди вдруге і, взявши Львів, оголосив себе "паном Руської землі". З того часу аж до 1939 року польське панування тут фактично не припинялось. Шість століть у Галичині тривав економічний визиск, безоглядне обмеження в правах автохтонного русько-українського населення, перманентна колонізація, духовно-культурний етноцид, послідовне нищення русько-української мови і — спочатку грецької, а пізніше греко-католицької — церкви, бо саме завдяки мові і церкві трималась (і утрималась!) на цих землях українськість.

1772 року після розподілу Польщі Галичина увійшла до складу Австрійської імперії. Українцям від того не стало гірше, але й не набагато краще. Поляки надалі займали панівне становище в краї, а до ополчення додалось опічечення. Проте на місце польської сваволі потрохи приходив оплякетення ідеями освіченої монархії австрійський порядок. Зокрема, було скасоване особисте підданство селян, панщину скорочено — подекуди до 12 днів на рік (див.: Бойківщина. Монографічний Збірник матеріалів про Бойківщину з Географії, Історії, Етнографії і Побуту. Філадельфія — Нью Йорк, 1980, стор. 133), зменшено податки. Селянські діти отримали можливість учитись у школі. Греко-католицька церква була зрівняна у правах із римо-католицькою. Українські священики дістали змогу здобувати значно кращу освіту.

У 1816 році єпископ Михайло Левицький і крилошанин Іван Могильницький заснували в Череминлі Товариство священиків, яке почало видавати "мовою звичайною, якої вживають по селах" підручники й літературу для народу. Ще через рік М. Левицький звернувся до австрійського уряду з меморандумом про "державне управління" української мови.

Справи галичан-українців шили на краще завдяки "весні народів" 1848 року. Національна ідея, виражена в художній літературі (передусім зусиллями "Руської трійці"), потребувала політичного відення і невдовзі набула організаційних форм у вигляді Головної Руської Ради у Львові та 45 провінційних Рад. На противагу польській Раді Народній, яка намагалась зробити Галичину провінцією польської держави, Головна Руська Рада висунула вимогу поділу Галичини на українську і польську (під петицією було зібрано 200 тисяч підписів), причому українська частина Галичини разом із Закарпаттям і Буковиною мали стати автономним краєм (з цією пропозицією перед урядом імперії першим виступив закарпатський діяч Адольф Добрянський).

Українці зуміли прорватись до віденського парламенту (39 депутатів), а наступного 1849 року навіть були створені мілітарні формуції — "руські стрільці" і народне озброєння. Вони підтримали австрійський трон, бо з історичного досвіду знали, що реанімація польської (як і угорської) держави не обіцяє їм нічого доброго і позбавить їх навіть тих скромних прав, які вони мали в Австрійській імперії. У зверненні Головної Руської Ради до "народа руського в Угорщині" (20 липня 1849 р.) говорилося, що галицькі русини п'ятсот років терплять польський гніт, а закарпатські — тисячу років угорський, і тепер настала пора з'єднатися, "щоби всі Русини були одним сильним в єдиному сообщенні щасливим народом", "щоби в сообщенні всіх нас, котрі одного походження, одної сьмо крови, однаким бесідумем язиком, отечеством Русинів от долгой неволі двинуюся, і всі ми совокушно одну область під владієм благого царя нашого творили, аже доброта і справедливість милостивого монарха нашого, котрий уставою конституційною з дня 4 марта с.р. ринос: упрівненіє: всякой народности вилекл...".

За підтримку монархії "вірні русини" були названі "тирольцями сходу", а мати-цісарєва власноручно вишила для галичан синьо-жовтий стяг. Що ж до більш вагомій віддаки, то русини не лише не одержали нічого, але й згодом багато чого навіть утратили. Боячись неспокійних, завше готових до повстання поляків, австрійський уряд порозумівся з польською аристократією Галичини, і в обмін на лояльність до імперії поляки отримали владу в краї.

Намісником Галичини у 1849 році став поляк Голуховський, усі державні і публічні установи теж почали обсаджуватись поляками. Національний і соціальний рух українців гальмувався всякими можливими і неможливими способами, для чого використовувались і австрійські конституційні закони. Цьому сприяв той факт, що свого часу Галичиною була названа вся територія Польщі, яка відійшла до Австрії, тобто землі, заселені українцями, і терени, на яких проживали поляки та спольщені протягом попередніх століть русини. (Нагадаємо, що і Б. Хмельницький і І. Виговський говорили, що Україна простягається доти, "де трецька віра була і мова їх ще існує — до Вісли").

1861 року Галичина отримала автономію з власним сеймом (парламентом), однак на 150 послів (депутатів) було лише 49 українців. Згодом було запроваджено куріяльну виборчу систему, наслідком чого кількість українських послів зменшилась до 14, а пізніше навіть до 11 осіб.

За конституцією 1867 року польська мова в Галичині була оголошена урядовою замість німецької, що дало можливість колонізувати Львівський

університет, професійно-технічну, середню і значною мірою навіть початкову освіту. В Галичині знову на повну силу запанували поляки: польськими були аристократія і чиновництво, польська інтелігенція була більш чисельною і освіченою, швидко колонізувались міста. Галичина мала стати польським П'ємонттом, з плацдарму якого повинно було відбутись відродження польської держави. Для кількісної переваги над русинами до поляків зараховували понад 800 тисяч євреїв Галичини.

Зрозуміло, що "сепаратизм", автономізаційні наміри українців ставали полякам на заваді і не могли викликати у них найменших симпатій. Конфронтація між поляками й українцями поглиблювалась.

Значна частина русинської інтелігенції, зокрема духовенство, спочатку надіялась, що австрійський уряд "зробить для нас усе потрібне", але, не дочекавшись, переорієнтувалась на Росію, яка, на їхню думку, мала б захистити русинів від колонізації та мадяризації. "Москвофіли" щедро фінансувала російська імперія. "Котяться Червоною Руссюю круглі срібні карбованці", — писав з цього приводу видатний діяч єврейського національного руху і великий правдолюб Володимир (Зевл) Жаботинський. (В. Жаботинський. Вибрані статті з національного питання. К., 1991, стор. 58)

Дуже вигідним було москвофільство для поляків. Адже ним можна було дискредитувати українців перед австрійцями: мовляв, ви їх "вірними русинами" називаєте, а вони постійно повторюють, що "Росія забере Галичину". (До речі, Росія справді декілька разів пробувала виміняти Галичину за "Царство Польське", тобто за підросійську частину Польщі, однак Відень не погоджувався: йому було достатньо клопоту і з поляками "Галіції"). Доходило і до відвертої співпраці між поляками та галицькими москвофілами. Так, намісник Галичини А. Потоцький шляхом виборчого терору шів москвофільську групу до галицького сейму, а з членами і симпатиками "всепольської" Народно-демократичної партії москвофіли зішлись на ґрунті ненависті до українців і євреїв.

Проте, незважаючи на всебічну підтримку, москвофільство почало занепадати, поступуючись місцем ідеї національного відродження. Важливу роль у цьому процесі відіграли твори наддніпрянських письменників, що після заборони української мови в 1863, 1876 та пізніших роках друкувались на підавстрійській Україні, організація "Просвіти" (1868), Товариства імені Шевченка (1873), створення Народної Ради (1885) та ін. Українська національна ідея, відроджене почуття соборності українського народу дедалі більше лідиювали на душі галичан і водночас непокоїли тих, хто в Галичині панував. Почались пошуки компромісних розв'язань.

1880 року в галицькому сеймі було проголошено "нову еру": намісник Галичини поляк К. Бадені пообіцяв українцям певний розвиток їхньої національності на засадах австрійської конституції, що насправді означало незначні поступки в адмініструванні й освіті. Цим не могли задовольнитись українці, і "юва ера" закінчилась: Бадені заявив, що буде провадити політику в Галичині без них. Це було доведено на виборах до галицького сейму 1885 року (на 150 депутатських місць обрано лише 14 українців) і до віденського парламенту 1887 року (з 63 депутатів від Галичини допущено тільки 3 українців). "Баденівські вибори" мали наслідком 8 убитих, 29 поранених і 800

заарештованих українців. Однак дух "народу, що ворує", зламав не вдалося. Про цей народ уже згадуваний В. Жаботинський писав: "На сцену щораз рішучіше висувається новий претендент: русини. Їх у Галичині 3 мільйони, а в східній частині вони становлять величезну більшість; Львів знаходиться в Східній Галичині, а тому вони висловлюють щодо нього найрішучіші домагання. Це не Лемберг, кажуть вони, і не Львів, а Львів, столиця австрійської України; місто це має бути наше, в судах, в поліції, в університеті має панувати українська мова, а для польської досить місця в Кракові" (В. Жаботинський. Вибрані статті з національного питання. К., 1991, стор. 108).

Економічні та культурні товариства, політичні партії, опозиція в країновому сеймі — усе це мало виразні політичні цілі: національна автономія, загальне виборче право, український університет. Набувала на сили й більш радикальна ідея — створення самостійної української держави. Особливо була популярною ця ідея серед студентства і молоді, зорганізованої в "Січі" і "Соколах", які піклувались про фізичне виховання і культивували в українському молодіжному середовищі козацько-лицарський дух.

Селянські страйки, масовий сезонний від'їзд на сільськогосподарські роботи до Німеччини підірвали польсько-пшяхетську власність на землю: соціальні інтереси поєднувались із національними. Це усвідомлювали і поляки, й українці. Почався розпродаж поміщицьких земель, однак не місцевим українським селянам, а сироваджуваним з етнічної Польщі колоністам.

Боротьба набирала дедалі гостріших форм. Врешті полетіла й одна польська голова: у 1908 році студент М. Січинський здійснив успішний замах на намісника Галичини А. Потоцького. Для поляків це була прикра несподіванка і грізна пересторога, бо вбивство українців на виборах, як і вбивство учня М. Коханчика в селі Жуліні Стрийського повіту за відмову виголосити "Оче пані" польською мовою (злочин учинив учитель Грейс), якимсь обходом без особливих наслідків для убивць і їх патронів.

Щею уважніше до природних прагнень українського населення Галичини австро-угорський уряд поставився аж тоді, коли 1912 року почали загострюватись його стосунки з Росією. У 1914 році вже було 6 державних і 15 приватних українських гімназій, 3000 народних шкіл, 7 кафедр і 4 доцентури у Львівському університеті. Так напередодні першої світової війни у Галичині закінчувалось ХІХ століття (хронологічно воно закінчилось раніше).

ХХ століття принесло українському народові неймонірні страждання, у порівняння з якими не йдуть навіть роки татаро-монгольської навали. А щодо жертв, то за всю свою тисячолітню історію Україна не втратила насильницьким шляхом стільки життів, скільки від 1914 року до середини століття, тобто за якихось сорок років.

Для захисту інтересів українського народу під час війни у серпні 1914 року у Львові було скликано Загальну Українську Раду, яка певдові вирішила створити всеукраїнське збройне формування. Однак через інтриги поляків віденський уряд дозволив із 28 тисяч добровольців прийняти до Українського легіону (ініціална назва — Українські Січові Стрільці) лише 2,5 тисячі.

Уже в перші місяці війни розпочалось масове переслідування українців як на підросійських, так і на півавстрійських теренах. Австро-Угорщина, не маючи ні Сибіру, ні Півночі, запроторювала українців до концентраційних таборів. Розуміється, тих українців, хто не був страчений на місці. А лютували австро-угорці через те, що, за підказкою польської адміністрації, буцімто саме русини були винні в ганебній поразці Австро-Угорщини від царських військ у 1914 році. Адже українці — русофіли і зрадники. Однак вимордовували в таборах, розстрілювали без суду, десятками й сотнями вналі (останні особливо полюбляли робити угорські піхвові частини) далеко не тільки москвофілів.

Росія за традицією засилала українців до Сибіру. Показово, що вона, як і Австро-Угорщина, мала більше "реснекту" до поляків, ніж до українців: під час окупації Галичини і Буковини російською армією українські установи, школи, бібліотеки, газети, не кажучи вже про греко-католицьку церкву, були закриті, а польське продовжувало нормально функціонувати.

У 1915 році успіхи Австро-Угорщини у війні з Росією відкрили для українців нові можливості. Була проголошена декларація Загальної Української Ради про мету створення на підросійських землях самостійної української держави, а в межах Австро-Угорщини — територіально-національного автономного краю. Проте політична ситуація змінилася: колишня підросійська частина Польщі оголосила себе незалежною державою, а Галичині Австро-Угорщина надала широку автономію, однак без поділу її на польську й українську частини. Це означало, що миру там не буде й надалі.

Керівництво Української Народної Республіки не забувало за своїх єдинокровних братів на заході. Михайло Грушевський, відправивши делегацію на мирові переговори до Бреста, дав їй настанову: в чужих руках не має зостатись жодного клаттика української землі; Східна Галичина повинна відійти до України або ж, у крайньому випадку, стати окремим коронним краєм із широкою автономією в Австро-Угорщині. Як можна було сподіватись, Австро-Угорщина не погодилась на такі пропозиції, і переговори були перервані.

За Брестським миром, який було так підписано 9 лютого 1918 року, кордон між Україною і Австро-Угорщиною встановлювався за доволними кордонами Росії, а з Польщею мав бути визначений спеціальною комісією. У цьому договорі була також таємна стаття про об'єднання української Галичини з Буковиною в одному коронному краї. Однак поляки, довідавшись про зміст статті, зробили все, щоб не віддати Східної Галичини. Австро-Угорщина не ратифікувала Брестського договору.

Проте самій Австро-Угорщині довелося уже не довго існувати. На випадок її розпаду у вересні 1918 року у Львові було створено Військовий комітет і розпочалась підготовка до організації політичного керівництва краєм. Загальні збори політичних і громадських діячів Галичини та Буковини 18 жовтня обрали Українську Національну Раду. Вона проголосила, що Галичина, Лемківщина, північно-західна Буковина та Закарпаття мають стати Українською Державою. Національним меншинам цих земель пропонувалось вислати до Ради своїх репрезентантів (представників). Від злуки з гетьманською Україною вирішили утриматись, тому що вона була окупована німцями, а також через те, що Англія і США стояли за самовизначення народів Австро-Угорщини, але

виступали за "неподільність Росії". Отже, "самовизначившись" та приєднавшись до Української держави, західноукраїнські землі опинились би у складі "неподільної Росії", а що це означало б, вони вже знали з досвіду російської окупації.

Тим часом поляки готувались перебрати владу в Галичині. 28 жовтня вони створили Ліквідаційну комісію, котра мала передати всі установи з австрійських рук до польських.

Проте Українська Національна Рада домоглася від австрійського уряду дозволу на перебраття влади українцями. А вночі на 1 листопада українські воюючі, очолювані офіцером Січових Стрільців Дмитром Вітовським, завладдали всіма важливішими об'єктами Львова.

Через два тижні була проголошена Західно-Українська Народна Республіка, з існуванням якої і не думали погоджуватись поляки. Розпочавши з боротьби за Львів, вони, маючи більш стратегічні можливості та всебічну підтримку Антанти, повели широкий наступ на ЗУНР як на воєнному, так і на дипломатичному фронті. Поляки доводили переможцям у першій світовій війні, що Українці створили Австро-Угорщина і Німеччина, що її військовими частинами командують німці і що галичани — взагалі більшовики. Цьому вірили, бо хотіли вірити.

Велика Польща, як і велика Росія, мала існувати контом розчленування України. Не знали чи не розуміли політики, що, як писав ще в 1846 році в "Працьких повістях" К. Галічак-Боровський: "Малоросія-Україна — це вічне прокляття, яке поляки і росіяни висловили самі над собою, це — яблуко сварки, кишене долею поміж ці два народи, ось причина постійної зненависті між обома, доки один з них не буде цілком переможений" (О. І. Бочковський. Камениря чеського національного відродження про самостійність українського народу та мови. — "Нова Україна", Ч. 2., Прага, 15.04.1922, стор. 8).

ЗУНР надіялась на допомогу українців зі сходу. 1 грудня 1918 року у Фастові було укладено договір між Директорією і Державним Секретаріатом ЗУНР про злиття в одну державу, а 22 січня 1919 року на Софійському майдані у Києві була проголошена Злука ЗУНР і УНР. Однак у боротьбі з численними зовнішніми і внутрішніми ворогами не вдалося встояти ні одній, ні другій. Українці залишились єдиним народом Європи, який не зміг одержати перемоги в боротьбі за незалежність.

У квітні 1919 року з Франції прибула до Галичини добре вишколена і озброєна для боротьби з більшовиками армія генерала Галлера. Воювати з більш як 100-тисячним польським військом галицькі українці, які не мали навіть достатньої кількості рушниць, не могли, незважаючи на масовий героїзм і жертвність воюючих.

У липні 1919 року Українська Галицька Армія і уряд ЗУНР перейшли Збруч, щоб об'єднатись із військами УНР. Уся Галичина опинилась знову в польських руках. Війна була програна, але це був лише початок хресної дороги українського народу Галичини.

Такими — у найкращому викладі — були історичні події, що передували фактам, описаним у "Кривавій книзі".

* * *

І нині від більшості об'єктивно поінформованих людей у Польщі можна почути думку, що польсько-українська війна 1918—1919 років була останньою лицарською війною в Європі. На підтвердження цієї думки найчастіше наводять таку ілюстрацію. Йшов занеклий бій за вокзал у Львові. Несподівано над'їхав санітарний поїзд із пораненими поляками. Бій припинився, польські й українські воюючі допомогли вивантажити поранених і хворих, а коли тих забрали з вокзалу, бій спалахнув з новою силою. Справді, не доводилось чути жодних звинувачень на адресу Січових Стрільців чи воюючих Української Галицької Армії у злочинних діях проти цивільного населення, мародерств, знущаннях з полонених і т.п.

І тут виникає питання: чому так не по-людськи ставились до них, їхніх родин і їхнього народу переможці-поляки? Звідки та відсутність шляхетності, та брутальність, садистська жорстокість, грабіжницький цинізм, опис яких складає основну частину змісту "Кривавої книги"?

Відплата? Але ж коли й було за що мститись, то кара була явно не сумірна зі злочином ні за своїми масштабами, ні за своєю несамоутою злочинцями. Очевидно, не була помста за те, що шість століть беззаставних зусиль зробити що чужу землю своєю не мали успіху. Це була остання і через те найжорстокіша сироба вибити з русинів український дух, притоптати їхню гідність, змусити переляком забути своє ім'я і свій рід, утекти з батьківської землі, згинуть. Це був приступ злої хижака, який не в силі подолати своєї жертви.

Задokumentовані в книзі знущання і тортури над українським населенням нагадують своєю дикістю середньовіччя і навіть цивілізаційно більш віддалені історичні часи: відрізання носів і вух, розпорення животів, убивство ватитих, палювання неповнолітніх, шмирення худоби і т.п. Але все-таки певного прогресу людство досягло і в цій галузі. Коли "великі тілом і горді розумом" обрли, як свідчить літопис, просто запрягали дубівських жінок до воза, щоб "повезти обрину", то через тринадцять століть польські легіонери запрягали галичанок "до борні і в цей спосіб обробляли ними панську землю" (І кн., стор. 37).

"Пацифікація" (умиротворення, втихомирення) української Галичини своїми розмірами (тільки арештовано було кожного восьмого мешканця української національності) і своєю рафінованою жорстокістю настільки глибоко увійшла до історичної пам'яті народу, що ці події не зблідли в свідомості галичан на фоні масових звірств пізньої сталінсько-більшовицької і гітлерівсько-фашистської окупації.

Між іншим, молоде покоління нерідко звертається із запитанням, яка з цих трьох окупацій була найгіршою? Коли б предмет нашої розмови давав підстави жартувати, можна б відповісти "по-одеськи": всі три найгірші. Справді, що тут можна за певністю стверджувати, так це те, що фашистська окупація була найкращою, а більшовицька — ідеологічно найприривабливішою (Хто був ніжним, той стане всім; Великий Жовтень звільнив українських трудящих від соціального і національного гніту; "Живи, Україно, прекрасна і сильна!" — кому могли не подобатись такі гасла?).

А взагалі, всі ці три окупації мають більше спільного, ніж відмінного, і чись пам'ятання показати котрусь із них як крапку галицькі українці можуть зрозуміти (всі ж розуміють принцип: своя сорочка ближче до тіла), але не можуть сирійняти, бо кості тріщать однаково, хто б їх не ламав, а звірства задинаються звірствами, хто б їх не чинив. Не можуть вони сирійняти і того, що колабораціонізм з одним окупантом оцінюється як кращий або гірший за колабораціонізм з іншим.

Повернімося, однак, до питання про типологічну подібність тероризму і мук українського народу окупованої Галичини. Під час усіх окупацій: царсько-російської, польської, більшовицької, фашистської — винищення підлягало передовсім українська інтелігенція і свідоме селянство: націю треба було черговий раз обезславити. Кожен окупант при цьому звинувачував українців у співпраці з третьою силою: поляки — з німцями і більшовиками, німці — з більшовиками, більшовики — з поляками і німцями, а всі вони разом називали українських патріотів бандитами. Ті самі люди нерідко потрапляли з порем і концтаборів одного окупанта до тюрем іншого. Отже, йшлося не про злочини, які просто не було часу скоїти супроти нового окупанта, а про геноцид, спрямований проти національно свідомих українців.

Однаково заборонялись українські установи, організації, заклади, закривались бібліотеки, горіли українські книжки. "Кривава книга" описує жахиття польської окупації, але чи можна було не додати цю книгу в радянський час? Бог знає, де б опинився її власник, якби цю книгу виявили під час "чистої" долбесні чекістів!). Однаково окупаційна влада шукала колаборантів, готових брати участь у мордуванні власного народу. Однаково вела лінію на геноцид, на фізичне і духовне знищення українців. Однаково намагалась закамфлювати свої злочини, виставляючи перед світом свою присутність на Україні як благо для її народу, для європейської стабільності, для нового порядку, для соціального прогресу і т.д.

Подібність у методах і підходах поневоловачів до своїх жертв подекуди виявляється навіть у деталях. Хто був у колишньому фашистському концтаборі в Бухенвальді, очевидно, пам'ятає величезний віз, на якому в'язні тягли на гору каміння. Називали цих в'язнів "співачі коші", бо, тягнучи з останніх сил воза, вони мусили співати. Подібне, тільки на два десятки літ раніше, практикувалось і в концтаборі в Черемислі, де українські інтелігенти були змушували "скакати, повзати на череві і то це — для наруги! — в супроводі співу українських пісень. Хто цього робити не хотів або не міг, того били пагаями" (1 кн., стор. 48). Як і більшовики, польські окупанти запропорювали українців до тюрем і концтаборів на основі доносу, часто без суду і слідства, як і вони, приміщали політв'язнів разом із бандитами. Галицькі українці повинні були сілчачувати Польщі примусову "позичку" (1 кн., стор. 64), що їм доводилось робити і пізніше в країні "перемінного соціалізму".

Проте були й відмінності. Де в чому геноцид супроти українців відбивав національний характер окупанта. Так, поляки, на відміну від німецьких фашистів і сталінських посяк, не лише дозволяли, а й стимулювали масові знущання цивільного польського населення над полоненими, інтернованими й арештованими українцями. Виховувався інстинкт україноненавистництва, а заодно

почуття солідарності всіх поляків у ставленні до українців. Останнє неабияк посилювалося тим, що нарцельовану поміщицьку землю продавали виключно польським селянам, яких спеціально завозили з корінної Польщі. Польському селянинові відводилась роль того "охоронного муру, якого не може здобути ніякий ворог" (2 кн., стор. 159), він мав остаточно вижити українців з їхньої землі, бо вінці верстви з ними не дали собі ради. І справді, рівень антиукраїнської солідарності був у Польщі дуже високий: польський уряд "у питанні Східної Галичини мав постійну і активну підтримку цілого польського народу, в тому числі і польської людності Східної Галичини, котра з огляду на свою значну кількість, а особливо з урахуванням її інтелектуального, господарського і цивілізаційного потенціалу знаходила також на самому результативні боротби" (Р. Zurawski. Próba utworzenia niepodległego państwa ukraińskiego w latach 1917—1923.— Націоналізм в Центральній і Восточній Європі. Матеріали міжнародної конференції. Łódź, 1992, стор. 91).

Все-таки в Польщі описаного в "Кривавій книзі" періоду були деякі ознаки демократії, а крім того, їй доводилось хоч якось рахуватись із думкою західних країн — її опікунів. Українцям інколи вдавалось послати делегацію чи подати меморандум до міжнародних організацій. І хоча це ніскільки не впливало на поліпшення їхнього становища, однак про подібні речі у фашистській і більшовицькій часи не можна було навіть подумати.

У Польщі були демократичні права, але на українців вони не поширювались. "Тисячі вбивств, рабунки, інтернування, конфіскації і т.п.— отсе образ "особистої свободи" на окупованій Польщею українській території Галичини" (1 кн., стор. 82). Тому не важко зрозуміти, чому гасло "Воля народам — воля людині!" було привабливим не лише для українців. Над цією проблемою варто задуматись тим громадсько-політичним діячам у виїзній Україні, які за правами людини не бачать прав нації або її протиставляють перші другим.

Демократичні свободи у Польщі дали можливість чесним чи просто далекочужим полякам виступати на захист тероризованого українського населення, яке у міжвоєнній Польщі складало 15 % усієї людності. На жаль, до їхніх голосів не прислухались ті, хто визначав політику Польщі у Західній Україні і хто формував громадську думку стосовно польсько-українських взаємин.

Український народ був поставлений на грань існування, однак про його примирення з долею не могло бути й мови. Читач, певно, зверне увагу на такі рядки "Кривавої книги": "Культурний світ, цивілізовані народи, усуньте п'яню (п'яню) дикунських знущань польської влади на українських землях. (...). Не мужого, але свого ми бажаємо і не сирійнем доти, доки не виборемо своєї самостійної української держави! Доки не буде вирішене питання нашого народу в нашу користь, доти на сході Європи не буде спокою. До того часу тут буде кривавий Балкан, бо жити під звірським, диким польським пануванням наш народ не погодиться" (2 кн., стор. 207). І ще одна цитата: "...Табір сей є для наших людей незвичайною школою, а наші вороги не прочують, що з сего табору вийдуть характери, як сталь з огню, котра виборє належне нам становище в сім'ї польних народів" (2 кн., стор. 226).

Міністр цієї сталі польське суспільство відчувало досить скоро. Уже в 1920 році була заснована Українська військова організація (УВО), яка почала готувати збройну боротьбу проти польської окупації, маючи на меті антипольське повстання. У 1929 році на базі УВО виникла Організація українських націоналістів (ОУН) зі значно ширшим діапазоном антиокупаційних дій: від політичних демонстрацій і бойкотування польських товарів до акцій саботажу і вбивств політичних діячів.

У 1934 році після вбивства оуніацями міністра внутрішніх справ Польщі Перацького було створено концентраційний табір у Березі Картузькій, у якому перебувало біля 5 тисяч українців. Ескаляція взаємної ненависті продовжувалась аж до 1939 року, коли більші спільні хижакі — гітлерівська Німеччина і сталінський СРСР — вирішили покінчити з "гідким виплодом Версальського договору", як назвав Польшу один із організаторів цієї акції В. Молотов.

Західні українці, а з ними сотні тисяч поляків, які займалися розширенням і зміненням "польського посідання" на українській землі, опинились у більшовицьких руках, а основна маса поляків та сотні тисяч українців підпали під фашистську окупацію. Однак спільна біда не зуміла пригасити взаємної ненависті між поляками й українцями, яка культивувалась протягом попередніх десятиліть і століть. Більше того, вона отримала нові стимули внаслідок політики панькування поляків на українців і навпаки, яку вели окупаційні режими, особливо німецькі фашисти. Відомо, наприклад, що вони протегували полякам у Галичині, хоч безпощадно знищили їх у Польщі. Нижчими чинами в концтаборах на Україні німці призначали поляків, а у Польщі — українців. І т.п. Ескаляція взаємної ненависті досягла апогею у вигляді масової різанини в містах змішаного проживання, яку, за даними українців, розпочали поляки, а за підтримкою поляків, — українці.

Однак були неізолювані випадки співпраці і взаємодопомоги між українцями та поляками в боротьбі з окупантами.

Завдяки перемозі союзників у другій світовій війні польська держава була відновлена. На цей раз у складі Польщі залишилось тільки 19,5 тисяч квадратних кілометрів земель, заселених українцями: Лемківщина, Надсяння, Холмщина, Підляння. Кількість українців становила тут 1061920 осіб. У 1946 році 480 тисяч українців було депортовано до СРСР, а приблизно 300 тисяч переселено на захід Польщі (В. Мокрий. Сьогодні, вчора і завтра поляків і українців. — "Весні", 1991, № 6, стор. 217).

Виселення українців з їхніх предковчих земель, відоме під назвою "акція Вісла", здійснювалось методами, далекими від того, щоб їх можна було назвати цивілізованими. Українські родини розселювали у віддалених від кордонів і великих міст місцевостях у пропорції 1:10 до польського населення, щоб легше їх можна було асимілювати і таким чином остаточно вирішити українське питання у Польщі. У концентраційному таборі Явожно, де в 1947—1949 роках перебували 4 тисячі українців, умови були не кращі, ніж у недавнього перед тим ліквідованих фашистських таборів смерті. Не дивно, що ще й нині не всякий українець у Польщі признається до своєї національності і наважиться говорити за межами свого помешкання по-українському.

Однак час іде. Змінюються політичні реалії. Виростають нові покоління. З Польщі, яка першою завдала неоправданого удару світовій системі комуністичного тоталітаризму, несподівано донеслося: "Без вільної України не може бути вільної Польщі!". І хоча поля України у той час виглядала не надто проблематично, такі слова не могли не вселити надії і не викликати вдячності.

І ось — сталося. Незалежність України першою визнала саме Польща. В цьому відчувається неабияке символічне значення. Хочеться врити, що польсько-українська конфронтація і ненависть назавжди залишаться в минулому, що у цих народів (а це 90 мільйонів!) буде одна перспектива в стосунках — взаємовигідна співпраця.

Навіщо тоді перевидавати документи типу "Криваної книги"? Для чого викликати дух минулого, роз'явлювати рани, які ще остаточно не зарубцювались? Адже далеко не всі поляки вважають "переміщення території Польщі зі сходу на захід" остаточною, і не всі українці вважають "сталінські кордони" справедливими. Проте доцільно нагадати тим, хто хотів би зробити з історії політику, що і екс-кандидат у президенти Росії В. Жириновський теж незадоволений кордонами і вважає, зокрема, що до складу Російської імперії має повернутись і колишнє Царство Польське. Хай-но тільки він стане президентом! Так що з перегриванням історії справа досить непростя.

А взагалі історію краще залишити історикам. Навіть коли врахувати той факт, що українці, висуваючи після першої світової війни як дипломатичний козир етнічний фактор, програли, а їх сусіди: Польща, Угорщина, Румунія, Росія, дотримуючись історичного фактора, тобто історичного "права" на українські землі, виграли. Розвиток подій показує, що перемога "істориків" була не лише неправедною, а й тимчасовою.

Але знати минуле треба. Бо, що було, то було, і як казали античні греки, навіть боги не в стані змінити минулого. А крім того, хто не знає минулого, той мусить пережити його ще раз. Хочеться щоб українці — а саме для них перевидається "Кривана книга", — не бажаючи повернення такого минулого, краще дбали про своє теперішнє і особливо про своє майбутнє. І розуміли, що плями їхньої історії названо білими, тому що вони були червоними. Від рік і туманів (озер) їхньої крові. І чорними. Від кольору їхньої долі. І що все це було — від їхньої бездержавності.

Немає такої жертви, якої не були б гідні свій народ і своя держава.

Ярослав РАДЕВИЧ-ВИПНИЦЬКИЙ

КРІВАВА КНИГА

Частина I.

Матеріали до польської інвазії на українські землі Східної Галичини 1918/1919 року

ВІДЕНЬ, 1919

Титул першого видання "Кривавої книги" (ч. I), яка була видана у Відні 1919 р.

В момент розпаду бувшої Австро-Угорщини, коли всі поневолені її народи виконуючи право самоозначення проклямували утворення своїх національних держав,— український народ Східної Галичини (від Сяну по Збруч), північної Буковини та північно-східної Угорщини переняв з днем 1.падолиста 1918 на згаданій своїй етнографічній території у свої руки владу, проклямуючи устами Української Національної Ради у Львові уконститування на цій території окремої національної держави: Західно-Української Народної Республіки. Дальшою ухвалою цієї Української Національної Ради, з дати Станиславів 3.січня 1919, отся Республіка проголосила в принципі переведення злуки своєї області з Великою Україною в одно державне тіло, задержуючи дотеперішну владу на своїй території до часу зібрання Установчих Зборів Зєдіненої Української Народної Республіки.

На як крихких основах оперте було попереднє панування польської бюрократії у Східній Галичині за австрійських часів та як взагалі слабкий с напливовий польський елемент на цій українській території,— найкращим доказом цього був факт, що перехід влади з рук австрійсько-польської бюрократії в руки органів Української Національної Ради dokonався в цілім краю від Сяну аж по Збруч одної днини, без ніякого опору з польської сторони та без проливу крови. Тільки в однім Львові, куди Поляки вже задалегідь вислали були під покришкою військових відпусток значну скількість польських легіонерів, два дні після переняття влади Українською Національною Радою появилися в одній частині міста уоружені польські відділи, що зачали вуличну боротьбу з українським гарнізоном міста Львова. Ця вулична боротьба горстки партизантів булаби мусіла скінчитися їх покороенням і розоруженням, якби не поміч в оружній силі (панцирних поїздах, війську і муніції), яку цим польським партизантам дало правительство польської держави із Варшави. Щойно проклямована Західно-Українська Держава, котрої полки немогли на час приспіти до рідного краю з бувших фронтів в Італії, Тироли, Альбанії та Сербії, не була в силі устоятися проти мілітарного напору Польщі, котра до того знайшла видатну поміч у деяких держав антанти. По геройській осьмимісячній боротьбі за волю рідного краю, західно-українська армія мусіла уступити з Галичини по за Збруч на схід, а цілу територію Західно-Української Республіки на основі мандату антанти з 25 червня 1919 обсадила мілітарно Польща.

Не підлягає ніякому сумнівові так зі становища міжнародного права як і зі становища проголошеного антантою права бувш. австроугорських народів на самоозначення, що установа в листопаді 1918 Українською Національною Радою у Східній Галичині влада, була вповні легальною державною владою, а в слід за цим львівські польські повстанці проти неї були звичайними реbelieнтами. Тим самим і оружна поміч дана Польщею цим реbelieнтам, а дальше і війна Польщі проти Західно-Української Республіки, була актом заборочого імперіялізму, а рішення антанти з 25 червня 1919 було разячим зломанням права українського народу на самоозначення, — права, котрого цей народ ніколи не зрікався, а котре він зокрема від 1848 року в межах Австро-Угорщини з усім натиском, в тяжких політичних боротьбах з австрійським режимом і установленою цим режимом польською бюрократією, через цілі десятиліття обстоював.

Згадане рішення, яке антанта мотивувала конечністю боротьби з більшовизмом, якого в Західно-Українській Республіці не було зовсім, було одначе не тільки нарушення права українського народу на самоозначення, але принесло населенню цього краю невисказані в історії Європи, прямо безпримірні терпіння та замість "пацифікації" цього краю, осягло якраз протилежний результат, тому що т.зв. "пацифікацію" Східної Галичини поручила антанта якраз найтяжшому національному противникови Українців, що від більше як півтисячі літ знаходиться в безперервній національній, релігійній і соціальної агресивній боротьбі з українським елементом.

Теперішня польська окупація, це страшна картина мучителістики Українців, мучителістики, якої ні під теперішню хвилю не зазнав жаден другий народ, ні який приміру не знає взагалі історія. Це нечувано брутална й нелюдська наруга з високіх народних постулятів і із засади самоозначення народів!

Польська інтелігенція і польська молодіж, що складаються головню на польські окупаційні війська, виховані на крайню шовіністичній протиукраїнській літературі і пресі, горить так сліпою, дикою та кровожадною ненавистю до українського народу, якій другої пари тяжко знайти в сучаснім світі. Віддаючи в руки цієї інтелігенції і цих військ "пацифікацію" Східної Галичини, значило: видати українське селянство та інтелігенцію без різниці пола і віку на найдикші переслідування, на рафіновані муки, на масове, плянове і систематичне вигублювання, проти яких бліднуть балканські чи вірменські масакри, російські погроми чи більшовицький терор.

В казаматах Модліна, Берестя, Стшалкової, Варшави, в таборах полонених в Домбю, Вадовичах, Перемішлі, Пикуличах і др. караються і гинуть тисячі й тисячі невинних українських жертв звірського терору Поляків.

Число всіх арештованих і інтернованих осіб з цивільного українського населення Східної Галичини перейшло рішучо висоту чверть мільона голов, — число в прирівнанню до українського

населення Східної Галичини, виносячого тепер не більше як $3\frac{1}{2}$ мільона душ, — прямо страшне. Виходить, що Поляки арештували кожного осьмого Українця чи Українку, це значить в практиці: арештували все, що в народі було свідоміше, характерніше і рухливіше та впливовіше. Розуміється, що вже сама нечувана скількість інтернованих унеможливила їх належне приміщення, наслідком чого умови, серед яких цих нещасних наглочно в тюремних келіях чи нужденних пятнистим тифом і червінкою заражених бараках, стали рівнозначні з їх засудом на смерть. І справді: що найменше пята частина інтернованих впала жертвою цих страшних хоріб, причім польські власти нічого не робили, щоби лютуванню тифу і червінки серед цього цвіту українського народу запобігти. Навпаки: хорих держано навмисно всуміш з ще незанедажаними, щоби в цей спосіб вигубити сам цвіт українського народу Галичини.

Сотки невинних голов лягло в домовину від злочинної польської руки. Українським селянам вирабувала польська армія все, що мали: гроші, худобу, коні, збіжжя, одіж, білля, домашні і господарські знаряди. Багато сіл спалено, на много сіл наложено високі контрибуції, що їх селяне мусіли зложити під загрозою спалення села. Багато церков зачинених, бо священники арештовані, інтерновані або конфіновані в польській частині Галичини, а деякі в звірський спосіб вимордовані, много з них мусіло утечею за Збруч ратуватися перед смертю і польськими розбоями. Деякі церкви спалені або зруйновані та зрабовані. Народні школи майже всюди позамикані. Середнє шкільництво, передовсім приватне, вбито, до вищих научних заведень (університетів, техніки) нашої молодіжи безоглядно не допускається, та не дозволяється на уладження приватних університетських курсів для Українців коштом українського гроша; товариства і спілки завішені в урядуванні, много часописи застановлені, словом припинене все українське публичне життя. В краю ширяться взастрашаючий спосіб різні пошести, а Поляки нароком не дають населенню жадної санітарної помочи.

Отсі страшні відносини не перервались і до сьогодні, мимо того, що навіть в польським соймі і в польській пресі відозвалися спорадичні голоси людського обурення на це страшне варварство польських імперіялістів. Супроти того віддання антантою власти над кількома мільонами Українців (і Жидів) в руки їх так жорстоких національних ворогів, було не тільки тяжким промахом проти всіх прав людини та проти примітивних вимог людскости, але прямо видачею на загладу Українців в Галичині.

В отсій книжці подано лише зникаючо малу частину страшних фактів знушань польських "пацифікаторів" Галичини над мирним українським населенням цього краю.

Ізза заняття Поляками Східної Галичини та терористичного поліцейського режиму, який там введено, ізза цілковитого замкнення

границь Галичини, трудностей паспортних, закнебльовання української преси, заведення строгої цензури листів та строгих граничних ревізій, могла лише дуже дрібна частина вістей про польські звірства передістатися на дневне світло та дійти до нашого відома й до відома загалу. Тому із безлічи фактів подаємо тут лиш ті, що дійшли досі до нашої відомости, а наводимо лише найважливіші — по змозі з повним поданням дат.

Щоби одначе охоронити людей перед переслідуваннями Поляків, подаємо лише початкові букви імен і назвищ свідків і їх осідку. Їх імена й назвища та місце осідку має у себе в перехованню: Комісія для розслідування польських звірств при дипломатичнім заступництві Уряду Західно-Української Народної Республіки у Відні, яка їх передасть на зазив до ужитку, коли дістане запоруку, що за це ці свідки не потерплять.

Предкладаємо отсю вязанку страшних фактів під суд цілого культурного світа, — з окрема великих держав антанти. Нехай ця вязанка страшних звірств, dokonаних в імя мандату великих народів Франції, Англії, Італії і Америки зворушить сумління кожного, хто вважає себе чоловіком та нехай палить соромом лиця тих, хто посилав на українських селян, священників, учителів, лікарів, жінок і дітей їх страшних катів. А коли цей кровавий випуск вєспє спинити дальшу оргію, коли він спонукає моральних винувників цього масового злочину наложити руку на дикий режим у Східній Галичині, коли люде, яких саодиноким злочином є їх українська мова та греко-католицька віра вийдуть на волю і уникнуть в цей спосіб певної смерті від тифу чи червінки, — то людська ціль цієї книжки буде осягнена.

В імя Христа, в імя людства, в імя культури, а хочби в імя охорони живучих перед знущанням кличемо до всего світа: Спиніть жорстоке варварство, що доконується на чеснім, добрім і культурнім народі! Спиніть масове мучення та мордування людей, на українських землях окупованих Польщею, — тою Польщею, в якій шалєє оргія найдикшої національної ненависти, де гинуть на нужденних барлогах сотки тисяч найкращих репрезентантів типу чоловіка: носители культури в народну масу, організатори просвітних читалень, діточих захоронок, студентських бурс, шадничих кас, товариств тверезости, гімнастичних товариств, священники, учителі, жінки а навіть сімдесятьлітні старці і семилітні діти! Взгляньте в ці страшні відносини і наложіть руку так, як колись наложено її на торгівлю невільниками, на вірменські чи кретенські різні!

Положіть край нашим мукам, — зробіть кінець соромови ХХ-го століття!

I. УБІЙСТВА.

Найчорнішою картиною польських знущань над українським населенням є вбійства, яких Поляки допустилися на полонених українських жовнярах та на безбороннім українським населенню і то без вибору: на священниках, світській інтелігенції, робітничій і селянській клясі, на жінках, старцях, хорих, каліках і дітях. Ця жахом переймаюча акція була очевидно з гори обдумана, бо команди польських військ видавали навіть урядові накази, щоби полонених без пардону вбивати. Цей факт, що ругас людським почуванням і постановам міжнароднього права потвердять свідки: Л. К., Г. Н., К. С., перед котрими польські жовнярі (Галлерчики) казали так: "Наш командант наказав нам не брати до неволі Українців, тільки вбивати їх; пощо мають їсти польський хліб? Українці це дикий нарід." Було це 19. мая 1919 р. Те саме потверджують В. В., М. Г., і М. П. (підх). Навіть хорих у шпиталях Поляки убивають. За найменшу провину сторожа в таборах побивас інтернованих і полонених, а нераз на смерть убивас. В многих випадках і без суду розстрілювано наших селян. З великою числа страшних вчинків Поляків, наводимо тут лишє ті случаи вбійств, які дійшли до нашого відома з точнішими датами.

1. В Солотвині, в лісі, біля села Прислоп застрілив польський командант, поручник 6 компанії 30. полку піхоти Підвисоцький дня 10. червня 1919 р. без доходжень і суду 66-літнього члена українського правительства, Державного Секретаря (міністра) земельних справ і бувшого австрійського радника двора, інжиніра Михайла Мартинця. Злочинєць хвалився опісля, що застрілив власною рукою "гайдамацького міністра". Сталося це так, що перебуваючих у завідателя лібр барона Лібіга в Н.: бл. п. 1. Державного секретаря Михайла Мартинця, 2. Івана Сілецького, проф. учительського семінара, 3. його сина, 4. Дра. Василя Падоха, кандидата адвокатури, 5. Олександра Утриска, урядника, — вїзав до себе польський поручник Петшицький до переслухання. По дорозі в лісі польська патруля, що їх буцім-то вела до поручника Петшицького, вистріляла в ночі всіх, крім Утриска, який втік. Польський парох Ярєк, хвалився опісля, що це його заслуга.

2. У Батятині приловили польські війська українську патрулю, після чого її провідника, хорунжого Коссара побито і відставлено

до Львова, де його польські легіоністи застрілили без доходування і суду.

3. У Базаринцях (повіт Збараж), польські жовнярі катували селянина Івана Тридля прикладами крісів, відтак закували в ланцюхи, били попід груди і в полові часті, вкінці вивели з хати на дорогу і застрілили. (Свідки П. П., М. І. і Т. Ж.)

4. У Бакончицях (під Перемишлем), в таборі полонених так побили польські жовнярі трьох полонених, що поломили їм ребра. Нешасливі жертви до двох днів померли серед страшних мук в шпиталі. (Свідок Р., із Р. і В. з П.)

5. У Білоголовах (повіт Зборів), побили польські жовнярі, обрабували й опісля добили легко раненого українського санітета і раненого в крижі однорічного добровольця з гуцульської сотні. (Свідки Р. П. і О. С.)

6. У Бортятині (коло Судової Вишні), польські жовнярі на приказ поручника Абламовича витягнули силою господаря Івана Хомяка з ями, до якої він скрився зі страху перед польськими ватагами і застрілили його без доходувань, а його хату спалили. (Свідки К. Л., К. Р., Х.)

Із наказу того самого поручника увязнили там польські жовнярі українського жовняря, що вертав із французького фронту і ночував у Петра Борушука, відтак побили його, а вкінці розстріляли без доходувань. (Свідки М. Б. і В. С.)

У тім самім селі два польські легіоністи вбили без ніякої причини Михайла Пайкала на його власнім подвір'ю. (Свідок П. П.)

Таксамо без ніякої причини вбили там три польські жовнярі Михайла Сидора в його власній хаті пострілами до нього із надвору через вікно, а відтак хату його спалили. Лишив він жінку і семеро малолітніх сиріт. (Свідки С. Г. і М. Г.)

В тому самому селі розстріляли польські жовнярі також двох селян і чотири жінки. (Свідок В. з О.)

7. У Бориславі (повіт Дрогобич), вбили Поляки з невідомої причини Олександра Журавля, урядника нафтового товариства "Галіція" і Олексу Куриша зі Східниці. (Свідок В. С.)

8. У Бушковичах (повіт Перемишль), застрілили польські жовнярі підступно чотирох селян Українців, поставлених як варту при залізниці в будці.

9. У Виписках (повіт Перемишляни), обрабували і побили польські жовнярі дня 16. червня 1919 українських полонених так тяжко, що п'ять із них згинуло на місці. (Свідок П. Г.)

10. У Вільхівці застрілили Поляки без доходувань українського пароха о. Заторського, одного селянина, п'ять жінок і одного хлопця. (Свідок проф. Г. Б.)

11. У Волощині (повіт Бібрка), польські жовнярі так побили підчас транспорту українського учителя Івана Кайзанського, завдаючи йому 7 ран в голову, що він незабаром наслідом цього помер.

12. У Водниках (повіт Бібрка), польський легіоніст виколов багнетом очі селянинови Яськови Боднар.

13. В Ганусівцях, (повіт Галич), застрілили польські жовнярі двох українських селян. (Свідок Я.)

14. В Гаях вижних (повіт Дрогобич), застрілили Поляки 23-літнього хлопця.

15. В Грабовій (повіт Камінка Струмілова), забили польські війська вїта за це, що не міг доставити жаданої кількості підвод.

16. В Грималові, держали Поляки отамана Українських Військ. Лясра, на хлібі і воді довший час, а опісля дня 9. червня 1919 вбили його підчас транспорту. Куля поцілила нещасного зі заду в карк. (Свідки М. С. і О. Б.)

17. В Добрівлянах застрілили польські жовнярі в червні 1919 без приводу 13-літнього Миколу Коржака, а священникови заборонили його похоронити. (Свідки Г. К., К. К., С. з Д.)

Крім цього побили там Антона Кіндратова, 57-літнього господаря й його 23-літнього сина так, що вони незабаром померли, а побита ними Анна Слюсар лежить смертельно хора.

18. В Дуброві Ямне (коло Нижнева), застрілили польські легіоністи дня 15. червня 1919 селян Федя Твердохліба, літ 48, і Василя Ірижака, літ 27, і їх обрабували, а одного хлопця тяжко ранили і то все без ніякої причини.

19. В Довжневі (повіт Сокаль), убили польські жовнярі забраних у полон двох ранених українських жовнярів.

20. В Дрогобичі вбили Поляки без слідства десятника української армії Цусака, з Мражниці. (Свідок Д. М.)

21. В Довгомостисках (повіт Мостиска), убили польські військові ватаги при кінці цвітня 1919 р. без причини господаря Павла Дідуха, літ 60, Катерину Бідак, літ 70, Марію Смейко, літ 60, Каську Козак, літ 27, і ще 3 особи. (Свідки Ш. і Ф.)

22. В Долині застрілили польські жовнярі без доходувань дня 24. травня 1919 українських міщан Йосифа Бойдуника, Володимира Мазуркевича, Миколу Фрєшіна, Ілька Фрєшіна в лісі Букова. (Свідки Д. і вїт з П.) Вони вивели нещасні жертви свого звірства в поле, за місто, уставили їх в ряд і повбивали одного за другим. (Свідок К. М.)

23. В Зарічу (повіт Богородчани), вивели польські жовнярі до ліса і розстріляли без доходувань українського хорунжого. Труп віднайшов і похоронив брат нещасної жертви.

24. В Заболотцях (повіт Броди), висіло з панцирного поїзду 8 польських жовнярів і замордували пароха о. Сухаровського, а його пастуха зранили. (Свідки родина покійного, К. Г. і Жид коршмар.) Було це дня 23 червня 1919 року.

25. В Збаражі знущалися страшно польські жовнярі над Микитою Івашкевичем, якому поломили руки, розбили голову, і помасакрували ціле тіло, опісля, дня 5. червня 1919. застрілили його тяжко

покаліченого, а його батька обрабували забираючи 34.000 К. (Свідки П. Л., Є. Л., Я. І.)

Крім того розстріляли Поляки на замку в Збаражжі без доходжень на приказ польського майора Красічинського з 39 полку піхоти, більшу кількість полонених Українців і Жидів, між іншими Яцка Баліна, Іцика Брунета, Льва Фукса, Осипа Брунета. (Свідки В. В., В. Б., Й. Б., М. Г., С. Ф.)

26. В **Золочеві** розстріляли Поляки 14. українських полонених без доходжень. Застрілили також господаря Петра Горчаківського. (Свідок М. П.)

27. В **Коломії** застрілили Поляки з помешкання польського катехита ксьондза Ключа, дня 24. мая 1919 українського поручника Кульчицького, а крім цього вбили польські міліціанти того дня ще одного українського офіцера, одного шофера і 6 стрільців, які уступали супокійно з Коломії, евакуюючи її для Румунів. Крім того зрабували Поляки одно авто наладоване ріжними провіянтами і обрабували магазини "Дніпро-Союза", забираючи кілька вагонів цукру. Сотник П., поручник М. і четар К. бачили, як польський священник (катихит) Ключ стріляв на Українців і заохочував недолітків, щоби також стріляли.

28. Коло **Калуша** в однім селі забирали, як визнала Т. А., сестриця Червоного Хреста, польські легіоністи одній селянці корову. Коли бідна селянка ставила опір тому рабункови, застрілили її та не пощадили і її дрібних дітей, вбиваючи їх прикладами кріса.

29. В **Кільчицях** (повіт Самбір), порубали польські жовнярі 3 жінки і ще живі закопали в землю.

30. В **Коблянській Волі** (повіт Старий Самбір), позганяли польські легіоністи дня 19. червня 1919 людей до хат, а відтак підпалили село з усіх сторін. Самі поуставлювалися по вулицях і кожного, що втівав перед вогнем, стріляли. В такий спосіб убили 13 осіб, в тім числі багато жінок і дітей. Згоріло тоді 17 хат до тла. (Свідок Д. Ц.)

31. В **Квасенині** (повіт Доброміль), стрілив польський вахмайстер жандармерії, Кита, без причини нарочно до українського селянина Івана Мацея, поцілів його в голову, а опісля добив його прикладом кріса, кажучи: "Хцял мець Україне, бєндзе йон мял на другім свєцє" (хотів мати Україну, буде її мав на другім світі). (Свідки П. М., тепер в Ужгороді.)

32. В **Книгинині місті** (повіт Станиславів), запровадила польська полева жандармерія Гриця Соловія, замешкалого у Палагні Бігун, над Бистрицю, де його спершу побила, відтак застрілила і кинула у воду. Труп вилловлено в Угорниках коло Станиславова. (Свідки П. Б., Ю. Я., Г. Г. з К.)

33. В **Керниці** вивели на приказ команданта польські жовнярі українського полоненого хорунжого — Жиди, з хати лише тому,

що він як Жид служив в українськїм військї, окружили його і пробіли вісьмома багнетами. (Свідок М. Ч.)

34. В **Княжїм Мостї** (повіт Мостиска), розстріляли польські легіоністи на приказ польського поручника Абрамовича залізничника Костя Берцєвого, та господарів Івана Хомяка, Івана Пайталу і 4 полонених Українців.

У тім самїм селї вбили також жовнярі в часї ескорти: а) Стефана Тиндика і його жінку Настю, б) якийсь польський жовняр убив в хатї Миколу Степаняка і Настю Бєнь двома вистрїлами кріса, в) Марію Помїрко, вагітну 40-літну жінку так побили польські жовнярі, що її тіло кусниками відпадало. Вона до 5 днів померла.

35. В **Краснїм** (повіт Золочів), а часї транспорту полонених кинув польський жовняр до вагону з полоненими ручну гранату, яка експльодувала і трох полонених вбила, а п'ятьох ранила.

36. В **Корнях** (повіт Рава Руська), коли польські жовнярі палили село, а одна жінка з дитиною на руках просила, щоби її хати не палили, польський жовняр вбив її дитину ударом прикладу кріса, а її саму зранив багнетом. (Свідок Б.)

37. В **Кошляках** (повіт Збараж), застрілили Поляки Миколу Крєсоватого дня 7. червня 1919, а його батька обрабували. (Свідки Д. М., і І. Т.)

38. В **Кульпарковї** (повіт Львів), вбили польські легіоністи підчас транспорту чотирох українських полонених. (Свідок І.)

39. В **Лабю** (повіт Бібрка), повісили Поляки без доходжень Українку, вдову, матір 7 дітей і дяка.

40. В **Лапшинї** (повіт Бережани), застрілили Поляки священника о. Заторського, 4 селян і Жиди. (Свідок Я. Г.)

41. В **Лукавци** (повіт Самбір), застрілили польські жовнярі одного парубка і зрабували йому квоту 4000 К.

42. В **Люблінцї Новїм** замордували польські жовнярі дня 20. падолїста 1918 безоружного українського десятника, Юрка Шерємєту, завдаючи йому багнетом сім ран. Сестру умираючого присилували ці жовняри йти по селї і голосити, що з кожним так станеться, кому захочеться України. (Свідок В. С.)

43. В **Любачевї** застрілили Поляки без доходжень і причини 7 полонених.

44. У **Львовї** випроваджували польські війська з касарні полонених Українців одного по другім, ставляли під мур і розстрілювали. В той спосіб згинув Стефан Нєгребєцький, ученик VIII. кл. гімназії в Перемишлї, син радника суду і багато інших. Свідок О. Н. в П. та свідки Р. П. і С. Сем., бачили як польські жовнярі добили полоненого українського санїтета, а свідок П. Т., стр. бачив, як польський жовняр убив багнетом раненого українського старшину, який не міг втікати, пробиваючи йому тричі грудь. При виладовуванню полонених з вагонів, приступило двох польських жовнярів

до хорунжого Коссара, взяли його за руки, а третій змірив крісом в голову і вбив Коссара на місці. (Свідок І. Г., стр.)

В січні 1919 р. засудив польський полевий суд у Львові за закидуване але недоказане шпігунство академіка Михайла Фолиса (сина бл. п. О. Йосифа Фолиса, парламентарного посла), і ремісника Єремійчука на кару смерті через розстріляння. Кару виконано.

45. В Млинках сивкових (коло Модрича, повіт Дрогобич), вбили польські легіоністи селянина Михайла Лсха і його жінку — по зрабованню передше їх хати. Вбійства доконали в той спосіб, що замкнули нещасні жертви нарочно в хаті і через вікно вкинули гранату. Зробили це вони тому, що мимо переведеної ревізії не знайшли в їх хаті селянина Павлишака, за яким шукали, а який після фальшивих доносів мав в їх хаті переховуватися. (Свідки М. Л., В. В., М. С., і судові акти.)

46. В Монастириськах арештували польські жовнярі на приказ команди дня 18. червня 1919 українського пароха о. Захарія Підляшеського (73 літнього старця) і його сотрудника і так їх мучили і тортували обливаючи кипятком, бючи прикладами крісів по голові, що аж розчерепили їх чашки і мозок виплив їм з голови. Віддаючих останній віддих добили вистрілами з крісів. Мала це бути пімста за те, що сини о. Підляшеського служать в українськiм війську. (Свідки М. П., Т. М., А. Д., О. П., протоколи ексгумації та судові акти.)

47. В Маркові застрілили польські легіоністи 70-літнього вїта Григорія Врубльовського без доходжень. (Свідок Г. К.)

48. В Миятині (повіт Камінка), добили польські жовнярі легко в руку раненого полоненого санїтета Михайла Колоду. (Свідок В. С.)

49. В Наконечнім (повіт Яворів), спалили Поляки живцем пять осіб замкнувши їх нарочно в stodолі, а Степан Хархаліс виратувався від смерті лише викупом 1000 к.

50. В Нагуєвичах (повіт Дрогобич), зїбрали польські легіоністи українських дітей з цілого села, замкнули їх до деревляної дзвіниці, обложили дзвіницю соломкою і підпалили. Зі середини роздавався плач і распучливі крики паленої живцем дїтвори. Деяким удалося виратуватися з полуміни і почали втікати. За втікаючими пораненими вогнем дїтьми стрїляли польські легіоністи з крісів і так застрілили двос дїтей. Решта смертельно попарсна. (Свідки М. С., В. В., і М.)

В тім самім селі побили польські легіоністи господаря з Ясениці, Головку, та коли він вирвався від них і почав втікати, стрїлили за ним і вбили на місці.

51. В Нижневі (повіт Товмач), застрілили польські війська без причини і без переслухання 12 селян, українських господарів. (Свідок С.)

52. В Осталовичах (повіт Перемишляни), забили Поляки 23-літнього Івана Гураля з Коренич, 30-літнього Михайла Врещюну

з Винник, 45-літнього Ілька Трембача зі Скалата, і якогось грабаря з Дусанова, який саме копав грїб для Н. Сумера з Корелич. Їм всім велїли польські легіоністи положитися на землю та без причини і без ніяких доходжень повбивали їх стрїлами виміреними в голову. Сталосся це в останніх днях місяця червня 1919 р.

53. Коло Олієва добили польські жовнярі трьох ранених українських стрїльців дня 22. липня 1919 пострілами в груди. (Свідок М. Ф.)

54. В Перемишлі замордував польський сержант жандармерії Броніслав Стойовскі полоненого українського поручника Семка Шкрететка в часі ескортування його до полевого суду. Секція виказала рану завдану пострілом з близька зі заду в хребет. (Свідок Я., Ф. В.)

В таборі інтернованих в Перемишлі били польські жовнярі одного українського полоненого так, що його замучили на смерть. Сталосся це в липні 1919 р.

55. В Пикуличах (повіт Перемишль), убили дня 10. липня 1919 польські жовнярі українських полонених: четаря Сіталевича, Малмаю і Придніпрянця невідомого назвища без доходжень за це, що відважилися піти в депутації до команданта зі жалобою за лихий харч.

Пізнїше вбили там також Поляки 10 полонених (8 Придніпрянців і 2 Галичан) без причини і доходжень.

56. В Побережю (повіт Станиславів), замордували польські жовнярі господарів Івана Біляна і Стаха Матія в бестяльській спосіб, розпорюючи їм живіт і видираючи кишки. (Свідки П. М., О. Л., П. Б.)

57. В Поручині (повіт Бережани), велїла Полька, Ванда Білінська, вбити свого 16-літнього слугу Українця. Знайдено його коло села Дрищева з проколоною багнетами головою і грудьми і з поломаними руками. (Свідок Я. Г.)

58. В Раві Руській побили польські легіоністи в судовім будинку полонених так тяжко, що один помер під ударами, а другого відвезсно до шпиталю. (Свідки К., П. О., Т., і др.)

59. В Радичах (повіт Мостиска), які польські легіоністи підпалили, стрїляли вони до втікаючих селян так, що вбили 8 осіб, переважно жінки і діти, а багато поранили. (Свідок Я., Р., який подасть імена вбитих.)

Польська полева жандармерія так побила там 16-літнього Василя Возняка, що він як інтернований лежав смертельно хорий в шпиталі у Вадовичах і мабуть вмер.

Крім цього побито там ще двох парубків так, що один з них помер незабаром, а другий бореться зі смертю.

Додати треба, що командант жандармерії видав там приказ своїм підвластним, "ломати кости" кожному Українцеві, якого арештують.

60. В Рогатині приарештували польські жандарми о. Павла Кудрика, вивели його з місця на місце, грозили розстрілом так, що він з переляку згинув на серцевий удар.

61. В Сілці (повіт Самбір), помер господар Ілько Базюк, в наслідок побиття польськими легіоністами.

62. В Селисках (повіт Перемишль), вбили польські жовнярі шестилітнього хлопця Стефана Гавдю.

Польські жовнярі напали на двох українських старшин, Бія і Фільца, що спали в селянській хаті і хоч не мали при собі зброю та піддалися з проханням дарувати їм життя, польські жовнярі застрілили їх бровнігами. Один із них Фільц, мав, як виказала секція 5 куль в спині. (Свідки Яр., Ф. В. в П.)

Арештовано дня 17. липня 1919 господаря Івана Тимцана і польські жандарми так його катували на постерунку польської жандармерії, що він по двох днях помер в шпиталі в Перемишлі.

63. В Слобідці ліській (повіт Коломия), вимордували польські жовнярі з дивізії генерала Желіговського в червні 1919 около 28 українських і жидівських родин, а в рільничій школі вбили 4 учеників, академиків, Розенберга, Баля, Прессера і Злочовера, що ствердила міжнародна комісія.

64. В Сокалі застрілили польські війська, як лише увійшли до міста без докохань 70-літнього Демчука, в його городі та крім його ще двох селян і організатора повіту Драгана. (Свідок І. І.)

65. В Солотвині замордували польські жовнярі в бестіяльській спосіб в лісі коло села Прислопа і Сливков конвоюваного хорунжого Дутчишина, а родичам його жандарм Міхальський не дозволив навіть похоронити трупа.

66. В Станиславові витягали польські легіоністи хорих зі шпиталів і били. Поляк вихрест Вайн і Полька Брижчинська застрілили там також двома вистрілами з револьверів одного українського десятника. (Свідки І. і К. К.)

67. В Стрию приарештували дня 22. мая 1919 польські війська о. Остапа Ніжанковського, пароха зі Завадова, вельми заслуженого українського діяча, композитора й заступника повітового маршалка в Стрию, і заявили йому, що його як інтернованого повезуть до Кракова. Між тим замість його вивезти, випроводили його в поле, веліли клякнути і зі словами: "молися попе" і застрілили без докохань, полишаючи його тіло на полі.

Там побили польські легіоністи також українського поручника Йосифа Вінклера і ледви живого привезли до Станиславова, де його розстріляли.

68. В Стриганцях розстріляли польські війська без докохань чотирох українських селян і Жида та забили 16-літнього слугу учительки в Поручині. (Свідок Я. Г.)

69. В Судовій Вишні розстріляли польські війська на приказ поручника Абламовича без докохань бувшого телеграфісту Івана Солтиса, а дім його родичів у Зарічу спалили.

70. В Східниці застрілили польські жовнярі двома вистрілами в чоло і спину без докохань полоненого четаря Чушака під домом Гр. Підпичерського. (Свідок Д. М. і протокол льокальної візії.)

Діяльний в громаді Східниці господар Олекса Дзюбак утік зі страху перед польськими жовнярами та укривався. Польські легіонери пошукуючи за ним обрабували його хату, забрали худобу, а його дочку вивели на двір і обдерши з одежі побили в нелюдський спосіб і загрозили, що спалять його хату, як він (Олекса Дзюбак) сам не зголоситься. Під тою загрозою Олекса Дзюбак хотів ратувати рештки свого майна та зголосився в польській команді — тим більше, що ніколи нічим не провинився та припускав, що Поляки вдоволяться доконаним вже зрабаванням його майна. Тимчасом польським легіонерам було того за мало, вони побили його до ран та над нещасним знущалися із звірячою жорстокістю. (Свідок І. Л.)

В тім самім селі польські легіонери вигнали одного з найповажніших громадян а саме громадського радника Олексу Журавчика до примусових робіт, казали йому чистити канали у фірми Рогак та при тім так страшно його побили, що поломили йому ребра. Непритомного відвезено до шпиталю, де він на другий день помер. (Свідок Д. М.)

71. В Терпилівці (повіт Збараж), застрілили Поляки дня 8. червня 1919 господаря Семена Яворського по страшних передтим знущаннях над ним. (Свідок Я. Я.)

72. В Угринові (повіт Сокаль), повбивали польські легіоністи більше селян, а між тим Федька Крутія і Андрія Федишина. (Свідок К.)

73. В Улючі (повіт Березів), розстріляли Поляки без причини кількох селян, між тим 14-літнього ученика гімназії Власевича.

74. В Хоросткові замордували Поляки 19-літню вагітну жінку українського старшини, Розалію Георг з Грунчуків Максимчук, пострілом в живіт дня 4. червня 1919. (Свідок М. Г.)

75. В Черчу (повіт Рогатин), застрілили Поляки 60-літнього господаря Андрія Космину дня 24. червня 1919 без причини і без докохань.

76. В Черняві (повіт Мостиска), при кінці лютого 1919 підчас перемиря між польськими і українськими військами напала залога польського панцирного поїзду ч. 3 на село, рабувала українських селян, хату за хатою в цілм селі, а опісля замордувала Марію Васю (58 літ), Марію Тропак (56 літ), а Катерину Фаріон (30 літ), яка лежала в пологах, прострілила. В тім самім часі застрілили дня 13. марта 1919 польські улани 5. полку господаря Михайла Онішка, 70-літнього старця. (Свідки Ш. і Ф.)

77. В Товстенімі розстріляли польські війська трьох українських селян не знати за що. Одному з них, Прокоповичеві, по звязанню йому рук в часі перевязування очей шепнув польський жовнір, щоби втікав, бо будуть стріляти; нещасний почав втікати зі звязаними очима, а тоді Поляки пігнули за ним в жито і там вбили його, а тіло почвертували. Опісля пішли до його батька, вбили і його без доходжень і суду.

78. В Шидлівцях і Василькові (повіт Гусятин), розстріляли польські війська по двох українських селян, а то двох в Шидлівцях, а двох у Василькові, з тих одного Гриця Саківського за це, що виняв з ріки кріс і приніс Полякам, а другого за це, що сповняв в Копичинцях службу вартовика при польських полонених.

79. В Чернокінцях (повіт Гусятин), розстріляли польські війська трьох українських селян і Жиди Фінка, останнього за це, що його два сини служать в українській армії. Найперше відтяли йому пальці, опісля викрутили руки і так він мучився цілий тиждень, а по тижневи розстріляли його.

80. В Черняхівцях (повіт Збараж), застрілили польські жовніри дня 3. червня 1919 17-літнього хлопця Василя Боднара без причини і без доходжень. (Свідки П. К. і М. В.)

81. В Шавнім (повіт Турка), вбили польські легіоністи двох українських жандармів, Курку і Лютра, а в Команчі трьох українських жандармів, Щуровського, Фуштей і Федя Чуру. Останнього, коли вже конав, топтали ще запятками по лиці і цілім тілі. Відтак обрабували село.

82. В Єзуполі (повіт Станиславів), повісили польські війська без доходжень 16 українських селян.

83. В Яворові розстріляли польські війська на приказ поручника Абламовича без доходжень українського хорунжого Щирбу Івана і двох ранених українських жовнірів. (Свідки Д. П.)

84. В Нисмичах (повіт Сокаль), вбили польські жовніри в одній хаті раненого стрільця Демчука, 70-літнього господаря Левка Бесика, Каську Тивонюк і Павла Пиріг, якому передше викололи очі. Крім цього мучили і били Поляки Тимка Седеника і інших. (Свідки А. Ф., А. Ф., П. М., Т. Г., А. П., С. В., Т. С., Ю. К. і П. А.)

85. Коло Добромилля окружила польська кавалерія 18 полонених українських стрільців, дала сальву й вбила 15 із них, а одного зранила. (Свідок Й. Б.)

86. В Посаді Горішній (повіт Старий Самбір), зловили польські жовніри 17-літнього хлопця Юрка Терехуха в лісі, обтяли йому ніс, вуха і язик, викололи очі й оскальпували, здираючи йому шкіру з волоссям із голови. Серед страшних мук хлопць помер. (Свідок О. Д.) Тіло його лежало через три дні так обезображене в трупарні.

Крім цього застрілили в тім самім селі польські війська міського поліціанта Лесика, без причини, який остав на місці, не хочачи лишати в цім важкім часі самої старенької матери.

II. АРЕШТУВАННЯ, ІНТЕРНУВАННЯ, ЗНУЩАННЯ, ТАБОРИ ДЛЯ ПОЛОНЕНИХ І ІНТЕРНОВАНИХ.

Військові і цивільні польські власти при помочі полевої жандармерії, поліції і здичілої польської солдатески докладають усяких зусиль і підняли плянову акцію, щоби винищити цілу українську інтелігенцію і свідоміше селянство, та матеріально і фізично так підірвати українську інтелігенцію щоби зробити її нешкідливою в пляновій польонізаторській роботі польських шовіністів. В тій цілі заряджують польські військові команди і жандармерія та польські цивільні власти масові арештування і з арештованими, зглядно інтернованими, поводяться гірше, чим із найпідліщими злочинцями. Побивають їх так, що нераз побитий умирає або стає калікою на ціле життя. Інтернованих виголоджують, без огляду на їх вік і суспільне становище, цілими місяцями держать їх у темних, нужденних, брудних і вогких казармах — в голоді і холоді. Крім цього заряджують по селах масові побої нагаями і буками або дротяними прутами і знущаються прямо в нелюдській спосіб, та дивляться крізь пальці на осоромлювання жінок і звірські насильства жінок і дівчат здичілою солдатескою.

Команда польських військ повідомила навіть урядово українську військову команду, що для охорони Поляків, які остають під українською владою, зарядила інтернування всієї української інтелігенції. Та хоч внаслідок заняття цілої Східної Галичини польськими військами, вже від липня 1919 р. цієї превенційний середник став безпредметовий, тисячі інтернованих Українців караються дальше по в'язницях і таборах. Виарештовано і поінтерновано майже всю українську інтелігенцію, о скільки вона не збереглася втечею поза кордони польської окупації, виарештовано також майже всіх свідоміших робітників, ремісників і селян, а також много симпатизуючих з Українцями Жидів.

Загальне число інтернованих і полонених виносить ще тепер около 100.000 душ, не вчисляючи цих, яких пушено на волю і цих, що втекли, або перенеслися на той світ ізза мук в польській неволі. Не вчислюємо тут великого числа цих, яких лише конфіновано, підриваючи в цей спосіб егзистенцію їх самих і їх родин. І так прим. в самім бобрецькім повіті с поверх 200 конфінованих Українців, яким не вільно рушитися з місця осідку.

О скільки котрому з визначніших Українців вдалося вратуватися завчасу втечею за границю (десятки тисяч Українців вимандрувало на Україну за Збруч, або хоронитися в Румунії, Чехословачії і Австрії) Поляки приарештували їх і поінтернували. Між інтернованими Українцями знаходяться люде, які займали найчільніші становища в суспільнім і державнім життє, люде науки, послї, професори університету, директори і професори гімназій і ліцеїв, народні учителі, адвокати, нотарі, лікарі, інжиніри, всілякі урядники, вищі духовники, священники, монахи, катихити, директори ріжних інституцій, жінки (учительки), уряднички, дівчата, а навіть 70-літні старці, каліки і діти! І так між иншими інтерновано без ніякої провини і причини — (деякі сидять заперті вже від падолиста 1918):

1. Дра. Кирила Студинського проф. університету, Володимира Охримовича, адвоката і директора Тов. взаїмних обезпечень "Дністер", Дра. Льва Ганкевича, адвоката. Ці три остали у Львові як офіційальні заступники Української Республіки, а інтерновано їх за це, що хотіли перед місією антанті пожалуватися на знуцання, яких допускаються Поляки на українськїм народі.

2. Бувших соймових і парламентарних послів: Дра. Володимира Загайкевича, адвоката, від 11. падолиста 1918; Дра. Володимира Бачинського, адвоката; Дра. Курівця, лікаря (опісля виміняний); о. Степана Онишкевича, пароха; Гриця Тершаківця, властителя реальности; Вячеслава Будзиновського (опісля звільнений); Льва Левицького, радника суду (опісля звільнений); Дра. Теофіля Кормоша, адвоката (котрому після півторамісячної тюрми вдалося втечи); Івана Кивслюка надрадника і члена Красвого Виділу.

3. Около 1000 священників, з яких шойно в серпні 1919 деяких випущено з табору інтернованих, аде їх рівночасно конфіновано так, що прим. із перемиської дисцезії сидить ще тепер багато священників і 46 монахів чина Св. Василя Великого. Між інтернованими священниками знаходяться дійсні крилошане і консисторські совітники, декани, катехити, парохи і т. п. як: О. Богачевський, крилошанин перемиської капітули (тепер звільнений), о. Березовський, консисторський совітник, 90-літній старець, якого сина священника в 1914 році повісив безвинно польський авдиторав на австрійській службі Др. Загурський, о. М. Цегельський, консисторський совітник, 73-літній старець, крилошанин-парох, о. Фр. Рабій консисторський совітник і декан, о. Еміліян Погорецький, папський шамбелян і бувший парламентарний посол, совітник консисторії о. Гошовський, о. Петрик, о. Винницький, совітник консисторії і декан, о. Пелех, о. Петрицький, о. Король, о. Щербанюк, о. Юрчинський, о. Мороз, декан, о. Косоноцький, декан. Далі:

4. Адвокати: Др. Старосольський (виміняний), Др. Сскела, Др. Ардан (опісля увільнений), Др. Станько, Др. Кобилецький, Др. Волошин, Др. Калитовський, Др. Банд, Др. Воробець, Др. Саноцький, Др. А. Чайковський і др.

5. Інжиніри: В. Малішевський, Шехович, Пацлавський (опісля звільнений).

6. Лікарі: Др. Овчарський, Др. Куровець (звільнений), Др. Гвоздецький, Др. Петрушевич, Др. Тресньовський, Др. Сінкевич, Др. Сафіян і др.

7. Сотки всякого роду урядників, директорів і професорів, підурядників і служби як прим. радники і урядники судові: Н. Стефанович, Колодій, Шехович, Устіянович, А. Кріса, Насада (увільнений). Дальше: А. Ярема, директор ліцея, А. Сабат, гімназ. проф., І. Білинський, директор, М. Марко, урядник Української Щадниці, Жуковський, інспектор торг., Загайкевич, ревідент залізниць, Стефанишин, офіціал. Др. Н. Сабат, директор гімназії, Мурин, директор народньої школи, о. Навроцький, інспектор шкільний (увільнений), Щирба Лев проф. гімназії і багато инших.

8. З пань прим: Козаневичева, жінка державного секретара, Кальновичева, жінка інжиніра, Ніжанковська, Криськова, Дроздовська, Михалецька з мужом (малолітні діти остали дома без опіки), Анастазія Відий з 6-тижневною дитиною (в Бригідках), Анастазія Звір з 5-літнім хлопцем, Анна Зелена з 6 малолітніми дітьми і тд. Старухова, жінка парламентарного посла, та инші жінки з дітьми від 2—10 літ.

Деяких з цих інтернованих в межичасі випущено на волю. Та попри це дальшим арештуванням і інтернуванням мимо заняття цілої Галичини Поляками немас кінця і якщо Поляки випустять декого внаслідок інтервенції антантської місії на волю, то опісля інтернують вдвос тільки других або цих самих. І так приміром дня 1. вересня 1919 арештовано і вивезено о. Пл. Карпінського з Острівця, М. Цегельського, Лопатинського, учительку Обуховську зі Струсова, дня 6. вересня 1919 о. Мохнацького з Терсєвлі, дня 10. вересня 1919 о. С. Дурбака, Блахатку, Каштана, Луцькова, о. Волянського з Острова, стар. радника суду Чернявського, проф. Чайківського, В. Витвицького в Коломії. Дальше інтерновано і засаджено у вязниці полевого суду Д. О. І.: Священників о. Мохнацького, о. Волянського, о. Короля, о. Винницького, о. Проця, проф. Гдулю. В Чорткові сидить у вязниці 100 Українців і 27 Жидів. У полевім суді у Львові сидять: о. М. Баричко, о. Прийма, о. Олійник, дня 20. вересня 1919 конфіновано вдруге Дра. В. Левицького і др., арештовано З. Олеськівну, відпоручницю "Червоного Хреста" і уміщено у вязниці у Львові, в Самборі арештовано радника суду Щербатюка, тяжко хорого, управителя школи В. Сілецького, 80-літнього старця, Дра. Р. Скибінського (в Дембліні), проф. Т. Залеського і проф. Мариняка (в Берестю), дня 17. вересня 1919 з Гусятина 115 Українців (в Бригідках), 200 Українців з бобрєцького пов. і тд.

Для упозорування арештовань українського населення переводять польські військові команди, жандармерія і ріжного роду поліції під

ріжними покривками, а часто і самі військові старшини й прості жовнярі, безнастанні ревізії по українських домах і по українських інституціях. Ревізії ці персводжені в бруталний спосіб, дають Полякам нагоду до знущання, секатур, наруг і зневаг. При ревізіях конфіскуються жертвам бруталного насильства часто найдорощі і найцінніші річі, нсобхідні до домашнього ужитку і то або зовсім явно під позором хвилевої реквізиції, або потайки, себто дорогою найнікчемнішої крадежі.

Такі реквізиції відбуваються в многих українських домах, а найчастіше в публичних українських інституціях у Львові і Перемишлі, Станиславові, Тернополі і всіх прочих містах Східної Галичини, а також і по селах по кільканайцять разів в одній і тій самій хаті чи інституції, без огляду на це, чи то приватне мешкання, чи наукова інституція, чи інтернат діточий або дівочий, школа, або церков. І так прим. в Ставропігії у Львові, було 32 ревізій, в редакції часопису "Вперед" 35, в "Дністрі" 20 ітд. Це саме діється і по приватних домах.

Знущання над українським населенням переходять всякі можливі границі, так, що культурні народи не всіли навіть уявити собі, щоби щось подібного могло діятися в ХХ століттю, серед загального підняття демократичних свободолюбних кличів!

Для приміру хочемо навести лише деякі факти цих безчисленних і безнастанних знущань і мук тілесних і душевних, які терпить український народ під ярмом польських "пацифікаторів":

1. У Бабині (повіт Самбір), побили польські жовнярі Федя Товарницького, опісля витягнули його на дорогу, піднесли його до гори ногами і в цей спосіб дали знущалися над ним у звірський спосіб побиваючи ще прикладами крісів, так, що він смертельно захворів. У тому самому селі зігнали старшини селян і хлопців до школи і там знущалися над ними, били їх і плювали їм в лице; з того села, а також зі самого Самбора забрали 18 селян як закладників. Не щадили навіть дітей. Наприм. сина С. Пстрика били без причини по лиці.

2. В Бережанах відбулися дня 6. всресня 1919 за дозволом Староства і в присутности комісаря, як відпоручника Староства, перші збори Українського Горожанського Комітету з ціллю несення помочі жертвам війни. По зборах арештувала жандармерія всіх присутних (три четвертині присутних становили пані), повела їх чвірками до команди жандармерії, там держала всіх около 3 години, а відтак видала їм карти з присудом, що вони всі с конфінювані.

3. У Викторові (повіт Станиславів), побили польські легіоністи дяка Миколу Самигу так, що пролежав тяжко хорий кілька тижнів.

4. У Винниках (повіт Львів), арештували Поляки місцевого пароха о. Гірняка, звязали йому руки і ноги, кинули на віз і вивезли до вязниці, а опісля інтернували. Польські жовнярі

насилували там українські інтелігентні дівчата, хиба, що котра могла викупитися. Вкуп виносив до 5000 корон.

5. В Ганевичах позвязували польські жовнярі дітям руки, вигнали на толоку й казали пастися (істи траву), а відтак гнали до ріки, як худобу до водопою.

6. В Грабишині (повіт Доброміль), засуджено війта на 150 нагаїв і в трьох тижнях засуд виконано. (Свідок Г.)

7. В Городку здерли польські жовнярі дня 26. червня 1919 з 27 полонених жовнярів шинелі, блюзи, штани, обуву і забрали їм грошей на 7000 К., відтак обкладаючи їх нагаями гнали трабом разом з кіньми. (Свідок Т. С.)

8. У Вислоці великім (повіт Турка), напали 24 січня польські легіоністи на село в ночі, та поділившись на три партії по 100 людей почали стріляти зі скорострільів і серед загальної метушні рабувати. Тоді повбивали вони і поранили много людей; між зраненими відоме нам назвище Гриця Сидомори, якого ранено лише в руку, між тим, коли його служницю ранено тяжко. Раненого Сидомору ще опісля інтерновано. Рівнож інтернували в цім селі о. Шпильку, а його домівку й церков обрабували.

9. В Гаях вижних (повіт Дрогобич), побили Поляки і інтернували майже всіх муштин.

10. В Гринівцях побили польські війська тяжко без приводу Петра Глоджака.

11. У Гриневі (повіт Бібрка), польські жовнярі побили вагітну жінку Магду Гула (Федя) по животі прикладами крісів так, що вона впала безтями на землю і породила неживу дитину, яка мала розбиту головку і тіло повне синяків.

12. В Долішній Посаді (повіт Старий Самбір), буцімто доніс хтось легіоністам, що бачив маленького хлопця з крісом в руках і як він з того кріса цілив чи навіть з нього стрілив. Легіоністи відрубали вказаному хлопцеві руки і викололи очі.

13. В Добрівлянах (повіт Самбір), побили польські жовнярі так тяжко Анну Слюсар, що вона смертельно захворіла.

14. В Дрогобичі арештувало польське військо вагітну жінку дідица (поміщика) Ольгу Криськову. Нещасну провадили через місто, побиваючи її прикладами крісів і нагайками та глузуючи з неї. Опісля замкнули її на першім поверсі в команді жандармерії, де польські старшини хотіли її знасилувати. В розпуці ратуючи свою честь, скочила вона через вікно з першого поверха і зломилася собі ногу. Коли вже тяжко потовчсна лежала на землі, то ще й тоді польські жандарми били її та кричали: "Вставай шельмо, тепер маєш Україну". Вкінці втягнуто її знова до будинку жандармерії. (Свідки І. В. і С. Х.)

15. В Жабчу Мурованім (повіт Сокаль), гнали польські жовнярі о. Гудика та багато селян до Белза, як худобу і по дорозі так

били, що о. Гудик, скатований з великою раною на голові прибув до Белза. (Свідки Г. і селяне з Ж.)

16. В Зборові арештували польські війська дня 7. червня 1919 Олександра Багрія, урядника банку і його, як і прочих 55 полонених і інтернованих (між тим і 60-літних старців), обдерли і обрабували до тла та ще й побили. Серед побивання і знущання гнали їх пішки аж до Золочева, підганяючи прикладами крісів.

17. В Золочеві змасакрували Поляки немилосердно 3-ох полонених Українців-жовнярів, а 14 без суду розстріляли.

18. Під Золочевом, коло стації залізничої Острів, облили польські легіонери 10 полонених українських стрільців бензиною і уставивши їх рядом підпалили. Внаслідок попарення згинуло серед мук двох стрільців таки зараз, а решта попарена мучиться в шпиталі та бореться зі смертю. (Свідок І. Г.)

18а. В Коломиї після уступлення наших військ, а перед приходом Румунів, обняли дня 23. мая 1919 владу польські міліціанти, які "іменем польської республіки" почали арештувати й переводити ревізії в Українців. І так приарештували провідника санітарної місії Червоного Хреста (для допомоги українським полоненим), генерала Дра. Окопенка і його секретаря Дра. Марітчака, українського окружного команданта проф. Примака, сотника Галібея і ще других. Румуни, розуміється, по своїм приході до Коломиї по двох днях, випустили на волю безвинно арештованих. Польський старшина, який ескортував генерала Дра. Окопенка, відобрав йому при ревізії крім деяких дрібниць, дорогоцінну пам'яткову шаблю і помимо обітниць не звернув йому зрабованих річей.

Поляки в часі свого дводневого володіння в Коломиї з кінцем мая 1919 р. (тепер Румуни знов віддали їм Покуття), уставили сторожу перед Українським Народним Домом і нікого із нього і до нього не впускали. Коли в тім часі учителька Савина Сидорович з ученицями жіночої учительської семінарії йшла до школи, яка поміщена була в Народнім Домі і задержалася на хвилинку коло будинку, польський міліціант, який там стояв з крісом на сторожі, стрілив до неї шротом з кріса, зранив її в груди і ноги, а також зранив 5 дівчат, які йшли під опікою п-ни Сидорович.

Ранених відвезено до шпиталю, де находилися довший час під лікарським доглядом.

19. В Коцурові (повіт Бібрка), прийшла жандармерія арештувати Івана Сисака, без причини за те тільки, що він належить до свідоміших селян та не знайшовши його дома, зрабували йому річі вартости кілька тисячів корон. Тому, що Сисак скрився перед переслідуванням в ліси, польська жандармерія знущалася над його родиною і рабувала його господарство. (Свідок Е. С.)

20. В Копичинцях побили польські улани 27 стрільців і двох старшин нагайками, кожному відчислили по кількадесять нагаїв, а опісля гнали їх пішки поперед себе в той спосіб, що самі їхали

чвалом на конях, а їм веліли побіч себе бігти, та підганяли їх побиваючи нагайками, шаблями або й руками, причім лаяли їх і прозивали найпоганішими словами. Передаючи їх опісля в руки жандармерії, взивали її, щоби добре з ними "справитися". По дорозі в Озірній били польські військові старшини і цивільні Поляки полонених українських старшин по лиці і голові, викрикуючи: "гомота, банда" і т.п.

21. В Котівці (коло Копичинськ), побили 7. червня 1919 польські легіонери Варвару Черниш крісами і тростиною по цілім тілі за це, що упоминалася о зворот зрабованих її польськими легіонерами 3610 к. Її мужа Івана і сина Ілька приарештували, тяжко побили і вивезли кудись так, що досі не знати, де вони діваються. А це зробили тому, що вони посміли гасити вогонь у селі, яке Поляки підпалили.

Також побили там тяжко прикладами крісів і дротяними нагайками Теклю Сагайдак дня 7. червня 1919. (Свідок Т. С.)

22. В Кропивнику старім (повіт Дрогобич), били польські легіоністи 11-літнього хлопця, Гриця Колібаника нагаями через 4 години і грозили, що йому полонять руки і ноги, а Михайла Оринича 55-літнього господаря так били, що поломили йому руки.

Людей привязували в цім селі жандарми до возів і веліли їм бігти за возами, причім голих, гнаних в цей спосіб людей, для більшої наруги вбирали вінцями з бодаків. (Свідок М. О.)

23. В Лапшині (повіт Березжани), рабували польські жовнярі українських селян і крім того багато людей побили, прим. Глушку. (Свідок Я. Г.)

24. У Львові лежало в таборі інтернованих двох хорих на тиф українських залізничників. Їм заявили Поляки, що віддадуть їх до шпиталю лише під цю умовою, якщо вони зложать службу присягу на вірність польській державі. На це заявили залізничники, що воліють вмерти, чим складати таку присягу. Їх до шпиталю не відіслано і вони оба померли в таборі.

В маю 1919 померло в шпиталі на політехніці двох українських старшин. Коли на їх похорон прийшли українські священники і багато української інтелігенції, зявився польський офіцер, добув шабл і розігнав учасників похорону і священників, кажучи, що ніякого похорону не буде. Та коли люде розійшлися, велів він польському священникови похоронити померших. При всіх інших похоронах померших Українців-жовнярів, польські поліціанти на основі мабуть вищого приказу — перепинювали священників у відправі похорону по нашому грекокатолицькому обряду не дозволяючи відчитувати молитов і Евангелія.

Дня 29. падолиста 1918 р. арештували польські власти Семена Щипинського і Осипа Годованського, банкових урядників, волочили їх по ріжних арештах, вязницях, доки один із них — Годованський — не помер із перестуди; другого — Щипинського — по

півторамісячним в'язненню вкінці без переслухання, випустили на волю.

Дня 12. грудня 1918 привезено до в'язниці на Замарстинові суддю Уст'яновича так побитого Поляками, що він лежав цілий тиждень неспорушимо. Тіло його було повне синяків. (Свідок І. Р.)

З початком липня 1919 приарештували Поляки у Львові на припоручення варшавського правительства 10 осіб як заложників. Між ними були також Др. Савчак, Др. Овчарський і о. Сембратович. Закладників тих держано як звичайних арештантів у заперті через півтора місяця, причім о. Сембратовичови не дозволено навіть відправляти богослужень. Закладників випущено щойно на інтервенцію англійської місії.

В червні 1919 приарештували Поляки у Львові також українського поета Миколу Голубця. Він був саме реконвалесцентом по тифі. Замкнено його в будинку полевої жандармерії у Львові при вул. Личаківській. Тут збили його страшно, просто нелюдський спосіб, наклали йому кайдани і не давали майже нічого їсти. Їди, яку йому приносила жінка, не передавали.

25. В Лисневичах коло Пустомит, шукала польська полева жандармерія за Семком Мотою, а коли його не знайшла, побила тяжко і ограбила його жінку Ксеньку Мота (Свідки К. Х., Г. Ж.) Іванови Накошеви у тім самім селі відтяла полева жандармерія палець зі слюбним перстнем, скатувала його жінку і старого тестя. (Свідки як вище.)

26. В Лішні, Стебнику, Тустановичах, Мражниці, Якубовій волі (повіт Дрогобич), побили польські жовнярі селян немилосерно.

27. Любінці новім (повіт Чесанів), катували польські жовнярі Гриця Комара і Василя Судиника і приарештували їх. (Свідок В. С.)

28. В Медиці (повіт Перемишль), приарештували польські жовнярі залізничного кондуктора Андрія Хитру, обрабували його і ціле його довівство, забираючи готівкою 3000 к. і інші предмети вартости около 4000 к., а дня 25. падолиста 1918 побили його так сильно, що зломали йому два ребра. (Свідок А. Х.)

29. В Мостах великих арештували Поляки дня 22. вересня 1919 Володимира Миськевича, начальника почти, Андрія Мосьондза, управителя школи, і Зофію Тимкевич за це, що в характері членів управи були присутні при інвентаризації зрабованого Поляками склепу спілки "Власна Поміч". Люстратора Народної Торговлі Ярослава Волосевича, арештували і видалили зі Жовкви.

30. В Модричі і Нагуєвичах (повіт Дрогобич), знущалися польські жовнярі в нелюдський спосіб над дітьми.

31. В Нагуєвичах (повіт Дрогобич), веліли польські жовнярі всім мущинам у віці 18—60 літ покласти на землю коло церкви і топтали їх чобітьми, підбитими зап'ятками та коли котрий з топтаних

з болю рушився, били його нагаями і прикладами крісів, а за втікаючими стріляли з крісів. (Свідок М. Д.)

Крім цього тут і в Гаях зігнали дітей до деревляної дзвіниці і дзвіницю підпалили.

32. В Надвірній зловили польські жовнярі Стефана Хомяка і обдерли його цілком з одєжі, а українського поручника Сологуба обдерли і побили по лиці і тілі прикладами крісів. (Свідок Р. Б.)

33. В Олієві били польські жовнярі дня 2. липня 1919 українських полонених прикладами крісів і нагаями. (Свідок М. Р.)

34. В Олеші (повіт Монастириська), побили і обрабували польські жовнярі дня 23. червня 1919 Варвару Добровольську, Агафію Капіняк і Стефана Колодницького.

35. В Поручині запрягли польські жовнярі на жадання посесорки Ванди Білінської 8 українських селян до плуга, а 4 жінки до борін і в цей спосіб оброблювали ними панську землю. (Свідок Я. Г.)

36. В Перемишлі, в таборі інтернованих били польські жовнярі одного інтернованого Українця залізною штабою по голові так довго, аж втратив свідомість і впав. Українського священника били по лиці і нагаями по тілі. (Свідок П. і Г.) Польські жовнярі (Галлерчики), побивали там на вулиці учеників української гімназії, пізнаючи їх по відзнаках. І так, між іншими побили ученика Комарницького, сина інтернованого катехита о. Комарницького.

37. В Пикуличах (повіт Перемишль), вхопив дня 30. липня 1919 польський жовняр одного селянина Українця кліщами за ніс так, що йому кров приснула, а селянин зомлів з болю. (Свідок А. С.)

38. В Підберізцях (повіт Львів), били польські жовнярі українських селян нагаями так сильно, що їх тіло аж почорніло від синців.

39. В Піддубцях (повіт Рава), побили польські жовнярі багато людей, вибиваючи їм зуби та ломлючи їм ребра.

40. В Піддубцях знасилували польські легіоністи інтернованих Українок, а то Анну Макун і Анну Цитів в той спосіб, що одні їх тримали, а другі по черзі осоромлювали.

41. В Підбужі (повіт Дрогобич), арештували Поляки повітового суддю Миколу Стефановича, за це, що не хотів зложити присяги на вірність польській державі і відтак його інтернували.

42. В Підпечарах (повіт Станиславів), побили польські жовнярі немилосерно закладника Дмитра Безена, топтали по нім підкованими чобітьми і напхали йому повні уста болота, а перестали бити аж тоді, коли думали, що він вже не жис.

43. В Пійлі (повіт Калуш), побили польські жовнярі 28 селян буками аж до крови за це, що вони придержали одного польського жовняра, який рабував.

44. В Путятинцях (повіт Рогатин), на свято Вознесення били польські жовнярі виходячих із церкви Українців прикладами крісів,

відтак обрабували село і підпалили зі всіх сторін, так, що з цілого села остали лише 3 хати.

45. В Радичах (повіт Мостиска), приказував командант жандармерії своїм людям (жандармам) "ломити кости" кожному Українцеві, якого арештують.

46. В Різуні насилували польські легіоністи українські нелітні дівчата. Польський фельдвებель Яновський сам розказував, що при розділі добычі йому припала лише 12-літня дівчина.

47. В Станиславові згонювали жовнярі українську і жидівську інтелігенцію нагаями і приказували їй замітати вулиці, чистити виходки та згортати болото. Чесько-словацького офіціра, Кароля Вінклера, який служив при українській армії, побито тяжко, обробовано й всаджено в тюрму.

48. В Словіті (повіт Перемишляни), побила польська полсва жандармерія тяжко селян зі сіл Липівці і Лоні. (Свідок М. В.)

49. В Скалаті переводили польські війська в хаті священника кілька разів ревізії в такий брутальний спосіб, що жінка пароха і п. М. Левицька впали в обморок. При ревізії вирабували польські жовнярі всьо, що лише далось взяти.

50. В Сокалі побила польська жандармерія до крови п. Демчуківну. (Свідки Д. і Ч.)

51. В Савалусках (повіт Манастириська), побили й обрабували польські жовнярі Петра Каміняка, Стефана Кривого, Ілярія Вишатицького, Спіридона Каміняка, Омеляна Романова, Гриця Підвисоцького, Якова Колодницького, Пилипа Савку, Павла Каміняка, Романа Іванова, Кіпріяна Барана, якому також спалили ціле господарство і Олексу Турянського — усіх дня 6. червня 1919. (Свідки Т. К., Г. К., М. Т., П. Б., К. В., Я. Б., О. Р., С. Б.)

52. В Старім Самборі побили польські жовнярі тяжко секретаря повітового, Українця, Костриза.

53. В Стрию побивали польські жовнярі щоденно українських полонених, вичислюючи їм по 30—45 буків денно. Одним із цих, що знущався в такий спосіб над полоненими, був польський сержант Квасневич. (Свідок М. К.)

54. У Східниці (повіт Дрогобич), побили польські жовнярі дочку Олекси Дзюбака і забрали її худобу. (Свідок І. Л.) Над населенням знущався там Поляки, гонять людей примусово до робіт на панські лани (до фірми Рогак і т. д.). Притім побили вони Олексу Дзюбака і Олексу Журавчика так сильно, що поломали їм ребра, внаслідок чого оба побиті померли. Олексу Дзюбака, свідомого Українця, мучили ще в той спосіб, що натирали йому рани сіллю. (Свідок І. Л.) Також побили Поляки в цій самій місцевості Дмитра Мазурика, а коли він вирвався їм із рук і втік, вони загарбали йому все майно, забираючи між іншим з його млина мотор. (Свідок Д. М.)

Коли польські жандарми, шукаючи дня 20. липня 1919 за Журавчиком Николою, не могли його знайти, витягнули з хати

його сестру Магду і її сильно побили, даючи їй 25 нагаїв, опісля за втікаючою ще стріляли і зранили її. Вона впала без тями під хатою, де перележала до рана. Рано нашли її люде без памяти і відвезли до шпиталю, де нещасна жертва польського звірства смертельно захворіла. (Свідок П. Д.)

55. В Тернополі, зглядно у Львові, приарештували Поляки залізничного урядника А. Крісу і арештованого мучили нарочно голодом. До цього самі призналися його жінці, якій сказали, що мусять її мужа виголодити й замучити.

Одному 80-літньому старцеві казали польські жовнярі танцювати на ринку, а коли він не хотів, побили його немилосерно. Взагалі арештовано і інтерновано в Тернополі 278 осіб, яких гнали польські легіоністи пішки до Золочева. По дорозі обдерли їх і били прикладами крісів.

56. В Товстенькім завели польські жовнярі батька і сина невідомого нам покищо назвища до двора і били так, що вони аж попухли, опісля відставили не знати куди.

57. В Трускавці (повіт Дрогобич), зловили польські жовнярі Андрія Біласа, били його в п'яти, порізали йому ножом шкіру на підшві ніг на кусні і вбивали цвяхи в підшви ніг так, що він серед страшних мук втратив свідомість і мабуть вже не живе. (Свідки О. Г. і П. М.)

58. В Тудорові (повіт Гусятин), напали польські жовнярі вночі з 8 на 9 червня 1919 на о. Соневецького і забрали його зі собою. Опісля так само забрали зі собою учителя Никоровича і селянина Івана Чайку; усім трьом арештованим заявили вони, що мають приказ їх повісити. О. Соневецькому закинули навіть шнур на шию і так вивели його разом із тамтими двома до ліса. Нещасні жертви викупилися від смерти, складаючи високе викупне, а то Никорович 3000 к., о. Соневецький 10.000 к., а Чайка 8000 к. Доказом цього є судові акти в Копичинцях. (Свідок К.)

59. В Хирові (повіт Старий Самбір), побивали польські жовнярі безвинно по лиці і голові полонених та кричали: "Маєш свине Україну!" Одному 30-літньому стрільцеві зі Старої Солі поломали руки. (Свідок І. П.)

60. В Черчу (повіт Рогатин), ограбили польські жовнярі майже ціле село. Куфри і скрині порозбивали, поклали на вози і вивезли все майно зі села. Людей катували прикладами крісів. Найтяжче побили господаря Івана Гебу. Жертвою побоїв і знасилувань впали в цім селі молоді і старі жінки. (Свідок В. К.)

61. В Чорнокінцих (повіт Гусятин), знущалися Поляки над І. Бохенком в цей спосіб, що що кілька день виводили його із тюрми і давали йому по 25 нагаїв.

62. В Яворові вкрали польські легіоністи селянинови Балакимови квоту 24.000 к., коли він ізза цього пожалувався в команді в Перемишлі, побили його ще нагайками.

Дмитра Харамбуру і Гриця Барабаша арештували Поляки і мучили так, що Харамбура помер у в'язниці в Перемишлі, а Барабаш смертельно захворів в тюрмі.

В Яворівським повіті стягала т. зв. "летюча жандармерія" людей на поле або толоку і там била їх по пятах. Ці побої спричинили, що властитель дібр граф Шептицький, їздив до військової команди в Перемишлі зі жалобою і жаданням усунення цього насильства.

63. В Якубовій Волі (повіт Дрогобич), зігнали польські легіоністи всіх дітей до одного будинку, впали між них із нагаями і били їх у страшний спосіб.

64. В Яксманичах (повіт Перемишль), польські жандарми, шукаючи дня 16. мая 1919 за оружжям, били людей нагайками, а відтак казали кожному із побитих клякати і цілувати нагайки.

Дня 18. падолиста 1919 впали около год. 4-ої рано польські легіонери до села і почали стріляти у село кулеметами. Люде, що ще спали, на тріск стрілів позривалися і повибігали з хат. Тоді кільоро з них стало раненими, а Матвій Казимір, поцілений в голову упав мертвий на місці.

В селі зачали польські жовнярі рабувати і мордувати. Виволікли з хат двох учеників української гімназії в Перемишлі Б. Ф. і Е. Б. і мимо того, що ті упали на коліна і просили їх о даровання життя, кількома вистрілами убили їх. (Свідки: Ю. Г., М. Г.) Опісля зачали підпалювати село і так спалили стодолю начальника громади Осипа Плювака, котрого арештували і без переслухання держали 39 день в тюрмі. Спалили дальше стодоли Паньксевича, Коршинської, Герша Лісна і інших. Стодоли були повні збіжа.

Коли люде молили їх, щоби не нищили їм майна,— вони побоями людей відганяли, щоби пожесжі на гасили.

Впавши до хати Ілька Копка підпалили ліжку на котрім лежало двоє дітей а матір, яка хотіла ратувати діти від смерти тяжко покалічили. Опісля впали польські бандити на попівство, де вистріляли всі свині, зрабували всю худобу, коні, корови і дощадно обрабували цілу хатню обстанову пароха о. Йосифа Карановича рубаючи при тім двері і вікна. Зрабовані річи вивезли на кількох возах а підводи мусіли їм дати селяне з Яксманич.

В кілька день по тім зіхала до села летюча жандармерія шукати за оружжєм. Коли селяне заперечили, мовби мали яке оружжя,— польські жандарми загнали всіх до уряду, опісля по одному витягали жінок, дітей і господарів і били дротяними нагаями по спині. Били в цей спосіб, що оден з жовнярів сідав на голову, другий на ноги а двох било до крови. І. Л., 65-літньому господарови приложив польський жовняр до лица горючу папіроску, коли він заперечив, що не має оружжя і просив о переведення як найстрогішої ревізії.

65. Про польські жорстокости та рабунки в селі Махнові (повіт Рава Руська), оповідає наочний свідок:

"Було се 15. грудня 1919 р. у ясну місячну ніч. Село Махнів присипане снігом спало серед нічної тишини, коли по півночі трьома відділами впали до села польські легіоністи. Вони від разу кинулися по хатах, рабуючи в дикий спосіб одежу, чоботи, кожухи, гроші та все, що тільки під руки їм попало. З наляканих людей здирали одежу і білля, та казали дівчатам розбиратися до нага. В селі знявся крик, плач жінок і дітей, але легіоністи на нічо не зважали та цих, що попали їм під руки побивали прикладами і дулами крісів, кажучи "що хотять відучити гайдамаків забаганок України". Вкінці всіх мужчин, старих дідів і молодіж увязнили та зігнали під церкву, куди під багнетами привели також місцевого священика о. Яцева. Небавом розвиднілось. Часть легіоністів пустилася в напрямі Вербиці, друга часть обсадила село та дальше рабувала. На приходстві розлюкувалися три польські офіцири з командантом Мисловським на чолі, та резонували, що Польща не має причини і охоти ждати на вирішення мирового конгресу дотично Східної Галичини, бо на конгрес здаються тільки слабі, а Поляки є досить сильні, щоби самі собі взяли що хотять і кілько їм треба. В селі почули ми стріли та небавком довідалися, що с вже кількох ранених Українців. Треба було поспішити на поміч раненим. Вийшовши з хати ми побачили, що легіоністи зносять на сани кожухи, чоботи та всяке друге нарабоване добро, та готовляться відіхати. На подвір'ю вдови Симушихи, біля стайні червоніла калужа крови. Двери від її хати відчинені, а на долівці вбрана в нічну одежу лежала мертва жінка в віці 40 літ. Сорочка здерта на грудях цілком покровавлена, під грудьми видніла рана від кулі, на правім рамени та на плечах рана від багнета. Була се Текля Труш, яку польські легіоністи убили та й багнетом покололи, коли хотіла заховати в стайні мішок муки перед їх рабунком. Була вже 6 година рано. З за печі вилізло трое малих дітей сиріт, та наляканими очима гляділи на свою мертву маму. Виглядали на божевільних. В сінях хати стояли збиті у купу жінки сусідки замученої Теклі Труш, неначе закамнені з переляку. Нараз дався чути в другій хаті нелюдський крик і плач. Там лежала мертва на столі молода 20 літна дівчина Марія Новосад, яку польські легіонери вбили за се, що вона взбороняла їм арештувати невинного свого батька, Івана Новосада, якого держала за шию та благала легіонерів помилування. Батько забитої, Іван Новосад, ранений багнетом через легіонера в ногу лежав на хаті з необандажованою ногою, цілком закровавлений та з болю тяжко стогнав. У стіп убитої ридала старенька її мати. В третій хаті лежав 13-літний хлопчина, Ілько Степан, якого польські легіонери без причини побили і ранили, а якого опісля перевезено до шпиталю в Сокалі. Польські відділи нарабувавши та пролявши тільки невинної крови спокійного цивільного населення, завернули відтак поспішно до Любичі. (Свідок М. Я.)

66. Про страшну долю, яку прийшлося перенести цивільному населенню села Корні (повіт Рава Руська), так оповідає свідок С. Я.: Село Корні віддалене від Рави Руської на 8 кілометрів було від хвилі заняття Рави Руської польськими легіоністами в дни 26. падолиста 1918-безнастанною ареною польських рабунків та знущань. Перший раз впав до села дня 6. грудня 1918 р. більший відділ польської кінниці та зареквірував без полишення яких небудь квітів, худобу, безрого, та сіно. В кілька днів пізніше а саме 13. грудня знов ограбили Поляки ціле село, увязнили 34 селян та вивезли на Замосць до Люблина, а вкінці до табору в Вадовицях, де невинні жертви каралися цілих 9 місяців. Там побивали їх так страшно, що прим. інтернований Павло Бунда помер від удару кольбою. Дня 25. грудня 1918 предприняли Поляки наступ на українські відділи перебуваючі в околиці села Корні, підтягнули на залізничних возах під село полеву артилерію та почали острілювати село запальними гранатами. В короткім часі були польські відділи вже в селі, та не зважаючи на се, що цивільне населення стояло зовсім осторонь від воєнних операцій, почали його масакрувати. Кількох польських жовнярів переїзджаючи попри хату Степана Процика, старенького господаря, який старався охоронити в хаті перед кулями, застрілили його без причини на місці. (Свідок А. П.) Хто попав їм під руки побивали та тероризували. Слідуючого дня польська команда з польським майором Всчоркевичом на чолі видала приказ село спалити. Легіоністи розбіглися по селі та підпалювали цілі обійстя. Не дозволили виносити річей ані вивозити худоби так, що з димом пішло тоді 140 господарств та згоріло понад 200 штук худоби. Серед огню, плачу жінок і дітей, реву наляканої худоби та диких криків рабуючих польських легіонерів виглядало нещасне село неначе підчас нападу дикої татарської орди. Польські легіоністи били при тім кого допали, так, що від побитя померло пізніше кілька осіб. Серед лютої студени втікали куда могли босі діти і жінки та скривалися де могли, щоб ратувати життя. Два брати Іван та Петро Стороняки скрилися під оборогом Каськи Зарічної. Коли їх там доглянули польські легіонери вбили Івана Стороняка вистрілом з крісу, а Петра Стороняка побили та арештували а вкінці казали йому нести за собою машинувий кріс. (Свідок С. П.) Коли до хати Марії Яворської підбігло 4 легіонерів, та хотіли підпалити її господарство, а другі взивали її, щоб видала гроші, які має, вона з 2 місячною дитиною на руках окружена п'ятеро дрібними дітьми благала їх серед плачу, щоби не палили її хати та не позбавляли серед зими даху над головою. Польські легіонери були глухі на благання нещасної жінки та на плач дрібних дітей. Тоді вхопила Марія Яворська збанок з водою та почала заливати підпалену стріху. В тій хвилі надійшов польський офіцер та вистрілив до селянки. Куля зранила дитину в лице, не поцілила однак Яворської. Вона хвилю занялася раненою дитиною,

завинула її в кожух та дальше старалася огонь в стрісі придусити. Тоді той сам польський офіцер щераз вистрілив, куля поцілила знов дитину в лице і вийшла вухом. Малий Михась Яворський вже не жив. В подібний спосіб убили тоді серед огня польські легіонери Миколу Гімля, який з горіючої хати виносив свої річи та складав на обійстю. По спаленню Корні польські легіоністи не раз ще впадали відтак до села та рабували оставші ще людські оселі. Нарід, який розбігся по поблиських селах мусів відтак повернувши до своєї нещасної громади, мешкати по кілька родин в купі, в будах і землянках, в наслідок чого вибухла епідемія тифу, яка десяткувала село. Польські війська замінили гарне і спокійне село в страшну руїну, в сумне кладбище.

ПРО ЗНУЩАННЯ НАД ПОЛОНЕНИМИ МОЖНАБИ ПИСАТИ ЦІЛІ ТОМИ.

Польське правительство не одержало заключного між українською і польською воюючими сторонами договору дня 1. лютого 1919 в справі поведення з полоненими і інтернованими, як також додаткового договору з дня 11. марта 1919, який зістав заключений в присутности делегата швайцарського комітету Червоного Хреста.

Побоям, опльовуванням, знущанням, наругам, глузуванням, рабункам, моренням голодом, а накінець запроторюванням по всяких вогких темних та зимних норах серед бруду та смороду та всякої погані — не має кінця. Описи зібрані від очевидців збігців, переймають жахом і так:

1. Свідок поручник Марко Вязовський зізнає, що коли його Поляки разом з хорунжим Юзичинським і 21 стрільцями взяли під Львовом в полон, забрали їм передовсім годинники і гроші. Відтак здерли з них одягу та били по лиці і тілі. Жовнярі і переходяча публіка обсіпала їх найординарнішими лайками як: лайдаки, розбійники, розстріляти і т. п.". Коло Бригідок у Львові перетрусили їм польські жовнярі щераз одіж і забрали все, що ще в них було, та відвели їх до смердячої вогкої клітки, де перше перебували інтерновані. Комнатка вогка, темна, без постелі, призначена на 8 осіб, а приміщено їх 30. Там їх тримали 21 днів. Їда нужденна, люде голодували. За один висказ запроторили сотника Білинського в самітну келію на 21 днів і там над ним так знущалися, що вибили йому три зуби. Там сидів він серед бруду, вошей і блощиць. Через бруд, вогкість і недостачу воздуха в цих тюремних норах вибухають пощести, передовсім пятнистий тиф, який щоденно пориває по кількадесять жертв. (Свідкі М. В., Г. Ю., Н. М. і І. Р.)

2. Четар Іван Рижий, який втік з полону із Домб'я, так розказує про спосіб трактування полонених і інтернованих: Коли мене арештували і вели вулицями Львова до корпусної команди, чув я по дорозі такі оклики Ляхів: "пощо вести того караїма,

повісити його" і т. п. На команді здерли мені зі шапки офіцерську розетку і ремінь, яким я був перепоясаний та списавши зі мною протокол відвели мене до офіцерської келії (польова страж охрони земскей). В брудній, повній сміття кімнаті, лежав на збитім з дощок барлозі на трачині, Др. Сенкевич, коло нього сидів о. Гошовський, парох Збоїск, хорунжий Яросик, а крім цього кількох офіцирів Жидів. Першу ніч перележав на столі, мимо окупу зложеного профосови; окуп це там вже приятий звичай! Харч неможливий, ніхто навіть ложкою не рушив подаваної поживи; нехарність така, що нема слів аби її описати. Багато людей нездужало, деякі вмирали,— а лікаря не було. Наші селяне від буків аж попухли. Їх держали кілька днів в пивниці (льоху), не даючи нічого їсти. (Свідки: Г. і Я.)

Около 3. грудня 1918 переведено нас до гарнізонового шпиталю на Замарстинові. Тут з ніким не вільно було бачитися, ні розмовляти. Тут приведено суддю Устіяновича, так побитого Поляками, що цілий тиждень лежав у ліжку не порушно. На тілі його було повно синяків. Около 10го грудня 1918 перетранспортовано нас знову до бригадок. Тут збільшилося наше товариство ізза прибуття судді Насади і четаря Ліщинського. Сторожа в бригадках буда постійно п'яна. Над мужвою знушалася в немилосерний спосіб. Одного міщанина з Винник закувала сторожа в кайдани за це, що буцімто він хотів втікати. Першу ніч перележали ми всі без накриття на підлозі в кімнаті без шиб. Мужва 4 дні не дістала жадних харчів, навіть води, та весь час була замкнена по 50 людей в одній келії так, що стояти майже не було місця, не то сидіти або лежати. Свої фізіологічні потреби мусів кожен полагоджувати таки в цій самій келії. Можна собі уявити, який воздух і яка чистість там була. Старшина одержувала на снідання печену замерзлу бульбу, а на обід капусту, або й нічого. З людей здирали останне плаття. Виходили звідтам босі й майже голі. А грабесей допускалися не лише польські рядовики, але й люде з університетським образуванням і так дня 19. грудня 1918 на св. Ніколая явився в моїй келії Др. Онест, суддя, Поляк, з двома жовнярами і велів зняти з мене однострій, нібито, як казав, на приказ "кватермайстра", а коли я протестував проти цього, прискочили до мене жовнярі лєгіоністи, здерли однострій, а мені дали якесь старе лахміття. Бачив це хор. Стефан Голод, з яким опісля зробили це саме. Командантом бригадок був капітан Рудка. Дня 21. грудня додали нам до товариства ще о. Ковалика, пароха Скнилова, чет. Красноперу і підх. Красноперу. Дня. 22. грудня 1918 зігнали 180 людей, трьох старшин, між ними і мене на подвіря і відіслали нас на стацію. Нікому не вільно було по дорозі приступити до нас, а одного стрільця, що поважився з ряду говорити зі сestroю, яка йшла побіч хідника, побив польський хорунжий, лєгіоніст, по лиці, а сестру його казав арештувати. По дорозі від Перемишля, сторожа, що нас ескортувала грабила і

забирала все, що лише в кого побачила. Товариша Белебея, який протестував проти цього, лєгіоністи сильно побили, а потім на стації Рогізно викинули з воза до рова і застаріли двома вистрілами. Ескортуючі польські жовнярі поводитися прямо як бандити.

3. Свідок Іван Любачевський подас, що його разом з 70 арештованими Українцями гнали польські міліціанти до Тернополя, де 12. червня 1919 всі ночували на бруку під муром. Там із нього стягнули черевики, плащ, блюзу, штани, в заміну за старе лахміття. Відтак із Тернополя гнали їх дальше — разом вже около 250 людей — пішки до Львова. По дорозі били їх нагайками і прикладами крісів. Прозивали, ганьбили, штовхали, а коли з голоду і втоми люде падали, бо нічого їсти не діставали, то ескортуючі жовнярі підганяли їх прикладами крісів. По дорозі померло внаслідок цього 5 людей. Така нагінка аж до Львова тревала 3 дні.

Катування і побої селян переходять всякі границі. Приміром до села приїздить польська лєтуча жандармерія, згонює і замикає до громадського уряду або до школи старців, жінок і дітей, а опісля йде в село і під покришкою шукання за оружжям, рабує все, що її в руки попаде. Селян побиває нагаями, та копає ногами гірше худоби. Колиж хто від тих побоїв зімліє, то відтирають його водою, а потім б'ють дальше.

І так прим. дня 7. липня 1919 перевели польські жандарми таку ескзкуцію в селі Германовичах, пов. Перемишль, де замкнули священика, старців, жінок і дітей в громадській хаті, вирабували опісля всі хати й загороди селянські та побили нагаями селян. Наприм. Василь Паславський дістав 85 нагаїв, Іван Окарма, 70-літний старець, 35 нагаїв. Цей послідний внаслідок цих побоїв смертельно захворів. Це саме зробили Поляки в селах Яксманичі, Селиська, Нєгрибка, Пикуличі, Сілець, пов. Перемишль, Піддуби пов. Яворів, де людам при побоях повибивано зуби й поломано ребра.

Часто жандарми входять до хати і кажуть собі давати їсти. За гостинне прийняття розтягають відтак газдиню на лаві і б'ють. Таке сталося в отсих селах: Болєхівці, Михалевичі, Ганевичі, Гаї, Добрівляни, Вязовичі, Солець, Рихтичі, Колпець, Модрич, Старе село, Снятинка, Нагусвичі, Трускавець, Літиня, Унятичі, Східниця, Кропивник новий і старий, Манастирок, Літня, Бистриця, пов. Дрогобич, і др.

Немилосерних побоїв селян та головно дітей допускалися Поляки мало що не в кожному селі особливо там, куди переходила ославлена ІV. дивізія Александровича, прим. в Станиславівському повіті: в Колодївці, в Крєхівцях, в Радчу, в Підпечарах, у Викторові, в Опришківцях і др.

Свідок Слюсар Данило розказує: Одного дня зайшов до мосі хати польський лєгіонєр та питався, чи я немаю дома ніяких військових річей. На мос заперечення, почав в хаті усе перевертати і очевидно

нічого не найшов. Це його так розлютило, що кинувся на мене і почав мене сильно бити. Мою дочку, 18-літню дівчину, яка серед плачу просила його, щоб перестав надімною знущатися, вдарив так сильно в груди, що дівчина зімліла і впала на землю. Мене завів легіонер на постерунок. Там знова польські жовнярі били мене, але я вже не здавав собі справи з цього, що зі мною роблять, бо з болю зімлів. В якийсь час опісля завезли мене до табору в Перемишлі на Засянню. Там записався я хорим і лікар, оглянувши мене, виставив мені посвідку, щоби мене не брали на роботу. Одного дня стояв я біля бараку, коли надійшов польський сержант Вйонцек і зі словами: "Ти свине не хочеш йти на роботу", витягнув шаблю і почав мене бити і копати, так, що повибивав мені зуби. Я впав на землю і тоді Вйонцек кинувся на Северина Стрижевського з Нижнева, пов. Камінка стр. і так його побив, що Стрижевський за 4 дні помер. (Свідки: С. Д., К. Г., П. М.)

Про спосіб арештування і поведіння з арештованими вказує декілька оповідань арештованих, які самі це переходили, а яким вдалося видерти з рук польських наїздників і прибути поза границі польської окупації. Кілька таких образків позволю собі тут навести, точно по оповіданням цих, які на власній своїй шкурі зазнали гаразду польського панування.

а) А. К. розказує, що в Трускавці арештували Поляки і зігнали кількадесять мушин на одно подвіря, наказали їм копати рів, впустили в цей рів гноївку, а відтак зачали по нелюдськи побивати отсих людей. Побитим опісля приказали, держати збиті голі ноги 2 години в гноївці. Від побоїв померло 2 старців.

Арештування були масові. Перш усього виарештовували інтелігенцію і свідомих селян. Жандарми впадали нічю і забирали дуже часто невідітих людей, як прим. о. Грушкевича зі Смільної, повіт Дрогобич. Передане о. Грушкевичови білля забрала жандармерія для себе. З о. Грушкевичом виведено з в'язниці між іншими о. Яхна зі Заліктя і 7 інших священників зі Старосамбірщини і Турчанщини. На двірці в Перемишлі були ці священники на таку наругу виставлені: 3-маси інтернованих Українців і Жидів вилучено священників і поставлено їх в ряд та наказано їм робити вільні вправи під командою одного Жиди. Численна публіка приглядалася тому спектаклеви і глузувала.

б) Поручник В. К. розказує ось що: Мене арештували в Станиславові на приказ польського поручника Дра Сендзіміра і відставили до Львова. Ще заки нас всіх арештованих завагонували до возів, казав Сендзімір мені і другим полоненим роздягнутися до нага, перетрусив нашу одіж, забрав гроші і всі дорощі річі та відтак на пів голих, велів всадити до вагонів. В половині дороги в Ходорові висаджено нас з поїзду, обробовано до решти і бито кожного із нас по черзі буками і канчуками. Ми остали без убрання і без чобіт. Наше положення було роспучливе, бо навіть і втікати не було в

чим, колиб хто був зважився на це. В дальшій дорозі ескортующий відділ польського війська побивав нас знову нагаями.

У Львові повели нас зі стації до бригадок. По дорозі польська публіка ставала, прозивала нас словами, яких з огляду приличности годі навіть повторити, плювала на нас, підюджувала ескортууючу сторожу, щоби нас на місці повбивала. В бригадках застали ми понад 2000 ув'язнених цивільних і військових Українців обох полів, інтелігентів та селян. Десятки людей сиділо в маленьких клітинах, де й фізіологічні свої потреби полагоджували. Харч складався з брудної чорної теплої води (мала це бути чорна кава!), з напів сирої капусти і куска хліба. Развраз сипалися на нас нагаї. Били всіх без розбору, старих, сивоволосих священників, селян, пані і панночки. Одної ночі привезли до нас з команди львівської жандармерії побитих двох українських офіцерів, які були так страшенно помасакровані, що в ночі помиралі. Їх назвищ не тямлю, та між інтернованими було багато, які їх знали особисто. По трьох тижнях побуту в бригадках вибрали з помежи нас полонених 120 старшин і під ескортою легіоністок (для більшої наруги) повезли нас до Перемишля. Ми їхали туди три дні. Цілий цей час ми не дістали ні крихітки страви або куска хліба. Навіть води не можна було напитися, бо хто тільки вихилився за двері вагону, того зараз били нагайками. Та не лише жовнярі, але й залізничники знущалися над нами. З Перемишля повели наш транспорт до Пикулич. Там повсаджувано нас до малих кліток, довгих на 2 м., а широких на 3 м. по 25—30 чоловік в одній. Нікого звідтам не пускали. Їсти не давали нічого. Ми довідалися, що поїдемо до Берестя. Перед виїздом кликали кожного із нас осібно до канцелярії, казали розбиратися до нага, забирали і крали наші остатки, а опісля казали вбиратися в приготоване лахміття. Багато із нас було цілком босих, багато без штанів, деякі без сорочок і капелюхів. В такому стані виведено нас на місто. Ми муіли переходити ріжними вулицями три рази вздовж і поперек, причім багато падало на пів живих з утоми, побоїв і голоду. До Берестя ми їхали 5 днів. Через цілий час їзди нас безвпинно били. Ми жалувалися на це перед командантом ярославської стації та дістали від нього відповідь, що жовнярам вільно бити. До Берестя ми приїхали 30 червня. Їсти ніде не давали майже нічого крім брудної води, званої "чорною кавою" і трошки рідкої зупи на обід. З голоду люди їли траву, листя з дерев, а навіть терміття. В Берестю лютують пошестні недуги, головно голодовий тиф. Помочі лікарської ні ліків немає. Денно вмирає 40—50 осіб. Багато жовнярів кидається з розпуки в Буг і кінчить так своє життя самовбійством, бо волиять згинуті відразу, чим завмирати повели з голоду і побоїв в польськім пеклі. Нас держали в Берестю в підземних казармах кріпости. Ми спали на землі, без соломи, без жадних накривал. Є там також

полонені більшовики, та з ними Поляки поведуться краще, чим з нашими жовнярами. Українські підполковники Шеллер і Малик хотіли піти до команданта табору з жалобою та за це вкинено їх до темниці. Найбільше знущався над нами станиславівський польський поручник Лябан. Табор в Берестю призначений очевидно на це, щоби вигубити всіх Українців, які там дісталися. Мені вдалося втечи 7. серпня 1919.

в) Командант 2 полку отаман Іван Одовійчук так представляв відносини й долю полонених і інтернованих: Поручник польських військ Янушевський казав мені розібратися до нага, причім зрабував мені 1100 гривень, годинник і забрав собі частину мого убрання, а то офіцерський і гумовий плащ, а який зараз убрався, причім його помічник бив мене нагайкою по голові, завдаючи мені велику рану на лиці. Мою обручку здирано мені так нахабно з пальця, що мене зранено. Замість мого убрання дано мені лахміття. В лахмітті заведено мене до села Беремя, де вже було більше полонених. Тут був я свідком таких самих знущань над іншими. В присутности польського майора Пітля кожного обрабовано і бито буками до крові; полонених, які служили при машинних крісах рубано шаблями так, що кожний із них мав на тілі по 5—6 ран. Цих, що втратили притомність внаслідок побоїв, відвезено до Золотого Потока. По дорозі зневажали нас у всілякий спосіб, а один фельдвებель бувби мене застрілив, бо вже приложив мені револьвер до грудей, якби не це, що його завізвано в тій хвилі до команданта. Опісля серед знаруг і побоїв замкнено нас до тюрми. В ночі забрано хорунжому Кузьмі з наказу польського штабового офіцера шкіряні камаші.

Через цілий час транспорту від 11.—16.липня 1919 не дістали ми нічого їсти, а населення, яке старалося нам дещо подати, польська сторожа відгонювала. По дорозі, передовсім в Станиславові масакрувала нас навіть залізнична служба, біла до безтями. В Перемишлі загнали нас до бараків на Засяню, де командантом був польський поручник Недзвецкий. Цей велів нас замкнути в маленьких келіях по 13 і більше разом в сусідстві уступових місць. За дозвіл відчинити вікно келії на годину зажадав від нас вязничний сторож по 100 к.! В цих вязницях була запроторена велика скількість інтернованих світської і духовної української інтелігенції. Поведення з нею було страшне. Перед полуднем о годині 10-ій виганяли їх нагаями з келій, казали їм скакати, повзати на череві і то ще — для наруги! — в супроводі співу українських народних пісень. Хто цього робити не хотів або не міг, того били нагаями. В цім таборі інтернованих в Перемишлі на Засяню застали ми тоді около 20 українських священників, около 150 осіб із української світської інтелігенції, около 30 жінок і дівчат та около 100 селян. В цім числі ми бачили жінки з малими дітьми, малолітних хлопців, дівчат, інвалідів і старців а навіть одну глухо-німу жінку

та інваліда без правої ноги і без обох рук, і т. п. В таборі була окрема сторожа, якої задачею було лише бити дротяною нагайкою кожного, хто її тільки в руки попав. Зараз першої ночі побила вона 75-літнього старця так, що він слідуєчого дня ранком помер.

Дня 19. липня 1919 привезли там українську місію “Червоного Хреста”, зложену з 4 осіб, яку Поляки всупереч усім постановам міжнародного права держали замкнено місяць у Львові, а відтак привезли її сюди. Дня 20 липня 1919 зложено із полонених транспорт, на якого чолі поставив командант, польський поручник Недзвецкий, двох українських полонених жовнярів. Він велів їм дати синьо-жовті ленти з написами: Петлюра, Петрушвич, Україна і т. д. і наказав їм співати сороміцькі пісні, а коли вони зборонювалися, велів їх бити нагайками. Так воджено транспорт вулицями міста, причім публика плескала в долоні. В подібний спосіб відправляювано кожний транспорт. Дня 28.липня 1919 привезено нас до Берестя Литовського. Там поміщено нас в двох шопах призначених до переховування саперських матеріалів. Там не було ні прич, ні вентиляції, ні вікон. В цих шопах, вибудованих на просторі 200 кроків довжини а 150 кроків ширини, запроторили Поляки 5500 осіб, так, що нічу не ставало місця до спання, а перейти серед натовпу взагалі не було можна. Воздух був такий, що ми майже дусилися. Не було там свіжої води так, що треба було пити нездорову теплу воду з Буга зі заразками всяких недуг. Табор окружений кільчастим дротом. Коли ми просили команданта кріпости генерала Гамоту о полегші, заявив він: “Будьте раді, що взагалі живете, коли вам захотілось воювати, то здихайте!” І дійсно в цім пеклі мерли люде як мухи, передовсім із голоду. Давали там два рази денно їсти ось що: рано горячу, брудну, чорну воду, звану чорною кавою, в полудне фасолеву зупу, але цієї зупи було так мало, що половина інтернованих не діставала нічого, а друга половина кидалася на їду мов дикі звірі, щоби хоч трошка її дістати! З голоду зіли (спасли) арештанти всю траву і листя з дерев в таборі. Люди ледве рухалися із місця на місце. Багато із них вже були так обезсилені, що годі їм було підвестися і вижидали смерти, як спасення. В таборі панувала епідемія тифу і червінки. Денно вмирало до 50 осіб, не було ні ліків, ні лікарської помочі. По таборі вешталися польські легіонери і ще тих ходячих трупів побивали нагайками. Образу нужди, бруду, а з тим і розпуки людей, яких обсіли воші і всіляке плюгавство, не годен ніхто зобразити словами.

Одного разу приїхав там на оглядини французький офіцер, але Поляки сказали, що ми більшовики, то він з нами навіть не говорив та відїхав.

г) Поручник українських військ У. С. С. Микола Меркун, який втік з табору полонених в Стшалковій коло Познаня, так описує долю полонених і інтернованих Українців:

Мене полонили Поляки в селі Качанівці коло Підволочиськ разом з полковником Маликом. З фронту перевезли нас до Тернополя і всадили у тюрму. Тут вже було чимало наших полонених, арештованих і інтернованих. Всі сиділи всуміш. По кількох днях т. с. 16. червня 1919 вивели нас із тюрми для дальшого перетранспортування, бо наші війська наближувалися під Тернопіль. О год. 10 тій перед полуднем прийшла ескорта польських жовнярів, які кинулися по наших комнатах, щоби зганяти нас на подвіря тюрми. Тут вони гнали всіх мимо цього, що з огляду на лихе приміщення багато людей тяжко занедужало. Я наведу назвища хорих лише з одної мосі комнати: четар Петрівський, хор. Чайківський і проф. Івашкевич. У них горячка доходила до 40 степенів та неважаючи на це, польські жовнярі на приказ свого команданта зігнали їх з ліжок. Були між ними й жінки з малими діточками і всі вони муіли йти з транспортом. Їх спазматичні плачі і обмороки викликували не спочуття, а ще брутальніше поведення з боку польських жовнярів-бандитів. Нас повезли в напрямі Золочева. Тяжко хорих несли наші люде позаду. Зараз на передмістю стрінулися ми з польськими почастунками. Жовнярі били нас прикладами крісів і домагалися, щоби нас всіх вистріляти. Цивільне польське населення обкидало нас камінням і усім, що лише йому у руки попало.

Дальше почали польські жовнярі з ескорти обдирати кожного з нас із чобіт, одежі і грошей так, що в короткім часі багато з нас (між ними і я) опинилися лише в біллу, без одежі і обуви.

Заки ми дійшли до Озірної, померло 8 людей з транспорту. Трупн оставлено при дорозі. Їсти не давали нам нічого, а навіть води не дозволяли напитися. Дня 17. червня 1919 ранком ми доволіклися до Золочева, де держали нас на площі перед "Соколом" 8 годин, щоби дати змогу військовим і цивільним знущатися над нами.

О 3-ій годині пополудні 17. червня прилучили до нас ще золочівський транспорт 800 людей і попровалили на залізничу стацію звідки ми відіхали в напрямі Львова в товарових вагонах по 50—60 душ в одному вагоні крім ескорти. Другого дня т. с. 18. червня 1919 ранком заїхали ми на головний дворець Львова. Яких 10 минут пізніше заїхав на станцію польський транспорт 28. п. п. і немов нарочно остановився на шляху рядом з нами. Зараз почалися ходження польських жовнярів по наших вагонах і побивання "гайдамаків". Польські залізничники ходили також по всіх вагонах і придивлялися кожному із нас з окремма, шукаючи за знайомими їм "злочинцями". Між иншими увійшов до нашого вагону один залізничий інжинір,— як я дізнався опісля: Кшиштофович — і

пізнав між нами інжиніра Малішевського. В цьому моменті визвірився Кшиштофович і так, між иншим, сказав до інжиніра Малішевського: "Ty skurwy synu, toś ty skazał na śmierć 18-tu Polaków w Złoczowie których żywcem zakopano w ziemię. Jeżeli bym miał rewolwer, zastrzeliłbym cię jak psa".

По цих словах вийшов із нашого вагону і відтак якийсь час балакав з польськими жовнярами, які стояли біля нашого поїзду. За хвилину ціла юрба польських жовнярів кинулася до нашого вагону і стала розпитувати: "Gdzie jest skurwy syn sędzieja?" Жовнярі з ескорти вказали на інжиніра Малішевського і зараз безчисленна скількість нагаїв посипалася на голову п. інжиніра; під ударом нещасний повалився на поміст вагону. Та ще й тепер били його жовнярі нагаями і копали чобітьми. Роззвірена товпа, що не могла вже поміститися у вагоні, зажадала, щоби виволікти нещасного із вагону. Жовнярі це й зробили. Товпа обкладала тепер дальше побоями безталанного, копала ногами й шойно тоді, як інжинір Малішевський втратив притомність і не давав знаку життя, вкинено його назад до нашого вагону. На щасте їхав з нами санітарний четар Равсс, котрий занявся п. Малішевським і через яких три години привів його назад до життя. А треба знати, що інжинір Малішевський ніколи в Золочеві як суддя не урядував і стояв оподалік всякої політики. Ми все стояли у Львові і шойно коло години 4-ої післяполудня виїхали ми дальше в напрямі Кракова. На кожній залізничій стації вже ждали на наш транспорт люді, цікаві побачити Малішевського, одержуючи заздальгідь телефонічно відомість, що він їде. Приходили військові і цивільні залізничні урядники, вищі і нищі, старі і молоді, панночки і всі лише опльовували нещасного, що в калужі крови напів живий лежав на помості вагону, а дехто й копав його ногами. Тому, що люде нічого не їли, а у вагонах було немов у найбруднішій стайні, кинулися серед нас недуги. В Ярославі винесли 30 людей до шпиталю, відтак в Кракові 140 людей, а заки ми прибули до табору — нових 100 людей занедужало. По дорозі померло 64 осіб із нашого транспорту. У табор в Стшалковій ми прибули шойно 24. червня. Дня 25. червня 1919, коли нас ведено із бані, завіззав польський підпоручник Малиновський, адютант командира табору до себе інжиніра Малішевського і на наших очах знову яких 20 польських жовнярів, що стояли біля названого саме підпоручника, кинулося бити інжиніра Малішевського нагаями куди попало, спершу одітого, а відтак здерли з нього одіж і били по голім тілі. Не вчислюючи копняків, дістав інжинір Малішевський кількадесять нагаїв, причім зломали йому чотири ребра, вибили правс око і так змасакували, що ціле тіло інжиніра Малішевського вкрилося одною страшною раною.

д) Семен Кузьмин розказує, що попав в полон 22. мая 1919. Польські жовнярі обдерли і обрабували його і скованого завезли до Турки. 4 дні держали його без їди. В дорозі до Берестя Литовського був з прочими транспортними предметом наруг і знущань з боку цивільних Поляків, найбільше в Ярославі. Одного українського полковника з придніпрянської України, як хорого зі шпиталю в Станиславові, побили польські жовнярі палками, викрикуючи: "То за Львів!" Почин до цього давали самі польські старшини, які завзивали своїх підчинних до розстрілу кожного Українця на місци.

Раз зібрали польські пости по вечері українських офіцерів і священників і приказали їм танцювати і співати а самі із нещасних глузували. Транспорт арештованих завезли до Сокаля, де задержався до вечера. Голодні люде звернулися карткою до українського Комітету Допомоги, який по довгих заходах в команді дістав дозвіл принести їм дещо поживи. Та ціла допомога (хліб, папіроси і пр.), пропала в руках польських жовнярів. По дорозі в Ковлі знов обрабовано інтернованих і полонених. Жалоб не позваляти вносити. (Свідок С. К.)

ТАБОРИ ІНТЕРНОВАНИХ І ПОЛОНЕНИХ.

Для доповнення ілюстрації, як Поляки стремлять систематично до вигублення всієї української інтелігенції та свідоміших селян та взагалі до винищення українського народу, хочемо описати кілька таборів полонених і інтернованих на основі опису очевидців, які в таборах довгий час перебували й пережили там тяжкі лихоліття.

Запримітити треба, що арештованими, інтернованими і полоненими Українцями є також переповнені всі галицькі судові в'язниці, в яких їх трактується не як люде, що остають в слідстві, але багато гірше чим засуджених за злочини злочинців, тому то гинуть вони там як мухи з голоду і ріжних пошестий. Інтерновані і полонені приміщені є крім того всуміш по ріжних таборах — давніших австрійських або московських тюрмах і таборах для воєнних полонених або для арештантів, — а то Львові, в Перемишлі, в Пикуличах під Перемишлем, в Домбю під Краковом, у Вадовичах, у Висничу — усе в Галичині, а крім цього в Модліні, в Дембліні, а Щипюрній, в Повйонзках біля Каліша, у Варшаві, в Берестю, в Томашові, в Холмі, в Грубешові, у Володаві, в Бялій-Більску, в Соколові, в давній російській імперії, а накінць у Стшалковій у Познанщині.

1. Табор інтернованих і полонених в Домбю.

(По зізнанням очевидця, який там пересидів півтора місяця).

"Є це великий, три кілометри під Кракова віддалений давний австрійський табор воєнно-полонених, в яким вчасі війни було приміщених около 12.000 полонених Москалів, а опісля Італійців. Тепер приміщено там кільканадцять тисяч інтернованих і полонених самих Українців.

Цілий комплекс бараків, переважно деревляних, окружений високим парканом і кільчастим дротом в 4 ряди. Довкруги паркану з обох сторін, а також в середині табору між бараками є густо поуставлювані сторожі. В поодиноких деревляних бараках, призначених для приміщення інтернованих селян і полоненої мужви, без вікон і вентиляції, на деревляних причах без соломи і постелі, на голих дошках в двох рядах, один над другим приміщені по 100 і більше осіб в цім самім переділі. В переділах, з яких інтернованими виходити не вільно (при кожнім бараці стоїть сторожа) в літі панус неможлива духота, в зимі докучливе зимно. Інтерновані і полонені пообдирані, голодні, зі запавшими щоками, ледви порушуються, виглядають як трупи. Їх денна їда складається рано з одної хохлі чорної теплої води, яка має представляти чорну каву, з одної чвертки чорного хліба, а в полудне з буракової або бруквової зупи з вивареними в ній бруквами; иншої страви не дістають. Тож не дивниця, що люде примирають з голоду, а пятнистий тиф і червінка поширюються в такий застрашающий спосіб, що щоденно вивозять з табору по кількадесят (30—40) трупів; хорих вивозять до шпиталю в Кракові, де також велика частина із них гине. Інтернована інтелігенція, а є між нею послі, університетські професори, крилошани, декани, священники, всякого роду урядники, адвокати, лікарі, професори, властителі дібр і полонені українські офіцери. Нікому з табору виходити, ані до табору входити не вільно. Всякі відвідини і комунікація зі зовнішнім світом виключені. Почта підлягає строгій цензурі, часописів не допускається. Ригор в таборі тюремний, за найменчу дрібницю запроторюють до осібної арештантської клії. За втікачами сторожа стріляє, а коли кому вдається втечи, то хіба завдяки польській продайности; в часі довгого сидження подерлося інтернованим білля і одіж так, що ходять в лахміттях! З інтернованими і полоненими, які сидять там всуміш однаково трактовані, поведіння крайно жорстоке. Крім кількох одиниць всі прочі, а є їх кільканадцять тисяч, не мають ні одного сотика, тому, що команда табору відобрала усім гроші. Тож при такім харчі, як вище подано, всі вони засуджені є на повільне нидіння і смерть, яка там розгостилася на добре, забираючи що раз то нові жертви. Із числа інтернованих і полонених в Домбю, беруть Поляки деяких як робітників на роботу до Кракова, згортати болото, товчи каміння, замітати вулиці і т. п. де цьковане

шовіністичними, вшехпольськими часописами населення, зневажає їх і висміває.

Дня 3. червня 1919 справили польські жовнярі залоги в таборі в Домбю погром на Українців, побиваючи більше як 700 інтернованих та полонених прикладами крісів, нагаями та залізними прутами. Було це так: Командант табору, польський сотник Кроковський (перед війною суддя в Сокалі), прикликав до себе польських жовнярів і заявив їм, що можуть аж до вечора слідуєчого дня погуляти собі в таборі т. с. безкарно бити інтернованих і полонених Українців. Вечером цього дня появилися в таборі, ще перед нічним сигналом, збільшені польські патрулі. В руках кожного польського жовняра находився залізний прут або плетена нагайка. На повір'ю проходжувалися полонені. Поляки кинулися на безборонних людей та почали їх немилосердно бити. Ще в пізну ніч ходили польські патрулі по бараках та знущалися над полоненими. Навіть жінок не пощадили, а вдерлися до кімнати, в якій вони спали, і лаяли їх та обиджали.— Другого дня продовжали Поляки погром і тоді дуже важко побили українського старшого десятника Москалевича.

Повище представлені відносини в Домбю є однак в порівнянню з умовами в інших таборах о много ліпші. Ці “ліпші” відносини у Домбю є цього роду, що навіть вшехпольський часопис “Глюстровани Курієр Цодзенни” з 29. вересня 1919, уважав вказаним забрати в цій справі голос протесту та звернути увагу польського загалу і польських властей на це, що сидять там ріжні люде цілими місяцями (а деякі вже близько цілий рік), не знати ізза якої провини і за що. Бо треба знати, що нікого з інтернованих навіть не переслухано та не ведеться проти нікого ніяких доходжень.

Під теперішну пору находиться в бараках ще около 6000 інтернованих і полонених Українців, між якими є цивільних інтернованих інтелігентів 250 (в цім числі 26 жінок), далі залізничників ріжних степенів около 200, інтернованих селян є 2164, полонених селян жовнярів 360 і т. п. По званню сидить там 23 священиків, 71 ріжних урядників (між тим 21 судовиків), 5 вільного звання (адвокатів), лікарів і нотарів, 5 гімназійних професорів, 84 народних учителів і т. д. З чільніщих громадян сидять там ще досі адвокат і бувший парламентарний посол Др. Загайкевич, директор Александер Ярема, контрольор М. Кебузинський, професор Андрій Сабат, директор Ізидор Білинський, надревідент О. Юрчинський, суддя Александер Колодій, радник Омелян Підляшецький з жінкою, парох і бувший парламентарний посол о. Стефан Онишкевич, крилошанин і декан о. Андрій Бенцін, парох о. С. Кульчицький, парох і декан о. Григорій *Мороз, ігумен О. О. Василян о. П. Котович, парох В. Венгринович, парох К. Костецький, інжинір П. Дзюбинський, властитель дібр І. Жуковський, властитель реалі. Т. Будзиновський, нотар Ал. Свистун, суддя З. Туряньський, рахунковий радник І. Стронський, управитель школи К. Целевич, ревідент

залізничий М. Рудинський, салін. радник М. Велькопольський, парох і декан о. Я. Косоноцький, властитель реаліности і бувший посол Антін Старух і т. д.

2. Табор інтернованих і полонених у Вадовичах коло Кракова.

В цім вибудованім для воєнно-полонених таборі, в однім із найгірших бувших австрійських таборів, сидить тепер около 15.000 інтернованих і полонених Українців. Їх приміщення і положення є ще о много гірше чим в Домбю, бо всі бараки там нужденні, деревляні і без вікон; в них в літі невиносима горяч, в зимі страшний холод. З інтернованими і полоненими поводяться там ще гірше чим в Домбю. Сторожа побиває інтернованих і полонених, а був навіть случай, що одного полоненого, сторожа без причини пробила багнетом на смерть. Українського стрільця Шаповала вбила там польська сторожа підчас роздачі обідів залізним прутом, призначеним до чищення кріса, що навіть провірила одна місія. Між інтернованими находиться одна українська санітетка, яка мусіла ходити в штанах, бо польські легіоністи обдерли її до сорочки. Відносини санітарні там не можливі, недостас всякої лікарської помочі, тому люде мруть масово. Морення голодом в таборі дійшло вже до того, що один хліб давали на пять осіб, відтак на шість, а вкінці не давали нікому ні куска хліба. За те для “забезпечення проти бунтів” поставили довкруги бараків кулемети.

Від вошей, блощизь в таборі аж кишить, а недостача постелі і незмінювання білля та безнастанний голод стали причиною заразливих недуг (пятнистий голодовий тиф), які щоденно поривають кількадесять жертв. Одного разу не дозволено інтернованим за кару виходити довший час із бараків так, що вони мусіли навіть свої природні потреби заспокоювати у нутрі бараків — у шальках на іду. (Свідок П. Р.)

3. Табор інтернованих і полонених в Берестю Литовськім.

Найстрашніщий за усіх це табор в Берестю Литовськім. Табор міститься в старій, страшній вже своїм виглядом тюрмі з часів московського царату, і в тзв. Шопи-Буг, дряхливих, примітивних бараках, які підчас війни служили австрійській армії за склад саперського матеріялу.

Відносини в берестейськім таборі страшні. В твердині харч недостаточний, недоварений, без соли і непоживний. Що дня вмирає близько 20 людей. Санітарні відносини нечувані,— хворі, навіть з заразливими недугами, лежать біля здорових. Полонені, знаючи, що волі не так скоро їм діждатися, благають смерти, щоб тільки скінчити

ці муки. Відділ для старшин не кращий за інших. Без води, кімнати нехарні і вогкі, воздух гнилий аж дусить.— Одного разу заїхала до табору в Берестю місія американського Червоного Хреста, щоб розглянутись в тутешніх відносинах. В імени усіх полонених виступив один старшина, та жалівся на страшне положення і муки, які переходять полонені в цім таборі. Вислідом цієї жалоби було поліпшення харчу на протязі одного тижня. Та польські жовняри криваво пімстилися на згаданім старшині. Вони його так довго били аж ціле тіло купалося в крові, а опісля горючі рани посипали сіллю,— “щоб задержати кров”. На пів мертвого кинули ще й до рова. Що опісля з старшиною сталося, годі було дізнатись.

Про відносини в Шопи-Буг розказує б. полонений український старшина І. О. ось що:

“До Берестя ми приїхали 23-го липня. Нас не хотів прийняти задля браку місця жаден другий табір — ні в Варшаві, ні в Іван-городі, ні в Щипюрні, ні табори в Познанщині, отже відставлено нас до новоназначеного табору в Берестю т. зв. Шопи-Буг. Ця шопа, це комплекс довгий на 200, широкий на 150 кроків. На нім стоять 2 більші й 1 менша шопа, які служили за австрійських часів на склад саперських матеріялів, отже бараки с голі, без долівки, без провітру й вікон. Стоять вони над самим берегом Буга. Перед першим малим бараком с лятрина, призначена для цілого табору. Перша шопа поділена на дві частини. Одна призначена для офіцирів, друга на шпиталь. Дві дальші призначені для мужви. На цім окрайці землі сидить збита маса 5500 людей. Сидять всі просто один другому на шії. Прохід немислимий, бо колиб вийшли з бараків всі нараз, то не сталоб місця. Воздух страшний. Ми просили команданта табору польського підпор. Зборовського зі Львова, щоби усунув нас з нашого бараку, який находився на 3 кроки від лятрини, але безуспішно. Страшнішою звірюкою в людськім тілі його помічник — польський підпор. Бренер. Води чистої нема підс. Табор увесь обснований дротом. Тому приходиться пити воду з Буга, яка в цім місци занечищена калом й відпливами з лятрини. В бараках нема жадних прич до спання ані клаптика соломи. Усе спить покотом на сирій землі. Раз зявився в таборі командант твердині ген. Шамота. Ми прохали його о полегшу, на що він відповів: “Будьте вдоволені, що живете! Ви пощо билися? Коли вам злс, то здихайте й так!...” І справді гинуть наші люде в тім псклі скорше, чим мухи. Перш усього від голоду. Їсти дають два рази на день. Рано тепла вода звана чорною кавою, після полудня горохова зупа. Та зупи дають так мало, що половина арештантів не дістає нічого а друга половина хапас немов звірята по пару горошків прямо в рот. Як ми прийшли до табору, всюди ще зеленіла трава й листя не деревах. Тепер з них ні сліду. Люде повискубували траву зі землі й пообривали листя з дерев та поїли. Всі повиснажувані, ходять немов живі трупи зі западеними лицами й очами. Багато

вже обезсилених до такої ступні, що не може піднятися з барлога й тільки серед мук жде на смерть, як на спасеннс. В таборі царить страшна епідемія тифу, горячки й червінки. Денно вмирає приблизно 50 людей. Нема жадних ліків ні лікарської опіки. Між полоненими с 2 наших медиків та вони безсильні. Одно, що роблять — це перносять найтяще хорих до т. зв. шпиталю, який віддалений від других бараків на кількадесять кроків й тут хорі догасають. По таборі ходять польські жовнярі й побивають тих напівживих трупів в лахміттях нагайками. Всюди роздаються проймаючі крики божевільних, яких ніде не вивозять. Решта сидить по кутках на пів гола й безвпинно оббирає себе з насікомих, якими люде обсіпані немов порохом. Справді картина гідна уяви Данта. Раз прийшов оглядати наш табір якийсь французький полковник та Поляки сказали, що ми більшевики, отже він не хотів з нами говорити, махнув тільки рукою й пішов. Також сповістили нас, що мас приїхати до Берестя американський делегат Моргентав. Ми виписали розпучливе письмо до наших американських земляків з проханням о поміч, о білля, але чи воно дійшло їх рук не знати, бо письмо пішло до таборової канцелярії, яка певно його знищила. Нема сумніву, що коли наші представництва й культурна суспільність світа не вступляться за нещасними жертвами польських кровопійців, то до 2-ох місяців не остане живим в таборі ні один чоловік”.

В наслідок інтервенції американської місії табір цей мав бути розвязаний, та Поляки знехтували, як звичайно, цей крок американських представників і табір існує далі і далі тисячі неповинних Українців переходить пекольні муки, які завдають їм польські “пацифікатори” Східної Галичини.

В берестейськім таборі згинуло за час від 27. липня до 4. вересня 1919 р., себто за 38 днів з голоду тифу і побоїв 724 приміщених там Українців.

4. Табор для полонених і інтернованих в Перемишлі і в Пикуличах під Перемишлем.

В Перемишлі с переходовий табір для інтернованих. В ньому держать інтернованих через кілька неділь, сортують їх, а відтак відсилають до ріжних постійних таборів в Польщі.

В перемиськім таборі панують страшні відносини: Люде тиснутья мов оселедці, недужі на заразливі хороби помішані разом зі здоровими; харч дуже лихий; рано щось в роді чорної кави, в полудне гнила капуста або бураки, або стухла фасоля, вечером знова чорна кава; денно два малесенькі кусники цвібаку місто хліба. Люде, котрим довозять з дому поживу, ще держаться, але ті, що походять з подальших околиць і нічого не одержують з дому, виглядають як трупи і не всілі держатися на ногах. (Свідок А. В.)

Перемиські Українці із публичних складок доставляють обіди для інтернованих, однак польська сторожа не допускає пань до розділу поживи; польські жовнярі перебирають принесену їду і ніби розділюють, а на ділі самі дуже часто зїдають принесені страви, а інтернованим не дають нічого, або лише дрібну частину. (Свідки Б., К. О.)

Ще страшніші відносини панують в таборі полонених в Пикуличах під Перемишлем, де приміщено поверх 20.000 Українців полонених і інтернованих. Сплять вони там на голій землі, а ширячийся в застрашаний спосіб тиф, забирає щоденно по кількадесять жертв (20—80). Крім зупи з гнилої ярини не одержус ніхто іншої їди. Пикулицькі селяне не можуть дивитися на цю нужду і знущання, але помогти не можуть, бо сторожа нікого тамтуди не впускає. Мужиків, які дня 25. серпня 1919, в часі переводження інтернованих до табору на Засяню, хотіли подати їм по дорозі трохи хліба, польські легіоністи побили.

Польські жовнярі і старшини побивають в страшний спосіб інтернованих. Нема майже ні одного, котрого-би не бито. Деяким дають щодня по 25—50 буків. Надто побивають прикладами, залізними палками або й кулаками.

П. С. Г. бачила, як в передпокою команданта табору один старший десятник вдарив інтернованого залізною палицею по голові так сильно, що цей упав без памяти. П. Г. зімліла на цей вид.

П. С. бачила, як командант табору, поручник Недзведцькі, вдарив кілька разів в лице посла Тершаківця за це, що він хотів подякувати українським паням за принесення їди інтернованим.

Найбільше жорстоко поводитися з українськими полоненими і інтернованими в перемиськім таборі отсі члени польської армії: підпор. Недзведцькі, хорунжий Недзведцька, старший десятник Вйонцек, десятник Лукасевич, капраль Гетчинські і стр. Августин.

При кінці червня 1919 привезено до Перемишля інтернованих зі Самбора. Через цілу ніч катовано їх так, що інтерновані в сусіднім бараку священники не могли цілу ніч спати ізза крику катованих жертв, (Свідки Р. з С., П. з Б., В. з Х., А. В. з Р. М.) На другий день виділи в бараку цих скатованих в калюжі крові. Точні дані так катування полонених в цім таборі можуть дати С. С., Т. Г., Р., П., А. В. і інші інтерновані, котрі були приміщені побіч бараку, в яким катовано інтернованих.

В бараках у Бакончицях коло Перемишля уживається інтернованих до тяжких робіт. Попри це їх відживлювання дуже лихе. До тяжких робіт силується інтернованих побоями. Через це багато із них згнуло.

Свідок Р. з Р. оповідав, що бачив за плотом три побиті трупи, які лежали там кілька днів.

При кінці червня 1919 воджено вулицями Перемишля около 70 українських офіцерів, взятих в полон коло Золочева. Всі були обдерті

і побиті: більшість була навіть без сорочок; многі були босі; прочі в зовсім подертих черевиках; деякі були навіть без шапок; їсти не діставали вони через кілька днів, купити не могли, бо всі гроші їм відібрано.

В другій половині червня 1919 було в перемиськім шпиталі около 50 офіцерів, які здорові дісталися до полону, однак в таборі полонених побито їх так, що поломано їм кости і порозбивано голови. Між ними був сотник Ц. з Добромилля побитий так, що не знати, чи подужає. До нього дісталася у відвідини його сестра з Добромилля і бачила при цій нагоді і прочих побитих. Пані з “Комітету помочи” старалися занести білля цим нещасливцям, однак їх не допущено.

В Пикуличах біля Перемишля знаходяться в 4 шпитальних бараках українські полонені та інтерновані, які лежать тільки на голій брудній землі, без чоگونهбудь, щоб могли покласти під голову, без ніякої лікарської або санітарної опіки, без світла, в подертому брудному біллію або таки зовсім без нього. Щодня вмирає 50 людей і лучається, що трупи остають і по 2 дні між живими. Це саме діється і на Засяню в бараках давнішого австрійського 10 п. п. В бараках вибухла епідемія тифу, на яку щодня вмирає по кількадесять людей, а у військовому шпиталі знаходиться по часописним вісткам 1800 недужих на тиф.

5. Табор інтернованих і полонених в Стшалковій.

В таборі було 26. липня 1919 поверх 10.000 людей ріжних народностей і полів, з того около 5000 Українців. Всі майже босі і голі, або обдерті в одному біллію. Вигляд усіх дуже марний тому, бо пожива крайно нужденна: рано і вечером несолоджена чорна вода, що називається кавою, а на обід ячмінна каша без ріжниць для мужви як і для старшин. Приміщені с всі в бараках викопаних в землі і накритих дошками, крізь які протікає дощ і заходить вода до середини бараків. Тому й не диво, що в таборі було дня 26. липня 1919 поверх 3000 хорих на голодний і пятнистий тиф або на еспанку. Всі жовнярі, що повнять вартову службу в таборі, крім збруї носять все нагаї з телефонічного дроту, якими бють без милосердя наших людей за нізащо. Мені приходилося — розказус очевидець — щоденно після обіду бачити, як польські жовнярі під проводом свого старшини, польського підпор. Маліновського, виконували езекуції над нашими людьми: Всі мусіли ставати в ряд, хто мав штани мусів їх спускати і по черзі підходили до підпор. Маліновського та клалися перед ним на землю; згаданий поручник ставав йому лівою ногою на шию, а правою держав нагайку і бив. Рівночасно з правої сторони битого стояв польський жовняр з приложеним до голови револьвером, щоби битий не кричав.

З початку ми не могли дивитися на це, так, що багато з наших старшин мліло на сам цей вид.

Наслідом таких тортур багато наших полонених має ціле тіло покрите чорно-синіми плямами. Крім цього кожної ночі стріляють польські стійки (пости) прямо в бараки, наслідом чого щоденно раять 5—6 людей, які ізза нестачі лікарської опіки вмирають.

Українська “Місія Червоного Хреста”, яка звиджувала повище описані табори інтернованих і полонених і провірила правдивість вище поданих дат, не могучи ніяк досягнути дорогою інтервенції у польських властей поправи цих страшних відносин, оголосила висліди своєї поїздки в часописах і внесла крім цього меморіал до польського правительства у Варшаві і до президії “Польського Червоного Хреста”. В меморіалі просить комісія в ім'я засад гуманности і культури о інтервенцію та видачу розпорядків в цілі поправи положення полонених і інтернованих. Вказує на знуцання в часі транспортів, в таборах і в'язницях, а навіть в шпиталях, та звертає увагу, що інтерновані та полонені, які по розпорядку міністерства для військових справ давно повинні бути звільнені, досі знаходяться у в'язницях і таборах в числі кількадесять тисяч а то в бараках і в'язницях у Львові, Станиславові, Домбю, Вадовичах, Віснічу, Стшалковій, Щипюрні, Берестю Литовським, Перемишлі, Пикуличах і цитаделі Модліна. Виголюджені цілими місяцями, обробані в часі транспорту з одежі і грошей, побивані, серед найгірших гігієнічних та апровізаційних відносин, западають нещасні арештанти на епідемічні недуги, гинуть тисячами по шпиталях і в'язницях, або виходять каліками на ціле життя. Табори стають розсадниками п'ятого тифу і туберкульозу, які загрожують поширенням по цілім краю. Місія подас, що крім тисячів передержуваних в концентраційних таборах, тисячі сидять по в'язницях. Подас між иншими, що: 1. в'язниця в Бригідках у Львові, призначена для злочинців, тепер призначена с нібито як переходовий пункт для інтернованих, а на ділі вони остають там по кілька місяців без переслухання. 2. У в'язниці полевої жандармерії у Львові поміщено інтернованих у пивницях. Польські легіоністи Вінніцкі і Сьвігот побивають людей (священників, офіцирів і прочих інтернованих інтелігентів) по лиці прикладами крісів так, що лице пухне і синіє, заковують теж в кайдани. Відпоручниць “Червоного Хреста” не допускається. Переповнення таке, що в кімнаті о просторі 36 квадратних метрів міститься 40 осіб. Пожива дуже лиха і недостаточна. 3. У Віснічу, у в'язниці призначеній для найтяжчих злочинців, приміщено інтернованих в найгірших вогких кімнатах, між злочинцями, що їх ще зневажають і обкрадають. Чотирнадцятьлітніх хлопців, учеників гімназії, вживається до тяжких робіт. Життєві умовини там гірші, чим для злочинців. Не вільно там діставати ні зі зовні поживи, ні купувати поживи, ні принимати відвідин, ні читати книжок або часописів; за це все служба побивас

немилосерно. 4. Місія представила вкінці образ невиносимих умов життя полонених і інтернованих в таборах, образ, схожий з нашим повищим описом.

На доказ цього, що в нашій описі нема пересади та, що ми не представили за чорно умовин життя наших полонених і інтернованих, нехай послужить голос польського часопису, який хиба не має наміру власний народ несправедливо оклевечувати. Під наголовком “Табори полонених”, поміщує варшавський “Роботнік” з дня 16. жовтня 1919 в числі 339 статтю, яку у виїмках подасмо дослівно:

“Відносини, які панують в таборах для полонених в Модліні і Берестю Литовським переймають жахом.

Табор для полонених в Берестю литовським — це гідь, це ганьба для польської держави. Умовини в берестейських “Бугшопах” або у форті Берга можуть до розпуки довести видця. В Бугшопі приміщено Українців. Це давні табори і російські хліви та бараки, построєні Німцями, в деяких немає навіть т. зв. прич або дощок, тільки долівка, це приміщення бранців. Про солому нема й бесіди, долівку вистеляють полонені бадиллями та бодаччям. Вікон немає, одвірки навіть понищені.

Ці умовини в злуці з голодуванням (денно 1/3 жовнярського хліба й трохи брудної води), голодованням, якого розміри більшали ізза крадіжки військових функціонерів (кількох офіцирів і підофіцирів, які тепер сидять в тюрмі, спроневірило около пів міліона марок), витворили з табору полонених прямо табор трупів. Два місяці тому з табору, що числив коло 6000 полонених, виносили кожного дня 50—100 трупів. Розпанюшилася тоді дезинтерія, яка вбивала виголюджених. В одному місці при епідемічному шпиталі, трупи лежали около три тижні непохоронені, так, що щурі їх пообгризали. Померших хоронять так мілко, що тіла вистають із землі,— наслідом чого дезинтерія й тиф постійно ширяться так, що самі жовнярі, які повнять службу в таборі постійно переносять заразки недуги до своїх відділів. Так, як тепер виглядають українські бранці в таборі, можна собі уявити тільки смерть. Деякі й говорити не можуть. Не сходять їсти — чому? Бо ці вже й не ворухнуться і до смерти,— так вони обезсилені. До одного з них приїхала ненька зі східної Галичині — говорить по-польськи, бо Полька. Син її лежить на бодяччу на камянному тоці в таборі, де вітри гуляють. Очі стоять стовпом, зуби вищірні....”не хорий, горячки не має”... Ненька сидить біля нього наче закаменіла, безрадна — щож має робити? Там знову дружина — привезла харчі чоловікови. Ледве з великим трудом допросилася дозволу, щоби в табор увійти, бо тяжко туди дістатись... Зів і ... помер!

Коли всі виходять з табору за їдою і стають рядом — справний похід смерти.

Голодні і померзлі. Бються і вивертають цих, що товпляться в кухні над викиненою жовнярами лушиною. Їдять чорні ягоди з дикого бозу, навіть траву. Вибирають нестравлені зерна з кінських відпадків і печуть їх з лушпинами.

В ночі дрожать зі студени, бо тільки нужденне лахміття і власна шкіра крис їх кости. Кілька разів розложили вогонь в таборі, то жовнярі розігнали їх кольбами, а вогні погасили, бо від диму "можна трупом впасти". Ледви йдуть, коли на приказ мусять йти, оправдуються, що годі їм скорше йти й дістають за це кольбою. А бють жовнярі здорово, бо й щож з нього, "коли і так не поживе". Деколи просить такий: "вбий, паночку, остогидло голодувати". Від ударів кількох умерло,— за слабі були, не видержали. Познаньчик — плутоновий постійно ходить з палкою, бс, де попаде, тут трафить в голову, там в очі,— кільком навіть очі повибивав. З розпуки кількох скочило в Буг, де потонули, кількох підрізало собі горло.

Страшне!...

Були там комісії з польського сойму, мала наступити поправа відносин. Кількох злочинців увязнено, а коли вдруге мали зачатися доходження, скоро зроблено порядок; та попри те тривають даліше ці страшні відносини, а з приходом зими вони ще погіршаться...

Час, щоби засуд і кара за ці злочини не обмежилася на словах, час це лихо передати прилюдному осудови."

III. НИЩЕННЯ МАЙНА. РЕКВІЗИЦІЇ. РАБУНКИ.

В часі окупації Східної Галичини польськими військами, а й тепер ще даліше намагаються Поляки зовсім винищити матеріально українське населення, а то в цей спосіб, що палять його майно, бо навіть цілі села, реквірують, рабують. Нема ні одного українського села в цій Східній Галичині, якеби не було Поляками вирабоване, чи то дорогою т. зв. безплатних реквізицій, чи простих рабунків. Забрано селянам збіжжя, худобу, мертвий інвентар, а навіть білля, обуву та одіж, так, що з надходячою зимою люде по селах стали майже голими жebraками. Для приміру подасмо:

1. Польські війська спалили без причини між іншими:

1. В селі Бортятин (коло Судової Вишні), спалили польські війська на приказ польського поручника Абламовича 96 господарств. (Свідки К., В. і К.)

2. В селі Бабина (повіт Самбір), спалили польські війська нарочно без причини кілька господарств (як Кузьбіді).

3. В селі Бартатові (повіт Городок), спалили польські війська 10 хат без причини і заборонили людям ратувати при пожежі. (Свідки Д. Б., А. М., С. К., О. М.)

4. В селах Демянів і Пуків (повіт Рогатин), Заболітці (повіт Броди), Камінне, Рибно, Гаврилівка (повіт Надвірна і Станиславів), спалили польські війська майже всі господарства і обрабували цілі села. Це саме зробили в селах Грушка, Слобідка (повіт Товмач).

5. В селі Котівці (повіт Гусятин), спалили польські війська майже всі господарства. Коли село горіло, Поляки заборонили гасити вогонь. Та коли мимо цього Іван Черниш 70-літний господар і його син Ілько Черниш хотіли гасити вогонь, приарештували їх, тяжко побили і вивезли кудись так, що не знати навіть, де вони знаходяться. (Свідок В. Ч.)

6. В селі Коблянська Воля (повіт Старий Самбір), спалили польські війська 27 господарств без причини, а за втікаючими від огню стріляли. (Свідок Д. Ц.)

7. В селі Корнях (повіт Рава Руська), спалено кільканайцять хат без причини.

8. В селі Команча (повіт Сянік), спалили польські війська нароком 8 хат, а в Щавнім, Туринську, Прилусах і інших громадах по 8—10 господарств. Шкода виносить около 3 мільонів корон.

9. В селі Новосілки (повіт Перемишль), спалили польські війська 30 господарств.

10. В селі Путятинці (повіт Рогатин), спалили польські війська без причини 27 господарств.

11. В селі Радичині (повіт Мостиска), спалили польські війська дня 21. марта 1919 на присілку Халупки 8 господарств, а ціле село обрабували й знищили. Живцем згоріло тоді 9 осіб. (Свідок: А. В.)

12. В селі Савалуски (повіт Бучач), спалили польські війська дня 5. червня 1919 нарочно господарство Кипріяна Барана, спричинюючи йому цим шкоду на 20.000 корон.

13. В селі Селиска (повіт Перемишль), спалили польські війська 37 господарств; в часі пожежі гнали у вогонь діти.

14. В селі Торки, Яксманичі і Медика (повіт Перемишль), спалили польські війська більшу скількість господарств. Це саме вчинили вони в селі Соколя (повіт Мостиска).

15. В селі Тисовець (повіт Сколе), спалили польські війська нарочно без ніякої причини майже ціле село зараз після свого приходу, щоби, як казали, легше знайти дезертирів. В часі пожежі стріляли до людей, які втікали від вогню. Селянам згоріло тоді ціле майно так, що вони мешкають тепер в підземних ямах і терплять голод. (Свідок М. Ф.)

16. В селі Чернява (повіт Мостиска), спалили польські улани 3 полку, дня 13. марта 1919 12 сільських загород.

17. В селі Черче (повіт Рогатин), спалили польські жовнярі селянські господарства, а втікаючих дітей ловили і кидали у вогонь живцем. Згоріло там 21 господарств. Втікаюче населення вбивали багнетами.

II. В чортківському повіті і в околицях Солотвини косили польські легіоністи нароком зелене збіже, жито й пшеницю, хоч мали подостатком трави й паші. Покошене збіже забирали для коней.

III. У Львові забрали Поляки все майно, між иншим всі друкарські машини і 4 електричні мотори (Ставропігійської друкарні); а таксамо зрабували друкарні, бібліотеку і архів О. О. Василян в Жовкві і Крехові, книги з василянських бібліотек нищили та розкидали по болоті.

IV. На поодинокі українські місцевости (села) понакладали Поляки високі контрибуції і стягали під грозою спалення села. Робили це під ріжними позорами і ізза ріжних вдуманих причин. Часто надавали вони цим контрибуціям назву державної примусової воєнної позички. І так між иншими наложили Поляки й стягнули контрибуції із отсих сіл:

Тустановичі 500.000 к., Горожанка 60.000 к., Завалів 17.000 к., Косів 15.000 к., Гаї вижні 30.000 к., Нагуевичі 100.000 к., Дерезичі 50.000 к., Корпець 20.000 к., Трускавець 100.000 к., Солець 50.000 к., Модрич 50.000 к., Лішня 200.000 к., Добрівляни 160.000 к., Дорожів 100.000 к., Опака, Брочиця, Бабина, Берги, Кільчиці і т. д.

V. Польські війська, йдучи походом на українські землі, рабували і забирали рабівничим способом, деколи під позором реквізицій все майно українським селянам, купцям, промисловцям і інтелігенції, публичним інституціям, ба навіть українських полонених обдирали зі сорочки. Ані одно село українське Східної Галичини не остало вільне від цих реквізицій, за які Поляки досі нічого не платять. Забрано всім селянам збіже, худобу, дріб, товщі, набіл а навіть і одіж та обуву так, що сотки селян остало без кусника хліба та гинуть на голодовий тиф. В який спосіб відбувалися ці мнимі реквізиції, які властиво були звичайними рабунками, подаємо для приміру, що в Підпечарах (повіт Товмач), зареквірували польські жовнярі бідній вдові Парані Зубалів, мимо її просьб і плачу послідну корову, а на її жадання виставити реквізиційний квіт, написали на картці паперу, яку їй вручили ось що: "okazicielce tego kwitu należą dać 7 kopnięć w d..., o ile będzie natrętna. Jan Pędziwlas". Взагалі польські війська реквіруючи, по найбільшій часті реквізиційних квітів не виставлювали. (Свідки Д., А. Б., Г., Ш., С. і т. д.)

Треба зайти лише в перше-ліпше українське село Східної Галичини, щоби наочно пересвідчитися про нужду, в яку селяне попали внаслідок цих реквізицій. Щоби мати схильне для себе оруддя, якости їм йшло при цих безправних реквізиціях і рабунках, та щоби взагалі могли робити в громаді, що їм захочеться, поусували Поляки в многих селах дотеперішних вїттів і понастановлювали комісарами або Поляків, або українських перевертнів. Буває навіть і таке, що установлюють в громаді вїттом Поляка з другої громади, хоча у дотичнім селі нема ні одного Поляка. Моральна вартість такого Поляка не грас у них жадної ролі. І так прим. для громади Смільна (повіт Дрогобич), настановили польські власти вїттом Поляка з Бистриці, чоловіка караного кільканайцять разів за крадіж і ріжні погані мальверзації. Він обнявши свій уряд зараз зарядив на власну руку реквізицію полотна, з кожної хати по 3 метри. Жандармерія помагала йому очевидно в цім. Полотно остало по більшій часті таки в руках вїтта!

З поміж безчисленних случаїв ярких надужить і рабунків подаємо тут лише деякі, які дійшли до нашого відома, а які дають нам ілюстрацію способу знуцання над українським населенням Східної Галичини:

1. В Бабині (повіт Самбір), зрабували польські жовнярі парохови о. Петрикови і селянам все майно: гроші, коні, корови, свині, курки, гуси, збіже, муку, убрання, білля і т. п. Хату селянина Кузьбиди підпалили. Федя Товарницького побили, витягнули за ноги на дорогу й били прикладами крісів так, що смертельно захворів. В учительки вирабували все майно.

2. У Водниках (повіт Бібрка), зрабували польські війська селянам всю готівку, одіж і постіль.

3. В Говиліві великім (повіт Гусятин), розбили польські легіоністи дня 5. червня 1919 у Франка Павурського скриню і забрали 5286 к. (Свідок В. Ш.)

4. В Дрогобичі обрабували польські легіоністи склад "Народної Торговлі" і це саме зробили зі складами цього товариства в Самборі, Перемишлі і т. д. В Дрогобичі забрали все, а чого забрати не могли, спалили. Також обрабували "Народний Дім".

5. В Заболотцях (повіт Броди), обрабували польські війська дня 23. червня 1919 о. Сухаровського (якого опісля замордували), забираючи йому кільканайцять тисяч корон готівки й все, що лише далось із його майна і господарства забрати. (Свідки К. Г. і К.)

6. Під Золочевом зрабували польські війська від українських полонених, а то від 10 стрільців все, що лише вони мали при собі. Із замордованого українського отамана Ляєра здерли одєжу і зрабували всі його гроші і все, що мав при собі.

7. У о. Василя Дубицького в Березанах зрабували польські жовнярі срібло вартости 15.000 к. (Свідок Г. Б.)

8. В Копичинцях постягали польські легіоністи з III. бригади з полонених 29 стрільців убрання та забрали їм всі гроші. (Свідок Т. С.) Там обрабували вони також магазини "Сільського Господара" вартости 181.134 к., Спілку "Поділля" вартости 382.720 к., "Народний Дім" з його цілим урядженням вартости 1,000.000 к., бібліотеку і урядження української приватної гімназії вартости 25.260 к., громадську касу в Оришківцях на квоту 14.000 к. Надто трьох польських офіцирів із відділу Абрагама зрабувало там 208 міхів цукру з магазинів товариства "Згода" і "Народного Дому", вартости разом около пів міліона корон і тютюн вартости 300.000 к. Крім цього сконфіскували й продали польські санітети всі харчі полишені Українцями для шпиталю так, що хорі не мали що їсти.

9. В Котівці (повіт Гусятин), обрабували польські легіоністи Варвару Черниш, забираючи їй річи вартости 12.000 к. і Миколу та Теклю Сагайдаків, забираючи їм готівку в квоті 3610 к.; господарство Сагайдаків спалили. (Свідки: В. Ч., Т. С.)

10. В Кричці (повіт Богородчани), обдер четар польської кавалерії старшого десятника Петра Макара до гола.

11. В Кровінці (повіт Теревовля), обрабували польські війська Івана Стелюка і Параску Пасік. (Свідок С. М.)

12. В Лапшині (повіт Бережани) обрабували польські жовнярі селян, причім господаря Глушку ще тяжко побили так, що він тяжко захворів.

13. З Ластовець (повіт Дрогобич), вивезли польські легіоністи 10 фір зрабованого майна селян. У селі вистріляли весь дріб. (Свідок П. М.)

14. В Мшанці (повіт Гусятин), обрабували польські війська майже ціле населення. У одного лише Гринька Слободяна забрали всячини вартости около 16.000 к. та його самого побили і взяли зі собою

як закладника. Шкода в селі виносить більше, чим 50.000 к. (Свідки Г. С., П. К. і М. Д.)

15. В Нагуєвичях (повіт Дрогобич), зігнала польська полева жандармерія дня 22. падолиста 1919 ціле село на майдан біля церкви і поділила зібраних на три групи: першу від 10—16 літ примістила на дзвіниці а під дзвіницею палила солому, щоби цим способом примусити дівтору до зізнань, що в селі находиться оружя; другій групі від 16—35 літ приказали Поляки лягти на землю і через дві години пасти траву; хто трохи підвівся діставав по голові запятками чобіт. Відтак брали їх до громадського шпихліра, вішали стрімголов через стіну суєка і тоді біли їх палицями. Биля так сильно, що аж тіло відпадало, а двох з побитих місцевий парох мусів на місци висповідати, бо вмирали. З побитих 27 вивезли до табору для полонених і інтернованих в Берестю. Третій групі від 35 літ в гору казали піднести руки в гору і через дві години перебирати пальцями. Оружя в селі не найшли, та мимо цього наложили на село контрибуцію у висоті 100.000 корон і як закладників забрали зі собою 4-ох господарів. (Свідки: М. Д., М. Т., Г. Т., К. Д., І. О., Д. Б.)

16. В Перемишлі обрабували польські легіоністи в ночі з 11. на 12. падолиста 1918 цілу жидівську дільницю, а крім цього помешкання деяких Українців, як адвоката Дра. Т. Кормоша на 170.000 к., Дра. Загайкевича на 100.000 к. і ще інших Українців. Рабунків допускалися впадаючи до хат під позором пошукування за збруєю. Тої самої ночі розбили 4 вертгаймівські каси публичних інституцій, а то: Товариства взаїмного кредиту "Віра", "Народного Дому", і Товариства "Красвий Союз господарських спілок" й закрали всю готівку (кількадесять тисяч корон). Прохання інтернованого адвоката Дра. Кормоша, внесенє до Команди польських військ, щоби для збереження майна поставити в розбитій гранатами каменіці "Віри" сторожу, остало без успіху. Крім цього обрабували польські легіоністи в цім самім часі sklep і магазин "Красвого Союза господарських спілок". (Свідки К. Ф., М. У., Р. І., П. Б., С. Г. і акти доходжень.)

17. В Павелчі (повіт Станиславів), забрали польські війська 5 штук худоби вартости принайменше 25.000 к., полишаючи квіток реквізичійний лише на 1200 к. та й цього ніхто не хоче виплатити.

18. В цілій Рогатинщині обрабовано майже всіх селян завдяки польському командантові Абрагамови.

19. В Грабівці (повіт Богородчани), приказало польське старство здерти бляху із даху стодоли, що є власністю Товариства "Просвіти", спричиняючи тим "Просвіті" шкоду на кільканайцять тисяч корон. Бляху забрало старство без відшкодування.

20. В Селисках (повіт Перемишль) і в Селисках (повіт Яворів), та ще в других селах яворівського повіту зрабували польські легіоністи селянам все майно: худобу, збіже, одєжу, чоботи, білля.

21. В Сілці, Вільшанику і Сідім (повіт Самбір), обрабували польські легіоністи дня 17. мая 1919 всіх господарів. (Свідок А. К.).

22. В Смільний (повіт Дрогобич), після заарештовання священика о. Грушкевича, приходили мало-що не щодня жандарми, переводили заедно в його хаті ревізії та ще й казали жінці пароха, яка остала без опіки з 8 малолітніми дітьми, приладжувати для себе обіди.

23. В Станиславові арештованих і відставлених польськими військами до Берестя адвокатів Дра. Банда і Дра. Воробця, та ще других їх товаришів, ескортуюча сторожа обрабувала по дорозі в цілости, ще перед Равою Руською. Закватировані в українській гімназії в Станиславові польські війська вивезли з будинку гімназії всі столи, крісла, ціле канцелярійне урядження і вертгаймівську касу з квотою около 18.000 к., зрабували до тла гімназійну крамницю учеників; самого паперу закупленого заздалегідь на слідуєчий шкільний рік на зошити забрали поверх 125.000 аркушів. Крім цього в часі ревізії у директора гімназії з гімназійного будинку забрали сукно призначене на одіж для бідних учеників, пів міха цукру з гімназійної чайні і много інших річей. Гімназійну бібліотеку розграблено або знищено. (Свідки п. Г., Н.) З приватного помешкання директора гімназії забрали американське бюро, машину до писання і різні інші річі вартости кільканайцять тисячів корон.

24. В Стрию польські війська обрабували, а відтак убили о. Остапа Ніжанковського, забираючи йому полишені у нього депозити а то квоту 880.000 к., власність Каси Задаткової в Стрию, і квоту 50.000 к. власність п. Осипи Бобикевичевої. (Свідок О. Б.)

25. В Сухоставах (повіт Гусятин), обрабували польські війська майже ціле село. Шкода виносить понад 50.000 к. (Свідки О. Д. і А. В.)

26. В Товарні (повіт Старий Самбір), прийшло до паламаря трьох польських жандармів, забрали ключі від церкви, відтак розбили в церкві касу і зрабували 800 к.

27. В Фірлеєві (повіт Рогатин), обрабували польські жовнярі в днях 20.—26. червня 1919 всіх селян із харчів, грошей і всякої хатної обстанови.

28. В Хоросткові зрабували польські легіоністи дня 4. червня 1919 ціле містечко і побили селян і Жидів (як приміром Чарну Валак). (Свідки Я. Т., Б. А. і М. Ф.)

29. В Черневі (повіт Рогатин), забрали польські жовнярі зараз першого дня 56 коней і возів, Миколу Штиха, що ховався з кіньми в лісі застрілили, а Бабія, що не хотів дати коня, тяжко побили.

Костя Дашкевича, який жалувався у військовій команді на рабунки, побили, а рівнож і його жінку — так, що обоє хорували три тижні.

30. В Чорткові забрали польські війська з відділу Абрагама в українським Товаристві задатковим "Надія" 250.000 к. з каси. (Свідок Р. Я.)

31. В Яблонові (повіт Гусятин), обрабували польські війська майже ціле село, причім Никола Фік дістав 25 буків. (Свідки М. К. і В. С.)

32. В Яксманичах (повіт Перемишль), напали дня 11. липня 1919 польські жовнярі на людей, які йшли до церкви, порабували і пообдирали їх з білля, убрань і чобіт.

33. В Оришківцях (повіт Гусятин), забрали польські жовнярі з громадської каси 20.000 к. зі словами: "Свиням грошей не потреба". (Свідок П.)

34. В Тудорові (повіт Гусятин), рабували польські жовнярі селян через два дні, зрабували там також хату проф. Нікоровича, о. Соневецького і господаря Івана Чайки, а їх самих арештували й щойно за викупом випустили на волю. (Свідки І. С., І. Г.)

35. Повертаючих через Макову з російського полону 200 жовнярів Українців переведено до табору в Домбю, де польські жовнярі обрабували їх, забираючи їм самої готівки поверх 50.000 рублів. (Свідок Й. С.)

Реасумуючи це, що вище наведено виходить, що Поляки намагаються знищити у Східній Галичині не лише культурне, але й економічне життя, і так:

Польські війська виреквірували або вирабували в українських селян і інтелігенції Східної Галичини, все, що не далось перед їх рабівництвом укрити; за реквізиції нічого не платили; польські цивільні влади дальше забирають і реквірують: худобу, збіжжя і все, що селяне мають так, що винищені села стали тепер хиба тереном царства для голодового тифу.

Українських селян женуть польські жандарми примусово на роботи до польських дворів за нужденну платню або і без платні, коли тимчасом власний ґрунт селян остас необроблений. Жандарми виганяють селян з плугами і возами до оброблювання польських ланів і приневолюють їх нагаями працювати на них. Давна панщина віджила у новій формі.

Щоби не лише поодиноких Українців економічно знищити, але й ціле економічне життя Українців та всі українські кооперативи здавити,— польські влади замкнули одинокі українське Товариство "Сільський Господар" і його торговельний синдикат "Краєвий Союз Господарських Спілок у Львові", опечатали льокалі цих товариств і засеквестрували їх склади й каси з їх кількадесятьма філіями і складами по повітах і з кількома тисячами господарських кружків і крамниць.

Цим способом Товариства понесли і поносять міліонові шкоди. В межичасі польські влади заосмотрюють свої економічні господарські інституції в товарі, відсуваючи українські кооперативи в цілости від їх дотеперішного обсягу ділання і спричинюючи цим насильством їх упадок. Поведення таке є очевидним нарушенням і споневірянням всяких законів, особливо закона, що відноситься до

заробково — господарських товариств з 9. липня 1873, на якім ці спілки (кооперативи) опираються. Крім цього заграбили польські власти красвому Союзови господарських спілок 70 вагонів соли, які в дорозі з Німеччини переходили через Краків для Союзу і його покупців. За цю зрабовану сіль, яка представляла вартість поверх пів мільона корон, польські власти не лише не заплатили досі, ані сотика, але веліли ще Союзови заплатити 16.000 К. титулом коштів транспорту цієї соли!

Засновану у Львові на підставі красвого закона Центральну Касу рільничих спілок, для цілого населення краю, перенесли польські власти рішенням неповного Красвого Виділу й Начальника краю до Варшави, разом з основним капіталом п'яти мільонів корон. Капітал цей, дотація цілого краю, себто не лише польської, але й української частини Галичини, як майно, на яке зложилися податки всіх жителів Галичини, був власністю цілого населення Галичини, отже і Українців. Українським кооперативам заявлено, що як хочуть, можуть зголоситися у Варшаві (!) в члени цієї каси, або виступити але мусять сейчас звернути всі кредити.

IV. ПЕРЕСЛІДУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ЦЕРКВИ.

Знаючи, що гр. кат. обряд і церков с для українського народу заборолом проти латинізації і проти винародовлення, змагаються Поляки знищити українську (греко-католицьку) церков і підірвати її вплив на народ. До цієї цілі вживають всіляких можливих способів. І так:

1. Українських священників вбивають, арештують і масово інтернують, так, що в деяких деканатах, напрм. дрогобицьким, рогатинським, і деяких інших з 30—40 священників остало на місці ледви 2—5 священників.

З ряду донесень про доконані убійства українських священників досі стверджено, що Поляки замордували о. Остапа Ніжанковського, о. Заторського, о. Лопатинського, о. Підлящецького, о. Галібея, о. Сухаровського, далі арештували та інтернували поверх 1000 священників без огляду на це, що вони належать до вищого духовенства [крилошан, деканів, і т. п.] чи це світські духовні, чи монахи, та без огляду на це, чи вони брали участь у політичнім життю, чи ні; між інтернованими с навіть немічні 90-літні старці; далше майже всіх монахів Чина Св. Василя Великого [в числі 46], катихитів шкіл напр. о. Кормоша, о. М. Комарницького з Перемишля і других.

В самім Львові в Бригідках і на Замарстинові було замкнених 612 священників. По кількох місяцях внаслідок інтервенції Митрополита Шептицького і англійської місії, випущено поверх 400 священників, та не зовсім на волю, бо около 200 з них рівночасно конфіновано; около 175 священників карасться ще й досі неповинно в тюрмах і остас під грозою полсвого суду. Ув'язненим і інтернованим священникам відбирається навіть спромогу відправляти Службу Божу, бо не позваляється їм навіть вийти до церкви або костела.

Між ув'язненими і інтернованими священниками найшлися між иншими: о. Богачевський, крилошанин перемиської капітули, о. Фр. Рабій, крилошанин, парох і декан Самбора, о. Цегельський, 73-літний старець, крилошанин і парох в Камінці Струмиловій, о. Бенцін, крилошанин, декан і парох зі Старого Самбора, о. Дорогоцький, декан і парох, о. Березовський, консисторський совітник і парох, 90-літний старець (що його сина священника, повісив невинно польсько-австрійський аудітор др. Загурський), о. Абрисовський, о. Винницький, декан і парох Залезець, о. Пелех,

о. Гошовський, о. Рудницький, о. Гвоздєцький, о. Згорлякевич, о. Шехович, і др. Арештованих священників побивають і знєважають (як прим. замордованих о. Підляшецького і о. Галібея, замучили польські легіонери). Надто намагаються Поляки всілякими способами українських священників у публичній opinіі і перед їх парохіями понизити і збещестити. Так напрм. коли о. Стефан Онишкевич, парох Купнович і бувший посол австрійського парламенту, довідавшись, що його мають арештувати, зголосився сам у команді польських військ в Перемишлі, щоби уникнути скандалу ведення жандармами через село, Поляки завернули його домів і щойно на другий день прислали до села по нього жандармів, які серед наруги вели його через ціле село і опісля транспортували залізницею аж до Берестя Литовського, а звідтам знову до Домбя.

Про побої, малътретування та вбійства священників ми вже говорили перше. Тут запримітити мусимо лише, що всіх майже священників польські війська матеріально винищили, реквіруючи й рабуючи їм все майно так, що переважна їх частина остала без середників до життя. І так, прим. о. І. Ольшанського з Хирова, о. Й. Карановича з Яксманич, о. В. Гинилевича з Тисова, о. І. Шеховича зі Соколі, о. Ст. Онишкевича з Купнович і безліч інших знищено і вирабовано в цілости ... Як ми вище згадали, на інтервенцію українського гр. кат. Епископату увільнили польські власти деяких священників з вязниць в Бригідках у Львові і з деяких таборів але, щоби їх знищити матеріально, рівночасно поконфіновано їх поза їх сталим місцем осідку. Там вони ізза недостачі матеріальних засобів примірають з голоду, міжтим їх парохії остають далше без духовної опіки священника.

Арештованих священників держиться в брудних, вогких і нездорових келіях разом з послідними злочинцями-бандитами і побивається їх як прочих інтернованих. І так прим. інтернованого священника із Потиліч, 70-літнього старця, польські жовнярі в Раві Руській топтали зап'ятками по цілім тілі. Багато священників тримають Поляки у вязницях суду красового у Львові (в Бригідках) та по вязницях інших судів, в казаматах вязниць в Берестю Лит., де увязненим не лише не дозволяється виходити, але навіть отворити вікон вязниці, де свої природні потреби мусять вони полагоджувати в арештантській келії. Навіть найвищих достойників греко-католицької церкви не полишили Поляки в супокою. І так перемиського єпископа Дра. Коциловського, який, недавно іменованій єпископом, навіть не мав часу ані нагоди займатися політикою, непокоїли польські легіонери безнастанно ріжними ревізіями під позором пошукування за збрусю, причім переводили ревізію особи князя нашої церкви серед наруги і титуловання владики через "ти", а одного разу полишили навіть в його комнаті прийняти на столі людський кал.

Перша ревізія відбулася дня 1. падолиста 1918 р., переведена з поручення польської військової команди місця. Командантом патрулі, яка переводила ревізію був польський сотник Камінські. Другу ревізію переведено 11. падолиста 1918 о год. 9 рано. Командантом патрулі був підстаршина. Жовнярі цієї патрулі заспокоювали свої потреби в кімнатах палати. Того самого дня о год. 11 відбулася третя ревізія. Командант патрулі польський офіцер увійшов до канцелярії Єпископа з криком "ęęce do gógu!" і приложив Єпископови револьвер до грудей.

Крім цього були ще дві ревізії в єпископській палаті для перешукання стриху і пивниць.

Найвишого достойника української церкви, греко-католицького митрополита Андрія графа Шептицького у Львові не лише непокоїли польські легіонери безнастанними ревізіями, але його навіть конфінували. Митрополит в часі приїзду до Львова начальника польської держави, Пілсудського, забажав пожалуватися перед ним на зневагу українського клиру польськими військовими властями, та Поляки довідавшись, що начальник польської держави заявив готовість прийняти Митрополита на авдієнції, окружили військом митрополичу палату і його до авдієнції не допустили. Від того часу військова сторожа ані Митрополита нікуди не випускає з палати, ані нікого до нього не допускає. В двацятьлітню річницю Єпископства навіть не позволено Митрополитови виїхати до Станиславова, де достойний ювілят хотів відправити Службу Божу і поблагословити народ в тім городі, в яким перед 20 літами консекрований був на Єпископа.

Видання Митрополитом Шептицьким обіжника до духовенства, в яким він поручає своєму українському духовенству при всяких урядових кореспонденціях з окупаційними властями та при веденню урядових метрик послугуватися українською мовою, назвала польська преса ("Ілюстровани Курієр Цодзєснни" в числі 274 з дня 8. жовтня 1919) "безличною провокацією".

Така сама доля постигла пастирське письмо цілого галицького греко-католицького єпископату, яке стрінулося з напастями цілої польської преси, бо навіть нечувана річ! — з конфіскацією одної частини пастирського посланія.

Поляки дають таким поведенням супроти Найвищих Достойників нашої церкви наглядний доказ нетолеранції супроти всего, що українське. Убійствами, інтернованнями та знущаннями, примінними до українських священників стараються Поляки позбавити українського населення, а передовсім українських селян його духовних опікунів, учителів і провідників. Та цього їм замало. Щоби не допустити на будуче до доповнення числа духовенства, якого скількість в наслідок п'ятилітньої війни і теперішніх польських насильств значно обнизилася і на заспокоєння потреб українського населення не вистарчає, відібрали польські власти греко-кат.

духовним Семінарам ще в цвітні 1919 р. державну дотацію релігійного фонду на удержання семінарів; в наслідок того греко-кат. галицькі єпископи були приневолені замкнути духовні Семінарі. Поляки, досягнувши одну свою ціль, посягли по будинки духовних Семінарів, які зареєстрували для власного ужитку. Та не лише на касарні і військові шпиталі обернено будинки духовних інституцій! Духовний Семінар у Львові перемінено на військове казино, в яким виправляються формальні оргії.

2. Польські жовнярі уживали греко-католицьких церков декуди на стайні, а навіть послуговувалися ними як уступовими місцями, наприклад в Никловичах коло Судової Вишні і в Домажирі.

3. Доказом безчещення українських церков є ще отсі знані нам факти:

а) В Бортятині (б. Судової Вишні) зрабували польські війська усі церковні прилади. Св. Тайни збещещено, розсипуючи їх по престолах і підлозі.

б) В Бикові (дек. мостиський), перемінило польське військо церков на касарню. Свої природні потреби полагоджували жовнярі в церкві.

в) У Вислоку Великім (повіт Сянік), напали польські легіонери на церкву, зрабували гроші і ризи церковні, а убравшись в церковні фелони танцювали в них по церкві і скропляючи її свяченою водою співали "Вічну Память" Україні.

г) В Козицях (коло Львова), обрабував польський 8 полк варшавських легіонерів в марті 1919 церкву, забрав дві чаші, монстранції, два нові фелони, 9 обрусів, світло за 3000 к., ручники, коври, три стихарі, обдер окуття з Євангелія. (Свідок Л. Г.).

д) В Рудні і в Рясній Руській (коло Львова) розбили Поляки гранатом церкву, а церковні річи порозкидали.

е) В Черняхві (північ Мостиска), обрабували польські улани 3 полку дня 13 марта 1919 церкву забираючи чаші і фелони.

з) В Жидачівщині заборонювали жандарми церковних відправ і наказували співати церковні пісні.

ж) В Ферлієві (повіт Рогатин), розбили польські жовнярі церкву 26. червня 1919 і забрали касу церковну з готівкою понад 1000 к.

і) В Підгородю (повіт Рогатин), розбили церков, обрабували Найсвятіші Тайни, розкинули їх, срібні ложочки до Причастія забрали, а прочі церковні річи понищили.

к) В Маріямполі дня 9. червня 1919 в часі Богослуження впали 40 жовнярів до церкви, понищили хоругви, порозкидали хрести й церковні книги з престола і много річей зрабували.

4. Поляки уживають всяких насильних способів, щоби бідніше і більше залежне населення приневолити до зміни обряду грецького на римський! Це умова до одержання праці і заробітку, до нужденного життя. Греко-католиків усувається масово із займованої ними служби возних, трамвайних кондукторів, дозорців камениць і

т. д. Навіть українських духовників силується під загрозою усунення їх зі служби переходити з греко-католицької до латинської церкви. Доказом важкої для Українців атмосфери, яка лягла на українській землі під польською окупацією, може бути і Пастирський Лист, виданий цілим українським Єпископатом дня 26. вересня 1919. Лист цей зачинається словами: "Подобалося Всевишньому в Своїй Найвищій Мудрости наложити на нас довгі і тяжкі терпіння. Ще не вигоїлися рани, які завдала нам нещасна війна, коли нова війна, страшніша і більше жорстока, чим перша, потрясла нашу, знищеною вітчизною. Нещасливий був її вислід. Польські війська обсадили цілий край. Сам Господь знає, що наш бідний народ мусить перестерпіти. До воєнних звірств прибули ще другі злидні. Тисячі невинних жертв мучаться по в'язницях, голодують і зносять найнеможливіші фізичні і моральні терпіння. Здається, що весь народ клониться до загибелі. Убийств і рабунків не карасться. Пять священників вбито, сотки увязнено або заслано, церкви і монастири вирабовано, майже всі парохії остали без душпастирів" і т. д. ...

V. НИЩЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ Й ЕКОНОМІЧНОГО ЖИТТЯ.

В супереч § 92 мирового договору з Австрією, не лише політичну працю Українців підчас українського володіння у Східній Галичині перед польською окупацією вважають польські влади за злочин проти польської держави і цих людей, які нею займалися, віддається під воєнний суд, але на цілій загарбаній області Східної Галичини, замешкалій 75 % Українцями, нищать Поляки пляново всіми можливими способами не лише людей — автохтонів, але й придбану тяжкими зусиллями української інтелігенції — українську культуру. Здобутки десятків літ, виборені тяжкою працею і невсипущими заходами українського народу, падають жертвою нахабности, нетолеранції і шовіністичного настрою усіх кругів польського населення, підпираного польськими військовими і цивільними властями. Ось докази:

Видавництва всіх українських часописів (як у Львові так і на провінції), польські влади зборонили.

Всі дотеперішні спроби і прохання о дозвіл на поновне видавання головних дневників "Діла" і "Свободи", остали без успіху. У Львові і Перемишлі, як і в цілім краю не виходив через довгий час ні один дневник, не було дозволу друкувати ні одної книжки в українській мові: навіть українські календарі цензура конфіскує тому, бо в них в літературній і науковій частині поміщено невинні статті з української історії (наприм. в Станіславові). Всі українські редакції на довший час опечатано. Одинокий український соціально-демократичний орган "Вперед" позволено спершу видавати лише під умовою, що побіч тексту надрукованого кирилицею, мусів знаходитися той самий текст друкований латинкою. Та видавництво і цього дневника після безнастанних секатур і конфіскації перепинено дня 19. марта 1919, а всіх членів редакції приарештовано. Вони сиділи без слідства в арешті до дня 10. мая 1919. Щойно дня 3. вересня 1919 позволено наново видавати "Вперед" й ще два часописи. Провінціональну пресу зовсім спинено секатурою і конфіскаціями. Так наприм. в Станіславові видавництво тижневика "Воля", після кількох чисел, немилосерно почерканих рукою двайцятьлітнього польського військового цензора, треба було цілком застановити. А

в Перемишлі "Український Голос" хиба на то лише прийшлося видавати, щоби видавництво матеріально знищити безнастанними конфіскаціями. Про безчисленні труднощі, які польське правительство тому видавництву робить, свідчить це, що на перших 10 чисел цього часопису аж 9 чисел сконфісковано (одно число навіть два рази). Опісля по 16 числі зовсім перепинено на довший час видавання цього часопису.

Друкарню Ставропігійського Інституту замкнуто. Після трьох місяців, щоправда, її отворено, але показалося, що польські влади неправно забрали 4 мотори. Те саме зроблено з бібліотекою і архівом О. О. Василян в Крехові. Друкарню О. О. Василян в Жовкві зареквірували польські влади. Таксамо забрали Поляки друкарню в Сокалі під позором, щоби, як то подавали польські часописи, зберегти стару історичну памятку, якою є ця друкарня (гляди "Ілюстровани Курієр Цодзєнни" з 27. серпня 1919). Друкарню часопису "Діло", давніше Друкарню Айхельбергера, опечатано і щойно по 10 місяцях її знову віддано до ужитку, але значно помншену, бо багато її частин забракло.

Зараз першого дня після свого приходу поздирали Поляки насильно всі українські вивіски і емблеми і то не лише таблиці з назвами вулиць і емблемами публичних будинків, але навіть і всіх приватних склепів і мешкань у всіх містах і селах Східної Галичини. На їх місце повивішувано виключно польські написи і емблеми. Тепер українські вивіски, оповістки, або повідомлення можна лише разом, зглядно побіч польських, поміщувати, але й цей дозвіл є чисто теоретичний, бо коли деякі ще остали, в практиці Поляки всякі написи і оповістки українські зараз усувають.

Одинокий український народний Театр замкнуто після кількох вистав і щойно тепер починають позваляти на деякі вистави.

Рішенням ректорату одинокого в Східній Галичині університету у Львові з дня 16. серпня 1919 ч. 2221 допущено до студій лише горожан польської держави, союзних і заприязнених держав; а з мешканців Східної Галичини лише тих, що сповняли обовязок військової служби в польській армії. Через це зарядження замкнуто доступ на університет усім студентам української та жидівської народности, бо ясно, що вони як не Поляки не хотіли служити в ворожій польській армії. Крім цього зажадали польські влади від професорів української народности присяги на вірність польській державі і польському народови, а що вони такої присяги не могли зложити, усунено їх з катедр. Те саме вчинено на політехніці. Тим самим способом унеможливлено Українцям образувати свою молодіж, бо на виїзд за границю не мають українські студенти спромоги, не лише з браку фондів, але також тому, що польські влади не хочуть їм видавати паспортів. Прохання Наукового Товариства імєни Шевченка о дозвіл на отворення приватних університетських курсів, польські влади відкинули, з

рішучою забороною устроювати такі курси. Рівночасно для успокосння огірчного тим загалу і заблахманення заграниці, пущено в часописі фарисейську вістку, що варшавське міністерство рішило оснувати український університет у Львові. Обіжником з дня 31. мая 1919 отворила красава Рада Шкільна лише польські середні школи, причім оголошено, що науки української мови не буде уділюватися в тих школах, а учителями в них можуть бути лише ті, що не складали приречення Українській Народній Республіці.

На основі розпорядку тої самої Красвої Шкільної Ради з дня 31. мая 1919 ч. 157 можуть бути кандидатами учительських семінарів лише ті, що в часі української влади, не хотіли побирати науку в українських школах. В цей спосіб уможливлено прийяття до учительських семінарів виключно Полякам. Наука в дотперішних, т. зв. утравістичних семінарах, мас відбуватися виключно в польській мові! Крім цього заряджено, щоби учителів Українців поки що не вводити в службові чинности.

Щодо приминання учеників Українців до середних шкіл, заряджено обіжником красвої шкільної Ради з дня 31. мая 1919 ч. 157, щоби перед прийяттям кожного з окрема переведено доходження, як ученик заховувався супроти Поляків в часі українського правління. Українські державні гімназії, ізза інтернування значної частини учителів, не можуть правильно функціонувати. Деяких учителів, а навіть директорів українських гімназій усунено зі занимих ними посад без подання причини і без переведення доходжень, лише на основі неприхильно настроєної для них польської опінії (прим. Директора Др. Сабата в Станиславові, Директора Мостовича в Коломиї, Директора Маковєя в учительській семінарії в Заліщиках).

Будинки грско-кат. духовної Семінарії, Народної Школи ім. Шашкєвича і інтернату Народного Дому у Львові зарєквірували польські власти й через то унесможливили отворення тих заведень і науку української молодіжи.

Приватні українські гімназії, які були перєд 1. падоліста 1918, зачинєно,— лише 3, а саме в Долині, Зборові, Рогатині, одержали дозвіл на відчинєння, але їм відібрали польські власти державні субвенції, признані австрійськими центральними властями, а державним учителям, які там учили, уділені їм на ту ціль відпустки із державних гімназій, — знесли. Надто польська армія зарєквірувала будинки деяких із гімназій, так, що отворєння гімназій стало ілюзоричне і несможливе. Українцям, які просили о усунєння шпиталєя, сказав в одній місцевости польський староста, що Українцям гімназій не треба і приказав під загрозою оголосити в церкві, щоби українські діти зголушувалися до польських шкіл.

В Золочєві після переведєних вже впісів, польські власти замкнули приватну українську школу.

Обіжником красвої шкільної Ради поручєно сейчас отворити в Східній Галичині всі ці народні школи, в яких викладова мова є польська; натомість народні школи з українською мовою викладовою майже не існують. Українську мову усунєно з научного пляну всіх мійських і підмійських шкіл.

В деяких повітах комісарі, або і самі учителі перемінили українську викладову мову на польську. Шкільні будинки шкіл з українською викладовою мовою порєквіровані, велику частину їх учителів поінтрєновано, інших не допущєно до служби доки не зложать присяги вірности польській державі. А вжеж правдивою пощочиною для цілого українського учительства середних і народних шкіл є обіжник з дня 3. мая 1919 ч. 143, який установлює в кожному місці комісію з трьох Поляків, яких завданням являється всіх учителів поділити на три групи, а то: до групи а) мають належати ці учителі, що не складали приречєння українській державі (отже майже самі Поляки), до групи б) ці, що складали приречєння українській владі (отже майже всі Українці, Жиди і частина Поляків); учителі із цієї групи, щоби могли одержати назад своє становище мусять оправдатися перед Комісією з того, що зложили приречєння, заявити жаль, відкликати зложений Українцям обіт і заявити готовість зложити присягу вірности польській державі на кожний зазив Міністерства освіти; вкінці до групи в) мас комісія зачислити цих, які на її погляд відносилися ворожо до польської народности і ізза цього належить їх цілком усунути із занимаючої посади! Так отже не сама шкільна власть, але потворєні нею шовіністичні польські комісії мають бути суддями українських директорів, профєсорів і учителів! Ціль ясна: знищити українське учительство, упокорити його перед польською мафією, вбити в ньому почуття власної гідности.

Українську мову усунули Поляки з усіх урядів державних і автономічних і завєли всюди польську мову як урядову, та намагаються завєсти її навіть в громадських урядах в чисто українських громадах. Польські окупациїні власти відносяться до українських (грско-кат.) парохіяльних урядів лише в польській мові і жадають польських відповідей; радіби знасилувати українських священників, щоби вони урядували по-польськи. Всі урядові оповістки, чи повідомлєння виходять майже виключно лише в польській мові; природні права української більшости, яка в 75 % замєшкус Східну Галичину і польської мови дуже часто не знає, зовсім нехтується. Слово "Українець" є Полякам так ненавистне, що не позваляють його в слові ні в письмі вживати і принєволюють послугуватися виключно лише терміном "Руский, або Русин". Ба навіть українська азбука їх разить і тому в місцє кирилиці намагаються увєсти насильно латинку. Доказів упослідженія і нехтованія української мови масмо цілі сотки. Крилошанин перемиської капітули о. Др. Богачєвський, візваний Поляками до

переслухання, почав в Перемишлі в Старостві зізнавати по українськи. Тоді комісар Староства заборонив йому говорити по українськи, називаючи українську мову "свинською". Коли о. Богачевський зборювався видати виказ уроджених по польськи, а хотів видати його в українській мові, польські влади арештували його і відставили до табору в Домбю, де кілька місяців пересидів як інтернований.

Те саме зроблено з Паньковським, сином священника, коли він зізнавав по українськи. Начальника громади з Решетова польські легіоністи за зізнавання в українській мові, пробили багнетом. Цих, що говорять по українськи на вулицях або в публичних льокалях Поляки в безличний спосіб нападують, знсважають словно, а в дуже многих випадках польські легіоністи побивали на вулиці Українців за те лише, що вони говорили між собою в своїй рідній мові.

Переказів, виповнених українською мовою, переписних листків і листів, адресованих по українськи, не приймають поштові уряди наприм. в Сокалі, Чесанові, Янові, Болехові, а навіть у Львові. Ці надужиття мають вже свою сталу рубрику по часописах.

І так прим. урядник в поштовім уряді у Львові, побачивши письмо по українськи адресоване заявив: "масмо приказ приймавати перекази писані тільки по польськи". Хоча на домагання Українців у Львові у заступника Начальника краю Гродзіцького, дозволено у Львові переказувати гроші в українській мові, але провінціональні почти і дальше завертають посилки, листи і перекази адресовані в українській мові як недоручені з обиджуючими національні почування дописками. З писаних по українськи листів і кореспонденцій, доходить до рук адресатів дуже малий процент, бо польські поштові урядники вищі і нищі, через яких руки почта переходить, нищать нарочно українську кореспонденцію.

Польські влади поусували українських професорів університету (Дра. Ст. Рудницького, Вергановського і др.), а також усунули значне число учителів, урядників (державних), судових, політичних, скарбових, залізничних, поштових і телеграфічних та автономічних зі служби тому, що вони заявили вправді готовість зложити приречення на точне сповнювання службових обовязків, не хотіли однак зложити жаданої польськими властями присяги на вірність польській державі. Внаслідок того тисячі українських урядників і служби опинилися без середників до життя, ізза замкнення їм платні і примірають разом зі своїми родинами з голоду.

Декуди у вандальський спосіб нищать Поляки українські документи, шкільні українські підручники і т. п. а це так, що поручають зносити усе на одно місце, а відтак підпалюють.

Навіть українські відзнаки, о скільки який Українець помимо страшного терору з боку Поляків відважиться їх носити, зривають Поляки на вулиці в крайно некультурний спосіб із грудей, шапок і з божевільною прямо ненавистю викидають їх або розбивають. І так приміром в Коломиї, в неділю, 24. мая 1919, уставилися переїзджаючі тамтуди польські офіцири перед церквою і здирали українським дівчатам, селянам і ученикам, які виходили з церкви українські відзнаки. Ця нетерпимість і некультурність повторюється в тисячах примірів у Львові, Станиславові, Перемишлі і кожному иншому місті Східної Галичини.

Всі українські товариства: політичні, культурні, добродійні, а навіть економічні і центральні у Львові, так і філії на провінції, польські влади позакривали, а їх бюра опечатали. Незроблено навіть винятку із так заслуженим для населення товариством, як Красве Товариство Господарське "Сільський Господар" зі своїми кількадесятьма філіями і кількома тисячами кружків. Така сама доля стрінула і "Краєвий Союз Господарських Спілок" і "Українську Бесіду" у Львові і інші товариства культурні й економічні у Львові і на провінції. В деяких місцевостях, як у Жовкві, Дрогобичі і др. арештовано ще до того голову, директора, або управителя дотичного товариства.

Українське просвітно-економічне товариство "Просвіта" у Львові, з його 60 філіями і кількома тисячами читальень з початку закрили польські влади, опісля отворили щоправда централю у Львові, але зареквірували увесь папір до печатання просвітних книжок, друкарню опечатали, внутрішнє уладження льокалю понижили так, що унеможливили функціонування цього товариства, абстрагуючи вже від цього, що велика частина його функціонерів сидить інтернована по різних таборах вже кільканайцять місяців. Заснування навіть так невинної організації як "Горожанський Комітет" для допомоги жертвам війни, було для Поляків сіллю в очах і в Бережанах заборонили заснувати такий український комітет.

Розпорядком з дня 28. падолиста 1918 наказала військова команда усім банкам обмежити виплату грошей українським особам і українським фінансовим інституціям до місячної суми 4000 корон, для кожної з окрема. Це обмеження зістало вправді дня 2. мая 1919 знесене, одначе в дійсности істнує воно далі, тому, що деякі польські банкові контрольори не поважають знесення цього розпорядку.

Щоби Українцям відобрати можливість прилюдного протесту, жалоби перед цивілізованим світом на насильства Поляків, доконувані на українським народі, та, щоби голос розпуки українського населення не передістався до відома заграниці, не дозволяють польські влади відбувати зборів, нарад, вносити протестів, петицій і підносити жалоб. Закон про товариства і про право зборів не істнує тепер в Галичині для Українців, а коли в місті на вулиці

зійдся случайно кількох Українців, то поліція їх сейчас розгонює. Польська держава замкнула надто свої границі і не хоче Українцям видавати паспортів на виїзд за границу. Лише за великі гроші і дорогою підкупства і хабарами можна здобути паспорт. Переписка в краю і до заграниці утруднена; всі листи, письма і посилки підлягають строгій цензурі. А про особисту свободу, як вона виглядає під польською владою, згадали ми вже вище. Тисячі вбійств, рабунки, інтернування, конфінування і т. п. отсе образ "особистої свободи" на окупованій Польщею української території Галичини.

VI. ПРИНЕВОЛЮВАННЯ ДО ПРИСЯГИ НА ВІРНІСТЬ.

На цілому українському просторі, занятім Поляками, польські власти українських урядників або поінтернували або поконфінували, (деяких і повбивали), або щонайменше поусували з посад, замикаючи їм платню і відбираючи всякі середники до життя. В їх місце понастановлювали Поляків. Лише там, де їх власних сил не стало, полишають на підрядних становищах Українців, але їх приневолюють складати присягу вірності польській державі і польському народові! Спершу жадали Поляки лише зложення обіту на совісне сповнювання обовязків для добра цілого населення та незабаром зажадали формальної присяги не лише на вірність польській державі і народові, але й на обовязок працювати для польського народу і в його користь. Цей присяги жадали польські власти не лише від урядників державних, автономічних і приватних інституцій, але навіть від адвокатів!

Цих українських урядовців, які відказалися від зложення присяги тому, що мирового конференція про долю української землі Східної Галичини ще не вирішила а вже в жаднім випадку до польської держави її не влучила,— польський уряд переслідус як переступників, накладас на них арешт і видає зарядження, які тероризують нещасні жертви польського шовінізму і їх родини. Як доказ подаємо тут для приміру дослівно зарядження польського староства в Любачові, як звучить:

Starostwo cieszanowskie w Lubaczowie, L. $\frac{3919}{19}$ Lubaczów dnia 10. czerwca 1919.

Do p. Emiliana Ławrowskiego w Lubaczowie. Ponieważ Pan nie złożył ślubowania służbowego przez co samo już zadokumentował Pan wrogię stanowisko dla Państwa Polskiego,— przeto zarządzam równocześnie konfinowanie jego w Lubaczowie pod następującymi warunkami: 1. nie wolno Panu wydać się poza obręb mieszkania bez specjalnego zezwolenia Starostwa. 2. dwa razy dziennie przekonywać się będzie organ bezpieczeństwa publicznego, czy Pan rzeczywiście przebywa w domu. 3. Korespondencja Pana jak i członków jego rodziny podlega cenzurze Starostwa. 4. Każdej chwili władza może administracyjną zarządzić w mieszkaniu jego rewizję. Kierownik Starostwa Russocki. mp.

В цей спосіб інтерновано або конфіновано сотки Українців урядовців, а прим. у самім Львові інтерновано 400 українських залізничників.

Українських професорів і доцентів університету, які відказалися від зложення присяги на вірність Польщі (як прим. ученого географа Дра. Стефана Рудницького і проф. цив. процедури Дра. Вергановського) усунули з посади, інших не допустили до викладів або інтернували, наприклад: професора української літератури Дра. К. Студинського. Всі прочі професори схоронилися внаслідок того завчасу за границю польської держави. Урядники і служба усунені зі займованих передтим становищ зносять з героїзмом недостаток і примирають з голоду, але не даються стероризувати польськими наїздниками; велика їх частина карається по в'язницях і таборах інтернованих, а решта скитається поза границями польської держави як збігці.

Щоби прогнаним Поляками соткам українських залізничників дати можливість життя, українська приватна фабрична фірма Левинського приняла більшість їх до себе і дала їм заняття. Та ця гуманність супроти земляків не подобалася польському урядові і цей позволив фірмі Левинського прийняти на роботу у фабриці лише певне обмежене число робітників і то в половині Поляків, а в половині Українців.

Хоча Східна Галичина не признана Польщі, то проте Поляки зарядили були між українським і жидівським населенням Східної Галичини примусову рекрутацію 4 річників, про що свідчать оповістки в днівниках і оповіщення плякатами в кожному місті. Щойно інтервенція антанті повздержала трохи Поляків у виконанню цього зарядження.

VII. ПОЛЬСЬКА КОЛЬОНІЗАЦІЯ СХІДНОЇ ГАЛИЧИНИ.

Щоби приготувати для себе ґрунт під евентуальне народне голосування, яке мало б рішити про приналежність Східної Галичини, та щоби скріпити там польський елемент, переводять Поляки доцільну кольонізацію Східної Галичини польськими селянами зі Західної Галичини.

Дотеперішні способи кольонізації, практиковані за австрійсько-польських часів, а то обсаджування всіх урядів Поляками, тероризування і понижування українських урядників, а під теперішню хвилю принсволювання складати присягу на вірність польській державі і польському народові, насилування, змагаючи до зміни обряду грецького на латинський, показали себе недостаточні і тому Поляки хапаються ще більше радикального способу, кольонізації Східної Галичини польськими селянами.

Плянову кольонізацію Східної Галичини задумали Поляки перевести при нагоді ухвалення земельного закону.

Варшавський Соєм порішив 10 липня 1919 земельний закон, на основі якого має наступити викуп більших посілостей і ґрунтів мертвої руки. Отсей закон містить відносно Східної Галичини ось які окремі виїмкові постанови:

1. Заборону добровільної парцеляції;
2. Парцеляцію може переводити лише польський уряд кольонізаційний;
3. Викуплені ґрунти може отсей уряд віддавати на власність в дорозі парцеляції лише в ось таким порядку:
  - а) передовсім фільварочній службі (яка всюди є польська),
  - б) в другій лінії польським легіонерам і інвалідам,
  - в) даліше спровадженим польським кольоністам,
  - г) щойно на кінець місцевим селянам і то лише в цім случаю, коли цьому не стоять на перешкоді державні інтереси.

А, що продаж ґрунту Українцєви буде з польського становища все шкідлива для інтересів польської держави, — то ясна річ, що з парцеляції просторих двірських обшарів, ґрунтів мертвої руки, фундаційних і державних, українські селяне — автохтони Східної Галичини — не дістануть ні клаптика!

Доказом цього є стаття львівського днівника "Газета всчорна" з дня 17. вересня 1919 р., в якій пишеться про "неімовірну в нинішніх часах вістку, що який пан Г. приступив до парцеляції своєї посілости Товстобаби між українських хлопів! Пишеться там дальше: "Здержусмося покищо від коментарів, бо не підлягас ніякому сумнівови, що польська земля у Східній Галичині, може піти на парцеляцію лише поміж польських хлопів. Нехай отся нотатка буде пересторогою для цих, що свентуально важилибися наслідувати п. І., бо на будуче будемо кожного йому подібного п'ятувати без милосердя і подавати грядучим поколінням назвища — на сором і ганьбу продавцям". В часописі "Ілюстровани Курієр Цодзєснни" з дня 4. жовтня 1919 є вістка, що в коломийськiм повіті призначено на парцеляцію 14 фільварків, що акцію взяла в свої руки польська організація, яка хоче на окраїнах польської держави сотворити сильне польське забороло. Як зачувасмо,— а подають це й польські газети,— господарська комісія польського союму порішила в останньому часі дати кольонізаційному фондови 50 мiліонів марок на переселення польських селян зі Західної до Східної Галичини.

В брошурі призначеній для польського війська п. з. "Польща мусить мати сильну армію", прирікається польським жовнерам виразно розділ урожайних великих просторів Східної Галичини між безземельних Поляків і загівається їх, щоби, маючи отсе на оці, здобули і забезпечили оружжям ці простори для Польщі. Польське правительство переведе поділ більших посіlostей між безземельних польських хлопів, але цих великих просторів треба шукати в Галичині, на Волині, Поділлю і Білоруси. Там лежать тисячі моргів, що чекають на трудячу руку польського хлопа. На цих просторах можуть повстати і зацвисти колись великі польські сєла!

Ухвалена польським союмом земельна реформа з 10. липня 1919 не вдоволила загалу польських політичних партій. Посол Заморський пише, що треба двірські обшари Східної Галичини розпарцелювати поміж спроваджених зі заходу селян, та перевести цим способом кольонізацію, щоби вона скріпила польщину української частини Галичини, яка була і повинна остати польською. Він домагається, щоби польське правительство узнало Східну Галичину за перший кольонізаційний терен, в якому двірські обшари мусять бути розпарцельовані виключно лише поміж польських хлопів.

Союз обшарників "Звйонзек Зємян", який веде широко закросну кольонізаційну роботу, видав відозву до селян зі заходу, вербуючи їх до панських фільварків в українські повіті: Калуш, Рогатин, Чортків, Рава Руська, Мостиска.

Від 14. вересня 1919 р. продаж двірської землі без призову кольонізаційного уряду у Варшаві, зглядно Красвої Комісії у Львові, є недозволена і на будуче узнана неважною без такого призову.

VIII. ПОШИРЮВАННЯ БРЕХОНЬ І ЗАКРИВАННЯ ПРАВДИ.

Щоби оправдати у публічній opinії свої звірства і насильства і піддержати завзяття в польській суспільности супроти Українців та заохотити її до походу на Східну Галичину, на Холмщину і на Волинь, щоби дальше, не лише перед світом оправдати цей грабіжницький похід, але і парижську конференцію обдурити і спонукати її до уділення Полякам мандату до походу на Східну Галичину, буцім-то для привернення там "ладу", пустили Поляки в рух в цілій заграничній пресі і крім цього в денунціяторських письмах до Парижа, цілу машину брехонь та клевет про "більшовизм" Українців, про "безпорядки" в краю, про "знушання" Українців над Поляками та про мнимі звірства української армії, яку засдно п'ятували іменем гайдамацьких банд. Ціла польська преса була щоденно переповнена видуманими вістками про ці мнимі звірства, розбої, погроми та знущання "гайдамацької дичі" над "бідними і безборонними" Поляками.

Брехнями і клеветами осягнули Поляки свою ціль, підбурили цілу польську суспільність проти Українців, а антанту спонукали до цього, що вона дала полякам дозвіл зайняти цілу Східну Галичину аж по Збруч і уділила їм мандату до введення в окупованій території польської цивільної управи. Завдяки моральній і матеріяльній підмозі антанті, Поляки стали газдувати на нашій землі як особмежені деспоти.

З цілого моря брехонь виберемо для ілюстрації лише кілька:

1. З початком падолиста 1918 р. Поляки здобувши Перемишль приарештували і інтернували кількасот Українців. На інтервенцію голови Української Національної Ради в Перемишлі, який домагався звільнення інтернованих покликуючися на це, що Українці в часі своєї влади не інтернували нікого, заявила Польська Національна Рада, що була рішена увільнити інтернованих, але супроти тривожної вісти, поданої газеткою "Ілюстровани Курієр Цодзєснни", що Українці повісили на окопах у Львові 72 Поляків, вони мусіли звільнення інтернованих Українців в Перемишлі здержати. Та хоч ця вістка показалася простою видумкою,— інтернованих Українців не випущено, але відіслано до Домб'я у табор полонених. (Свідок К.)

2. Польські дневники широко розписувалися, ба навіть поодинокі люди показували фотографії якогось Поляка, котрому Українці мали вирізати язик, виколоти очі, витяти хрест на чолі, архієпископ Більчевський навіть у пастирським посланію про це згадував, тимчасом імовірна жертва “українського звірства”, якийсь польський панок, незабаром появився у Львові зовсім здоровий і заявив, що він не був інтернований, лише конфінований Українцями в Станиславові.

3. Розголошена Поляками в Коломиї вістка, що буцімто Др. Марітчак, якого польські міліціанти увязнили, вбив румунського жовняра, показала видумкою.

4. Для зібрання доказів, як буцім-то Українці знущалися над Поляками,— Поляки самі перебирали трупи поляглих Українців в мундури польських легіоністів, обезображували трупи нарочно і відфотографовували їх. Опісля широко писали на цій основі про страшні знущання Українців, ілюструючи свої статті такими фотографіями. (Свідки отсих польських практик: М. Н., Р. Р., Й. П., С. К., Ч. П.)

5. Антантська місія, вислана в червні 1919 до Дрогобича і Борислава для провірення польських звірств, dokonаних на Українцях, дозволила Полякам зложити мішану комісію з 5 Поляків, 3 Жидів і 2 Українців. Поляки дібрали собі тоді до комісії таких двох Українців, які їм були найдогідніші, та ніякими публичними справами ніколи не займалися, та ще одному з них (о. Ліщинському) загрозили репресіями, колиб посмів щонебудь неприхильного проти Поляків зізнати. Розуміється, що комісія в такому складі не могла видати відемного для Поляків осуду.

6. Поляки довідавшись, що до Станиславова має приїхати місія антанти, дозволила Українцям видавати часопис “Волю”, якої три числа вийшло. Після приїзду антантської місії, запродукували Поляки ці три числа часопису членам місії на доказ, що Українці несправедливо обжаловують Поляків, буцім-то вони спинили українську пресу. Після виїзду Місії, видавництво цього часопису репресіями і конфіскаціями застановлено (з третім числом), так що вона вже не виходить.

7. До Берестя прибула французька місія, щоби приглянутися табори інтернованих і розслідити на місці як Поляки з інтернованими Українцями поведуться. Та Поляки заявили Місії, що в таборі сидять самі більшовики! Наслідом цього Французи відіхали в пересвідчення, що в таборі нема ніяких Українців.

8. В Коломиї померла з початком цвітіння 1919 на пятнистий тиф Дверніцка, сестра жінки польського міністра почт Ліндога. Її похоронено величаво, про що оповістив впрочім і польський часопис “Зніч”. Тимчасом коломиїські Поляки в два місяці пізніше вислали до Варшави телеграму з донесенням, що Дверніцку Українці зарізали! Подаючи з парламентарної трибуни у формі обжалування української

нації цей видуманий факт до публичного відома, не завагався премієр польських міністрів Падеревський назвати Українців тоді в своїй промові “бандитами” і свому товаришеви з кабінету висловити співчуття ізза трагічної смерті “замордованої Українцями” його сестри!

9. Дня 8. червня 1919 привезли Поляки до Станиславова 7 трупів польських міліціантів, яких-буцімто Українці вбили в жорстокий спосіб обтинаючи їм ноги, вуха, здираючи кусниками шкіру з тіла і т. п. В місті і в цілій польській пресі вдарено на алярм обурення! Підбурхана часописами польська товпа впадала до мешкань Українців, приневолювала їх йти дивитися на жертви “гайдамацьких знущань”. Вся польська преса була переповнена дописями про “українські звірства”, лайками, клеветами, обидами й юдженням на Українців. Та опісля польська газета “Зніч” помістила офіціальний протокол лікарських оглядин трупів, з якого виходило, що померші згинули природною смертю від крісових куль і лише один з них мав зломані два ребра мабуть від удару крісом. (Свідок К.)

10. Для цілковитого закриття правди, про страшні відносини в таборах, заборонили Поляки оголошувати виказ жертв інтернованих і полонених і подавати вістки про арештування, ревізії, надужиття, реквізиції і т. д.

11. Многі польські часописи дуже часто видумують і пускають в світ сплетні, щоби спричинити нові репресії та нові арештування. І дійсно після таких видуманих дневникарських донесень слідує зараз нові масові арештування, висилається карні експедиції до “збунтованих” сіл, конфінується всю українську інтелігенцію, переводиться нові ревізії й падають жертвою нові сотки й тисячі спокійних Українців (напр. в Бобреччині, Надвірнянщині і т. д.). Такі сплетні мають крім цього на цілі не допустити до пущення на волю інтернованих і полонених Українців.

12. Поляки пустили між іншими в своїх часописах нароком вістку, що буцімто варшавське правительство порішило заснувати український університет у Львові. В дійности був це підступ, що мав на меті обдурити світ і викликати в ньому пересвідчення про толеранцію Поляків. А рівночасно замикають Поляки українським студентам вступ на львівський університет і на політехніку, ба навіть забороняють Українцям уладити власним коштом приватні університетські курси для своєї молодіжи.

ЗАКІНЧЕННЯ.

Отсею кровю серця писаною Книгою ставимо Польщу на суд цілого культурного світа та обжаловуємо її, що вона доконаними на Українцях злочинами та насильствами потоптала на українських землях Галичини найбільш примітивні права чоловіка, постанови міжнародного права і ті всі права, які виборов собі і посідав український нарід на тих землях.

Ми обжаловуємо польські окупаційні влади і польську армію:

1. О звірства і переступи під час ведення війни

(мордування полонених українських старшин і мужви та членів Українського Червоного Хреста, побивання, знущання, ограблювання українських полонених, насильне забирання Українців до польської армії, вимушування військових чинитьб у українського населення).

2. О нелюдське обходження з полоненими і інтернованими

(несодержання договору з дня 1. лютого 1919 року і з дня 11. марта 1919 року, заключного в справі полонених і інтернованих, занедбання санітарних відносин в таборах, катування та побої полонених і інтернованих, виголювання їх, неусуділювання лікарської помочі, заборону помагати інтернованим, обрабовування в бараках або підчас транспорту інтернованих з одєжі та обуви).

3. О загроження життя і здоровля українського населення

(мордування і побивання в жорстокий спосіб безвинних осіб українського цивільного населення, насилування жінок, безпідставне в жорстокий спосіб переведжене арештування цивільного населення, потягання до одвічальности Українців за їх політичну працю підчас українського володіння у Східній Галичині).

4. О сакрилегії і нагінку на греко-кат. церков

(нищення та збсщечування українських церков і церковних нарядів, мордування, арештування і побивання українських духовників, силування українських духовників і цивільного населення до виступлення з греко-католицької церкви, позбавлювання населення можности виконання його релігійних практик).

5. О переслідування української преси і мови

(заборона українських видавництв і часописів, нищення і конфіскація українських друкарень і машин, заборона української мови у державних урядах);

6. О спинювання публичного народного виховання

(недопущення української молодіжи на львівський університет, усунення українських професорів та лекторів з львівського університету, масове видалення зі служби і неприпинання до служби українських народних учителів, польонізування українських народних шкіл, реквірування українських шкільних будинків для польської армії, нищення сільських бібліотек а навіть українських шкільних підручників).

7. О переслідування українських банків і економічних товариств

(обмеження виплат Українцям розпорядком з 28. падолиста 1918, спинення діяльности українських господарчих товариств, кооперативних інститутів, банків та економічних організацій).

8. О економічну руїну українського населення

(накладання без жадних причин українським містам і сслам величезних контрибуцій, безнастанне реквірування або і конфіскація серед українського населення поживи, одіжи, господарського інвентара і грошей, палення українських осель в запілля, вимушування даремної праці на лятифундіях польських великих власників, змушування українських сіл до удержування власними коштами відділів польської армії, ставлення Українцям всяких можливих перепон в подорожуванні та в комерціяльнім обороті).

9. О безглядне нищення соціяльного життя

(заборона сходин з навіть наукових викладів, здемолювання уряджень українських клубів і товариств а навіть добродійних організацій, захоронок та монастирів, перепони українському населенню в заробкуванню на життя).

10. О жорстоке винищування культурного доробку українського населення та української інтелігенції

(нищення діл штуки, історичних памяток та книгозборів, видалування та неприпинання української інтелігенції до урядів в Східній Галичині і засуджування українських інтелігентних родин на голодування, інтернування українських урядовців).

Подані в отсій книзі на доказ повишого обжалування факти небувалих в історії культурного світу польських звірств і злочинів над безборонним і невинним українським населенням Східної Галичини, являються тільки незначною збіркою із маси таких фактів,

які мали місце в нашій нещасній країні від часу її окупації ворожою армією. Неможливість доступу до Східної Галичини, не дозволила покищо на виведення суцільного образу цілого пекла, яке на нашій землі завели Поляки. Але висловлюємо надію, що такий момент прийде та, що ні один факт злочину і насильства не пропаде в морі забуття.

Найстрашнішою є обставина, що тут мається до діла не з поодинокими актами терору і насильства, не з відорваними фактами злочинів здичілої солдатески, не зі спорадичними вчинками невідповідальних органів влади, не з ділами одиниць, але з пляновим, холодно обдуманим і безпощадним походом цілої польської суспільности, яка рішилася використати корисну хвилю на це, аби увесь український елемент у Східній Галичині знищити і викоринити до гни. Ось страшний образ, який виростає перед нашими очима!

А немов дня знаруги над принципами демократії, поступу, гуманности, міжнародної справедливости і права на самостійне існування всіх народів, Польща в своїм нівеляторським та безпощадним поході на український народ Східної Галичини — чваниться ще покликунням на мандат трибуналу союзних народів! Польща, яка сама стільки літ була у неволі і яка оружними зусиллями демократій Заходу одержала нарешті свободу, тепер користає вже з першої нагоди, аби проти свого східного сусіда, українського народу на галицькій землі, виступити з мірами, які являються жорстоким подоптанням усіх принципів модерної культури. Це є кровава, до неба о пімсту звиваюча знаруга над всіма високими кличами про правду і справедливість, які тепер гомонять! Це одночасно нестерте пятно на визвольних стремліннях самої Польщі! І жадні викрути, а тим більше хвилеве закривання правди, не буде всилі його змити!

Український народ у Східній Галичині, проголосивши в часі розпаду старої Австрії свою державність і намір злуки зі своїм народним пнем, не вважаючи на доконане на нім насильство — і далі стоїть на принципі своєї державности та обеднання всіх своїх земель. Це є принцип, який кориниться в найтайніших глибинах серця кожного Українця і України. Цього святого принципу ніхто із нас не дасть собі із душі вирвати. Всяке краєння живого українського тіла, всяке творення штучних кордонів, всяку грабіж рідної землі, український народ вважає і все вважатиме насильством, доконаним на його організмі і буде безвпинно, послідовно і безпощадно боротися за визволення з неволі. Одночасно — поданий стан явиться незагоєною раною на тілі Європи, раною, яка вічно буде ятритися і становити буде огнище вічних воєнних комплікацій. Так, як не може бути супокою в Європі, поки над міліонами і міліонами українського народу панує лютий, безжалісний ворог, не може бути супокою, поки принцип міжнародної справедливости в такий злобний

спосіб нарушений, як це сталося в нашій нещасній країні, не зістане примінений і до нашої землі.

Нашою книгою, ми хочемо заапелювати не тільки як люде до людей, до сумління цілого культурного світу та тим способом спинити фізичні муки, які терпить український народ під польським наїздом, ми хочемо отсим шляхом як легальні представники нашого народу, звернути увагу всіх культурних держав і відповідальних керманичів на злочин, який поповнює Польща на українському народі, та на страшну в своїх наслідках кривду, доконану через те, що віддано український нарід в руки віковичного польського ворога, злочин і кривду, який напевно зажадають колись експіяції, а тимсамим стануть приводом до нового воєнного пожару в Європі, наколи в час не положиться край цим злочинам і не направиться цієї важкої кривди.

КРІВАВА КНИГА

Частина II

Українська Галичина під окупацією Польщі в рр. 1919—1920

ВІДЕНЬ 1921

Титул першого видання "Кривавої книги" (ч. II), яка була видана у Відні 1921 р.

ПЕРЕДМОВА

В частині 1-ій "Кривавої Книги" подали ми найяскравіші приміри того масового винищення українського народу та його духових і матеріальних дібр, яким значився польський наїзд на землі української Галичини в рр. 1918—1919.

Коли в половині липня 1919 р. Польща заняла цілу українську Галичину, сі злочини польської окупаційної влади залили всю Галицьку землю, зазначаючи огнем і руїною, кровю і трупами, розстрілами, шибеницями і могилами — і зойками тисяч і тисяч гонених, мов колись у турський ясир, у польські табори смерті,— в табори для полонених і інтернованих.

В міру того, як Польща укріпляла в українській Галичині свою окупаційну владу, те винищення українського народу ставало системою, яка має за ціль: як найшвидше стерти в Галицькій землі, землі українських володарів Ярослава Осмомисла, Романа і Данила, її відвічний український характер і зробити з неї польську провінцію, в якій історичний господар сеї землі, український нарід, коротав би свій вік як раб Польщі.

Сю систему винищення українського народу польською окупаційною владою представляємо в сій частині II-ій "Кривавої Книги".

Вибір найяскравіших примірів польських злочинів, доканих в році 1920, містять часленні ноти Уряду до Найвисшої Ради, як також наша преса.

Коли-б хотіти видати весь матеріал, яким розпоряджас Уряд, треба би на се томів,— томів, якими "перелякати саме пекло можнаб".

Кожний з тих злочинів повторяться на нещасній Галицькій землі що дня, в кождім селі, місточку, місті, нагадуючи слова Шевченка:

"І не в однім отім селі,
А скрізь на цілій Україні
Людей у ярма запрягли
Пани лукаві..."

Ся публікація обнимає фактичний матеріал по кінець 1920-го року.

Очевидно, що в сім 1921-ім році в системі польської окупаційної влади нічого не змінилося. Воно тільки що-раз глибше впирається своїми кігтями в живе тіло українського народу.

Відень, в червні 1921.

І. Часть.

Зладив
Др. Михайло Лозинський.

1. ПОЛЬСЬКА ОКУПАЦІЯ ГАЛИЧИНИ І МІЖНАРОДНЕ ПРАВО.

1. Польський окупаційний режим в Галичині зі становища міжнародного права.

Західно-Українській Народній Республіці, яка під час розпаду бувшої австро-угорської монархії утворилася на українських її землях 1. листопада 1918 р. як самостійна держава, не судилося працювати в мирі над своєю внутрішньою будовою. Зараз в перших днях листопада 1918 р. пішла проти неї війною Польща, хочаби завоювати українську Галичину.

В сій війні виступила Мирова Конференція найперше як посередник, а потім як суддя.

В імені Мирової Конференції предложила т. зв. комісія Бертелсмі дня 28. лютого 1919 р. у Львові обом сторонам проєкт перемиря, на якого основі вони мали би понехати війну і здатися в справі означення границь між Польщею й Західно-Українською Народньою Республікою на Мирову Конференцію.

Сей проєкт означав тимчасову границю так, що Поляки мали обсадити своїм військом значну часть галицько-української території зі Львовом і Дрогобичем, отже з історичною столицею Східної Галичини і з нафтовими багатствами в околиці Дрогобича.

На сей проєкт Уряд Західно-Української Республіки не згодився і війна велася далі.

Коли війська Західно-Української Республіки проломали відтак польські становища між Львовом і Перемишлем і окружили Львів з усіх сторін, так що здавалося, що вони його туй-туй здобудуть, — тоді Найвисша Рада Мирової Конференції на засіданню 19. марта 1919 ухвалила звернутися до обох сторін, до Поляків і до Українців, з зазивом, щоб вони зараз спинили війну на основі лінії фронту, та вислали до Парижа своїх делегатів на переговори про перемиря.

В той час, як Найвисша рада видала сю свою ухвалу і вислала її до обох воюючих сторін, воєнне положення Поляків було вже поправилось; вони відзискали залізничу лінію між Львовом і Перемишлем.

Коли Українці на переговорах в Хирові 27. марта 1919 предложили Полякам завіщення оружжя на основі ухвали Найвисшої

Ради, себто, щоб кожда сторона остала на своїх позиціях. Поляки відмовилися. З свого боку вони зажадали, щоб Українці прийняли лінію Бертелсмі. На се знов Українці не згодилися. І так війна знов велася далі.

Тимчасом Найвисша Рада установила в Парижі окрему комісію для польсько-українського перемиря під проводом генерала Боти, члена англійської мирової делегації. Ся комісія, вислухавши українських і польських делегатів, предложила 12. мая 1919 обом сторонам проєкт перемиря.

Сей проєкт був для Українців менше кривдячий ніж проєкт Бертелсмі, бо віддаючи Полякам Львів, оставляв українцям Дрогобич. Тому українські делегати на засіданню комісії 13. мая 1919 р. заявили, що годяться на сей проєкт. Одначе на нього не згодилися Поляки, які, діставши від Франції польську армію Галлсра, зорганізовану у Франції, мали надію, що зможуть цілу Східну Галичину завоювати, отже не потребують годитися з Українцями.

Українці, згодившись на проєкт перемиря, який предложила комісія Мирової Конференції, числили на те, що Мирова Конференція заставить Поляків згодитися також на той проєкт.

Та сталосся инакше. Коли вже Поляки завоювали майже цілу Східну Галичину, тоді Найвисша Рада Мирової Конференції рішенням з 25. червня 1919 уповажнила Польщу заняти Східну Галичину, польськими військами.

Се рішення звучить:

“1. Польське правительство уповажняється окупувати своїми військовими силами Східну Галичину аж по ріку Збруч.

2. Польському правительству дається уповажнення ужити деякі зі своїх військових сил включно з армією генерала Галлсра, в цілі переведення сєї окупації.

3. Польське правительство буде уповноважене завести цивільну адміністрацію у Східній Галичині, як заключить з головними коаліційними і усоюзними державами умову, яка мусить заporučити по змозі автономію сєї території як також політичну, релігійну і особисту свободу населення.

4. Отся умова мусить в останній інстанції опертисся на праві самовизначення населення Східної Галичини відносно його державної приналежности; час сего вирішення буде означений головними коаліційними і усоюзними державами, або тим органом, який вони до сего уповажнять.

5. Проєкт тої умови має бути предложений польській комісії, але він буде підданий ревізії редакційного комітету.

6. Польське правительство має бути повідомлене про повисші постанови і про уповажнення до негайного ділання відповідно точкам 1 і 2.

7. Військові представництва головних коаліційних і усоюзних держав в Польщі мають бути завідомлені про повисші точки умови”.

У виконанні 3-ої і 4-ої точки цього рішення з 25. червня 1919 р. Найвища Рада на засіданні з 20. листопада 1919 р. пропонує "Проект умов між головними коаліційними й усоюзними державами і Польщею в справі Східної Галичини.

Сей проект відступав у користь Польщі від принципів, проголошених в 3-тій і 4-тій точці рішення Найвищої Ради з 25. червня 1919. А саме мав він віддати Східну Галичину під управу Польщі на 25 літ, при дуже обмеженій автономії, після чого не населення Східної Галичини, виконуючи право самовизначення, мало рішити про свою дальшу долю, тільки Союз Народів мав по 25 літах рішити, що зі Східною Галичиною має статися далі.

Мимо таких для Польщі корисних умов, польське правительство відмовилося прийняти сей проект договору та домагалось повного влучення Східної Галичини до Польщі.

Що сей проект зустрівся з як найрішучішим протестом правительства Західно-Української Народної Республіки, розуміється само собою.

Супроти цього Найвища Рада на засіданні 22. грудня 1919 р. ухвалила рішення справи відложити, а Східна Галичина остала дальше під польською військовою окупацією.

Коли в літі 1920 р. грозив Польщі погром зі сторони совітської Росії і вона звернулася до держав антанті з проською о поміч, Найвища Рада включила в договір, підписаний з Польщею в Спа 10. липня 1920, також справу Східної Галичини. А саме в 2-гій точці договору сказано, що на конференцію в Лондоні, яку плянувала скликати Найвища Рада для управильнення відносин у Східній Європі, "будуть також допущені заступники Східної Галичини для представлення своєї справи на конференції". А в 3-тій точці Польща зобов'язується "прийняти рішення Найвищої Ради в справі Східної Галичини".

Лондонська конференція не відбулася і справи Східної Галичини Найвища рада не вирішила.

В цілі визволення Східної Галичини з-під страшного польського режиму звернувся Президент Галицької Національної Ради з докладною нотою до Союзу Народів в Женеві. Наслідком цього Рада Союзу Народів на засіданні 23. лютого 1921 в Парижі розглядала справу Східної Галичини і видала отсе рішення:

1. Постанови мирового договору про права національних меншостей в Польщі не можуть бути примінені супроти Галичини, бо вона лежить поза границями Польщі.

2. Постанови про виконання мандатів і контролі Союзу Народів над мандатарем не можуть бути примінені супроти Галичини, бо Польщу не наділено мандатом завести адміністрацію тої країни.

3. Не можна також прикладати до цього випадку приписів гагської конвенції, бо в часі, коли була заключена та конвенція, Польща не існувала як держава.

4. Польща являється тільки фактичним мілітарним окупантом Галичини, якої сувереном є держава антанті (арт. 91. договору в Сан-Жермен).

Тому Рада Союзу Народів рішає пропозиції їй домагання дотично правного становища Східної Галичини і відносин у тім краю відступити Раді Амбасадорів".

Отсим рішенням Рада Союзу Народів ствердила, що суверенні права над Східною Галичиною належать до головних держав антанті, та що Польща є тільки мілітарним окупантом Східної Галичини.

Такє с правне положення Східної Галичини зі становища міжнародного права.

З цього всего ясно виходить:

Польща повинна трактувати Східну Галичину як окрему територію, яка не є частию польської держави.

Мешканці сеї території, без різниці народности і віроісповідання, повинні бути трактовані як громадяни своєї території, себто громадяни Східної Галичини, окремі від громадян польської держави.

Власть польської держави повинна мати в Східній Галичині інший характер як в Польщі: в Польщі вона є суверенна, в Східній Галичині Польща є тільки мілітарним окупантом з уповажнення Найвищої Ради.

Закони польської держави не повинні розтягатися на територію Східної Галичини.

Польське правительство повинно управляти Східною Галичиною на основі законів, які обов'язували перед польською окупацією; шанувати попередно набуті права як одиниць так народностей і віроісповідань; трактувати мешканців краю, без різниці народности і віроісповідання, як рівних перед правом.

Словом, Східна Галичина повинна бути управлявана як окрема територія, якої будучність ще не рішена і в якій не можна заряджувати нічого, що ту будучність передрішалоби.

Міродатними при сім повинна бути воля та інтенції Найвищої Ради, висловлені в її рішенню, і приписи міжнародного права.

2. Становище польського правительства.

Як уже зазначено на вступі, між правним положенням Східної Галичини, означеним в рішенню Найвищої ради, і тим дійсним станом, в яким вона знаходиться тепер під польським режимом, панує пропасть.

Польща трактує Східну Галичину як частку польської держави, в якій одначе тільки Поляки користуються повнотою громадських прав, а Українці с виняті з під права.

I. Територія і назва. Назва "Галичина" історично прислугує тій українській території, яку тепер називасмо "Східною Галичиною".

Коли при поділах Польщі одержала Австрія Західну Галичину, якої історичною назвою с "Малопольща" і Східну Галичину, якої історичною назвою с "Галичина", розтягнула назву "Галичина" на ті дві території, які злучила в одну провінцію. Від того часу українську частку сеї австрійської провінції (властиву "Галичину") почали називати Східною Галичиною, польську частку ("Малопольщу") — Західною Галичиною.

Західну Галичину Найвисша Рада признала дефінітивно Польщі, а саме рішеннем з 8. грудня 1919; в Східній Галичині Польща с тільки тимчасовим окупантом.

З сього ясно виходить, що коли Західну Галичину Польща має право адмініструвати як частку польської держави, то Східну Галичину має вона обовязок адмініструвати як окрему територіальну одиницю.

Одначе Польща трактує цілу давню австрійську провінцію Галичину (Західну польську і Східну українську) як частку Польщі і адмініструвала її доси одноцільно як одну провінцію, якій надала нову назву "Малопольща", історичну назву польської Західної Галичини. Українська Східна Галичина називається тепер у Поляків офіційально "Східна Малопольща".

На засіданню варшавського сойму 3. грудня 1920 року, ухвалено поділити "Малопольщу" на 4 воєводства: краківське, львівське, станіславівське і тернопільське. Сей поділ має з одного боку затерти історичну і етнографічну різницю між польською Західною і українською Східною Галичиною (львівське воєводство має обняти частку території Західної Галичини так, щоб мало польську більшість); з другого-ж боку розбити історичну й національну єдність української Східної Галичини, яку поділено на три воєводства: львівське, станіславівське і тернопільське.

В дискусії над сим законом посла виразно підносили, що з огляду на те, що справа Східної Галичини ще не с рішена Найвисшою Радою, Польща мусить показати рішучість і трактувати Східну Галичину як свою власність.

Словом, Польща адмініструє Східну Галичину не як окрему територіальну одиницю, яка не належить до польської держави, а як частку польської держави.

II. Законодавство. Польський сойм уважає себе законодавчою властю також для Східної Галичини і ухвалює або загальні закони з обовязуючою силою також для Східної Галичини або закони тільки для бувшої австрійської Галичини (тепер Малопольщі), які розтягаються також на Східну Галичину.

Для приміру вичислимо по кілька законів з обох категорій.

А. З загальних законів:

земельний закон з 10. липня 1919 р.;
закон про особисті воєнні чинитьби з 25. липня 1919;
валютний закон з 15. січня 1920;
закон про польське громадянство з 20. січня 1920;
валютний закон з 24. марта 1920;
земельний закон з 15. липня 1920;
соймова ухвала про примусову позичку з 16. липня 1920 р.

Б. З законів, виданих для бувшої австрійської провінції Галичини:

закон з 21. липня 1919 про зміну галицького громадського закона з 12. серпня 1866;
закон з 21. липня 1919 про знесення двірських обшарів;
закон з 21. липня 1919 про зміну галицького закона про церковну конкуренцію;
закон з 2. серпня 1919, яким уповноважено правительство обмежити право переносення недвижимостей;
закон з 24. жовтня 1919 про зміну закона про міські ради;
закон з 24. жовтня 1919 про зміну закона про повітові презентації;
закон з 30. січня 1920 про знесення галицького сойму і Красвого Виділу і утворення галицького Тимчасового Самоуправного Виділу.

Всі ті закони змінюють давню автономічну організацію бувшої австрійської провінції Галичини.

Вкінці вкажемо на висше згаданий закон з 3. грудня 1920 про поділ бувшої австрійської провінції Галичини на 4 воєводства.

III. Виконуюча власть. Польське правительство видає зарядження для Східної Галичини, опираючися на законах польської держави.

Урядники у Східній Галичині с урядниками польської держави і складають присягу на вірність польській державі і польському народови.

IV. Судейська власть. Суди в Східній Галичині с судами польської держави і видають присуди "в імені польської Республіки".

V. Мешканці. Як уже вказано, з правного положення Східної Галичини виходить, що мешканці сього краю, без різниці народности і віроісповідання, повинні бути трактовані як рівні перед правом громадяни своєї території, себто громадянами Східної Галичини.

З сього випливає: Громадянство Східної Галичини і громадянство Польщі с два окремі правні поняття. Громадяни Східної Галичини не с громадянами польської держави, тільки чужинцями супроти неї; так само громадяни Польщі с чужинцями супроти Східної

Галичини. Польське правительство не має права вважати якунебудь категорію громадян Східної Галичини громадянами Польщі і трактувати її інакше ніж інші категорії громадян Східної Галичини.

В супереч сьому польське правительство поділило мешканців Східної Галичини на дві категорії:

1. Поляків уважає воно громадянами польської держави і наділило їх усіми правами, які прислугують громадянам держави.

Вони мають репрезентацію в польськiм соймі, утворену таким способом, що послы польської народности, вибрані в Східній Галичині при останніх виборах до австрійського парламента (в 1911 р.), засідають в польськiм соймі.

Вони користуються всіми конституційними правами, як свобода особи, слова, друку, зборів, маніфестацій, товариств, організацій і т. п.

Вони виступають в імені Східної Галичини в справах як внутрішній так і заграничній політики.

Через них польське правительство виконує владу у Східній Галичині.

2. Українців трактує польське правительство як вороже населення завойованої території. Вони є позбавлені всіх громадянських прав, натомість мусять поносити всі тягарі, які держава накладає на своїх громадян, включно до державних позичок і воєнних чинитьб, а навіть були проби наложити на них обовязок військової служби.

Окремому трактованню підлягають Жиди. Хто з них заявиться Поляком, того трактується на рівні з Поляками. Натомість загал жидівського населення трактується так само ворожо і протизаконно, як Українців.

II. ПОЛЬСЬКА АДМІНІСТРАЦІЯ В СХІДНІЙ ГАЛИЧИНІ.

Як вже зазначено в попередній розділі, Польща не адмініструє Східної Галичини окремо, тільки завела для цілої бувшої австрійської провінції Галичини, якій надала офіційну назву "Малопольща", одноцілну адміністрацію.

На чолі сїї адміністрації стоїть "генеральний делегат правительства", який підлягає польському правительству в Варшаві.

Адміністрацію Східної Галичини виконує польське правительство виключно через польське урядництво, як місцеве, так наслане також з Польщі.

Крім того на виконання адміністрації в Східній Галичині мають рішаючий вплив ріжні польські національні комітети (Комітет Національної Оборони) і т. п., в які входить також все польське урядництво. Сі комітети дуже часто змінюють рішення як варшавського правительства так і місцевих властей, зглядно примушують їх свої рішення змінити. Варшавське правительство з ними числиться і звертається до них по опінію в усіх справах, які відносяться до трактування українського населення, українських інституцій і т. д. Сі комітети розпоряджають узброєними громадянськими сторожами, при помочи яких тероризують українське населення.

Низше вкажемо на найважніші протиукраїнські риси сїї адміністрації.

1. Знесення автономічної управи Галичини.

Як відомо, бувша австрійська провінція Галичина мала автономію. Законодатним автономічним органом був Красвий Сойм; виконуючим автономічним органом був вибраний Соймом Красвий Виділ.

Наведений в попередній розділі польський закон з 30. січня 1920 зніс Красвий Сойм і Красвий Виділ, переносячи права Красвого Сойму на польський Сойм у Варшаві, а права Красвого Виділу на т. зв. Тимчасовий Самоуправний Виділ у Львові.

Тимчасовий Самоуправний Виділ складається з председателя, 6 членів і 3 заступників. Председателем має бути кожодчасний шеф державної адміністрації в Галичині, висше згаданий т. зв. "генс-

ральний делегат правительства"; членів і заступників призначували варшавський сойм.

Урядники Тимчасового Самоуправного Виділу с урядниками польської держави і складають присягу на вірність польській державі і польському народові.

В бувшій галицькій Красній Соїмі і в бувшій Галицькій Красній Виділі українське населення Східної Галичини мало законно запоручену репрезентацію.

Польський закон з 30. січня 1920 сі репрезентаційні права українського народу зовсім зніс.

Вибираючи Тимчасовий Самоуправний Виділ, варшавський сойм вибрав одного члена української народности. Однак сей вибір с залежний виключно від волі варшавського сойму, отже не означує ніяких прав для українського народу.

Низші самоуправні органи, повітові ради і громадські ради, не знесені, однак вони с вповні залежні від адміністраційних властей.

Повітовими радами, які й за австрійських часів мали польський характер, користується польська адміністрація як своїми органами.

Громадські ради в українських громадах польська адміністрація або тероризує або розв'язує і установляє на їх місцях урядових комісарів.

2. Знесення прав української мови.

За австрійських часів українська мова мала не тільки в Галичині, але і в центральних державних урядах цілий ряд прав, які загально можна схарактеризувати як право зносин між українським населенням і державними властями в українській мові. Почавши від видання "Вістника державних законів" в українській мові, всі державні власті мали обов'язок приймати всі письменні й усні заяви громадян української народности і давати на них письменні і усні відповіді в українській мові. Так само всі урядові оголошення, написи на урядах і т. п. призначені для українського населення, були виготовлені в українській мові.

Про права української мови в шкільництві говоримо в окремій розділі.

Отже всі ці права української мови польське правительство в Східній Галичині скасувало. Польські власті в Східній Галичині усунули всі урядові написи в українській мові, перестали видавати урядові оголошення в українській мові, не приймають або не полагоджують письм, внесених в українській мові, не виготовляють урядових письм до українських громадян в українській мові, не приймають або не доручають почтових посилок, адресованих в українській мові і т. д.

В вересні 1920 появилася в польській пресі відомість, що польське правительство має застановитися над привертанням тих прав української мови в Східній Галичині, які обов'язували за австрійських часів.

На основі дотеперішних досвідів можна певне сказати, що ця відомість появилася тільки для якоїсь політичної реклами з огляду на заграничну політику, а зовсім не означає звороту на ліпше.

За те цінна вона тим, що вона потверджує, що права української мови, які обов'язували за австрійських часів, польське правительство знесло.

3. Усунення урядників Українців.

Напавши на Східну Галичину, польське правительство в околицях, зайнятих польським військом, усувало всіх урядників української народности від служби в публичних урядах. Роблено се в сій формі, що від урядників жадано зложення присяги на вірність Польській Республіці і польському народові, якої урядники української народности не могли зложити.

Так 1. цвітня 1919 усунено з державної служби отсих урядників і службовиків української народности:

- 5000 на залізницях (з того 1500 у Львові),
- 700 на почті (з того 170 у Львові),
- 300 в фінансових урядах (з того 120 у Львові),
- 250 в судівництві (з того 180 у Львові),
- 40 в автономічних урядах.

Рівночасно значну часть усунених зі служби інтерновано або конфіновано як небезпечних для польської держави.

Коли в грудні 1919 польське правительство змінило зміст службової присяги, всі урядники і службовики української народности з цілої Східної Галичини зголосилися до служби. Однак доси до служби не прийнято:

- 2500 залізничників (з того 700 у Львові),
- 500 почтовців (з того 60 у Львові),
- 50 судовиків,
- 60 автономічних урядників.

Про усунення зі служби і переслідування учителів української народности говоримо окремо.

Се усунення Українців зі всіх публичних урядів означає з одного боку віддання українського населення на повну самоволю польських урядників, з другого боку засудження над 10.000 українських урядничих родин на безробіття і голодову смерть.

Таким способом польське правительство руйнує матеріально і винищує фізично українську інтелігенцію.

Мотивом неприняття українських урядників до служби, який повторяється в усіх рішеннях і заявах польського правительства с

те, що дана особа "с неприхильно настроєна до польської держави і тому не може бути урядником польської Республіки".

Сей мотив не має правової підстави, бо Східна Галичина не є частию Польщі і урядники Східної Галичини не повинні бути "урядниками Польської Республіки".

З другого боку треба ствердити, що в цілій Східній Галичині нема українця, який був би прихильно настроєний до польської окупації Східної Галичини! Отже за "неприхильність до польської держави" мусіла би Польща винищити все українське населення Східної Галичини,— що вона й робить!

4. Переслідування української преси.

Українська преса під польською окупацією здавлена військовою і цивільною цензурою, яка конфіскує майже кожне число газети, накладає грошові кари, арештує редакторів і закриває видавництва.

Як тільки польські війська 22. листопада 1918 заняли Львів, при загальнім нищенню будинків і льокалів українських інституцій улягли також знищенню редакції українських газет.

Особливо потерпіло видавництво дневника "Діло" і тижневника "Свободи", органів найвпливовішої української (національно-демократичної) партії, які виходили від 1880 р. Льокаль сього видавництва відвідували польські жовніри кілька разів, оставляючи за кожним разом що-раз більшу руїну. Меблі, бібліотечку, часописи, рукописи, листи, ділові книги нищено, а вартісні предмети рабовано.

Коли польський командант міста ген. Роя українській делегації заявив, що ніщо не стоїть на перешкоді видаванню української преси, "Діло" почало появлятися. Однак вийшли тільки два числа: з 28 і 29 листопада 1918. Дня 29. листопада 1918, коли число з 30. листопада 1918 вже було готове до друку, явився в редакції відділ польського війська, об'явив "Діло" закритим і арештував усіх присутніх членів редакційного і адміністраційного персоналу.

Коли в кілька днів пізніше депутація українських жінок була в нового команданта ген. Розвадовського, він, вичисляючи різні українські "злочини" проти польської влади, сказав: "Ми дозволили видавати "Діло", однак воно почало так писати, що я наказав його замкнути і редакцію арештувати. Може бути, що знов позволимо видавати його. Але знайте, за першу статтю, яка мені не подобається, накажу редактора поставити під мур і розстріляти".

Ні "Діло" ні "Свобода" більше не появилися. Не вважаючи на всі українські заходи, польські влади не зняли заборони видавання цих газет. Сороклітня традиція "Діла" і "Свободи" видалася їм занадто небезпечною для польської політики в Східній Галичині.

Аж з початком 1920 р. згадана українська національно-демократична партія дістала дозвіл видавати дневник "Громадська Думка".

Сей дневник переслідували польські влади конфіскаціями, а при кінці вересня 1920 закрили.

Замість нього почав у жовтні 1920 виходити дневник "Українська Думка", який однак вже в листопаді 1920 закрито, так, що вийшло тільки 33 числа, з яких половина була сконфіскована.

* * *

В перших днях польської окупації Львова, рівночасно з "Ділом", почав виходити також український соціально-демократичний дневник "Вперед".

Дня 30. листопада 1918 редакція "Впереду" одержала від ген. Розвадовського приказ до видання українськими буквами долучувати видання польськими (латинськими) буквами. За невиконання сього приказу загрожено замкненням дневника. Наслідком сього "Вперед" від 1. грудня 1918 до 22. січня 1919 мусів появлятися в двох виданнях: українськими і польськими буквами. Аж 22. січня 1919 дозволено видавати його без видання польськими буквами.

Конфіскації, грошові кари, ревізії в редакційнім льокалі, арештування не тільки персоналу, але і випадково присутніх інтесентів, закриття видавництва на кілька днів були щоденним хлібом цього самотнього тоді українського дневника, аж в кінці 19. марта 1919 замкнуто його на необмежений час.

Рівночасно замкнуто також двотижневник для українського жіноцтва "Наша Мета", видаваний тою самою групою.

Від 19. марта до 3. вересня 1919 не появлялася на території Східної Галичини ні одна українська газета; ціле українське населення Східної Галичини було позбавлене своєї преси.

Аж 3. вересня 1919 "Вперед" знов дістав дозвіл виходити. Конфіскації, грошові кари, ревізії, процеси переслідують його далі.

Соціально-демократичний тижневик "Земля і Воля" був ще менше щасливий. Після короткого існування його зовсім заборонено.

* * *

З початком 1920 р. почали виходити дневник "Нова Рада" і тижневик "Правда", обидва газети клерикального напрямку. Обидва газети після короткого існування і переслідування конфіскаціями і карами закрито.

* * *

Так само на провінції не може вдержатися українська преса.

Після заняття Станіслава, осідку українського правительства, польські влади були дозволили видавати місцеву газету "Воля", яку однак після кількох чисел знов закрили. Виявилось, що "Воля" завдячувала своє коротке життя побутуванню однієї

антантської місії в Станиславові; на той час Поляки хотіли похвалитися своїм "лібералізмом" супроти української преси.

"Український Голос", який виходить в Перемишлі, підлягас конфіскатам, карам і закриттям, які спричиняють місячні і більші перерви в видаванню газети.

* * *

Подібним переслідуванням підлягають також неперіодичні українські видання.

Одним словом, українське друковане слово знаходиться під польським режімом в Східній Галичині в найважчій неволі.

* * *

Переслідуючи українську пресу, польські влади рівночасно закладають газети, які, виходячи в українській мові, гльорифікують польську політику в Східній Галичині. Сі газети виходять на польські секретні фонди, а редакторами їх є особи українського походження, які так низько упали, що продалися Польщі служити проти власного народу. До таких газет належав "Пробій", який уже перестав виходити, а в падолисті 1920 почали виходити "Обнова" і "Рідний Край". Для характеристики цієї преси досить навести, що редактор "Пробою" Дем'янчук був безліч разів караний за крадіж і інші ганьблячі злочини.

Згадуємо про сю пресу тому, бо на неї покликаються перед заграницею польські офіційальні круги як на доказ, що серед українського громадянства є також група, яка хоче приналежності Східної Галичини до Польщі.

Що два-три ренгати, хоч-би навіть не були звичайними злодіями, не можуть входити в рахубу як політичний чинник, — сього, здається, не треба доказувати.

5. Збори, організації, товариства.

Українське населення Східної Галичини є зовсім позбавлене права зборів. Тому не може воно висловити своїх думок про своє теперішнє положення і своїх домагань.

Українські політичні організації, на скільки існують, останоуть під терором і репресіями. Тому не можуть сповняти своїх задач.

Навіть українські гуманітарні, просвітні та господарські організації й інституції не є вільні від переслідувань і репресій, які спиняють їх діяльність.

На заложення такої гуманітарної організації, як "Український Горожанський Комітет", який має опікуватися жертвами польсько-української війни (полоненими, недужими, інтернованими, видаленими зі служби, безробітними і т. п.), польські влади спершу не

хотіли дозволити. Свою діяльність мусить вести "Український Горожанський Комітет" під терором ревізій, арештувань та інших репресій.

Не може відновити в цілій повноті своєї діяльності товариство "Просвіта", яке існує від 1868 р. для ширення просвіти між українським населенням, бо влади ставлять перешкоди відновленню його філій і читалень.

Переслідування українських фінансових і господарських інституцій наразило їх на великі матеріальні втрати. "Сільський Господар", могутча господарська організація українського селянства, був на якийсь час закритий. "Союз господарських Спілок" був також закритий, а його товариші магазини сконфісковані. Богато кредитових товариств на провінції зустріла та сама доля. Директорів і урядників українських інституцій інтерновано.

Крім того українські товариства й інституції понесли великі втрати через реквірування будинків, знищення внутрішнього уладження і т. п.

6. Реквізиції, примусові роботи.

Як мастки українських інституцій, так також мастки окремих українських громадян нищать польські влади постійними реквізиціями, які часто прибирають характер простих рабунків. Як військові так і цивільні влади забирають річи, збіжжє, худобу, примушують до робіт. Самоволя даного виконуючого органу є тут одиноком законом.

Для ілюстрації наведемо отсей випадок:

24. цвітня 1920 в домі декана о. Михайла Цегельського в Камінці струмиловій явилися узбросні жандарми, жадаючи підводи до Львова для приватного ужитку старости. Поручник жандармерії Кліш, висилаючи жандармів на сю реквізицію, сказав (свідок п. С.): "Коли буде опиратися, знаєте, що маєте робити". Візника, який опирався, жандарми побили. Самому о. Цегельському, який поспішив до старства з представленням, що коні весь час в роботі і змучені, староста відповів: "Хоч би мали поздохати, я мушу їх мати!"

Коли такє виробляють з церковними достойниками, то можна собі представити, як поводяться з простим селянином.

Побіч реквізицій заставляють польські влади українських селян до примусових робіт для польських дідичів і для спроваджених з Польщі польських селян-колоністів. Хто відмовляється, підлягас тілесній карі.

7. Заборона вінчань.

Навіть в сю сферу життя вдирається самоволя польської адміністрації. Хоч українське населення Східної Галичини не є обовязане до військової служби в польській армії, однакє польські

власти, опираючися на старих австрійських приписах, по яким мушині не вільно було заключати подружжя перед сповненням обов'язку військової служби, стоять на тім, що не вільно заключати подружжя без дозволу влади.

Для приміру наведемо обіжник староства в Підгайцях з 30. вересня 1920, ч. 14419/20, розісланий до гр.-кат. парохіяльних урядів. В сім обіжнику закидується парохам, що вони під час большевицької інвазії давали шлюби особам в поборовім віці, а також дали голосять заповіді осіб, які не ставилися до бранки, і заповідається карні доходження й карі.

На сім тлі відбуваються численні репресії і цвите хабарництво. Щоби дістати дозвіл на заключення подружжя, треба відповідно окупитися повітовим властям зглядно їх агентам. Бувші жовніри української армії взагалі не дістають дозволу на заключення подружжя.

Чи ся міра має бути доповненням фізичного винищування українського населення через убійства, знущання, арештування, інтернування і пошести, а саме має за ціль зменшити українське населення також через зменшення плодовистости,— чи с вона тільки одною більше з тих безчисленних шикан, якими польські влади хотять докучити українському населенню,— все одно характеризує вона польський режим в Східній Галичині.

8. Голод і пошести.

Говоримо на сім місці про голод і пошести в Східній Галичині, бо в критичних часах с найважливішою задачею доброї адміністрації протиділати голодови і пошестям.

Східна Галичина від початку світової війни аж до нинішнього дня все була воснним тереном. Тому не дивниця, що для голоду і пошестей творить вона дуже податливу почву.

Тимчасом польські влади не тільки сих язв не поборюють, але навпаки їх поведення дає підставу обвиняти їх, що вони свідомо сприяють ширенню голоду і пошестий, щоб таким способом як найбільше винищити українське населення Східної Галичини.

* * *

Українські села знищені війною. Однак польське правительство зовсім не займається їх відбудовою. Не доставляє насіння на засіви, за те переводить постійні реквізиції. Забирає все, що можна забрати. Чи диво, що по селах, особливо в бідніших підгірських околицях, панує страшний голод?!

Поборюванням голоду польські влади зовсім не займаються. Поживи не доставляють. Набуття їх не улескують. Навпаки, тільки

утруднюють як акцію самопомочи самих селян так і діяльність українських інституцій.

Не тільки українська, але й польська преса приносить описи сцен, як українське населення з гір мандрує сотки кілометрів на Поділе, щоб купити трохи збіжжя, а коли вертає, по дорозі те збіжжя відбирають їм жандарми.

* * *

В парі з голодом іде тиф. Які застрашаючі його розміри, нехай свідчать цифри. Санітарний шеф "Малопольщі" др. Міколайскі подає в урядовій "Газеті Львовській" ч. 70 з 29. марта 1920, що число занедужань на тиждень виносило в грудні 1919 р. 5000 осіб, в січні 1920 р. 4252 осіб, в лютім 5000 осіб, в марті 5000 осіб. Смертність — як подає той сам др. Міколайскі в "Газеті Львовській", ч. 72 з 31. марта 1920,— піднеслася від початку 1920 р. з 10 % на 19 %, доходячи дскуда до 25 %; а в гірських околицях навіть до 50 %.

Для поборювання сєї страшної пошести польські влади не зробили нічого. Як доносить львівський "Дзєсник Людови", ч. 88 з 12. цвітня 1920,— "санітарний шеф Малопольщі др. Міколайскі перед кількома днями офіційально заявив, що треба ратувати Західну Галичину, де локалізація ще можлива; за те пожар у східній часті краю вже не дасться опанувати і треба ждати, аж він, вигорівши, сам погасне".

Отсе погляд офіційальних польських кругів. Так! Ратувати від тифу тільки польську Західну Галичину, а в Східній нехай українське населення вигине! Тоді легше буде вдержати край для Польщі і скольонізувати польським населенням!

Санітарні колюми, висилані польськими властями для поборювання тифу, займалися реквізиціями предметів поживи в українського населення,— на що повно нарікань в польській пресі (прим. цитований висше "Дзєсник Людови").

* * *

І в санітарній області польські влади мають на увазі передовсім польшення Східної Галичини.

За австрійських часів існувало в Галичині "Галицьке Товариство Червоного Хреста", яке було автономною філією австрійського Червоного Хреста. До сього товариства належали Поляки, Українці й Жида.

На загальних зборах 30. липня 1919 польські члени Товариства рішили перемінити товариство на "Малопольський Відділ Польського Червоного Хреста", чим унеможливили Українцям дальшу працю в товаристві.

Коли польське правительство утворило для поборювання тифу окресму організацію, т. зв. "Цскадур", Самаританська Секція Українського Горожанського Комітету звернулася до цієї організації з пропозиціями спільної акції, жертвуючи свій персонал і ліки та жадаючи тільки внутрішньої автономії. Однак це пропозиція української організації зустрілося з відмовою.

9. Положення українського населення гірше, ніж Мурунів в Африці.

На закінчення цієї характеристики польської адміністрації в Східній Галичині наведемо свідчення польського соймового посла Заморського, одного з найбільш україножерних польських політиків. Його нагле внесення в справі управління відносин в Східній Галичині являється страшним актом обвинення цілого польського режиму в сім нещаснім краю, тим страшнішим, що походить від одного з політичних стовпів того режиму.

Східна Галичина — по словам посла Заморського — це "пустиня, в якій конас зовсім ограблене населення".

Населенню ніхто не помагас піднятися з руїни, яку спричинила війна. Навпаки як військо так і цивільні органи властей його обрабовують. В рядах адміністраційних урядників розширилися страшна пошесть корупції. Старости і їх комісарі безкарно займаються покутною торгівлю, паскарством, контрабандою, себто такими забороненими діланнями, за які звичайного смертного ждуть великі кари аж до кари смерти включно. На нужді населення роблять адміністраційні урядники великі мастки.

Так характеризує посол Заморський польську адміністрацію і домагасться усунення зла, домагасться ратунку для Східної Галичини.

Очевидно, не з почуття справедливости чи прихильности до українського народу. Ні! З інших мотивів.

По перше — виводить він — "Східна Галичина управлена й обсяна зможе за рік вижити всі міста польської Республіки".

А по друге, — і це найважніше: "Справа Східної Галичини не с полагоджена. Від поведення місцевого населення може багато залежати. Вистане по людські улкшити йому можливість повороту до нормальних відносин. Треба мати для нього хоч стільки серця, скільки Англіїці оказують його мурунським дітям".

Можна собі уявити, скільки натерпілося українське населення під польським режимом, коли польський політик думас, що можна буде купити прихильність того населення до Польщі, оказавши йому хоч стільки серця, що Англіїці мурунським дітям!

Чи треба ще страшнішого осуду польського режиму в Східній Галичині?!

III. ПРИМУШУВАННЯ УКРАЇНСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ ДО ГРОШЕВИХ І ОСОБИСТИХ ЧИНІТЬБ ДЛЯ ПОЛЬСЬКОЇ ДЕРЖАВИ.

Як уже сказано, на скільки ходить о права, польське правительство ділить мешканців Східної Галичини на дві категорії: 1. Поляків, яких уважас громадянами польської держави; і 2. Українців, яких уважас ворожим населенням завойованої території.

Однак на скільки ходить о несення тягарів для польської держави, польське правительство вважає всіх мешканців Східної Галичини громадянами польської держави і накладе на них тягарі, які держава накладе тільки на своїй території і на своїх громадян.

Накладання тих тягарів являється безправством супроти всіх мешканців Східної Галичини без різниці народности і віросповідання. Та коли що-до Поляків польське правительство може закритися тим, що вони хочуть бути громадянами Польщі, користуються громадянськими правами, отже повинні нести також обовязки громадян, — то накладання тих тягарів на українське населення с безправним насильством, яке не дасться нічим закрити.

Ті грошеві й особисті чинитьби, які польське правительство вимушус на українським народі в користь польської держави, с просто даниною, яку завойовник накладе на завойований край.

1. Примусова виміна австрійської корони на польську марку.

Таким грошевим тягаром, наложеним на все населення Східної Галичини, було заведення польської марки як законного середника заплати (польський закон з 15. січня 1920) і примусова виміна австрійської корони на польську марку (польський закон з 24. марта 1920).

В Східній Галичині, як відомо, законним середником заплати була австрійська корона. Закон з 15. січня 1920, заводячи як законний середник заплати польську марку, надав їй примусовий курс: 100 австрійських корон = 70 польських марок.

Закон з 24. марта 1920 пішов ще далі і зарядив примусову виміну австрійських корон на польські марки по тим самим курсі.

Перед виданням першого з наведених законів курс польської марки був рівний або незначно вищий від курсу австрійської корони. Опісля курс польської марки став нижчий від курсу австрійської корони і на сім рівні остас й доси.

Коли отже на міжнароднім ринку за 100 польських марок платили 120—80 австрійських корон, мешканці Східної Галичини мусіли віддати польській державі австрійські корони, платячи за 100 польських марок 142.86 австрійських корон.

Сі цифри свідчать, що в формі примусової виміни австрійських корон на польські марки польське правительство наложило на населення Східної Галичини важку грошову данину в користь польської держави.

Навіть Поляки Східної Галичини проти сеї данини різко протестували.

На скільки більш болюче відчули сю данину Українці, які своїм грошем мали скріпити фінансову силу ворожої держави!

При дефінітивнім рішенню справи Східної Галичини правительство Західно-Української Народної Республіки поставить домагання, щоби Польща звернула Східній Галичині шкоду, яка повстала наслідком примусової виміни австрійських корон на польські марки.

2. Примушування Українців до підписування польської державної "Позички Відродження".

Польські влади і різні польські комітети примушують Українців підписувати польську державну позичку, т. зв. "Позичку Відродження".

Українським священикам польські влади наказують заохочувати з амвони українських селян до підписування позички, грозячи в противнім разі репресіями.

На українські громади накладають польські влади означені суми позички під загрозою відібрання приділу апровізації.

Урядникам української народности польські влади стягають означені суми на позичку при виплаті пенсій.

Скарбові влади розсилають до українських торговельних інституцій візвання до підписання позички в означеній сумі, грозячи репресіями.

Крім властей вимушують на Українцях підписування позички різні польські комітети.

Для ілюстрації наведемо письмо, яке в сій справі одержав український "Зв'язковий Банк" в Станіславові:

"Do Dyrektcy (Banku Związkowego) w Stanislawowic.

Jako współobywatele oceniliśmy, że Wielm. Pan może subskrybować Pożyczkę Odrodzenia Mp. 965.000 i prosimy Wielm. Pana o wykonanie naszej jednomyślnej uchwały. Zwracamy uwagę, że podpisanie dłu-

goterminowej Pożyczki Odrodzenia wpłynie korzystnie na wymiar Pożyczki przymusowej.

Subskrypcyę, której termin upływa z dniem 31. X. 1920, przyjmuje Pan kierownik Starostwa.

Stan. 20. X. 1920.

Za Komitet obywatelski dla propagandy
Państwowej Pożyczki Odrodzenia
Przewodniczący:
Zenon Glaszewski
Radca Namieśnictwa.

(Далі йде 12 підписів місцевих Поляків і Жидів.)"

Отже на невеликий провінціональний український банк польський "Громадянський Комітет" під проводом високого адміністраційного урядника накладе майже мільон польських марок польської державної позички!

3. Примусова позичка

В наведнім письмі згадується, що підписання позички Відродження "вплине корисно на вимір примусової позички".

Отже перейдемо до представлення сеї нової данини, яку польське правительство думас наложити на український нарід в користь польської держави.

З оголошення польського міністерства фінансів, поміщеного в польських днівниках, беремо про польську державну примусову позичку отсі відомости:

"Міністерство фінансів подас до відомости, що на основі ухвали сойму з 16. липня 1920 воно с уповаженне перевести внутрішню примусову позичку в висоті 15 мільярдів польських марок. Ся позичка буде трипроцентовою рентою, позбавленою права льомбарду в Польській Красвій Позичковій Касі. До обовязку її покриття будуть потягнені як особи фізичні так і правні. Обовязок покриття позички зачинається при мастку, якого нинішня вартість виносить більше ніж 100.000 польських марок, і при річнім доході з заробіткової праці вищим ніж 36.000 польських марок. Позичка від вартости мастку буде розложена по долученій тарифі А, позичка від доходу по залученій тарифі Б. Коли хто рівночасно мас масток і займається заробітковою працею, яка приносить йому дохід незалежно від того мастку, буде відповідно потягнений до позички на основі обох тариф.

"Міністерство фінансів уже тепер оголошус висоту обтяження примусовою позичкою, щоби всі мешканці держави могли вчасно приготувитися до сповнення сього державного обовязку і відповідно до того уладити свою господарську діяльність. При сій нагоді пригадається, що виказання посіданням довгорочинцевої позички, якої підписка буде замкнена 1. вересня с. р. (се відноситься до

"Позички Відродження"), увільняє в частині або в цілості від примусової позички."

Дотеперішня практика польського правительства в Східній Галичині не оставляє ніякого сумніву, що воно буде стягати примусову позичку також з Українців. Буде се для польського правительства добра нагода зруйнувати до решти українські фінансові й господарські інституції.

4. Примусова данина для польського війська.

Польська Рада Оборони Держави видала розпорядок з 25. серпня 1920, оголошений в урядовій газеті "Монітор Польські", ч. 203 з 7. вересня 1920, яким наложила на населення польської держави і занятих областей одноразову примусову данину для польського війська, яка має складатися з обуви, біля, одіння і коців.

На бувшу австрійську провінцію Галичину наложено 75.000 пар кобят або 150.000 пар черевиків, 75.000 вовняних або 150.000 бавовняних сподень, 150.000 комплетів біля (сорочки, штани і панчохи або онучі) і 75.000 вовняних коців.

Галицький "Тимчасовий Самоуправний Виділ" має розложити свої контингент на повіті, а повітові виділи на громади.

Коли в повіті або громаді нема потрібної одіжи, має вона зложити означену грошову суму. Сі суми для одної громади виносять від 30.000—100.000 польських марок, і вище; прим. село Горлицько, повіт Дрогобиць, має заплатити 110.000 польських марок.

Де данина не буде зложена добровільно, власти мають право її зареквірувати.

Треба зазначити, що контингент, який наложено на Галичину, непомірно великий.

Розуміється, що польські власти при розкладанні цієї данини на населення і при стяганні її постараться звалити її як найбільше на українське населення Східної Галичини, щоби сим його до решти зруйнувати.

Що стягання данини на польське військо в Східній Галичині, яка не є частию польської держави, є безправне, се ясно. Коли-ж ходить о стягання цієї данини з українського населення, то се є безправство і насильство.

5. Примушування Українців до особистих воєнних чинитьб.

Підчас війни між Польщею і Совітською Росією й Радянською Україною польські військові власти покликali до особистих воєнних чинитьб українське населення Східної Галичини. Відповідне оголошення звучить:

ОГОЛОШЕННЯ.

Для забезпечення Східної Малополющі перед неприятельським заливом покликано під оружя всіх муштин польської народности, уроджених в рр. 1895—1902.

Коли однак навала війни грозить однаково всім громадянам східної частини краю, тому для рівномірного розложення тягару війни на всіх громадян Східної Малополющі покликається частинно на основі закону з 25. липня 1919 р. Вдз. ч. 67 населення інших віроісповідань і народностей мужьського пола, уроджене в рр. 1895—1902, а не підлягаюче примусовій бранці,— до особистих воєнних чинитьб.

Покликання наступас на областях повітових Доповнюючих Команд: 1. Львів (в повітах: Львів, Жовква, Сокаль). 2. Золочів (в повітах Камінка Струмилова, Радехів, Золочів, Броди). 3. Бережани (в повітах Бережани, Підгайці, Бібрка, Перемішляни, Рогатин). 4. Коломия (в повітах Коломия, Городенка, Снятин, Печеніжин, Косів). 5. Станіславів (в повітах Станіславів, Товмач, Богородчани, Надвірна). 6. Стрий (в повітах Стрий, Жидачів, Сколе, Калуш, Долина).

Покликані мають до трьох днів зголоситися у начальників своїх громад (у Львові в комісаріятах дільниць), які їх зареєструють; дальші зарядження що-до речинця і місця відставлення покликаних до чинитьб видадуть повітові власти.

Покликані будуть ужиті до робіт для скріплення області фронту на операційнім терені поза огневою сферою і до робіт злучених з обороною на області Команди VI. армії і команди генерального округа.

Покликані будуть влучені до замкених робітничих відділів і будуть одержувати повне прохарчування і плату рядовиків, підлягають приписам, обовязуючим в польській армії, на випадок недуги, каліцтва або смерті прислугують покликаним і їх родинам права до заосмотрення на основі приписів, обовязуючих в польській армії.

По змозі що 14 днів буде наступати виміна покликаних.

В міру звільнювання від особистих чинитьб обовязують приписи арт. 5 і 10 закона про воєнні чинитьби з 25. липня 1919, вдз. ч. 67

У Львові, дня 1. серпня 1920.

Іванкевич в. р.

генерал-поручник, командант VI. армії.

Лямезан-Салюїс в. р.

генерал-поручник, командант генерального округа.

Таким чином в Східній Галичині, яка не є частию польської держави, польське правительство примінює польські воєнні закони, і то не тільки до Поляків, але також до осіб "інших віроісповідань і народностей", себто до Українців і Жидів.

6. Примушування Українців до військової служби в польській армії.

Як свідчить висше наведене оголошення, польські військові влади покликали Поляків Східної Галичини до військової служби в польській армії.

Підставою покликання служило звичайно віроісповідання. Тому, що загалом беручи Поляки є римо-католики, польські влади вважають кожного римо-католика Поляком і на сій основі покликають його до війська.

Однак в Східній Галичині є також селяне української народности римо-католицького віроісповідання. Сих українських селян польські влади уважають за Поляків і примушують їх до військової служби, а хто з них не сповнить сього обов'язку, того карають за злочин дезерції.

Підчас війни між Польщею і Східною Росією й Радянською Україною польські влади зробили пробу покликати до військової служби в польській армії також загал українського населення.

Магістрат міста Львова видав оголошення з 2. серпня 1920, ч. 69320/20/IV, яким, покликуючися на рескрипт міністерства внутрішніх справ з 28. липня 1920, ч. 986/1, зарядив *"спис всіх муштин уроджених в рр. 1889—1890 включно"*. Що сей список заряджено в цілі покликання до військової служби, про се свідчить отсей уступ оголошення: *"Вишні ухилення від сього зарядження спису будуть на основі австрійського військового закону з 5. липня 1912, Вдз. ч. 123, потягнені до строгої відвічальности, евентуально відставлені до військового суду для строгого покарання."*

Се оголошення різниться від таких самих попередніх оголошень тим, що в попередніх оголошеннях було зазначено, що вони відносяться тільки до осіб польської народности; тимчасом в наведеному оголошенню покликається до спису загалом *"всіх муштин"*.

Українське населення міста Львова, знаючи, що тут ходить о військову службу, збойкотувало те оголошення. Однак ті нечисленні одиниці, які зголосилися, були поставлені перед ассентрунковою комісією.

Далі наводимо факт, що поліція, захопивши на вулиці у Львові кількох молодих Українців (між іншими Михайла Заторського), відставила їх перед ассентрунковою комісією на цитаделі у Львові, не вважаючи на їх заяву, що вони як Українці не мають обов'язку служити в польським війську. Коли вони супротивлялися влученню їх до польського війська, замкнено їх до арешту.

З подібних випадків на провінції наведемо ассентрування Українця Петра Струтинського, уродженого в Зарваниці, повіт Золочів, замешкалого в Стрільках Долішних, повіт Ліско. Про сей випадок одержали ми отсі інформації:

"На підставі розпорядку Міністерства військових справ покликають в повіті Ліско (загальна мобілізація) всіх до польського війська. Коли Петро Струтинський не зголосився добровільно, дня 29. липня 1920 примусово доставила його жандармерія зі Стрільск дол. перед повітову команду доповнення II п. "стшельцув подгалянських", в Сяноці, до військової ассентрункової комісії. Мимо сього, що він заявив, що є української народности і тому польська влада не має права брати його до свого війська, жовніри розібрали його насильно і підставили під міру. Тільки завдяки тому, що він має ревматизм в ногах ще з австрійської війни, повітова команда доповнень в Сяноці видала йому карту відрочення ч. 1237 на один рік на засаді арт. 56—3, тимчасових зак. про заг. обов. служ. військ. (40 % нездібности). Коли він представляв, що не буде присягати, грожено йому замкненням до тюрми за те, що він сам не зголосився до ассентрунку, засуджено на 5 днів арешту, а опісля замісно на 100 Мк кари.

Мимо сього, що в пов. Ліско мешкають самі Українці а тільки в місті Поляки, насильно беруть в повіті всіх до польського війська. Діється се в той спосіб: в селі оголошують мобілізацію (тепер до 35 літ), а коли людє не зголошуються, більші відділи війська і жандармерії окружають село, часть війська входить до села, йдуть від хати до хати і примусово забирають всіх навіть з поля, за втікачами стріляють; 4 вже убили, оден є тяжко ранений."

IV. УБІЙСТВА, ЗНУЩАННЯ, РАБУНКИ, АРЕШТУВАННЯ, ІНТЕРНУВАННЯ, ЗАСУДИ.

Приходимо до найстрашнішої сторони польського окупаційного режиму в Східній Галичині: до плянового масового фізичного винищування українського населення польськими військовими і цивільними властями.

Се винищування розпочалося від першої хвили вступлення польської армії на територію Західно-Української Народної Республіки і продовжається до нинішнього дня.

Польське правительство, польське військо і вся польська публична опінія вважає український нарід Східної Галичини не рівновартним народом, який має право незалежності і самостійності на своїй землі, тільки вічним підданим Польщі. Виходячи з того становища, польське правительство трактувало польсько-українську війну за Східну Галичину не як війну в розумінню міжнародного права, тільки як бунт підданих з української сторони і карну експедицію на усмирення бунтівників з польської сторони. Хоч в часі, коли українська армія міцним валом спинювала польський наїзд на українську землю, Польща була примушена на-зверх трактувати українську сторону як воюючу сторону в розумінню міжнародного права,— однак для себе вона все вважала український нарід Східної Галичини за бунтівників, які самим фактом бунту вийняли себе з під права. Відповідно до того польські цивільні і військові влади, на скільки мали свободу рухів, трактували як українських полонених так і українське цивільне населення.

При таких настрою польського правительства, польського війська і цілої польської публичної опінії не дивниця, що де тільки польське військо стало на українській території, там не тільки польські військові і цивільні влади трактували українське населення як виняте з під права, але навіть кожний Поляк уважав себе в праві зробити з Українцем, що схоче: вбити, знущатися, обравувати, спричинити арештування і т. д. Адже се були бунтівники проти польської держави і польського народу і нищити їх було патріотичним ділом!

Особлива лють Поляків виливалася на тих Українців, які репрезентували українську державність, отже на цивільні органи влади й на армію.

Діставши в свої руки члена правительства Західно-Української Народної Республіки, державного секретаря земельних справ Мартинця, 60-літнього старця, вбили його без суду, а убійник хвалявся, що власною рукою застрілив українського міністра.

Так само вбито без суду визначного українського композитора о. Остапа Нижанковського, тільки тому, що убійники знали, що він належить до найвизначніших Українців.

Такі убійства без суду були в перших часах польської окупації масовою появою. Найяскравіші факти подані в I. частині. "Кривавої Криги".

Там подані також факти убійств і знущань над українськими полоненими, яких доля залежала від ступня жорстокости того, в чій руки вони попалися, бо польські військові влади зовсім не числилися в трактуванню їх з приписами міжнародного права.

Першим ділом польських окупаційних властей були масові арештування українського цивільного населення. Часть арештованих падала відразу жертвою полевих судів; інші йшли або до слідчих вязниць і під суд або до таборів інтернованих. Число арештованих й інтернованих переходить чверть мільона осіб. Богато з них переходить те саме пекло по кілька разів. Само число показує, що польські влади арештують і інтернують усе, що в народі свідоме, впливове, діяльне. Священники, учителі, урядники, вільні професії, селяни, міщани, робітники старці, жінки і діти — все йде до вязниць і таборів інтернованих.

Підчас арештування і транспортування над арештованими як конвоюючі органи так і цивільне польське населення жорстоко знущається. Транспортиують їх у голоді, побивають, богатом вибито щоки, зуби, очі, поломано кости і т. п.

Часто особи, які після довшого арештування або інтернування випущено на волю, місцеві влади арештують в друге і в третє і відставляють знов до вязниць або таборів інтернованих.

Богато арештованих ставлено перед суд і засуджено. Українських урядників, які служили за українського правительства, засуджується на довгі роки вязниці на основі тенденційних обвинень, що вони, сповнюючи прикази українського правительства, тим самим ділали на шкоду польської держави і польського населення.

Підчас арештувань родини арештованих підлягають знущанням, а їх маєток рабункам.

У вязницях та таборах інтернованих держать людей в як найгірших санітарних умовах, в голоді, в холоді, без біля, одіжи й постелі (навіть хто має своє біля, одіж й постіль, тому все те відбирають), серед пошестий, які там лютують, особливо пятнистий тиф. Тому кожде арештування є рівнозначне з засудом на смерть. Число смертности у вязницях і таборах інтернованих просто страшне.

Отсе фізичне винищення українського населення тягнеться вже третій рік. Своїми розмірами і своєю жорстокістю ся сторона польського окупаційного режіму в Східній Галичині перевищас всі жорстокости, які знас теперішня світова війна.

Тепер оглянемо сі польські жорстокости в хронологічнім порядку.

* * *

В часі від початку польського наїзду до повної окупації Східної Галичини убійства, полеві суди, знущання, арештування, словом, усі ті жорстокости, якими залили Східну Галичину польські окупаційні власти, відзначаються передовсім своїми розмірами. Се було плянове масове винищення українського елементу, яке не минуло найменшого села.

Очевидно, про вину не було ніякого питання. Всі були винні, бо всі були Українці, всі хотіли незалежності і самостійности своєї землі, всі боролися проти польського наїзду: одні з оружжям в руках в українській армії, другі, стоячи однодушно при українським правительстві. І всіх польські окупаційні власти люто карали як "бунтівників проти Польщі".

Навіть немічних старців карали за їх дітий і внуків, жінок — за їх чоловіків, дітий — за батьків.

Ось одна ілюстрація:

Підчас відвороту української групи на фронті Хирів—Перемишль—Львів в марті 1919 наступаючі польські війська напали на дім українського священника в селі Ступниці, повіт Самбір, о. Гната Вислоцького, 71-літнього старця, зрабували все біля й одіж, забрали 2 корови й пару коний, а в кінці самого священника виволікли з дому під церков, роздягли до нага, дали йому до 100 нагайок і хотіли застрілити, від чого вратувала його тільки інтервенція польського священника з сусідної Ступниці польської.

О. Вислоцький стояв осторонь від усякої політичної діяльності і підчас цілої світової війни ані австрійські ані російські власти його не займали.

Причиною сеї звірської езекуції, яку перевели на нім польські жовніри, було — як се заявив польський офіцер — те, що два його сини були в українській армії.

Такі акти пімсти на одних членах родини за других відбувалися в цілім краю. Скільки їх було, — счислити годі!

Сеї період польських жорстокостей тягнеться від падолиста 1918 р. аж до кінця літа 1919 р., отже майже цілий рік. Найяркїші факти з того часу подані в I. частині "Кривавої Книги". Очевидно там описана тільки якась часть тих нелюдських оргій, серед яких Польща святкувала тріумф побіди над українським народом.

В розпорядимости правительства Західно-Української Народньої Республики знаходиться стільки матеріялів, що можна би з них скласти томи. А скільки фактів не дійшло до його відомости!

* * *

Наситивши свою жадобу пімсти масовими езекуціями, масовими арештуваннями, масовими інтернуваннями, польські власти зовсім не заспокоїлися. Навпаки! Як голодний наситивши свій перший голод простою стравою, шукає що раз добірніших страв, так польські власти почали що-раз більш рафінованими способами насичуватися далі муками українського народу.

Сі рафіновані способи полягали ось в чім: По перше з поміж маси, яка гинула в польських тюрмах і таборах інтернованих, вишукувано визначніші одиниці, щоб над ними устроювати комедію суду. По друге в цілім краю вишукувано визначніші одиниці, які ще були на волі, арештовано їх, транспортовано з міста до міста, віддаючи їх усюди на посміховище і знущання товпи.

Особливо устроювано лови на тих галицьких Українців, які в літі 1919 р. разом з галицько-українською армією були подалися на схід від Збруча, на Велику Україну. В падолисті 1919 головний отаман Петлюра, уступаючи перед совітською армією, віддався в опіку Польщі і Поляки заняли ту територію, на якій він держався, разом з осідком його правительства Камінцем Подільським. Тоді ті галицькі Українці, — на скільки не втекли перед Поляками далі на схід, — опинилися в області польської власти.

Так дісталося в польські руки багато членів Української Національної Ради, законодатного тіла Західно-Української Народньої Республики, багато урядовців Республики і взагалі визначних українських діячів. Деякі з них знаходяться ще й досі в польській тюрмі, ждучи суду. Деякі повмирили в тюрмі або наслідком знущань підчас побуту в тюрмі.

* * *

З весною 1920 р. переслідування українського населення польськими властями знов почали прибирати масовий характер, зростаючи в звязку з воснними подіями й доходячи до найвисшої міри після уступлення большевицької армії з Галичини.

Найперше, ранньою весною, здавляли польські власти "бунт" на Гуцульщині.

Голод, самоволя властей і плянова провокація польських агентів викликали несупокої серед Гуцулів. Вбито пару жандармів, які найбільше знущалися над населенням. Тоді прийшло на Гуцульщину військо і полеві суди. Респресії були страшні. Військо обступало село наче підчас війни і так вступало до села. Арештованих страшно

мучили. Сто ударів на голе тіло було найнижшою мірою. Так скатованих гнали скованих до в'язниць. Села рабували й палили.

Так само арештували сільську інтелігенцію: священників і учителів і гнали в кайданах до в'язниці.

* * *

Коли польська офензива проти СРСР перемінилася в розгром польської армії, почалися знов арештування серед українського населення в цілій Галичині. Уступаючи з Галичини перед армією СРСР, польські влади не забували арештувати як українську інтелігенцію так і селян — ніби то за їх симпатії до наступаючої радянської армії. Знов попало в тюрми і табори інтернованих багато визначних українських діячів і маса селянства.

Ціле літо Галичина була тереном воєнних операцій. Значну частку краю заняли радянські армії.

Від армії Головного Отамана Петлюри, який разом з Поляками стояв проти радянських армій, відділилися галицькі частини під проводом генерала Кравса, які не хотіли обороняти Галичини для Польщі, і перейшли через Гуцульщину на Чехо-Словаччину.

Коли радянські армії були на вершині своїх успіхів, тоді в околицях Сколя появилася під проводом старшини галицької армії д-ра Бекеша повстанський відділ, сформований галицькими жовнірами, які перейшли до Галичини з Чехо-Словаччини, і дійшов аж до Стрия, думаючи скористати з польського відвороту.

Однак радянські армії почали відступати і сей відділ мусів розв'язатися.

Занявши знов Галичину, польські влади розпочали на цілій території страшні переслідування українського населення за "більшевизм" і повстання.

Де якийсь час була радянська влада, там арештовано українську інтелігенцію й селян за "більшевизм". Сей "більшевизм" полягав на тім, що українська інтелігенція остала на місцях і виконувала потрібні публичні функції, щоби вдержати публичний і господарський лад.

Отже потворила місцеві комітети, які перед радянськими властями заступали інтереси населення, працювала в утворених радянською властю місцевих органах управи і т. д. Розуміється, охороняла при тім також польське і жидівське населення. За се впали на неї жорстокі переслідування польських властей. Селян арештували за "більшевизм" масами, видаючи в кождім селянині "більшевіка".

На Гуцульщині, куди перейшла згадана група генерала Кравса, і в Стрийщині, де появилася згаданий відділ д-ра Бекеша, почалися такі самі арештування за повстання. Арештували цілі села, грабуючи селянський масток. Арештованих страшно катували.

На села налітали "караючі відділи" і найперше пересували на місці скзскуцію. Скликали селян і селянок і били за "більшевизм" або "повстання". Давали 100—200 ударів на голе тіло. Потім село грабили і арештованих, закованих у кайдани, гнали до міста до тюрми.

Знов розстріли і шибениці, знов наповнилися в'язниці і табори інтернованих новими жертвами польської самоволі.

Так кінчився для українського населення Галичини 1920-ий рік.

* * *

Як-раз 1. січня 1921 р. розпочали польські влади у Львові й на провінції ревізії й арештування серед визначніших українських діячів. За причину подала польська преса "заговор", який українські організації в порозумінню з перебуваючим у Відні правительством Західно-Української Народної Республіки підготовляли проти польської окупації в Галичині.

Опісля урядова "Газета Львовська" донесла, що польські влади збирають матеріял, щоб поставити українських діячів перед суд за злочин державної зради проти Польщі. Приводом до сього мають послужити резолюції Народнього Комітету, управи української народньої трудової партії, ухвалені на засіданню 10. листопада 1920 р. в справі Галичини. В сих резолюціях стверджено, що Галичина не є частю польської держави, запертостовано проти польського окупаційного режиму і поставлено домагання, щоб Найвисша рада Мірової Конференції полагодила справу Галичини згідно з принципом самовизначення народів.

V. ТАБОРИ ПОЛОНЕНИХ І ІНТЕРНОВАНИХ.

Українських жовнірів, полонених на полях боїв, і українське населення, арештоване польськими властями, приміщено в таборах полонених і інтернованих в отсих місцевостях: Львів, Яловець під Львовом, Стрий, Перемишль, Пикуличі під Перемислем, Ланцут, Домбс коло Кракова, Вадовичі і Віснич — в бувшій австрійській Галичині; Модлін, Демблін, Щипюрна, Повйонзка коло Каліша, Варшава, Берестс, Бугшопи коло Берестя, Томашів, Холм, Грубешів, Володава, Бяла, Більск і Соколів — в бувшій Росії; Стшалкова і Тухоля — в бувшій Німеччині.

В сих місцевостях знаходяться або великі вязничні будинки або бараки, які австрійське, російське і німецьке правительство побудувало з початком світової війни для приміщення воєнних полонених і цивільних інтернованих.

Тут примістило польське правительство Українців воєнних полонених і цивільних інтернованих.

Що-до воєнних полонених, то вони дісталися в польський полон підчас польсько-української війни.

Потім, після Камінецької катастрофи в падолісті 1919 р., в польський полон дісталася часть Січових Стрільців, які входили в склад армії Великої України.

Весною 1920 р. Поляки взяли в полон ті части галицько-української армії, які через зиму оставали в звязку з совітською армією, а тепер перейшли на сторону української армії Головного Отамана Петлюри. Поляки за згодою уряду Петлюри сі части взяли в полон і перевезли до табору полонених в Тухолі в Познанщині.

В кінці в осни 1920 р., коли військо Петлюри, розбите совітською армією, схоронилося до Галичини, Поляки його розоружили і примістили в окремих таборах.

Що-до цивільних інтернованих, то с се ті арештовані Українці, яких польські власти, не питаючи про вину, позбавляли свободи як елмент ворожий польській державі. Такі арештування від першого вступу польських військ на українську землю аж до нинішнього дня не спинюються, і табори інтернованих все дістають нові жертви, яких там ждуть катування, голод, пошести і смерть.

Відносини в усіх таборах просто страшні. Одіжи, обуви, біля, постелі нема, бо навіть те, що полонені й інтерновані мали, польські власти їм повідбирали. Голод страшний. Польська сторожа зну-

щається на кождім кроці. На тиф і інші пошести вмирають люди сотками денно.

Ось пару ілюстрацій:

Варшавський “Роботник”, орган польської соціалістичної партії, помістив в ч. 339 з 16. жовтня 1919 статтю п. н. “Табори полонених”, де так описує відносини в таборах полонених і інтернованих:

“Відносини, які панують в таборах для полонених в Модліні і Берестю Литовським переймають жахом.

Табір для полонених в Берестю Литовським — це гідь, це ганьба для польської держави. Умовини в берестейських “Бугшопак” або у форті Берга можуть до розпуки довести видця. В Бугшопі приміщено Українців. Це давні російські табори і хліви та бараки, постросні Німцями, в деяких не має навіть т. зв. прич або дощок, тільки долівка, це приміщення бранців. Про солону нема й бесіди, долівку вистеляють полонені бадиллям та бодаччям. Вікон не має, одвірки навіть понищені.

Ці умовини в злуці з голодуванням (денно 1/3 жовнярського хліба й трохи брудної води), якого розміри більшали ізза крадіжки військових функціонерів (кількох офіцірів і підофіцірів, які тепер сидять в тюрмі, спроневірило около пів міліона марок), витворили з табору полонених прямо табір трупів. Два місяці тому з табору, що числив коло 6000 полонених, виносили кожного дня 50—100 трупів. Розпанушилася тоді дезинтерія, яка вбивала виголоджених. В одному місці при епідемічному шпиталі трупи лежали около три тижні непохоронені, так, що щурі їх пообгризали. Померших хоронять так мілко, що тіла вистають із землі,— наслідком чого дезинтерія й тиф постійно ширяться, так, що самі жовнярі, які повнять службу в таборі постійно переносять заразки недуги до своїх відділів. Так, як тепер виглядають українські бранці в таборі, можна собі уявити тільки смерть. Деякі й говорити не можуть. Не сходять їсти — чому? Бо сі вже й не ворухнуться і до смерти,— так вони обезсилени. До одного з них приїхала ньенька зі східної Галичини — говорить по польськи, бо Полька. Син її лежить на бодаччу на камяному тоці в таборі, де вітри гуляють. Очі стоять стовпом, зуби вищірені ... “не хорий, горячки не має”... Ньенька сидить біля нього наче закамєніла, безрадна — щож має робити? Там знову дружина — привезла харчі чоловікови. Ледви з великим трудом допросилася дозволу, щоби в табір увійти, бо тяжко туди дістатись... Зів і... помер!

Коли всі виходять з табору за їдою і стають рядом,— справжній похід смерти.

Голодні і померзлі. Бються і вивертають тих, що товпляться в кухні над викиненою жовнярами лушиною. Ідять чорні ягоди з дикого бозу, навіть траву. Вибирають нестравлені зерна з кінських відпадків і печуть їх з лушинами.

В ночі дрожать зі студени, бо тільки нужденне лахміття і власна шкіра криє їх кости. Кілька разів розложили вогонь в таборі, то жовнярі розігнали їх кольбами, а вогні погасили, бо від диму “можна трупом пасти”. Ледви йдуть, коли на приказ мусять йти, оправдуються, що годі їм скороше йти й дістають за се колюбою. А бють жовнярі здорово, бо й щож з нього, “коли і так не поживе”. Від ударів кількох умерло,— за слабі були, не видержали. Деколи просить такий: “вбий, паночку, остогидло голодувати”. Познаньчик — плутоновий постійно ходить з палкою, бе, де попаде, тут трафить в голову, там в очі,— кільком навіть очі повибивав. З розпуки кількох скочило в Буг, де потонули, кількох підрізало собі горло.

Страшне!...

Були там комісії з польського сойму, мала наступити поправа відносин. Кількох злочинців увязнено, а коли вдруге мали зачатися доходження, скоро зроблено порядок. Та попри те требають дальше сі страшні відносини, а з приходом зими вони ще погіршаться...

Час, щоби засуд і кара за сі злочини не обмежилися на словах, час се лихо передати прилюдному осудови.”

Так описує табори полонених і інтернованих польська газета!

В цвітні 1920 р. делегація Українського Горожанського Комітету у Львові звиділа табор полонених у Вадовичах. В таборі було коло 3000 осіб, в таборівім шпиталі 700 осіб, на роботах коло 5000 осіб. В таборі знайшла делегація такий стан: Більшість не мала черевиків. Комітет привіз 420 пар черевиків, одначе сим не міг обділити навіть одної пятаї части босих. Одіння всіх полонених з мужви прямо обліплене якимсь брудом, а на запит, чому вони такі брудні, відповіли, що не має ані чим обмитися, бо мила не дістають, а також і теплої води годі їм допроситися. Сорочок о́коло 500 осіб цілком не мало, а також така скількість не мала підштанків. Харч становила: чорна кава рано, в полудне зупа, в котрій була тільки незначна скількість завареної моркви. Зупу сю зладжувано зі сушеної ярини, в якій вже давно заплодилося хробацтво і тому по верху зупи пливали хробаки заварені. Крім сього, на відміну подавано також картофляну юшку, в якій розварено було не більше півтора бульби. Бараки, в яких приміщено полонених, були побудовані австрійськими властями в р. 1914, з витревалістю на один рік. Стіни творять поодинокі дошки. Під цю пору бараки сподом перегнили, мали доволі дір, крізь які добувався вітер. В деяких бараках брак навіть звичайних деревляних тапчанів. Люди спали на підлозі. В однім бараку було приміщених 200—250 осіб, наслідком чого воздух був прямо невиносимий мимо холоду, який панував в бараках. Між тими людьми находилася велика скількість хорих на чахотку і таких, які наслідком пострілів вимагали негайної операції. До делегата Комітету зголосився чоловік, який твердив,

що в жолудку в околиці пупця безпосередно під шкірою остала в нього крісова куля. Він неоднократно просив о довершення операції та його недопущено до шпиталю, а се можна було дуже легко ствердити, бо кулю міг делегат дуже легко пальцями відчутти.

Цей стан трівав незмінно і тріває до нині. Його наслідком с вибухаючи від часу до часу пошесні недуги, які і днесь там панують. В осни 1920 стан полонених в Вадовичах обнизився до числа о́коло 1500. Його піднесено опісля наслідком того, що перевезено до нього полонених з Тухолі, так, що нині число це переступає 3000. В другій половині падолиста м. р. лютував там тиф (котрий властиво ніколи там не вигасав), віспа, а навіть холера. Відносини у Вадовичах в нічому не змінилися до нині.

В тім самім часі находився в такім самім стані табор на Ялівци коло Львова. Описані відносини що-до харчу, біля, одіння, а зокрема черевиків, дальше той сам бруд панував і тут. Уладжень санітарних не було ніяких. Притім велика недостача води, бо в комнатах, в яких находилося о́коло 50 осіб, було одно ведро на 10 літрів. Зрозуміле, що немогло воно вистарчити навіть до пиття, о миттю немає навіть бесіди. Мила люди давно не бачили, хіба тільки це, яке діставали в поза таборів. Зрозуміло, що в таких відносинах мусів вибухнути тиф, який ширився дуже скоро, бо денно прибувало 7—11 случаїв. При тім не було в тім часі ані купальні, ані дезінфектора. Люди спали на дошках і накривались подертими коцами, з яких ні оден не був цілий. В салі недужих перебували тижнями також особи, які давно вже були хорі на тиф. Щойно на просьби Українського Горожанського Комітету приступили Поляки до акції проти епідемії. Тоді також поставлено купальню і дезінфектор. Всеж таки протягом двох місяців померло там о́коло 200 осіб. В таборі, який творить два мешкальні доми по 10 убікацій і дві стайні крім будинку уряду, перебувало максимальньо 2500 осіб. Більшість їх мусіла бути приміщена в стайні. З вигасанням недуг приспішено звільнення. В маю м. р. оставало ще 400 давних полонених. В тім часі привезено сюди полонених, які по розриві з більшевиками попали в польський полон. Цих послідних перевезено однак всіх в Тухолю, а згаданих 400 давних звільнено, так, що у вересні м. р. були на Ялівци приміщені тільки більшевики. В другій половині листопада привезено сюди козаків розоруженої армії Петлюри, яких є тепер 500.

Зі самого початку аж по нинішний день служить табор в Домбю двом цілям: для приміщення полонених і цивільних інтернованих. Під нинішню пору перевагу творять там цивільні інтерновані. Полонених всіх о́коло 200. Відносини не кращі як на Ялівци і у Вадовичах. З окрема доскулює найбільше брак харчів і убрань.

Переходово був табор Стшалкова табором українських полонених і пробувало в нім звиж 1000 людей. Українців усунено з

нього в літі м. р. та перевезено до Вадович. Також там много людей померло на тиф.

Від мая м. р. поміщено стрільців з Галицької Армії в таборах в Тухолі і Щипюрній. Перші хвилі в тих таборах були страшні. Всі описані недостатки у Вадовичах повторилися тут, а зокрема брак обуви, чистого біля та невідповідне відживлювання. В послідному часі перевезено всю мужву з тих таборів до Вадович для сконцентровання в цілі провірення потреби їх дальшого інтернування. Наслідком того остало в Тухолі около 700 старшин, а у Вадовичах число мужви переступило 3000. Зі згаданих 700 старшин находиться около 300 в Тухолі, прочі або ратувалися утечею або пішли на відпустки. Між остаючими є ген. Тарнавський.

Так само страшні відносини панують в карнім заведенню в Віснічи, де держать Українців, яких польські власти засудили за ріжні "злочини" проти польської держави на кілька і кільканайцять літ тюрми.

Так в польських тюрмах і таборах полонених та інтернованих вигибають десятки тисяч найсвідоміших і найдіяльніших Українців.

VI. НИЩЕННЯ УКРАЇНСЬКОГО ШКІЛЬНИЦТВА.

Польська окупаційна політика в Східній Галичині в області шкільництва, як уже зазначено, змагає до того, щоби знищити українське шкільництво і тим самим знищити жерело української духової культури і української національної свідомости. По польським плянам український нарід повинен стати масою темних анальфabetів, а піднесення з сього стану повинно бути можливе тільки через польську школу, так, щоб одиниці і групи українського народу, підносячися на культурний ступінь, тим самим відривалися від свого народу і польщилися.

Ся польська політика супроти українського народу в області духової культури не є зрештою нічим новим. Всла її з цілою інтензивністю давня польська держава. Продовжали її Поляки в Східній Галичині під Австрією, використовуючи своє упривілейоване становище в монархії Габсбургів. Чи дивно, що доставши від антант окупаційну власть в Східній Галичині, польське правительство веде далі ту свою політику з такою інтензивністю як за часів давньої польської держави?

Дивне радше, що знайшовся міжнародній ареопаг, який "в ім'я Права і Справедливости" віддав український нарід Східної Галичини в руки його історичного ворога!

А. УКРАЇНСЬКЕ ШКІЛЬНИЦТВО В СХІДНІЙ ГАЛИЧИНІ ПІД АВСТРІЄЮ.

Очевидно під польським пануванням!

Для зрозуміння польської політики винищування українського шкільництва підчас теперішньої польської окупації Східної Галичини треба дати загальний образ стану українського шкільництва під Австрією.

Австрійський основний закон про права громадян (арт. 19) запоручував усім народам держави національну школу, але поділ народів Австрії на пануючі і поневолені спричинив, що для поневолених народів се право остало мертвою буквою і вони мусіли вести важку боротьбу за національну школу.

В Галичині, де пануючим народом були Поляки, ся справа представлялася так:

1. Народне і середнє шкільництво.

Народнє і середнє шкільництво належало майже в цілости до компетенції галицького сойму, де Поляки мали рішаючу більшість. Під контролею сойму управляла народнім і середнім шкільництвом Краєва Шкільна Рада, в якій на 40 членів було тільки 7 Українців, а всі інші Поляки.

На скільки-ж в справах народнього і середнього шкільництва мало голос австрійське міністерство віроісповідань і просвіти, то тут для галицьких справ були польські референти; крім того як у всіх міністерствах так і тут контролю над усіма справами, які відносилися до Галичини, мало окреме польське міністерство для Галичини; в кінці як у всіх справах так і тут мало рішаючий голос польське коло, яке все входило в склад правительственної більшости в австрійськїм парламенті.

Отже власть в області шкільництва, як взагалі вся власть в Галичині, знаходилася в польських руках. Як Поляки виконували сю власть, свідчить заява догolitного президента Краєвої Шкільної Ради, Бобжинського, визначного польського ученого і політика, який сказав, що задачею Краєвої Шкільної Ради є довести до того, щоби все населення Галичини (отже й українське населення Східної Галичини!) почувалося Поляками.

Наслідки такої польської політики були для українського шкільництва просто страшні.

1. Народні школи.

Богато українських громад не мало ніякої школи і покоління за поколіннями виростили в повнім анальфаетизмі.

Приватні курси для анальфаетів зустрічалися з заборонами властей.

Іншим українським громадам накидувано школу з польською викладовою мовою.

На скільки-ж в українських громадах існували школи з українською викладовою мовою, то се були школи тільки найнижшого типу, які ані не давали потрібної загальної освіти ані не підготовляли до висших шкіл. Шкільні власти клали найбільший натиск на науку чужої для українських дітей польської мови.

Народні школи висшого типу закладано як по селах так по місточках і містах тільки з польською викладовою мовою. Українська громада, коли хотіла мати в себе народню школу висшого типу, мусіла згодитися на польську викладову мову.

Учителів Українців, дякуючи польській політиці в області виховування учителів, було значно менше ніж сього вимагали шкільні потреби українського народу. В останніх часах на 17.000 народніх учителів і учительок в цілій Галичині Українців було ледви коло 2000. Залежні від польських властей, які їх переслідували за кожний обяв українського патріотизму, вони тільки з нараженням своїх особистих і родинних інтересів могли сповняти свої обовязки супроти свого народу.

За те де в українській громаді був учитель Поляк, там був він у першій мірі агентом польських властей і польських організацій для польонізаційних цілей польської політики на українській землі. Одною з головних його задач було старатися "збільшити польський стан посідання" через перемену української школи на польську.

Всі шкільні власти були зложені так, що Поляки мали в них перевагу. Про Краєву Шкільну Раду вже було подано, що в ній на 40 членів було тільки 7 Українців. Окружні шкільні ради, де головну ролю грали повітовий староста як предсідатель і окружний інспектор як віцепредсідатель, звичайно оба Поляки, були також зложені так, що Поляки мали в них запевнену перевагу. А навіть місцева шкільна рада в чисто українській громаді часто мала польську більшість.

Окружні інспектори, які мали нагляд над народніми школами, були, як сказано, з правила Поляки. Українців між ними були в останніх часах ледви 8—10. Отже безпосереднім начальником учителя Українця був інспектор Поляк.

Краєвих інспекторів Українців було всего трьох: один для народніх шкіл і учительських семинарів, один для фахових шкіл і один для гімназій. Одначе поділ праці сих інспекторів не опирався на національним принципі, так, що значна часть українських шкіл підлягала польським краєвим інспекторам.

2. Учительські семинари.

В учительських семинарах, де виховувано учителів народніх шкіл, була або польська викладова мова або для части предметів польська мова, а для части українська (т. зв. семинари утраквістичні). Одначе в сих останніх українська мова була викладовою тільки на папері, а в дійности викладано майже всі предмети по польськи. Сі семинари мали за ціль виховувати учителів Поляків, які мали би право вчити в українських народніх школах. Дух в учительських семинарах був польський шовіністичний, ворожий українській народности. Учеників Українців приймали тільки в невеликім числі і переслідували, маючи за ціль недопустити до зросту числа учителів Українців. Так прим. у львівськїм семинарі була відома трагічна подія, де один ученик Українець, переслідуваний учителями Поляками, застрілився, а другий, щоби пімстити смерть товариша, застрілив учителя Поляка, який найбільше переслідував учеників Українців.

3. Середні школи.

На основі закону галицького сойму викладовою мовою середніх шкіл (клясичні гімназії, реальні гімназії, реальні школи) повинна бути польська мова, а українська тільки тоді, коли сойм на се в кождім окремім випадку позволить. Се своє право виконувала польська більшість галицького сойму так, що за 50 літ дала дозвіл заложити тільки пять клясичних гімназій з українською викладовою мовою. За кожду з сих гімназій треба було вести довгі літа важку політичну боротьбу в галицькім соймі і австрійськім парламентам.

Реальної гімназії або реальної школи з українською викладовою мовою не заложено ані одной. Фахових середніх шкіл також ні.

Очевидно, що пять українських гімназій не могло заспокоїти змагань українського народу до висшої освіти. Приходилося посилати українські діти до польських середніх шкіл, де з шкільних підручників, від учителів і від учеників віяв на них ворожий дух, де мусіли зносити переслідування й наругу над своїми національними святощами.

Українські гімназії оставали під особливим наглядом Красвої Шкільної Ради як заведення підозрілі в ширенню українського патріотизму, що вважалося великим політичним злочиним.

4. Шкільні підручники.

Як уже згадано, польські школи були переняті польським шовіністичним духом, який ставився крайне ворожо до української народности. В польських читанках, підручниках географії, історії була проведена ідея, що історичний конфлікт Польщі з Україною був конфліктом між цивілізованим польським народом і варварським українським племенем, що всі національні повстання українського народу проти Польщі були бунтами дичі проти цивілізаційної місії польської держави.

Та не тільки в польських підручниках була проведена ся історично невірна, крайне ворожа і образлива для українського народу ідея. Мусіли її до певної міри придержуватися й українські шкільні підручники, в яких не сміло бути нічого, що противилося би тій польській ідеї, бо тільки такі підручники допускала до українських шкіл Красва Шкільна Рада.

Таким чином і ті школи, в яких була українська викладова мова, не були в повнім змислі українськими національними школами, бо над ними тяжіла строга польська цензура, яка давила вільну українську національну думку.

5. Українські приватні школи.

Недостачі шкільництва, спричинені польською політикою, старалося українське громадянство хоч в части направити закладанням

українських приватних шкіл. В місточках і містах закладано народні школи, в більших містах учительські семінарі й гімназії. Поминувши великі матеріальні труднощі, зрозумілі серед такого бідного народу як український, треба було боротися також з труднощами, які ставили розвиткови українських приватних шкіл потьські шкільні власти. Скільки заходів було треба, щоби для української приватної школи одержати право публичности! При тім українські приватні учительські семінарі права публичности таки не могли одержати, бо польські шкільні власти стояли на тім, що коли соймовий закон не допускає публичних учительських семінарів з українською викладовою мовою, то й приватні не можуть одержати права публичности. Підмог з публичних фондів не одержували українські приватні школи ніяких або дуже невеликі, коли тимчасом галицький сойм сипав великі суми на польські приватні школи, які в українських місцевостях мали робити конкуренцію українським. З окрема в кождім місті, де доси не було публичної гімназії, як тільки тут заложено українську приватну гімназію, зараз місцеві польські організації закладали приватну польську або "утраквістичну" (себто в дійсности польську!) гімназію, яка діставала і право публичности і великі підмоги. Плян був такий, щоби при першій нагоді сю польську приватну гімназію удержавити і сим підтяти існування української приватної гімназії.

Та все таки, дякуючи жертвенности українського громадянства, українські приватні школи розвивалися дуже добре. Самих гімназій було девять, отже майже в двос більше ніж публичних гімназій з українською викладовою мовою.

II. Університет.

В Галичині є два університети: старинний польський університет в Кракові (польська Західна Галичина) і заложений австрійським цісарем Йосифом II. в 1784 р. університет у Львові (українська Східна Галичина). Ясна річ, що львівський університет повинен служити духовим потребам населення Східної Галичини, отже українського. Одначе Поляки, як всю власть в Галичині при конституційній перебудові Австрії захопили в свої руки, так опанували і львівський університет.

Українці, які вже в 1848 р. досягнули на сім університеті, тоді ще німецьким, дві катедри з українською викладовою мовою, ледви змогли закріпити за собою право на кілька катедр на теологічнім, філософічнім і правничім факультеті. Зрештою всі катедри після Німців заняли Поляки. В теорії українська мова була допущена як мова викладова на рівні з польською, одначе польський академічний сенат, користуючися університетською автономією, не допускав українських сил не тільки до професури, але навіть до доцентури.

Так само право української мови у зносінах студентів з університетськими властями польський сенат що-раз більше обмежував.

З початком сього століття Українці виступили з домаганням заложення окремого українського університету у Львові.

На скільки се домагання маніфестували українські студенти львівського університету, польський академічний сенат і під його проводом польські студенти виступали проти тих маніфестацій так ворожо, що в мурах університету приходило до кривавих конфліктів, наслідком яких були масові арештування й засуди — очевидно тільки українських студентів.

Поляки протиставили сьому українському домаганням весь політичний вплив, який мали в Австрії. І як в усіх інших справах, які відносилися до Галичини, так і в сій справі воля Поляків була для австрійського правительства міродатна.

Виступаючи проти заложення українського університету, Поляки послуговувалися також аргументом, що Українці не мають потрібних до сього наукових сил. Щоби ці сили не виробилися, про се, як уже сказано, старався польський сенат львівського університету, де українські студенти не тільки не знаходили ніякої заохоти й підмоги в наукових змаганнях, але навпаки зустрічали тверду постанову, що Українець не сміє бути допущений до доцентури, бо се ослабляє польський стан посадація.

Та коли в львівському університеті, силою традиції, українська мова і як викладова і в зносінах студентів з університетськими властями зберегла деякі права, то інші висші школи (політехніка у Львові, рільнича академія в Дублянах) були чисто польські. Не пустити до них українських студентів Поляки не могли, бо се противилося основним громадянським правам в Австрії, але за те українській мові і професорам Українцям не було в них місця.

* * *

Такий був стан українського шкільництва в Східній Галичині при розпаді Австрії.

Українське правительство, хоч намітило було плян основних реформ, одначе великих змін не могло перевести в таким короткім часі і в обставинах, де всі сили треба було звернути на боротьбу з польською інвазією.

Польща, занявши Східну Галичину, взялася руйнувати не тільки реформи українського правительства, але весь доробок на полі шкільництва, придбаний українським народом у важкій боротьбі проти польського гнету за часів Австрії.

Б. УКРАЇНСЬКЕ ШКІЛЬНИЦТВО В СХІДНІЙ ГАЛИЧИНІ ПІД ПОЛЬСЬКОЮ ОКУПАЦІЄЮ.

В давнину говорив український нарід про татарські набіги: “Де ступили татарські коні, там трава перестала рости.”

Тепер треба сказати: “Де прийшло польське військо, там завмирало все українське життя.”

Так було і з українським шкільництвом. Перше всего, де тільки прийшло польське військо, там українські школи падали жертвою дикого погрому.

Коли 22. падолиста 1918 Поляки заняли Львів і коли маса польського війська кинулася на жидівські дільниці, устроюючи нечувані доси що-до жорстокости жидівські погроми, то вибрані групи жовніврів вибралися рівночасно громити українські інституції. Вони очевидно не обминули і українських шкіл.

Страшний вид представляв після того будинок Українського Педагогічного Товариства при вул. Мохнацького ч. 12, де містилися українські приватні школи для дівчат. Сей будинок знаходиться проти університету, отже по всякій правдоподібности громили його польські студенти. Ціле внутрішнє уладження школи до тла зруйновано. Бюст Шевченка розбито, в портреті вистрілено очи.

Подібна доля зустріла всі українські школи — як у Львові, так і в інших містах.

Після погромів почалися реквізиції українських шкільних будинків для потреб польського війська. Не ошаджено ні одного будинку, почавши від гр.-кат. духовної семінарії у Львові. Будинки українських приватних шкіл і українських бурс в більшости доси заняті польськими властями.

В перші часи польської окупації ніхто навіть не думав про науку в українських школах, бо боялися, що польські жовніри можуть окружити школу і вирізати українські діти.

Пізнійше, коли польська окупація Східної Галичини, дякуючи рішенню Найвисшої Ради Мирової Конференції, укріпилася, місце погромів заняло плянове нищення українського шкільництва на основі заряджень польських властей.

Народнім і середнім шкільництвом занялася Красва Шкільна Рада, тепер уже власть чисто польська, залежна від міністерства просвіти в Варшаві. Львівський університет очистили від українських професорів і студентів зарядження академічного сенату, видані очевидно також в порозумінню з варшавським міністерством просвіти.

1. Зарядження Красвої Шкільної Ради.

1. Проти українського учительства.

В міру того, як почала поширюватися польська окупація Східної Галичини, почала Красва Шкільна Рада, яка в марті 1919 вернула з Кракова до Львова, заводити в імєни польської держави новий

лад в області народнього шкільництва. Сей лад звертався в першій мірі проти українського учительства і української школи.

Одним з перших актів сього роду було усунення 4 автономних членів Українців Красвої Шкільної Ради, які відмовилися зложити приречення польській окупаційній власті.

Яким духом була перенята Красва Шкільна Рада супроти українського народу, свідчить відозва делегата польського міністерства віроісповідань і просвіти і президента Красвої Шкільної Ради п. Цолля “До учителів і учительок польської народности, зайятих в початкових, середніх і фахових школах на області давньої Галичини” (“Дзєннік ужендови”, ч. 2 з 11. марта 1919).

Президент Красвої Шкільної Ради уважас очевидно Східну Галичину власністю польської держави, а український нарід сього українського краю, який не хоче піддатися під панування Польщі, ворогом польської держави. В сім дусі він пише: “Ще не обняли польської держави постійні границі, а вже вороги обпали її довкола сильним натиском, і вдираються в її оселі.” Так пише високий урядник польської держави, яка власне сама напала на українську Східну Галичину!

Далі розвивас президент Красвої Шкільної Ради думку, що в польській державі повинен панувати принцип “Suum cuique” (“Віддай кождому, що йому належиться”), принцип, по якому “кождий Поляк в значінню державної гриналежности” повинен бути рівний перед правом.

Одначе — пише президент Красвої Шкільної Ради — “Се очевидно не відноситься до осіб і груп, які не почуваються до ніяких обовязків супроти Польщі, бачуть в Польщі чужий для себе державний організм і хотять осягнути для себе окрему державність або прилучитися до інших держав. Вони не є польськими громадянами, отже їх можна трактувати тільки як чужинців, на основі міжнароднього права, з усіми додатними і відємними наслідками його приписів. Полишаю при тім очевидно протидержавні вчинки, які підпадають під приписи карних кодексів.”

Отже українська Східна Галичина має належати до Польщі, але українське населення сього краю не повинно мати в Польщі ніяких прав, воно повинно бути трактоване як чужинці. Фраза про міжнародне право, якою прикрасив п. Цолль сей свій вивід, була очевидно брехнею. Як показали дальші події, польське правительство взагалі і зокрема Красва Шкільна Рада трактують українське населення Східної Галичини як ворогів польської держави.

Ся тенденція виявилася в цілім ряді розпорядків Красвої Шкільної Ради, до яких прийдемо низше, і на “першій від прилучення Галичини до Польщі”¹ засіданню Красвої Шкільної Ради дня

¹ Слова “Дзєнніка Ужендового”, які свідчать, що Поляки трактують Східну Галичину як часть Польщі!

3. червня 1919. Се засідання описує “Дзєннік ужендови” ч. 5 з 1919 і з нього беремо наші відомости.

І так президент Красвої Шкільної Ради п. Цолль, висловивши ся в крайне обидливих словах про українське правління, “повідомив зібраних, що Красва Шкільна Рада видала ряд заряджень, які мають за ціль головно негайне отворення польських шкіл і усунення зі шкіл всіх учителів, які за українського правління допустилися каригідних учинків, до них заохочували або брали в них участь”.

Тим самим духом були переняті всі зібрані. “Дзєннік ужендови” ось як передає їх думки: “Треба ствердити теперішній стан, покарати злочинців і зараз усунути їх з правління і школи... Власть треба виконувати поки-що без Українців, хоч для них, бо ті, що мають провід, показали, що не вмють правити... Аж після пацифікації буде час на угоду, але не з тими, які викликали катастрофу.”

Далі характеризує настрої сього зібрання Красвої Шкільної Ради отся резолюція: “З кождим днем появляються що-раз сумніші відомости про жорстоке, варварське поведєння т. зв. українських властей з польським населенням. Між убитими й катованими знаходяться ученики, учителі і професори Поляки. Красва Шкільна Рада не може в своїх нарадах поминути сього мовчанкою, отже висловлює почесть тим учителям і ученикам, які оставши на місці, не вважаючи на муки і переслідування, стояли непохитно при польським прапорі і витрєвали. Рівночасно висловлює Красва Шкільна Рада переконання, що як доси так і далі польське учительство і польська молодіж витрєвас при своїх обовязках, як взагалі, так особливо на своїх окраїнних позиціях” (значить на українській землі!).

Правительство Західно-Української Народної Республіки в цілім ряді офіціальних заяв і документів виказало, що всі польські твердження про жорстоке поведєння українських властей з польським населенням є неправдиві. Такі твердження польської сторони призначені з одного боку для заграниці, з другого-ж на те, щоб підбурити Поляків до жорстокостей супроти українського населення й оправдати ті жорстокости.

З сього становища треба оцінювати й висше подані наради й ухвали Красвої Шкільної Ради. Говорєння про “українські злочини” і “українських злочинців” є з одного боку брехнею, з другогож боку покришкою, щоб оправдати окупаційний режім Польщі супроти цілого українського населення і зокрема супроти українського учительства, режім, який є одним страшним злочином.

Фактом є, що весь український нарід під проводом свого правительства виступив в обороні Східної Галичини перед польською інвазією. І фактом є, що польські власті власне сю оборонну акцію українського народу проти польського наїзду вважають злочином і

карають весь український нарід за сей злочин винищуванням, якого тільки блідий образ можуть дати наші описи.

Тепер погляньмо, які кари наложила Красва Шкільна Рада на українське учительство. Про се говорить розпорядок Красвої Шкільної Ради з 31. мая 1919 ч. 143 (пр. "Дзенник Ужэндови" ч. 5 з 1919, стор. 67—72). Ось постанови сього розпорядку:

"1. Директорів і учителів шкіл усіх категорій як також окружних шкільних інспекторів на визволених (в дійсности на завойованих!) східних областях треба зачислити до отсих груп:

А. Таких, що відмовилися від обіту вірности українським властям і тому не побирали платні або зачетів з українських жерел і способом виразним або здогадним не вступили до служби до тих властей, правительство Польської Республіки с готове прийняти в службові відносини, які вязали їх до 1. падолиста 1918 з бувшою австрійською монархією зглядно з бувшою Галичиною і виплачувати їм новні побори від тоді на основі давніших і тепер в польській державі обовязуючих приписів, коли зложать на основі власного вибору обіт або приречення перед найблизшим начальником або перед одним з комісарів Красвої Шкільної Ради по сій формі:

а) Службовий обіт:

"Обітую польській державі вірність і послух і прирікаю, що з цілою точністю й совісністю буду берегти обовязуючі закони і зарядження, що буду сповняти обовязки мого уряду безсторонно і безкорисно і буду уникати всего, що могло би принести шкоду польській державі і припинення станови, до якого належу.— Так обітую."

б) Службове приречення:

"Складаю приречення, що відповідно до обовязуючих законів і приписів буду в інтересі цілого населення вірно й пильно сповновати обовязки звязані з займаним службовим становищем.

— Так прирікаю."

Крім приписаного обіту або приречення мають сі функціонарі письменно заявити, що готові зложити службову присягу, коли-б сього зажадало міністерство віроісповідань і просвіти в Варшаві.

Б. Натомість усім тим, які зложили обіт-вірности ворожим до нас властям, брали від них плату і тим самим увійшли в службові відносини до них, треба в основі відмовити всяких виплат зі скарбу польської держави.

Одначе вони можуть бути прийняті в ряд функціонарів польської республіки під отсими умовами:

1. Мусять перед комісарями Красвої Шкільної Ради вияснити і оправдати, длячого зложили присягу або обіт на вірність українським властям. Оправдання буде вистарчаюче, коли його таким признають комісарі Красвої Шкільної Ради. Оправдуючими причинами можуть бути: приналежність до української народности, а в осіб польської народности виімкове і примусове положення,— і т. п.

2. Комісарі Красвої Шкільної Ради будуть обовязані на основі слідства і ухвали, прийнятої більшістю голосів, письменно ствердити, що ті особи не допустилися такого вчинку, яким виявили ворожий настрій до польської народности і польського населення: До таких вчинків належать прим. рабункові напади і насильства, знущання

над польським населенням, зневажування польських церков, історичних памяток або творів штуки, нищення шкіл або їх маєтку¹ і т. п.

3. Мусять зложити обіт або приречення по нормі, поданій висше під А, одначе з додатком:

"Рівночасно заявляю, що відкликаю всякі обіти вірности, які я зложив українським властям, і зобовязання, які я прийняв супроти них; крім того заявляю, що я готов на кожний зазив зложити службову присягу польській державі, коли сього зажадає міністерство віроісповідань і просвіти в Варшаві."

Після сповнення тих трьох умов ті, які зложили приписаний обіт або приречення разом з додатковою заявою, поданою під 3., можуть обняти службу, яку сповняли перед 1. падолиста 1918 в бувшій австрійській державі і мають право до поборів на основі обовязуючих приписів, одначе аж від часу, від коли зложили обіт або приречення польській державі, і за час, за який не одержали поборів з українських жерел. Сей речинець означать комісарі Красвої Шкільної Ради.

В. Всіх тих, що не підходять під умови А. і Б., треба зачислити до групи В., себто до таких осіб, які не можуть бути публичними урядниками або учителями в польській Республіці.

II. Про зачислення директорів, учителів і інспекторів до одної з висше поданих трьох груп А. Б. В. рішає комісія, зложена з трьох комісарів Красвої Шкільної Ради, всіх трьох Поляків, а саме: місцевий староста (предсідатель окружної шкільної Ради) або його заступник, окружний шкільний інспектор і найстарший літами директор середньої школи або учительської семінарії або місцевої народної школи найвисшої категорії.

Коли-б один з них не був Поляк або був підозрілий або скомпромітований під політичним оглядом, два інші доберуть на його місце тимчасово третього комісара Поляка; в сім випадку бувби вказаний вибір римокатолицького священника.

Така комісія Красвої Шкільної Ради має бути утворена в кождім повітовім місті. Від її рішення, яким зачислиться директорів, учителів і інспекторів до одної з трьох груп А. Б. В., нема відклику."

Дальша постанова розпорядку відноситься до родин директорів, учителів і інспекторів на випадок, коли-б голови родини не було на місци. Сі родини треба також на основі поведення голови родини поділити на групи А. Б. В. і тільки першим двом групам виплатити побори.

В кінці також смеритів і смериток, вдів і сиріт по учителях ділить розпорядок на такі самі групи А. Б. В. і тільки першим двом признає дальше виплачування смеритури. Одначе коли-б такі особи з груп А. і Б. хотіли одержати підвищення смеритури на основі нових польських законів, мусять зложити обіт вірности польській державі.

Звертаємо увагу, що вичислені тут вчинки підпадають під карні закони і на кого з Українців можна було кинути хоч тіль підозріння в таких вчинках, тим "заопікувалися" польські військові власти так, що він певне не міг старатися за учительську (чи яку иншу) посаду, бо сидів у вязниці або в таборі для інтерюванних або був уже небідиць.

Сей розпорядок Краєвої Шкільної Ради є очевидно обчислений на викинення всего українського учительства з учительської служби і тим самим на знищення українського народнього і середнього шкільництва.

Всі українські учителі і учительки зложили очевидно присягу українській державі, отже тим самим не могли вони бути зачислені до групи А.

Переходимо до групи Б. Тут треба було оправдати свою службу українській державі і одержати від комісії свідоцтво, що дана особа не виявила "ворожого настрою супроти польської народности і польського населення".

Отже перше всего Українець мусів перенести моральне упокорення, оправдуючися, длячого він служив своїй національній державі! І се тоді, коли Польща зовсім не має суверенної власти в Східній Галичині.

Та допустім, що Українець перейшов те упокорення.

Допустім також, що установа Краєвою Шкільною Радою Комісія, зложена з трьох Поляків, не закинула йому "ворожого настрою супроти польської народности і польського населення".

Чи тоді вже учитель Українець міг одержати учительську посаду? Ні! Ще ждало його нове моральне упокорення. При службовім приреченню він мусів зложити ще додаткову заяву, що відкликає присягу зложену українській державі і готов кождої хвили зложити присягу польській державі.

Такої заяви не міг зложити Українець. Відкликати присягу, зложену українській державі, значило потоптати свої найсвятіші почування. А заявити готовість зложити присягу польській державі, значило, допуститися зради на власнім краю і народі, бо зрадою власного краю і народу булоби згодитися стати слугою польської держави тоді, коли державна будучність рідного краю ще не рішена і коли є ще надія досягнути для свого краю і народу державну незалежність.

Отже такої заяви, — повторяємо — не міг зложити Українець, — що признало опісля само польське правительство, зносячи домагання такої заяви. А не могучи зложити такої заяви, не міг бути прийнятий до служби. Значить, Краєва Шкільна Рада видала свій розпорядок з виразним обчисленням, що сим усуне зі школи все українське учительство.

Тепер придивімся комісіям, які мали рішати про се, чи учитель Українець "виявив ворожий настрій супроти польської народности і польського населення" чи ні, отже чи є гідний чи ні бути урядником польської держави.

Ся комісія складається з трьох Поляків. Коли зважимо, що Українці Східної Галичини боронили свій край перед польським наїздом, а Поляки бажали прилучення Східної Галичини до Польщі, то ясно стане, що така польська комісія не могла бути

безсторонна. Зрештою якби навіть трапився член комісії, прихильніше настроєний до Українців, то він був би з комісії усунений, бо розпорядок наказував усунути з комісії Поляків, "підозрілих або скомпромітованих під політичним оглядом". Отже в комісії могли засідати тільки рішучі вороги українського народу і його змагань до власної держави.

На основі яких даних вони мали судити українського учителя?

Очевидно не на основі каригідних вчинків, які для приміру наводить розпорядок (рабунки, насильства і т. п.), бо — як уже вказано, — за найменше підозріння за такі вчинки ішов Українець як не просто під розстріл або на шибеницю, то до вязниці й перед суд або до табору інтернованих, отже не мав нагоди ставати перед комісією Краєвої Шкільної Ради.

Перед сєю комісією могли ставати тільки українські учителі, яким ніяких каригідних учинків польські власти не могли закинути. Але вони стояли вірно при українській державі, на яку напала Польща. А комісія Краєвої Шкільної Ради представляла власне ту Польщу, яка простягнула свою грабжницьку руку по Східну Галичину. Така комісія не могла бути безсторонним суддєю, тут Поляки були суддями у своїй власній справі, судили українських учителів за те, що ті були ворогами польського наїзду на їх рідний край. Чи не ясно, що така комісія кожного, хто був ворогом польського наїзду на українську землю, вважала "ворогом польської народности і польського населення"?

В кінці треба звернути увагу на те, що комісії Краєвої Шкільної Ради мали видавати рішення, від яких не було відклику. Отже ще одна причина більше до рішень безвідповідальних, самовільних і мстивих.

Зрештою комісії в своїм урядуванні пішли ще значно далі ніж приписувала Краєва Шкільна Рада, і кожда "очищувала" як могла свій повіт з українського учительства.

І так окружна шкільна Рада в Богородчанах зарядженням з 14. червня 1919 просто усунула зі служби всіх учителів, які служили за українських властей. По що переводити доходження, приписані розпорядком Краєвої Шкільної Ради з 31. мая 1919, — коли далеко простійше викинути зі школи всіх учителів Українців!

Комісія в Надвірній зажадала від українських учителів письменного оправдання, чому вони служили українській державі, а також свідоцтва, виставленого двома свідками, з яких один мусів бути Поляк, що вони не зробили нічого на шкоду польської народности і польського населення. Аж після сього мали початися дальші доходження.

Окружний шкільний інспектор в Дрогобичи всі тимчасові українські учительські сили просто повикидав зі служби, мотивуючи се тим, що вони були прийняті тільки тимчасово і тепер не є потрібні.

Багато комісії для упокорення учителів Українців казало переслухувати їх молодшим учителям Полякам, які були їх підчиненими. Так прим. директора Гайдукевича, старого і заслуженого педагога, мав з припоручення комісії у Львові переслухати один з наймолодших учителів Поляків з його школи. Дир. Гайдукевич відмовився від такого переслухання.

Члени комісій були рівночасно членами різних польських організацій, заложених для "оборони польськості Східної Галичини"; як члени цих організацій збирали вони "докази ворожого настрою" українських учителів до Поляків, щоб послужитися тими доказами в комісіях.

Так одна така організація у Львові, якої головою є ксьондз Зайховскі, член львівської окружної шкільної Ради, розіслала відозви з 27. марта 1920, в яких взиває Поляків шукати "доказів" проти українських учителів, бо інакше "львівському повітові як і іншим повітам Східної Малопольщі грозить залив українськими учителями".

Ми навели тільки кілька примірів, як комісії Кривої Шкільної Ради працювали "проти залуу Східної Галичини українськими учителями". Так працювали всі комісії, зачислюючи українських учителів до групи В., себто до групи, яка не могла бути принята до служби, або просто викидаючи їх зі служби без всяких доходжень.

Що Кривої Шкільна Рада, видаючи розпорядок з 31. мая 1919, знала, що робить,— про се найліпше свідчить признання президента Кривої Шкільної Ради п. Цолля в урядовій публікації "Кроніка Ради Школьной Крайовой за лята 1916—1919". На ст. 129. п. Цоль пише про той розпорядок: "В хвилі видання сього розпорядку Кривої Шкільна Рада здавала собі справу з його недотач, неминучих серед поспіху, з яким треба було ділати, і тому вважала його вже тоді зарядженням тимчасовим, яке пізніше мусітиме підлягати зміні. І справді показалося,— що передвиджувано,— що комісії не все поступають одноцільно і справедливо і з конечною в таких справах обережністю".

Коли сам президент Кривої Шкільної Ради видас такє свідочтво своему розпорядкови, то се в польських відносинах треба вважати знищуючою самокритикою.

Розпорядок Кривої Шкільної ради з 31. мая 1919 вийшов у часі самого розгару польських окупаційних оргій в Східній Галичині, коли все українське життя було розбите.

Тому українські організації аж з початком вересня 1919 предложили президентови Кривої Шкільної Ради меморіал, який виказував незаконність зі становища міжнародного права і свідомо руйнуючий українське учительство й українську школу характер того розпорядку. Меморіал домагався між ин., щоб польська окупаційна власть: 1. не домагалася від українських учителів

зложення обітів польській державі, а тільки приречення совісного сповнювання обовязків; 2. усунула комісії, утворені для поділу українського учительства на відомі три групи; 3. звільнила безпідставно інтернованих та увязнених українських учителів; 4. покликала безправно усунених українських учителів до служби і виплатила їм задержані побори і додатки.

Кривої Шкільна Рада очевидно комісії не знесла а тільки розпорядком з 7. вересня 1919 ч. 253 пр. допустила відклик від рішення комісії до Кривої Шкільної Ради. Ся формальна уступка не багато змінила в положенню українських учителів. Доси комісія без відклику викидала їх зі служби, а від тепер їх відклики спокійно лежать в бюрах, доки польським властям захочеться, а вони остають тимчасом без служби, засуджені на голодову смерть.

Очевидно, таким полагодженням їх домагань годі було Українцям вдоволитися. Ще таки в вересні 1919 вибралася знов депутація до Кривої Шкільної Ради.

І знов польська окупаційна власть про людське око ніби змякшила свій режім. Варшавське міністерство віроісповідань і просвіти розпорядком з 4. жовтня 1919 ч. 18.403 знесло домагання обіту польській державі і відкликання присяги зложеної українській державі, вважаючи вистарчаючим зложення службового приречення.

Одначе комісії далі поступали так, як коли-б сього міністеріяльного розпорядку не було. Так в Снятині 26. жовтня 1919 зголосилося 57 українських учителів зложити службовє приречення. Одначе староста зажадав від них відкликання присяги українській державі і зложення обіту польській державі. Коли-ж вони, покликуючися на згаданий міністеріяльний розпорядок, відмовилися, староста за кару причислив їх до групи В, себто до тих, які не можуть бути приняті до служби.

Се — один з багатьох примірів.

Тепер киньмо оком на долю українського учительства. З мушин багато пішло до української армії, так що в учительській службі остали переважно учительки.

Колиж польські війська заняли Східну Галичину, часть українських учителів відійшла з українською армією на Придніпрянську Україну, часть була в воснім полоні, часть (учителів і учительок) польські власти інтернували. Осталася невеличка часть на волі, яку комісії Кривої Шкільної Ради переважно зачисляли до групи В., себто до тих, які не можуть бути приняті до служби.

Меморіяли й депутації українських організацій нічого не помагали. Польські власти обіщували розглянути справу, тай на обітниці кінчилося. Найліпший доказ, що депутації й доси ходять до польських властей, бо положення українського учительства й української школи не змінилося.

Про дві депутації в вересні 1919 ми вже згадували. В жовтні 1919 знов була депутація.— 20. падолиста 1919 вручно

президентови Красвої Шкільної Ради меморіал.— 21. лютого 1920 вручено меморіал делегатови польського міністерства віроісповідань і просвіти п. Собінському.— 4 марта 1920 подано знов реферат з представленням фактів надужить.— 18. марта 1920 подано виказ нових надужить.— 27. марта 1920 предложено знов меморіал.— 2. цвітня 1920 явилася в делегата Собінського депутація зїзду делегатів окружних відділів українського учительського товариства "Взаїмна поміч". Ся депутація між ин. ствердила, що в тім часі ще коло 300 учителів і 10 інспекторів, яким не можна закинути ніякої вини, знаходиться без служби.— 8. липня 1920 внесено знов меморіал.— 30. липня 1920 предложено новий список учителів, непринятих до служби.— 3. вересня 1920 була делегація у польського міністра просвіти Ратая.

На сім поки-що вривається ряд україніських депутацій і меморіалів в справі українського учительства і української школи.

В кінці зазначимо, що маємо певні відомости про над 150 випадків неприяття до служби і переслідування (арештування, інтернування і т. п.) українських учителів, яким не можна закинути ніякої вини.

2. Стан українського шкільництва.

Висше представлені зарядження Красвої Шкільної Ради проти українського учительства вже самі говорять і про стан українського шкільництва. Без українського учителя нема української школи. Польський учитель в українській школі є не учителем, а жандармом, який має помагати иншим польським властям держати українське населення в руках і польщити. А без української школи нема для українського молодого покоління науки і просвіти. В польській школі українська дитина, коли й буде до неї принята, зустрічає як в учителях так і в учениках окруження крайне вороже до всего, що українське, окруження, в яким вона виставлена на переслідування і на наругу над всім, що для неї святе.

Отже недопушенням українського учительства до служби польське правительство нищить українську школу, а нищенням української школи нищить змогу науки і просвіти для українського молодого покоління.

Тепер представимо справу в окремих категоріях шкіл.

А. Народні школи. Українські учителі були заняті передовсім в українських школах. Отже ясна річ, що з усуненням українського учительства зі служби українські народні школи переважно не функціонують. Так загал українського сільського населення остас зовсім без народньої школи.

Де до українського села приїде учитель Поляк, там першим його ділом є перемінити українську школу на

польську. В сім помагас йому окружна шкільна Рада, якої председателем староста, шеф політичної адміністрації повіту. В сій справі староста поступас дуже просто: приказус громадській раді перемінити українську школу на польську. Для приміру наведемо приказ окружної шкільної Ради в Рогатині з 8. падолиста 1919, ч. 988, виданий до громадської управи в Стратині; він звучить: "Поручається громадській управі, щоби предложила негайно справу громадській раді і перевела ухвалу, що громада бажає собі знесення української викладової мови в школі і заведення польської."

В тих містах і місточках, де побіч польських народніх шкіл існували також українські, функціонують тільки польські школи, а українські замкнені. Прим., в Яворові староста заявив депутації українських родичів, які домагалися отворення тамошньої української школи, що для українських дітей окремої школи не треба, і наказав оголосити в українській церкві, що українські родичі мають під загрозою кари посилати дітий до польської школи.

У Львові існує всего на всего одна міська народня школа з українською викладовою мовою (школа ім. Маркіяна Шашкевича). Сю школу польські власти посоромилися замкнути, але за те усунули з неї українських учителів і заступили польськими, які відносяться вороже до українських дітий. Українські родичі висилали до польських властей цілий ряд депутацій, які все чули ті самі заяви: що справу розслідиться і що потрібно зарядиться. Остання така депутація, про яку маємо відомість, була 16. жовтня 1920 у делегата варшавського міністерства просвіти п. Собінського. П. Собінський, вислухавши представлення делегації, удав здивованого, що доси ще не переведено в школі потрібних змін, і обіцяв "розглянути справу й видати потрібні зарядження"...

Де в місті або місточку існувала українська приватна школа, там шкільні власти її замикають. Так само забороняють закладати нові українські приватні школи. Для приміру наведемо замкнення української приватної школи в Золочеві і заборону заложення української приватної школи в Станиславові на перемістю "Гірка".

Б. Середні школи. Як відомо з попередного представлення, мали Українці під австро-польським пануванням в Східній Галичині всего пять гімназій й ані одной середньої школи иншого типу.

Заки в сих пяти гімназіях можна було знов почати науку, треба було побороти численні перешкоди, ставлені польськими властями головно в формі переслідувань українських учителів. Крім того прим. у Львові будинок української гімназії доси зайнятий польськими властями.

Ще більші перешкоди ставлять польські власти приватним українським гімназіям. Через реквізицію шкільних будинків

(Рогатин, Яворів, Городенка), арештування, інтернування і конфінування учителів не можна було на ново отворити всіх українських приватних гімназій. Крім того знаходяться вони також в важких матеріальних умовах: їх масток знищено підчас війни, а українське громадянство знаходиться в такій нужді, що не в силі їх удержати.

Перед війною українські приватні гімназії одержували також підмоги (хоч невеличкі!) з публичних фондів. Як ся справа представляється тепер видко з сього факту: Краєва Шкільна Рада дістала від варшавського міністерства просвіти 1,100.000 польських марок на підмогу приватних шкіл в Галичині. З того Краєва Шкільна Рада взяла 1,080 000 марок на польські школи, а з українських шкіл дістала гімназія в Рогатині мов на сміх 20.000 марок. На сій основі польське правительство ще готово хвалитися, що підпомагає українські приватні школи!

Нові українські приватні середні школи польські власти забороняють закладати; для приміру навсдемо заборону заложення українського учительського семінаря в Стрию.

В кінці, на скільки українська молодіж хоче користати з польських середніх шкіл, зустрічають її великі труднощі і упокорення. В польській гімназії в Стрию прийяття ученика-Українця було залежне від того, чи за ним заявляться ученики-Поляки. В інших польських гімназіях ученик-Українець мусів виказатися свідоцтвом двох учеників-Поляків, що він є льоальний супроти польського народу і держави. Що в самій школі жде учеників-Українців «тенденційно-строгий режим, шикани і вороже відношення до того, що для його національних почувань є святе, — сього не треба додавати. Учителів-Українців з польських середніх шкіл поусувано; науку греко-католицької релігії й української мови знесено.

II. Усунення українських студентів з львівського університету й інших шкіл.

Права, які мали Українці в львівським університеті, ми представили висше.

Польська окупаційна власть всі ці права знесла і одним почерком пера викинула з львівського університету не тільки українських професорів і доцентів, але також українських студентів.

Що-до українських професорів і доцентів, то часть їх опустила край, хоронячися перед переслідуваннями польських властей, часть інтерновано, а решту усунено з університету таким способом, що зажадано від них зложення присяги вірности польській державі.

Що-до українських студентів, то ректорат львівського університету в оголошенню з 16. серпня 1919 р. ч. 2221 заявив, що до львівського університету можуть бути прийяті тільки громадяни польської держави, при чім мужчини мають також виказатися сповненням обовязку військової служби в польським війську.

Се зарядження поновляє ректорат львівського університету з початком кожного семестра: поновив його також біжучого зимового семестра 1920/1921.

Такє саме зарядження видає кожного семестра ректорат львівської політехніки і управи інших висших шкіл.

Таким чином Українець, щоб бути прийятим до львівського університету (або іншої висшої школи) мусів би зложити деклярацію, що він уважас себе громадянином польської держави і відбути військову службу в польським війську, значить: допуститися національної зради супроти власного народу.

Проти зарядження ректорату львівського університету і політехніки звернулися організації українських студентів і українського громадянства і до самих ректоратів і до Міністерства просвіти в Варшаві, а крім того всі українські товариства вислали в липні 1920 р. меморандум до президії Мирової Конференції і до президії Союзу Народів. Очевидно — все даром!

Рівночасно польські власти ставлять перешкоди виїздови української молодіжи на заграничні університети, не даючи паспортів. Зрештою студії за границєю з огляду на великі кошти є можливі тільки для одиниць.

Не могучи добитися для своєї молодіжи вступу до львівського університету, українське громадянство хотіло зорганізувати для неї приватні університетські курси. Одначе тут зустрілося з заборотою польського правительства.

Українське «Наукове Товариство ім. Шевченка» у Львові було зорганізувало приватні університетські курси в обемі 4 факультетів. Одначе генеральний делегат польського правительства для Галичини рішенням з 27. вересня 1919 ці курси заборонив.

Тоді такі самі курси хотіло зорганізувати «Товариство наукових викладів ім. Петра Могили» у Львові, одначе так само зустрілося з заборотою польського правительства. Внесений 21. падолиста 1919 рекурс до міністерства внутрішніх справ у Варшаві остав без відповіді.

В марті 1920 р. оголосив такі університетські курси старинний український «Ставропигійський Інститут», який ще від польських королів мав привілей удержувати висшу школу. Та ці курси 9. марта 1920 розігнада поліція. Протест проти сього насильства, висланий 12. цвітня 1920 до Президента Польської Республіки, остав без відповіді.

В кінці для характеристики тактики польського правительства треба згадати, що коли воно так безоглядно замикає українській молодіжи вступ до університету і інших висших шкіл, то рівночасно робить собі перед заграницією рекляму, ніби воно особливо дбас про українську університетську молодіж.

Так з початком вересня 1919 появилася була польська офіційльна відомість, що польське правительство має заложити український

університет у Львові. Коли проти сього піднявся протест на однім польським публичнім зібранню 26. вересня 1919 соймовий посол Бриль пояснив, що польське правительство зовсім не думає закладати українського університету, а тільки пустило в світ таку відомість в тій цілі, щоб польський прем'єр Падеревський, який старається в Парижі про прилучення Східної Галичини до Польщі, міг покликатися на ту відомість як на доказ, що Польща найліпше подбає про потреби українського населення. Тому й не треба ухвалювати протесту, бо се утруднило би акцію Падеревського.

Як-раз через рік, в осени 1920, польська преса знов принесла відомість, що польське правительство думає заложити український університет (поки-що тільки з юридичним факультетом) в Станиславові. Ціль сеї відомости очевидно така сама як попередньої.

* * *

Наше представлення про винищування українського шкільництва польським окупаційним режимом закінчимо такою самою увагою, якою ми його розпочали. Польське правительство хоче спинити розвиток української національної культури, української національної свідомости, хоче зіпхнути український нарід до стану темної маси без власної інтелігенції. Є се один зі способів, який має забезпечити Польщі панування над Східною Галичиною.

Зміни в сій області,— як се доказує вся історія польського панування над українським народом,— не є можливі, доки доля українського народу залежатиме від Польщі. Тільки визволення Східної Галичини зпід польського панування може запевнити українському народові свобідний розвиток його духових сил.

VII. ПОЛЬСЬКА КОЛЬОНІЗАЦІЯ СХІДНОЇ ГАЛИЧИНИ.

Найбільше пляновим і найбільш успішним способом винищення українського населення Східної Галичини і спольщення її є польська кольонізація сього українського краю. Вона має довершити те діло, яке перед віками розпочали польські королі-завойовники Східної Галичини: стерти з лиця сеї землі її український характер і сим забезпечити її приналежність до Польщі.

1. Національний характер землеволодіння в Східній Галичині.

Коли б хто зовсім не знав історії Східної Галичини, то національний характер землеволодіння в сім краю сказав би йому, що се мусить бути український край, який у середніх віках підпав польському завоюванню.

Типовою формою середньовічного завоювання було, що племя завойовників забирало в підбитого племени землю. Ся земля переходила в володіння знатних родів племени завойовників, а підбите племя остало рабами, які обробляли сю землю для нових панів.

Сліди такого завоювання збереглися доси на всіх тих українських землях, які на протязі історії завоювала Польща і на яких панувала аж до свого упадку при кінці XVIII віку. На всіх сих землях дрібна земельна власність знаходиться в руках туземного українського населення, а велика земельна власність в руках Поляків, нащадків колишніх польських завойовників.

Сі сліди польського завоювання особливо виразно збереглися в Східній Галичині, яка найшвидше з усіх українських земель підпала під завоювання Польщі і для якої упадок Польщі не був упадком польського панування, бо Австрія, заволодівши Східною Галичиною, оставила в ній панування польської шляхти.

Таким чином землеволодіння в Східній Галичині поділене під національним оглядом різко на дві групи:

дрібна земельна власність знаходиться в руках українського селянства, велика земельна власність в руках польських дідачів.

2. Стан землеволодіння в Східній Галичині.

Простір Східної Галичини (без столиці Львова) виносить 5,520.335 га.

I. Велика земельна власність. З цього припадає на велику земельну власність 2,089.853 га, себто 37.8 % або майже 2/5 простору цілого краю. Ся велика земельна власність належить до 2213 власників, з яких 1961 є особами фізичними, а решта особами правними.

II. Дрібна земельна власність. Решта простору, яка творить власність селянську, а також парохіяльну, шкільну, громадську і міську, виносить 3,440.479 га, себто 62.2 % або мало що над 3/5 простору цілого краю. Сей простір належить до 649.913 власників.

III. Розклад дрібної земельної власності. Простір господарств, з яких складається дрібна земельна власність, виносить:

Господарства	від	до	0.5 га	творять	6.5 %	
"	"	0.5	"	1	"	15.6 %
"	"	1	"	2	"	23.5 %
"	"	2	"	5	"	37.2 %
"	"	5	"	10	"	14.4 %
"	"	10	"	20	"	3.7 %
"	"	20	"	50	"	0.7 %
"	"	50	"	100	"	0.2 %

Коли переведемо оцінку цих господарств з огляду на їх здібність до життя й розвитку, то одержимо такий образ:

Господарства, які займають менше ніж 2 га простору, треба вважати абсолютно нездібними до життя й розвитку; ці абсолютно нездібні господарства творять 42.6 % усіх сільських господарств.

Однак не багато більше здібними є господарства від 2—5 га; цих господарств є 37.2 %.

Таким чином господарства, які в більшій або меншій мірі не є здібні до життя й розвитку, творять 79.8 %, себто 4/5 всіх сільських господарств.

В останній 1/5 часті головний контингент творять господарства типу малих; їх є 14.4 %.

На господарства більші, від 10—20 га, припадає всего 3.7 %. Число господарств від 20—50 га (0.7 %) і від 50—100 га (0.2 %) таке зникаюче, що не має більшого господарського значіння.

Отже на 649.913 дрібноземельних власників у Східній Галичині є 421.646 себто 79.8 % або 4/5 таких, яких господарства не є здібні до життя й розвитку.

Крім цього є в Східній Галичині коло 80.000 родин зовсім безземельного сільського пролетаріату.

3. Проблема земельної реформи у Східній Галичині.

A. Під господарським оглядом. Наведені числа говорять, що в Східній Галичині є понад 500.000 родин, зайятих управою землі, які не мають підстави господарського існування і розвитку. В дійсности число таких родин доходить до 600.000 себто, числячи по 5 осіб на родину, до 3,000.000 осіб. Щоб уможливити сим трьом мільонам населення господарське існування і розвиток, треба наділити їх землею, обертаючи на сю ціль велику земельну власність.

Ся велика земельна власність виносить, як уже подано, 2,089.853 га. Однак на ріжні роди управи припадає з цього тільки менша часть, а саме 891.488 га; решта припадає головно на ліси (1,162.256 га), далі на озера, стави і мокряки (15.305 га), на під будівельні ґрунти (5484 га) і на ріжні неужитки (15.290 га).

Таким чином на цілі земельної реформи можна ужити з великої земельної власности тільки 891.488 га, себто ту часть, яка припадає на ріжні роди управи. Ліси, озера, стави і т. п. перейшли би на власність держави.

Отже земельний фонд на цілі земельної реформи в Східній Галичині виносить коло 900.000 га. З нього треба наділити землею до 600.000 селянських родин або три мільони населення.

З цього бачимо, що запас землі, який може бути ужитий на земельну реформу в Східній Галичині, є в порівнянні з запотребуванням невеликий, що робить проблему земельної реформи нелегкою.

В кождім разі треба ствердити, що в Східній Галичині нема місця на кольонізацію зпоза границь краю, бо запас землі не вистане навіть на обділення потребуючого місцевого населення. Така кольонізація означалаби господарську руїну трьох мільонів місцевого сільського населення і цілого краю.

B. Під національним оглядом. Ужиття великої земельної власности в Східній Галичині на цілі земельної реформи в користь безземельного і малоземельного місцевого селянства малоби той наслідок, що польське землеволодіння в краю майже зовсім зникло би, а українське скріпилося би, бо земля польських дідичів перейшла би до українських селян.

Таким чином акт соціальної справедливости — земельна реформа в користь селянства — був би рівночасно актом національної справедливости: земля відібрана перед віками українському народови польськими завойовниками, перейшла би знов у руки свого правового власника — українського народу.

¹ Признають се і польські автори, прим. Здзіслав Людкевич, професор Головної Школи господарства в Варшаві, в праці "Політика аграрна" (Варшава 1919) і Тадеуш Бжескі, професор університету в Познані, в праці "Матеріали статистичні до справи рольней" (видання "Справа рольна", том I, Варшава 1920).

4. Польські пляни що-до Східної Галичини

Замість земельної реформи — колонізація.

Тому, що Східна Галичина є український край, заселений українською народною масою, політичні, соціальні і господарські реформи, які лежать в інтересі широких народніх мас краю, йдуть рівночасно по лінії українських національних інтересів.

І навпаки, тому, що Поляки в Східній Галичині — нащадки колишніх польських завойовників — хотять далі вдержатися на становищі володарів краю, ті самі політичні, соціальні і господарські реформи звертаються проти їх панування в краю.

Сей конфлікт між інтересами місцевого населення і інтересами польського панування дуже ярко виступас також при земельній реформі.

Польща, як відомо, стоїть на тім, що Східна Галичина повинна творити часть польської держави. Тимчасом земельна реформа усунула би історичну і доси найсильнішу підставу польського панування в Східній Галичині: польських великоземельних власників.

Польща знає, що доки Східна Галичина буде українським краєм, доти її панування в сім краю не буде певне. Силою оружя, при матеріальній допомозі і політичній санкції антанти, Польща могла завоювати Східну Галичину і може якийсь час держати її під своїм пануванням. Одначе ніяка сила оружя не зможе вирвати українському народови Східної Галичини його національної душі, заставити його зрєктися ідеї національної незалежности у власній національній державі, признати свою завойовницю — Польщу — своєю вітчиною.

Тому Польща, завоювавши Східну Галичину, хоче використати свос хвилеве панування на те, щоб відібрати красви український характер.

Се має статися через плянову колонізацію Східної Галичини польськими селянами з Польщі.

Ся колонізація має бути новочасним продовженням тої колонізаційної політики, яку, почавши від XIV століття, вела на українських землях давня Польща.

Тоді польські королі творили підставу панування Польщі на Україні, роздаючи українську землю польським магнатам, які обертали українське населення в своїх рабів.

Тепер на українській землі, яка знаходиться в руках польських дідичів — нащадків тих обдарованих королями польських магнатів — мають бути поселені польські селяни, які разом зі спольщеним уже населенням східно-галицьких міст творили би польську більшість в краю, новочасну підставу польського панування над Східною Галичиною.

Тому, що тепер, коли про політичну долю краю рішас народня маса, польських дідичів і польської бюрократії замало, щоби вдержати Східну Галичину під пануванням Польщі, — ряди польських завойовників мають збільшитися таким способом, що на ту землю, яка доси була власністю одного польського дідича, має прийти ціла оселя польських селян.

Отже замість земельної реформи в користь місцевого, себто українського селянства, Польща переводить колонізацію Східної Галичини польським селянством, спровадженням з Польщі, між яке має бути поділена велика земельна власність краю.

В сім напрямі працює земельне законодавство польського сойму і земельна політика польського уряду, сповняючи волю всіх польських політичних партій і всего польського громадянства.

5. Земельне законодавство польського сойму.

Виключення українського населення від набування землі.

Земельну реформу в Польщі рішають отсі два закони польського сойму: 1. закон з 10. липня 1919, який містить основи земельної реформи, і 2. закон з 15. липня 1920, який містить постанови про переведення земельної реформи.

На основі сих законів володіння землею, яке має опиратися на приватній власности, управильняє держава.

В сій цілі держава має право розпоряджати не тільки всіми земельними мастками публичного характеру (землі державні, церковні і т. д.), але також всею приватною земельною власністю, яку держава має право примусово викупити, оставляючи власникови тільки законом означене максимум, яке має виносити: 1. в мастках, положених у промислових і підміських округах, 60 га; 2. в мастках, положених в деяких частях бувшої пруської Польщі як також на східних окраїнах (себто передовсім в Східній Галичині і далше на схід положених українських землях, а також в землях білоруських і литовських), 400 га; 3. в усіх інших частях Польщі 180 га.

Так утворений земельний фонд має служити до творення нових самостійних господарств величини до 15 га і до збільшування існуючих господарств до величини 25 га, а на західних і східних окраїнах до величини 45 га.

Набувати землю в свого земельного фонду можуть тільки громадяни польської держави в такім порядку першенства: 1. інваліди і жовніри польської армії, 2. рільні робітники, позбавлені праці через розпарцелювання великої земельної власности, і власники карловатих господарств, сусідуючих з розпарцельованим маєтком, 3. інші рільні робітники і малоземельні власники.

Для переведення земельної реформи утворено окрему державну інституцію, т. зв. Головний Земський Уряд. Для справ колонізації, зв'язаних з земельною реформою, утворено при міністерстві рільництва Кольонізаційний Уряд.

Щоби зрозуміти значіння сього земельного законодавства для Східної Галичини, треба ствердити, що Польща, всупереч рішенню Найвисшої Ради, примінює наведені закони, як і всі інші закони й розпорядки в земельній справі також в Східній Галичині, хоч Східна Галичина не є частию польської держави і польський сойм не має законодавчої влади що-до сього краю.

Наведені закони постановляють, що право набувати землю мають тільки громадяни польської держави. А що українське населення Східної Галичини не є громадянами польської держави, то тим самим закон виключає його від набування землі аж до часу, коли справа Східної Галичини буде дефінітивно вирішена.

Та крім сього тимчасового виключення українського населення від набування землі знаходиться в наведених законах постанова, яка на випадок прилучення Східної Галичини до Польщі на все виключає українське населення від першенства набування землі. А саме, першенство набування землі мають інваліди і жовніри польської армії. А що українське населення не служило в польській армії, тільки навпаки творило українську армію, яка воювала проти наїзду Польщі на Східну Галичину, то воно є законом виключене від першенства набування землі.

Таким чином вже в самім земельнім законодавстві польського сойму маємо дві постанови, з яких одна зовсім виключає українське населення Східної Галичини від набування землі аж до часу дефінітивного рішення справи Східної Галичини, а друга на випадок, якби Східна Галичина була прилучена до Польщі, виключає українське населення від першенства в набуванні землі.

Коли-ж приглянемося соймовим дебатам, ухвалям польських організацій, голосам польської преси, то побачимо, що однодушною інтенцією цілої Польщі є абсолютне виключення українського селянства Східної Галичини від набування землі і колонізація Східної Галичини польським селянством з Польщі.

6. Ані кусника землі для українського селянина! Кольонізувати українські землі польським селянством!

Для ілюстрації висше сказаного наведемо вибір польських закликів до винищення українського народу на його власній землі з соймових дебат, зі зїздів, зборів, преси і т. д.

Очевидно, буде се тільки капля з того моря ненависти, яким кипить щодня вся польська політична думка — від найправіших до найлівіших — проти українського народу, домагаючися винищення його, щоби могли загарбати його землю. Коли-б хотів визирати все, назираючи цілі томи. Але й того, що подаємо, буде досить, щоб показати, яким злочиним супроти українського народу було віддати Східну Галичину під управу Польщі.

I. В соймі.

Почнемо від дебати, яка велася в польськiм соймі перед ухваленням закона з 10. липня 1919.

Посол Вітос, голова польської людової партії, тодішній президент міністерів, говорив 7. червня 1919: "Розуміємо справу так, що який великий буде наш зиск в землі, така велика буде наша вітчизна. Наш сільський люд дав докази своєї сили і відпорности супроти ворогів, тому нашою волею є: обсадити нашим людом нашу землі... Земельну реформу ми розуміємо не тільки як соціально-економічне питання, але як велику державну і національну проблему, якої полагодження розширять границі нашої вітчизни, скріпить певність нашого національного стану володіння і збільшить нашу відпорність у боротьбі за землю як за підставу національної території."

* * *

Посол Ян Домбський, один з провідників польської людової партії, головний референт земельної реформи в соймі, тодішній державний підсекретар в міністерстві закордонних справ і президент польської мирової делегації в переговорах з совітською Росією й Україною, говорив 7. липня 1919: "На східних окраїнах мусимо довести до того, щоб велика земельна власність як найшвидше зникла і була розділена між селян, бо показалося, що тільки селянин є таким охоронним муром, якого не може здобути ніякий ворог." — 10. липня 1919: "Внески що-до максимуму посідання ставимо з національних причин, бо з селянських рук ніхто не зможе землі вирвати... Наш стан посідання на сході є дико пороздираний, виглядає як півострови, острови й сипляви. Коли-б ті, що колись вели політику Польщі, були подумали про великі соціальні реформи, коли-б наші магнати замість кріпаків і служби були оселяли на своїх величезних мастках селян як громадян держави з власним ґрунтом, ми тепер не потребувалиби боятися плєбісцитів на сих землях і не було би страху, щоб американські капіталісти й нафтярі подавали в сумнів наші права до Східної Галичини."

* * *

Посол Стапінський, провідник радикальної групи людової партії, говорив: "Щоби забезпечити землю на віки для Польщі, мусимо старатися, щоб вона як найшвидше перейшла в руки польських селян."

* * *

Посол проф. Д-р Станислав Грабський, один з провідників національно-демократичної (всепольської) партії говорив 16. червня 1919: "Земельна реформа є конечна також з політичного погляду, щоб на східних окраїнах, за які так важко воюємо, зріс процент польського населення. Вона потрібна також тому, щоб той середній стан, який витвориться в селі, творив середній стан в містах і польщив їх".

* * *

Посол Давид Абрагамович, провідник польських консерватистів, заявився 28, червня 1910 за негайною кольонізацією Східної Галичини польськими селянами і домагався, щоби правительство не наділяло землею українських селян.

* * *

Посол Дашинський, провідник польської соціалістичної партії, тодішній віцепрезидент міністрів, поставив отсе внесення: "Переведення основ земельної реформи належить виключно до польської держави і ніяка держава не може мати впливу на поділ земельної власности в Польщі." Сойм се внесення прийняв. Має оно очевидно на увазі запобігти інтервенції Найвисшої Ради проти кольонізації Східної Галичини польським селянством з Польщі.

* * *

З дебат, які велися в польським соймі перед ухваленням закона з 15. липня 1920, виймасмо ще отсі приміри:

Посол Вітос на засіданню сойму 11. мая 1920 говорив: "Військо бореться за вітчизну, але також і за землю для себе. Коли польський селянин терпить земельний голод, величезні простори переходять в українські руки... переведення земельної реформи не лежить в інтересі селянина чи безземельного, але в інтересі держави і мусить бути виконане."

***

Посол ксьондз Оконь, провідник селянської радикальної групи, говорив на тім самім засіданню: Коли-б ми вміли розпарцелювати Східну Галичину, то не було би там української пресії. Селянин, діставши землю в свої руки, не продасть її не віддасть її, але буде боронити так само, як свого життя. Спасення польської держави є тільки в земельній реформі.

* * *

Посол Четвертинський з всепольської групи на засіданню 14. мая 1920 сказав: "Держава мусить бути сильна передовсім під національним оглядом. Інстинкт народу пхав її до експансії на схід. В володавським повіті на Холмщині німецькі

кольонії переходять масово в українські руки. Справа Холмщини ще не покінчена. Можність розширення польського стану посідання на сході не є використувана."

II. З преси.

Після ухвалення закона з 10. липня 1919 краківська демократична "Нова Реформа" в ч. 293 з 13. липня 1919 писала про польську шляхту: "До безповоротної минувшини переходить отсе суспільна верства, ... польська шляхта відривається отсе від тої землі, отже кіпчить свою історичну роль, уступаючи місця новому дідичеві, польському людови."

* * *

Варшавський "Роботник", центральний орган польської соціалістичної партії, писав у липня 1919, що при переведенню земельної реформи легко буде польську меншість в Східній Галичині перемістити в подавляючу більшість і так раз на все покласти кінець оспорюванню польського характеру Східної Галичини.

* * *

Краківський консервативний "Час" (ч. 178 з 1919) звертає увагу, що польська кольонізація на Сході тільки тоді може йти без перешкоди, коли східні окраїни будуть належати до Польщі не на основі територіяльної автономії, але будуть органічно з'єднані з Польщею як польські землі."

* * *

Львівська демократична "Газета Поранна" (якої нещиріе видавня називається "Газета Вечорна") в числі з 11. грудня 1919 пише, що треба поки-що здержатися з переводженням земельної реформи на землях етнографічної Польщі, щоби примусити малоземельних польських селян з Польщі емігрувати на східні окраїни, бо тільки таким способом можна буде успішно перевести кольонізацію Східної Галичини. Аж після скольонізування Східної Галичини можна буде приступити до парцеляції великої земельної власности в етнографічній Польщі. "В першій періоді — нині газета далі — точка тяготи повинна лежати на східних окраїнах. Земельна реформа повинна також служити цілям національної політики. Коли земельної реформи не запнеться від окраїн, то треба побоюватися, що опісля польські селяни з чисто польських околиць, вже насичені в себе дома землею, не захотять йти на схід. При помочи земельної реформи польська держава верне до своїх історичних задач, які сягають ще п'ятівських часів. При помочи земельної реформи, яку треба починати на східних окраїнах, польська держава скріпить своє існування і утворить собі сильні пограниччя, направляючи таким способом нещасливе географічне положення. С се та з вартостий земельної реформи, на яку доси занадто мало зверталось уваги."

* * *

Та сама "Газета Вечорна" в ч. 4987 з. 18. грудня 1919 писала, що не треба числитися ні з рішеннями Мирової Конференції ні з недоволенням українського селянства, тільки силою переподити колонізацію "Східної Малопольщі", — як урядово називають тепер в Польщі Східну Галичину: "А багнети польського війська — се дрібниця?" ("А багнети войска польского — то фразка?!") — кличе газета.

* * *

Та сама "Газета Вечорна" в числі з 17. вересня 1919 в статті п. т. "Спшедавчик" доносить з обуренням, що дійшла до неї "відомість просто неожидана в теперішніх часах", а саме, п. Г., польський дідич села Товстобаб в Східній Галичині має намір продати дещо землі місцевим, отже українським селянам. Ся "просто" неожидана відомість" викликала далі отсі уваги:

"Не підлягає для нікого сумнівови, що польська земля в Східній Галичині може піти на парцеляцію тільки між польських селян. Нехай отся записка буде пересторогою для тих, що поважилися би наслідувати пана Г., бо на будуче кожного хто допускас до зменшування польського стану посідання в Східній Галичині, будемо без милосердя п'ятнувати назвою "спшедавчиків", щоб подати на ганьбу грядучих поколінь."

* * *

Та сама "Газета Вечорна" в ч. 5005 з 31. грудня 1919 описує ширше справу пана Г., дідича Тисьменичан, якого в однім з попередніх чисел була також п'ятнувала як "спшедавчика" за те, що продав трохи землі українським селянам. Отже справа представляється так, що без відома того дідича і без відома його адвоката Д-ра Юркевича (Поляка) в Станиславові агєнт того адвоката Горват прийняв був задаток на купно землі від двох місцевих українських селян і від одної Польки, замужньої за Українцем. Дідич довідавшись про се, відібрав від адвоката Юркевича ведення своїх справ і віддав їх в руки "невійшого патріота" д-ра Циги, а селянам віддав задатки. Газета описавши сей випадок, зняла з дідича кинєне на нього п'ятно і похвалила за патріотичне поведєння.

III. Голоси визначних діячів.

Посол Заморський, один з провідників всепольської партії, в своїм партійнім органі "Слово польське", п. 284 з 28. червня 1919 виступив з домаганням, щоби польське правительство в визначуванні черги, в якій мастки мають бути парцельовані, признало Східну Галичину першим колонізаційним тереном і строго перевело засаду, що польські простори мусять бути парцельовані й колонізовані тільки польськими селянами". Далі звивас він правительство влажати, щоб який польський дідич не злакомився на заробок і не продав потайки своєї землі українському селянинови. Щоб запобігти сьому, треба примусово викупити мастки дідичів у Східній Галичині і сколонізувати їх польськими селянами.

* * *

Олександр Кшечупович, визначний консервативний політик, східно-галицький дідич, пише в краківськїм "Глосі Народу" (ч. 87 з 1919): "Поселєння великого числа національно свідомих Поляків на східних окраїнах вимагає не тільки земельний голод і неминучість земельної реформи, але також політика оборони східних окраїн і забезпєчення держави."

* * *

Другий визначний консервативний політик і східно-галицький дідич, Ян Гупка, постійний референт земельних справ у галицькїм соїмі, в статті п. н. "Дідичі супроти кличів революційної земельної реформи" (краківськїй "Гигодік рольнічи", ч. 2 з 1919) пише: "Коли в склад польської держави ввійде не тільки Східна Галичина, але також Західна Волинь і польсько-білоруські части історичної Литви, тоді можна буде заспокоїти земельний голод селян майже без ніяких жертв зі сторони дідичів етнографічної Польщі. В такім випадку було би навіть небажано давати селянинови землю на чисто польських областях. На се є призначені східні окраїни, де нашим головним національним інтересом є скріплення польського — доси розсипаного — елементу."

* * *

Третій визначний консервативний політик, дідич Станіслав Домбський, в статті п. н. "За польське село в Східній Галичині" (краківськїй "Час", ч. 298 з 1919) радить колонізувати Східну Галичину так, щоби, тільки часть землі польських дідичів парцельовати між спроваджених з Польщі польських селян, а решту оставляти таки дідичам. Таким чином побіч дотеперішніх польських дворів повстали би польські села. "З глибокого переконання — пише він — смію твердити, що шляхом збереження польського двора й основування в сусідстві польського села можна укріпити польськість Східної Галичини і відтворити її господарську культуру. Сю акцію, національно, соціально і господарсько розумну можуть перевести лиш самі дідичі Східної Галичини через дідичівські союзи і польські колонізаційні селянські спілки шляхом добровільної частинної парцеляції, а ніколи саме правительством шляхом примусу чи вивласень. Діяльність правительства повинна обмежитися до справедливої зренптою й усаадненої контролі над раціональністю й господарською доцільністю намірених і переведжених колонізацій". Далі автор зазначає, що ліпше, щоби сю польську колонізацію Східної Галичини переводили приватні польські спілки, бо перед світом не випадас, щоби польське правительство, при парцеляції, переведжєній примусово державою, виключало від набування землі всіх громадян української народности.

* * *

Згадувана вже "Газета Поранна" в числах 5091 і 5095 з марта 1920 принесла розмову з п. Витонтом Стефанусом, директором львівського польського колонізаційного банку "Товажиство аграрно-осадніче", який представив цілий плян польської колонізації Східної Галичини.

Зазначивши, що треба "негайно" взятися до діла, бо "всього опізнення може спричинити шкоди, яких пізніше ніхто не буде в силі направити", п. Стефанус каже:

"Виходячи з założення, що земельна реформа має ясну мету соціально з одного боку і національну з другого, що разом творить інтерес держави, можна би спорити про спосіб переведення: чи "laissez faire", чи організація,— однак тільки в корінній Польщі, де живе виключно польське населення. За те не може бути ніякого сумніву в сій справі що-до східної часті Малополющі, знаної в утертім говорі під назвою Східної Галичини... . Нарушення польського стану посідання мало би значіння просто грізне для будущности, а скріплення елемента національно певного лежить в найбільше життєвм інтересі генерішніх і будущих поколінь."

Коли-б парцеляцію великої земельної власности оставити вільній торгівлі, тоді для Польщі грозить небезпека, що багато землі може перейти "в руки місцевого населення і ціль реформи може бути ударемнена". Тоді "ціла парцеляційна господарка стала би хаотичною і катастрофальною і могла би творити поважну небезпеку для давнього дорібку на окраїнах, а також заважити на возі історичного розвитку. Тому в сій часті краю й держави конечна є свідома організація."

"На мою думку — каже п. Стефанус — не може се бути організація державна. За діяльність державної організації мусить держава прийняти відповідальність а на території національно мінаній така відповідальність незвичайно важка, критика дуже легка, а прибільшені вісти про минім кривди, коли дістануться раз до заграничних газет, зростаючи до пересадних клічів, можуть пошкодити симпатіям для Польщі в часі її творення. Ся обставина має першорядне значіння і тому така організація не може бути державна. Отже є конечне, відповідно до ціли, утворити позадержавну організацію, свобідну і не звязану сражінними і бюрократичними формулами."

П. Стефанус уважас ліпшою систему концесіонованої спілки в роді америкапської "West Indian Company"; за те німецьку систему державної кольтонізаційної комісії вважає невигідною, бо тут явно кидається в очи роля держави. "Форма концесіонованої державною приватної спілки — каже він — є для держави вигідніша, коли зважити, що така спілка, працюючи в інтересі національним, проте увільняє державу від всякої відповідальности, навпаки діяльність кольтонізаційної комісії йде виключно на рахунок держави. Діяльність кольтонізаційних комісій в Німеччині дала марні висліди під фактичним оглядом у відношенню до ужитих засобів, а на німецьке правительство стягнула обурення цілого світа... Ходить о свободу рухів для спілки, яку треба утворити так, щоб її утворення і діяльність на перший вид і на зверх були зовсім самостійні. Ходить головню о се, щоби де тільки можна, поставити на позиції польського селянина, бо там, де стане нога польського селянина, там є і буде Польща."

Далі п. Стефанус зазначус, що контролю в такій спілці "виконувалоби правительство і соймові партії, які ввійдуть у склад надзірної ради через своїх делегатів".

Подробиці організації такої спілки подас п. Стефанус в 16 точках; в 11-ій точці сказано: "Спілка старатиметься передовсім скріпляти польський елемент через оселювання польського селянина".

Свій виклад закінчив п. Стефанус ось як: "Швидка діяльність на висше поданих основах мусить бути почата й довершена з повною енергією і незломною послідовністю, на скільки окраїни мають бути дійсно вратовані для Польщі і польського населення, а польська земля має принасти польському селянинові."

IV. Рішення партій і організацій.

Польське товариство "Земля наша", яке остає під проводом консервативного політика Владислава князя Сансги і до якого належать політики всіх партій, предложило варшавському соймови меморіал п. н. "О забезпеченню польського характеру Землі Червенской" ("Курер львовскі" ч. 188 з 1919), де між ин. сказано:

"Звертаємо увагу, що коли земельна справа є одною з найважнішших в Польщі, то тут, на окраїнах, в Червенській Землі (себто в історичній українській Галичині) є вона питанням життя або смерти польськості. Тут земля в польських руках є не тільки рілею, але також кріпостою польськості і нарстатом національної праці. Коли отже тут має бути наложений дідичеви обовязок віддати землю, то сей обовязок може відноситися тільки до віддання її польському селянинові, щоби они оба, польський дідич і польський селянин, разом стояли на сторожі на окраїнах і непустили до корчення польськості."

* * *

Дня 25. жовтня 1919 відбувся у Львові з'їзд польської людової партії в цілі переведення партійної організації у "східній Малополющі", себто в українській Східній Галичині.

Перший промовляв голова партії посол Вітос. "Наша партія — говорив він — виходить з засади: "Скільки землі, тільки вітчизні". "Коли сю землю (себто Східну Галичину) маємо удержати, то до сього сдино уповажненій є польський люд. Дідичі легковажили собі сює післанництво. Коли-б ся земля була належала до мільона польського люду, він не дав би собі її видерти, не позволив би ніякому перови, чи українському чи иншому, перечеркати прав до сєї землі. Польська земля (себто мастки польських дідичів в Східній Галичині) повинна бути в польських руках, звідси льогічна конечність, щоби люд сю землю дістає."

Зазначивши, що парцеляцію і кольтонізацію на основі закона з 10. липня 1919 має перевести тільки держава, посол Вітос говорив далі: "Коли ходить о кольтонізування і заселення, держава мусить стояти на становищі справедливости, однак польська земля мусить належати до Поляків. Поза державною діяльністю може повстати приватна інституція, яка дбала би під контролею держави, щоби польська земля дісталася Полякам." В кінці сказав посол Вітос що Східна Галичина мусить належати до Польщі. Без Східної Галичини Польща була би калікою і мусіла би вести нужденне животіння. Коли Польща має бути сильна, мусить належати до неї не тільки Східна Галичина, але також дальше на схід положені українські землі.

Другий бесідник, посол Бриль, говорив, що польська людова партія, яка утворилася перед 25 літами в цілі зорганізування польського селянства в Західній Галичині (отже на польській етнографічній території), тепер почувається до обовязку перенести

свою діяльність також до української Східної Галичини, щоби вратувати її для Польщі. Для цього польська земля в Східній Галичині повинна перейти тільки в руки польських селян.

З'їзд ухвалив резолюцію, в якій "історичну і фактичну належність східної Малопольщі до польської держави стверджує і заявляє готовість посвятити життя й масток, щоби відперти всякі противні сьому змагання".

Инна резолюція домагається утворення одноцільного колонізаційного комітету для східних окраїн з осідком у Львові, а також безплатного давання дерева на будову і безплатного перевозу залізницями для польських колоністів у Східній Галичині.

* * *

Дня 15. лютого 1920 відбувся в Варшаві з'їзд той-ж польської трудової партії з цілої Польщі (т. зв. "з'їзд шпехдзельніцови"). На сім з'їзді так само ухвалено, що Східна Галичина має належати до Польщі і поставлено до правительства домагання, щоби як найшвидше приступило до переведення земельної реформи в усіх частях Польщі, отже і в Східній Галичині.

* * *

В днях 15. і 16. лютого 1920 відбувся у Львові з'їзд польських національних організацій Східної Галичини під проводом відомих з україножерства політиків консерватиста Ценьського і несполіяка Гломбінського. З'їзд ухвалив "в справі парцеляції і колонізації в Східній Малопольщі" отсі постанови:

1. I. З'їзд поручає Національній Організації, щоби взяла в свої руки сторожу над оборотом землею і над удержанням її в польських руках: а) через евіденцію польської землі в повіті, б) через узискання заяви від власників, що на випадок продажі землі пропонують її Національній Організації або організаціям, які вона вкаже.

2. З'їзд поручає Національній Організації, щоби зорганізувала в повіті або окрему парцеляційну організацію як правну особу або окрему секцію в Національній Організації, яка має зайнятися виключно оборотом землі в повіті.

3. З'їзд поручає Національній Організації, щоби ввійшла в як найгіснійшій зносини з головною управою організації "Земля польска" в Кракові, як єдиної організації, яка доставляє парцелянтів з Західної Малопольщі.

4. З'їзд поручає вибраній управі союзу Національних Організацій, щоби обняла загальний провід сеї акції, як у відношенню до Національних Організацій і суспільности, так і в відношенню до банків.

II. Постанова в справі реорганізації Галицького Воєнного Кредитового Заведення, щоби воно служило цілям колонізації; заки се станеться, сойм і правительство повинні давати колоністам фонди на будову й господарство.

III. Національна Організація має вплинути на патронат Райфайзенських кас, щоби уділив сільським касам управління давати висші короткочасні позички в випадках, коли треба запобігти, щоби реальність не дісталася в чужі руки.

IV. Національна Організація має пильнувати, щоби Поляки не продавали землі по містах і селах в чужі руки, а факти, про які вона дізнається, має нап'ятувати.

V. Повітові "Національні Організації" мають зайнятися закладанням товариств з обмеженою порукою в цілі купування землі для урядничих колоній.

VI. З'їзд взиває всіх власників Поляків і Національній Організації, як також інституції, які займаються парцеляцією, щоби при продажі землі застерігали собі право перводікupu, щоби унеможливити спекуляцію і перехід землі в чужі руки.

VII. З'їзд взиває сойм, щоби зажадав від варшавського правительства відібрати або викупити від неправих власників, які не с туземцями, давні польські коронні добра (Королівщини), які після заняття Галичини в 1772 р. забрала Австрія, і приступити негайно до парцеляції сих земель між польських селян, а ліси удержавити.

VIII. З'їзд, признаючи колонізацію за найбільш успішний спосіб до скріплення польського елемента в Східній Малопольці, хочє рівночасно запобігти наміреній еміграції бездомного і безземельного польського населення поза межі держави, яке не може користати з добродійства парцеляції задля нестачі грошей, і тому взиває фйм і правительство, дати сьому населенню, яке стільки витерпіло, стоячи твердо на позиції, негайну поміч через уділення кредитів.

IX. З'їзд висловлює погляд, що кожний Поляк у Східній Малопольці, який позбуває недвижиму власність в цілости або в часті в чужі, себто непольські руки, важко порушає національний обовязок забезпечення польської землі на окраїнах Річи посполитої. Се порушення може в данім випадку носити характер "спшедавчикова" і зради вітчизни і спричинити поставлення винного під осуд публичної польської опінії, як також виключення його з польської суспільности. В випадку оправданой конечности продажі має власник Поляк відістися найперше до місцевої Національної Організації, яка після совісного провірення справи видасть свій осуд для Центральної Управи Національних Організацій у Львові, чи та продаж, на скільки йде о набувця непольської народности, с допустима з огляду на польський національний інтерес. Центральна управа Національних організацій у Львові видасть дефінітивне рішення. Рівночасно з'їзд взиває великоземельних власників, щоби у власнім інтересі приступили до парцеляції своїх мастків колоністів-Поляків з західної часті польської Річипосполитої.

* * *

З ініціативи "Союзу Національних Організацій" утворено в маю 1920 у Львові т. зв. "Земський Національний Суд" ("Земські Соуд Народови"), який має берегти, щоби ніхто з Поляків у Східній Галичині не продав землі українським селянам. Про утворення сього суду повідомлено польське громадянство відозвою ("Рольнік", ч. 23 з 4. червня 1920), в якій грозиться абсолютним терором усім тим, що поважилися би продати землю "в чужі руки".

Дня 31. мая 1920 відбувся у Львові з'їзд всепольської партії Східної Галичини (т. зв. "Зв'язок Людово-Народови Выходієй Малопольскі"), який в справі колонізації Східної Галичини ухвалив отсю резолюцію:

"В Червєнській землі (себто в історичній українській Галичині) польська земля великої власности може і мусить перейти виключно тільки в руки польського селянина як місцевого так і з інших земель Польщі. Український селянин нехай бере землі українських єпископів, монастирів і парохій, щедро колись наділених польськими власниками, які тенєр при загальній реформі підуть на парцеляцію.

"З'їзд п'ятнус кожду національну зраду, кожду продаж дому, землі, фабрики і польські руки і пзивас своїх членів як також цілу суспільність, щоби всіми способами запобігали сьому корчєнно вітчизни."

Далі йде домагання, щоб сойм і правительство давали кольоністам кредити на купню землі і будиноків, доставляли їм будівельне дерево, збіже на засів, інвентар, рілничі машини і т. д., та щоби засновано Польський Земський Банк, який має нести акцію в сих справах, а також, "щоби прибувших до Червєнської Землі кольоністів трактувати так само, як знищених війною, і доставляти їм по максимальних цінах всего, що потреба на загосподарювання".

Вкінці: "З'їзд поручас продаючим землю, щоби з огляду на торгівлю землею і можливість продажі свіжо набутої землі в чужі руки примінонали заострення чи через право перловідкупку для теперішнього власника чи через заборону продажі прим. на 10 літ."

7. Українське селянство Східної Галичини виключене від земельної реформи

Земельне законодавство польського сойму і висше наведені голоси польських державних мужів, політиків, економістів, організацій і преси доказують, що доки Східна Галичина знаходиться під пануванням Польщі, українське селянство сього українського краю є виключене від земельної реформи.

Щоб закрити гідоту своєї кольонізаційної політики на українських землях, Поляки сконструували поняття, що земля на українській території, наскільки знаходиться у приватній власности Поляка, є "польською землею"¹ і виставили принцип, що та "польська земля" може перейти тільки в польські руки.

Наведені голоси не оставляють ніякого сумніву, що польське правительство при переведенню земельної реформи буде сего принципу строго придержуватись.

Як подано висше, запас землі на земельну реформу в Східній Галичині виносить 900.000 га. З сього треба оставити законне максимум для дотеперішніх власників (яких є 1961) і наділити землею 600.000 безземельних і малоземельних родин або три мільони населення. З сього бачимо, що в Східній Галичині землі мало навіть для місцевого населення, отже на кольонізацію краю селянством зпоза границь краю зовсім нема місця.

Поданий запас землі творить велика земельна власність. А що вона є власністю польських дідичів, то Поляки вважають її

¹ Дикість сього поняття кинеться в очи, коли перенесемо його на грунт західно-європейських відносин і запитасмо, чи приміром у Франції земля, яка знаходиться в приватній власности Англієця, була би "англієською землею" під політичним оглядом.

"польською землею", яка не сміє перейти в українські руки, себто в руки місцевого селянства.

Отже Польща призначила той запас землі в Східній Галичині, який можна ужити на переведення земельної реформи, на кольонізацію краю польським селянством з Польщі, а місцеве українське селянство виключила від земельної реформи.

Викрутом, обчислєним на обдурення заграниці, є фраза в революції з'їзду всепольської партії Східної Галичини: "Український селянин нехай бере землі українських єпископів, монастирів і парохій, які тепер при загальній реформі підуть на парцеляцію". В руках української (греко-католицької) церкви є всего 43.250 га землі, з того 32.726 га лісів, які мають бути удержавлені, отже не підуть на цілі земельної реформи.

Отже відсилати українського селянина Східної Галичини (три мільони населення!) "брати землі української церкви", значить кпити з нього і обдурювати заграницю.

* * *

Польське правительство згідно з волею цілої польської суспільности переводить в Східній Галичині не земельну реформу, а кольонізацію, так, щоби весь запас землі розпарцелювати між польських селян, спроваджених з Польщі, і таким чином збільшити як число так і господарську силу польського елемєнту в краю, а місцеве українське населення засудити на поневолєння і господарську руїну.

На скільки-ж не вдалося би всего запасу землі обсадити польськими кольоністами, то польське земельне законодавство позволяє творити на українських землях нові господарства до 45 га і оставляти дотеперішнім власникам до 400 га. Отже якби не було достаточного числа польських кольоністів, то можна буде творити для прибувших польських кольоністів більші господарства і оставляти землю дотеперішнім польським дідичам.

Український селянин в кождім випадку не сміє дістати землі.

8. Що говорить польське правительство в Парижі?

Коли так Польща збиралася весь запас землі в Східній Галичині скольонізувати польськими селянами з Польщі, а місцеве українське

¹ Рівночасно польська римо-католицька церква у Східній Галичині має 90.000 га землі, з того 42.898 ліса. Що українська церква, отже церква величезної більшости населення, є багато бідніша від польської не тільки що до кількості, але і що до якості землі, видно з того, що ґрунтовий податок, при яким береться на увагу також якість землі, від земель української церкви виносить тільки 20.642 корон, від земель польської церкви аж 138.472 корон.

селянство виключити від земельної реформи,— рівночасно польське правительство запевняло Найвисшу Раду Мирової Конференції в Парижі, що власне земельна реформа, ухвалена польським соймом 10. липня 1919, наділивши українських селян землею, усуне дотеперішню польсько-українську ворожнечу в Східній Галичині.

Дня 25. вересня 1919 президент польської Мирової Делегації п. Дмовський подав Мировій Конференції ноту з домаганням признання Східної Галичини польській державі. В сій ноті говориться, що причиною дотеперішньої польсько-української ворожнечі в Східній Галичині був ненормальний і непропорціональний розклад земельної власности, а саме велика земельна власність в руках польських дідичів з одного боку і з другого безземельне і малоземельне українське селянство. Одначе польський сойм ухвалив уже земельну реформу, яка усуває той непропорціональний розклад земельної власности в Східній Галичині і тим самим зникне причина дотеперішньої польсько-української ворожнечі. Тому Мирова Конференція може бути спокійна за долю українського селянина.

Порівнявши сі виводи п. Дмовського з висше представленими польськими кольонізаційними плянами, а побачите, як безсоромно Польща обдурює західну Европу.

Одначе не треба при сім забувати, що Польща робить се так безсоромно тому, бо знає, що на Мировій Конференції знайде прихильне вухо, яке все, що вона говорить, прийматиме за правду.

9. Кольонізаційна акція польського правительства в Східній Галичині.

Як уже подано, для переведення земельної реформи в Польщі утворено, окрему державну інституцію, т. зв. "Головний Земський Уряд".

Компетенція "Головного Земського Уряду" розтягається також на Східну Галичину, де до часу переведення його організації зроблено його органом "Красву комісію для обороту землею у Львові", інституцію, покликану до життя ще австрійським правительством.

Розпорядком польської Ради міністрів з 19. мая 1920 (який обов'язує взад, від 1. мая 1920) до часу видання закона про організацію Земських Урядів установлено в Галичині трьох окружних делегатів Головного Земського Уряду: в Кракові, Перемислі і Львові. Перемиський округ обнимас крім 8 польських повітів Західної Галичини також 16 українських повітів Східної Галичини: Львівський округ обнимас осталих 35 українських повітів Східної Галичини. Крім того установляє розпорядок в деяких містах повітових делегатів Головного Земського Уряду. В Східній Галичині установлено 25 повітових делегатів. Розпорядок заповідає, що компетенцію окружних делегатів (як також повітових

делегатів) означить інструкція, яку має видати президент Головного Земського Уряду.

З хвилею установлення окружних делегатів Головного Земського Уряду для Галичини компетенція "Красвої Комісії для обороту землею" стала тільки формальною; в дійсності рішають делегати.

Виданий на основі закона з 2. серпня 1919 розпорядок Ради міністрів з 1. вересня 1919 забороняє від дня 14. вересня 1919 свобідний оборот землею великої власности. Для перенесення власности треба на основі сього розпорядку попереднього дозволу власти, яка дозволу відмовить, коли перенесення власности противиться основам закона з 10. липня 1919.

В Галичині дозволу уділяє "Красва Комісія для обороту землею" як власть I. інстанції; власть II. інстанції є Головний Земський Уряд.

Для ведення парцеляції великої земельної власности надає Головний Земський Уряд авторизацію як приватним особам так і фінансовим інституціям.

Доси — крім приватних осіб — одержали авторизацію отсі польські інституції:

1. "Зв'язок Землян" у Львові.— авторизація з 31. жовтня 1919. Сю авторизацію Головний Земський Уряд переніс 27. січня 1920 на "Банк Зв'язку Землян, товариство акційне для охорони землі" у Львові.

2. "Галиційські Земські Банк кредитови" у Львові.— авторизація з 31. жовтня 1919. Для ведення парцеляцій отворив сей банк свій "Видзял Парцеляційни" у Львові.

3. "Товариство аграрно-осадничє" у Львові.— авторизація з 4. листопада 1919. Се товариство має в Кракові "вербункове бюро" для спровадження польських кольоністів в Польщі до Східної Галичини. Висше подали ми виводи директора сього товариства, п. Стефануса, які ясно говорять про підлягання сього Товариства скольонізувати Східну Галичину польськими селянами.

4. "Банк земські для кресув, товариство акційне" в Ланцуті, з філіями у Львові й Копичинцях.— авторизація з 22. листопада 1919.

5. "Польське Бюро Парцеляційне" у Львові.— авторизація з 29. грудня 1919.

6. "Товариство Залічковє для повіту Мосьдїського" в Мостисках, авторизація з 3. липня 1920.

7. "Польська Гієба", парцеляційна спілка у Львові — авторизація з 3. липня 1920.

8. "Подольські Зв'язок Землян" у Львові.— авторизація з 3. липня 1920.

Українському парцеляційному товариству "Земля" у Львові, яке внесло просьбу об авторизацію в листопаді 1919, Головний Земський Уряд — після 3-місячного проволікання — рескриптом з 27. марта 1920 (ч. 4.402) відмовив авторизації.

Наведні польські інституції, а так само приватні особи, які дістали авторизацію, ведуть очевидно виключно парцеляцію колективізаційну, поселяючи на землях великої власності в Східній Галичині виключно польських селян зпоза границь Східної Галичини.

Хоч до сього вони не потребували аж заохоти з боку польського правительства, однак розпорядок президента Головного Земського Уряду з 27. жовтня 1919 виразно приписує їм такий напрям діяльності.

Покликуючися на сей розпорядок, згадані інституції не хотять продавати землі навіть місцевим селянам римо-католицького обряду, яких польські власти вважають за Поляків і громадян Польщі, бо ходить о се, щоби спровадити до Східної Галичини як найбільше число польського елементу зпоза її границь. Так "Галиційський Банк Кредитови Земські" відмовив місцевим селянам римо-католицького обряду продажі землі в мастку дідица Серватовського в Озерянах, повіт Бучач, розпродуючи її виключно між польських селян з Західної Галичини.

Українське селянство від купна землі очевидно виключене: і на основі закону (Українці не с громадянами польської держави) і на основі висше представлених тенденцій польської колективізаційної політики. За те були випадки, що українському селянинови, який хотів купити землю, казали, нехай принесе метрику хрещення від римо-католицького священника, себто, нехай переходом на римо-католицький обряд докаже, що він с Поляк і громадянин Польщі.

Для підпирання колективізації ухвалив польський сойм ряд законів, а саме: закон з 19. грудня 1919 про утворення колективізаційного фонду, на який Рада міністрів призначила як першу рату 70 мільонів марок (на основі розпорядку Ради міністрів з 16. червня 1920 з сього фонду можуть користати тільки громадяни польської держави, отже українські селяни виключені); закон з 9. січня 1920 про тарифові полекші на залізницях для колективістів, які переносяться на колективі; закон з 16. липня 1920 про "тимчасові фонди для фінансування земельної реформи" на що поки-що призначено капітал пів мільярда марок, який в першій мірі підс також на колективізаційну парцеляцію; дальші закони приготовляються.

В Галичині ще підчас світової війни утворило австрійське правительство "Красвий Уряд відбудови", який мав за задачу відбудовувати знищені війною оселі.

Польське правительство обернуло сей Уряд відбудови з усіма його секціями в уряд помочи польським колективістам, спроваджуваним до Східної Галичини.

І так секція для відбудови осель від літа 1919 до весни 1920 давала на власну руку колективістам дерево на будову будинків,

а опісля письмом з 17. мая 1920 віднеслася до министерства публичних робіт, щоб воно уповажило її давати колективістам дерево на будову. Міністерство очевидно на се згодилося (рескрипт з 28. червня 1920).

Окружний інспекторат рільної помочи (який сповняє задачі рільної секції Уряду відбудови) — як заявив публично його начальник Яновський ("Газета Всчорна" ч. 5.301 з 1920) — дуже інтензивно займався зростаючим нині в нас колективізаційним рухом, підпираючи всіма силами і всякими можливими способами колективізацію, якій давав визначну допомогу в формі рільних знарядів, навозів, насінь і живого інвентаря.

Той сам інспекторат видав весною 1920 розпорядок, щоб насіння давати в першій мірі колективістам.

Повітові інспекторати рільної помочи на урядовім з'їзді в справі облогів, давали звідомлення про хід колективізаційної парцеляції в повітах. Президент Красвого Уряду відбудови, Др. Олександр Рачинський, у звідомленню про сей з'їзд пише: "Парцеляція в Східній Галичині у всіх повітах розвивається швидко. Висліди, подані референтами, витано горячими оплесками".

Отже замість помагати відбудуватися місцевому населенню, знищеному війною,— що с задачею Красвого Уряду відбудови — сей Уряд помагас будуватися і взагалі загосподарюватися польським колективістам.

В кінці повітові староства примушують місцевих українських селян до робіт в користь польських колективістів. І так староство в Золочеві примусило українських селян з Рикова дати 40 підвод для перевозу колективістів з залізничної стації в Золочеві до Рикова. Староство в Городенці примусило громаду Дубки дати підводи для колективістів. Староство в Бродах примусило громади Кадлубиска і Ясенів дати підводи для колективістів з залізничної стації Заболотці до сих громад. Треба додати, що українські селяни в Кадлубисках і Ясенові самі хотіли купити двірську землю. Але їм її не продано, тільки польським селянам. За те якби на глум над ними примушено їх везти річи тих польських селян-колективістів, які забрали їм землю.

І масмо такий образ: Український селянин віки цілі робив польським завойовникам панщину. Потім обробляв те саме поле за нужденну плату. А тепер на те поле приходять польський селянин-колективіст, щоб заняти місце польського пана завойовника, а він, український селянин, мусить йому ще даром звозити річи.

Ось так вся державна машина в Польщі, від сойму і правительства почавши і на повітових властях скінчивши, працює з усей сили над колективізацією Східної Галичини польським селянством.

10. Дотеперішні висліди польської кольтонізації Східної Галичини.

До 30. червня 1920 ведено кольтонізаційну парцеляцію в 30 східно-галицьких повітах в отсих місцевостях:

1. Повіт Бережани: 1. Августинівка, 2. Цєнів, 3. Конюхи, 4. Вербівчик, 5. Каплинці, 6. Криве, 7. Кальне, 8. Юзефівка.
2. Повіт Броди: 9. Ражнів, 10. Ясенів, 11. Кадлубиска, 12. Корсів, 13. Лешнів, 14. Шнирів, 15. Клекотів, 16. Новачина, 17. Королівка коло Цішків, 18. Вербівчик коло Підкаминня.
3. Повіт Борщів: 19. Сковятин, 20. Мольниця, 21. Пишатинці.
4. Повіт Бучач: 22. Трибухівці, 23. Ріпчинці, 24. Помірці, 25. Озеряни, 26. Монастириска.
5. Повіт Бібрка: 27. Білий Двір.
6. Повіт Городенка: 28. Репужинці, 29. Дубки, 30. Підвербці.
7. Повіт Городок: 31. Добряни, 32. Годвищі.
8. Повіт Гусятин: 33. Говилів, 34. Суходіл, 35. Троянівка.
9. Повіт Збараж: 36. Лубянки, 37. Чернихівці.
10. Повіт Зборів: 38. Ярославичі, 39. Ярчівці, 40. Мшана, 41. Глинна, 42. Пługів, 43. Славна.
11. Повіт Золочів: 44. Риків, 45. Руживоля, 46. Красне, 47. Золочівка, 48. Ожидів, 49. Фирлєвіка, 50. Юськовичі, 51. Зазулі, 52. Струтин, 53. Кути.
12. Повіт Жовква: 54. Двірці, 55. Кошилів, 56. Нове Село.
13. Повіт Калуш: 57. Негівці, 58. Дубовиця, 59. Сільце.
14. Повіт Камінка: 60. Козлів, 61. Желєхів малий, 62. Сілець-Бєньків, 63. Руда, 64. Таданс, 65. Лани.
15. Повіт Коломия: 66.—79. 14 фільварків.
16. Повіт Львів: 80. Яричів новий, 81. Германів, 82. Білка коло Винник.
17. Повіт Перемишляни: 83. Глиняни, 84. Перемишляни, 85. Кореличі, 86. Лагодів, 87. Чуперносів, 88. Добряничів.
18. Повіт Підгайці: 89. Шумляни, 90. Голєндри, 91. Сільце, 92. Золотники, 93. Рудники, 94. Теляче, 95. Мужилів.
19. Повіт Рава Руська: 96. Корчів, 97. Кревиця, 98. Хлівчани, 99. Воронів, 100. Карів, 101. Тарношин, 102. Хоронів.
20. Повіт Радехів: 103. Гойворони, 104. Павлів, 105. Дмитрів.
21. Рогатин: 106. Липиця долішня, 107. Чєсники, 108. Мартинів старий, 109. Мартинів новий, 110. Демянів, 111. Тєночники, 112. Фирлєві, 113. Книгиничі, 114. Букачівці.
22. Повіт Рудки: 115. Коропуж, 116. Бєнькова Вишня, 117. Рудки, 118. Підгайчики.
23. Повіт Скалат: 119. Сороки коло Хоросткова, 120. Зарубинці, 121. Лиса Гора, 122. Мовчанівка, 123. Єлєсонорівка.
24. Повіт Сокаль: 124. Світєзів, 125. Жужель, 126. Ванів, 127. Цєблів.

25. Повіт Станиславів: 128. Тисьменичани, 129. Колодїївка, 130. Дорогів, 131. Єзупіль.

26. Повіт Тернопіль: 132. Янівка, 133. Мшанець, 134. Ходачків, 135. Слобода-Городище.

27. Повіт Товмач: 136. Палагичі.

28. Повіт Чєсанів: 138. Дахнів.

29. Повіт Яворів: 137. Нагачів.

30. Повіт Чортків: 139—144. 6 фільварків, 145. Біла.

Простір сих 145 мастків виносить 109.472 га.

Якусь часть сього простору творять ліси й нежитки, які не йдуть на парцеляцію; якусь часть оставляли собі дотеперішні власники.

Скільки виносить простір, розпарцельований між кольтоністів, можемо приблизно обчислити таким способом.

Парцеляцію вело перших пять з висше вичислєних авторизованих інституцій (остали три інституції дістали авторизацію аж в липні 1920 року) і приватні особи.

Одна з тих авторизованих інституцій, "Товажиство аграрно-осадніче" оголосило, що за пів року розпарцельовало 20.000 моргів або 11.509.29 га.

Коли приймемо таку саму інтензивність парцеляції для всіх пяти авторизованих інституцій, то вони разом розпарцельовали 57.546.40 га.

Приватні авторизовані особи — на основі місцевих обчислєнь — розпарцельовали коло 20 % простору, який розпарцельовали інституції, отже 11.509.28 га.

Таким чином весь простір, розпарцельований між польських кольтоністів виносить 69.055.68 га.

Висше згаданс "Товажиство аграрно-осадніче" оголосило, що одну родину поселяло пересічно на 10 моргах. Сє значить, що на 69.000 га (= 119.370 моргів) поселєно 11.937 родин або — числячи на одну родину 5 осіб — 59.985 населєннє.

Отже білянс піврічної польської кольтонізації в Східній Галичині представляється так: На 69.000 га землі поселєно 11.937 родин польських кольтоністів або 59.685 польського населєннє.

При такій самій інтензивности за один рік скольтонізувала би Польша 138.000 га. Коли зважимо, що в десятиліттю 1902—1912 розпарцельовано в Східній Галичині з приватної ініціативи всєго 151.568 га,— то побачимо, що однорічна кольтонізаційна діяльність польської держави майже дорівнює 10 літній приватній парцеляційній діяльності.

Як уже подано весь запас землі на земельну реформу в Східній Галичині виносить 900.000 га.

З сього запасу треба оставити якусь скількисть для дотеперішніх власників, яких с 1961 або кругло 2000.

Коли для них оставити тільки по 100 га на родину, то для земельної реформи останє тільки 700.000 га.

При такій кольтонізаційній інтензивности, яку проявила Польша за першого пів року, скольтонізує вона тих 700.000 га за пять літ. З сього вивід:

Коли польське правительство матимє змогу вести ухвалєну соймом і підпирану цілою польською суспільністю кольтонізаційну політику в Східній Галичині далі з такою інтензивністю, з якою її розпочало, то за пять літ може скольтонізувати польським селянством з Польщі весь запас землі, який знаходиться в краю для земельної реформи.

Се значить, що побіч польських дворів повстануть заможні польські села, польський елемент збільшиться як що-до числа так і що-до господарської сили, що в результаті дасть йому постійну політичну перевагу в краю,— а місцевє українське селянство, як доси наслідком недостачі землі жило в нужді і наслідком політичної переваги польських дідичів в національнім поневоленню, так житимє й далі, позбавленє всяких виглядів поліпшити свос господарське положєннє через земельну реформу, засудженє на що-раз більше національнє поневоленнє і що-раз більшу господарську руїну.

Таку долю готувить корінному українському населєнню Східної Галичини, якє доси, не вважаючи на віковє польське поневоленнє, творить ще 70 % населєннє краю, кольтонізаційна політика Польщі.

11. Польська кольтонізаційна політика в Східній Галичині і міжнароднє право.

“Діяльність кольтонізаційних комісій в Німєччині стягнула на себе обурєннє цілого світа.” Отсі слова одного з визначних діячів польської кольтонізації Східної Галичини являється найбільше прорєчистим засудом кольтонізаційної політики Польщі супроти українського народу.

Коли кольтонізаційна політика Німєччини в польській Познанщині стягнула на себе обурєннє цілого світа, то на стільки більше обурєннє цілого світа, повинно звернутися проти Польщі за її кольтонізаційну політику в українській Східній Галичині.

На стільки більше — кажємо — бо коли кольтонізаційна політика Німєччини супроти Поляків знаходила рішучий осуд значної части німєцької суспільности, то Польша ціла як один муж, від консерватистів до соціялістів, хочє при помочи кольтонізаційної політики загарбати відвічну українську землю.

І ще є одна важна ріжниця між кольтонізаційною політикою Німєччини й Польщі.

Німєччина всла кольтонізаційну політику супроти польського народу на території, на яку розтягалася її суверєнна власть, і в часі, коли міжнароднє право оставляло поневолені народи їх долі.

За те Польша веде без порівнєннє безогляднішу кольтонізаційну політику супроти українського народу на території, на якій їй суверєнна власть зовсім не прислугує, яка стоїть під охороною міжнародного права і на якій польське правительство виконус тільки провізорично окупацію з уповажненнє Найвисшої Ради Мирової Конференції, і в часі, коли право самовизначеннє народів — хоч топтанє тими, які проголосили себе його оборонцями — так глибоко вкорінилося в душу цілого культурного світа, що стало одним з основних елементів не тільки морального, але й писаного міжнародного права.

І коли ті, що обурювалися на кольтонізаційну політику Німєччини супроти польського народу, не мали ані обовязку ані права ані змоги активно виступити проти сього злочину і покласти йому кінєць — то тепєр ті культурні народи, які з'єднані на Мировій Конференції і в Союзі Народів, взяли на себе обовязок завести новий лад в Європі, мають і право і обовязок і змогу покласти кінєць злочини, якого допускається Польша на українським народі своєю кольтонізаційною політикою в Східній Галичині.

Бо, як сказано, Східна Галичина не підлягє суверєнній власті польської держави, тільки стоїть під охороною міжнародного права і Найвисшої Ради Конференції, яка уповажила Польшу тільки провізорично до окупації сього краю.

З характеру сього уповажненнє — якє означили ми на иньім місци — ясно впливає, що Польша має право тільки до таких заряджень в Східній Галичині, які потрібні для вдержаннє порядку в краю. Поза сим вона обовязана шанувати дотепєрішні відносини, з окрема не робити нічого, що перєсуджувало би будучність краю в її користь.

Що своїм земельним законодавством, на скільки польське правительство примієє його в Східній Галичині, і ведєною на основі сього законодавства кольтонізаційною політикою в сім краю Польша перєступила границі свого уповажненнє і нарушила міжнароднє право, се ясє.

Се нарушеннє тим яркїше, що власнє в земельнім питанню політика Польщі в Східній Галичині противиться ясно висловленій волі Найвисшої Ради Мирової Конференції.

В проєкті статута для Східної Галичини, який, ясєна річ, є висловом волі Найвисшої Ради що-до сього краю, містяться що-до земельного питаннє отсі постанови:

“Артикул 9. Не можна буде перєводити в Східній Галичині ніякої систематичної кольтонізації при помочи кольтоністів зовні.”

“Артикул 12. Сойм Східної Галичини буде видавати закони в отсих справах... 10/Земельні питаннє.”

¹ Див. стор. 164.

“Артикул 13. .... Коли законодавча ухвала в земельній справі, після діткнення її “всто-м” губернатора, буде протягом одного року рішена на ново соймом більшістю двох третин, тоді справа буде безпосередно предложена польським правительством Союзови Народів. Рада Союзу Народів рішить більшістю голосів про акцію, яка повинна бути переведена, та про зарядження, які повинні бути видані, відповідно до того, що признає за користне і вказане в даних обставинах.”

З сих постанов ясно виходить: 1. що по волі Найвисшої Ради земельне питання в Східній Галичині має належати до компетенції східно-галицького сойму; 2. що на випадок конфлікту між східно-галицьким соймом і польським правительством (яке репрезентує східно-галицький губернатор) має рішати Союз Народів; 3. що колонізація Східної Галичини колоністами зпоза границь краю має бути абсолютно заборонена.

Тимчасом Польща поступає як-раз противно: польський сойм видає закони, а польське правительство розпорядки, які мають за ціль як найшвидше рішити земельне питання в Східній Галичині через сколонізування краю польським селянином з поза границь краю.

Знаючи волю Найвисшої Ради що-до земельного питання в Східній Галичині, Польща хоче використати свою провізоричну окупацію сього краю на те, щоб до часу, заки Найвисша Рада видасть дефінітивне рішення, сколонізувати край польським елементом і так поставити Найвисшу Раду перед довершений факт.

Супроти сього не тільки цілий культурний світ повинен звернути своє обурення проти колонізаційної політики Польщі в Східній Галичині, але також Найвисша Рада Мирової Конференції має обов'язок своїми зарядженнями покласти кінець сьому винищуванню українського народу на його землі.

12. Наші домагання.

1. На основі всего вище сказаного правительство Західно-Української Народної Республіки домагається від Найвисшої Ради Мирової Конференції видання й переведення отсих заряджень:

1. Заборонити польському правительству приміювати польські земельні закони і розпорядки в Східній Галичині.

2. Наказати польському правительству уневажнити всі контракти купна-продажі землі в Східній Галичині, заключені особами, які перед 1. падолиста 1918 року, не мали права приналежности в одній з громад Східної Галичини. Уневажнення має обняти всі контракти, заключені під польською окупаційною владою.

3. Привернути в Східній Галичині свободний оборот землею на основі попереднього правового стану.

4. Заборонити колонізаційну парцеляцію Східної Галичини при помочи польських колоністів зпоза границь краю.

5. Відложити рішення земельного питання в Східній Галичині до часу, коли буде дефінітивно вирішене державне становище Східної Галичини.

II. Правительство Західно-Української Народної Республіки заявляє, що український народ Східної Галичини ніколи не признає — як взагалі так і з окрема в земельнім питанню — фактів довершених польською окупаційною властю і швидше чи пізніше ставши правним господарем своєї землі, уневажнить їх, як версайський договір уневажнив факти довершені німецьким правлінням в Альзациї й Лютарингії.

VIII. ПОЛЬСЬКІ ПРОБИ ФАЛШУВАННЯ ВОЛІ НАСЕЛЕННЯ.

Не вважаючи на сю страшну неволю, в якій знаходиться український нарід Східної Галичини під польською окупацією, він не паде духом і твердо стоїть при своїм домаганню державної незалежності і самостійності своєї землі.

Польське правительство добре знає, що ані один Українець Східної Галичини не заявиться за приналежністю свого краю до Польщі.

А побіч голосу живих ще голосніше говорять ті, що полягли на полі слави, обороняючи свій рідний край перед польським наїздом, і ті, що погинули замучені в польським полоні, польських тюрмах, польських таборах інтернованих, або оставлені польськими властями на поталу голоду і пошестий. Їх смерть голосніше ніж голоси живих протестує і протестуватиме проти загарбання їх рідної землі Польщю, кличучи о справедливість для дітей і внуків, для яких добра вони покладали свої голови, понесли муки і смерть.

Знаючи се, польське правительство старається різними способами фалшувати волю населення Східної Галичини, щоб на тій основі одержати згоду Найвисшої Ради на влучення Східної Галичини до Польщі.

Одним з таких способів є висилання східно-галицької делегації, зложеної з кількох Поляків і одного спольщеного Жида, при всіх нагодах, коли справа Східної Галичини має прийти під наради Найвисшої Ради.

Здається, що не треба поясняти, що ця делегація репрезентує тільки польську меншість, проти якої одначе стоїть українська більшість, а також жидівське населення.

Що-до Жидів, то почавши від страшного кількадечного погрому у Львові після заняття міста польським військом 22. падоліста 1918 року, вони знаходяться весь час під терором польських властей, які мають за ціль таким способом примусити Жидів заявитися за прилученням Східної Галичини до Польщі.

І справді в останніх часах польські часописи доносять про жидівські збори по містах Східної Галичини, де западають ухвали в дусі польських бажань. Не треба додавати, що ці ухвали не є висловом дійсних бажань жидівського населення, тільки плодом польського терору.

Терором хотіла би Польща також український нарід примусити помиритися з польською неволюю. Українським депутатам, які протестували проти польського режіму, польські власти кілька разів давали пізнати, що вони готові той режім злагіднити, коли-б український нарід признав польську державність в Східній Галичині. Одначе навіть найстрашніший терор не заставить Українців засудити себе самих на вічну польську неволю.

Знаючи се, польські власти стараються фалшувати волю українського населення.

Супротивляючися всіми силами просктові плсбісциту в Східній Галичині, польське правительство рівночасно засипас Мирову Конференцію тисячами заяв, з яких виходить, ні би то населення Східної Галичини бажас собі вічної приналежності під Польщу. Ці заяви фабрикуются таким способом: Польські начальники всіх східно-галицьких повітів розсилають до начальників громад (переважно ними самими призначених) накази, щоб вони прислали в імєни громади заяву, заосмотрену громадською печаткою, в якій була би висловлена: 1. чолобитня для начальника польської держави, 2. вірність для польської республіки, 3. домагання приналежності до Польщі. Виконання сих приказів пильнус польська жандармерія. Начальників громад, які опираються виконати наказ, усувається або інтернується. Коли такої заяви ніяк не можна на громаді вимусити, тоді наказують начальникам громади принести печатку і прибити на чистім блянкеті. На нїм польські власти виписують опісля сфінговані ухвали громадських рад за прилученням Східної Галичини до Польщі, а польські дипломати предкладають ці сфалшовані ухвали як вислів волі українського населення.

Найновішим способом сфалшування волі українського народу має бути переведення загального спису населення, при чім кожда особа мала би подати свою "державну приналежність".

Самі польські державні мужі, від консерватиста Бобжинського, австрійського намісника Галичини, до соціаліста Морачевського, першого премієра польської республіки, признали, що списи населення, переведені польськими властями в Східній Галичині за австрійських часів, були сфалшовані в польську користь.

На скільки більше польські власти в Східній Галичині будуть фалшувати спис населення тепер, коли з одного боку їх самоволя переходить всякі границі, а з другого ходить їм о таку важну справу, як влучення Східної Галичини до Польщі!

Український нарід Східної Галичини вже висловив свою волю і ствердив її кровю і смертю своїх найкращих синів. Сю свою тверду, незломну волю готов він заявити усе на ново, одначе тільки тоді, коли матиме змогу зробити се як вільний нарід, а не в польських кайданах!

ЗАКІНЧЕННЯ.

Наше представлення винищування українського народу в Галичині польською окупаційною владою, се тільки дуже блідий образ тої страшної дійсности, в якій уже третій рік мучиться і загибас українська Галичина.

Пера Данта треба би, щоб описати те страшне пекло, яке зготовив українському народови його історичний ворог — Польща.

Однак не сама тільки Польща причиною того пекла. Коли б Найвисша Рада не була уповажнила Польщу зайняти українську Галичину, а стала в обороні права самовизначення сього українського краю перед польським наїздом, український нарід не стогнав би тепер під ярмом польської окупаційної влади.

В рішенню Ради Союзу Народів хочемо бачити змагання держав антанти до направлення того страшного зла, яке вони вчинили українському народови Галичини, віддаючи його під окупацію Польщі.

Тепер черга за Найвисшою Радою усунути польську окупацію з Галичини і вернути сьому споконвічному українському красви свободу і незалежність — через утворення незалежної держави, як сього домагається правительство Західно-Української Народної Республіки.

Страшний злочин польського окупаційного режиму в українській Галичині нехай порушить людську совість і правне почуття держав антанти і цілого культурного світа і заставить їх вимірити справедливість українському народови Галичини.

II. Часть.

Зладив
Проф. П. Карманський.

I. ЕКОНОМІЧНЕ ВИНИЩУВАННЯ КРАЮ: РЕКВІЗИЦІЇ, КОНТРИБУЦІЇ І ГРАБУВАННЯ.

Попри культурне і політичне винищення українського населення польські влади переводять систематично економічне руйнування українського народу. Сю руйнівну акцію веде політична і військова влада, поліцейні органи і приватні одиниці. Одні вчинки мають легалізацію законів і розпорядків, а другі і всі стикати позбавлені; та одні і другі являються насильством і розбосом, бо Польща не має права адмініструвати Сх. Галичиною.

“По всіх східно-галицьких селах — читасмо в одному урядовому докладі з краю — увихаються банди уоружених дезертерів, які впадають до поодиноких мешканців, грабують харчі, гроші, дріб, товар і коні. О скільки навіть в деяких місцевостях існують станиці польської жандармерії — то дуже нечисленні і вони бояться виступати проти добре озброєних дезертерів, які вертаючи до вітчизни, живуть тільки з грабунків і грабсжи.— Однак не ліпше від дезертерів поступас правильне військо: воно забирає селянам харчі, худобу, коні, дріб, вози, збіжжя.— Забирає часто збіжжя з кіп і годус ним коні.— Розуміється, те все роблять військові відділи на власну руку, нічого за забрані річи не платять, ані не видають ніяких поквітовань. Є се отже цілком звичайні грабунки. Всякі зажалення у висших військових властей не відносять найменшого успіху. Грабунки діються в цілім краю; нема села де би їх не було. Коаліційна Комісія могла би в кождім селі ствердити много таких фактів. І се все діється в краю знищенім, де мешканці цілих околиць живуть в землянках і стрілецьких ровах, тому, що їх господарства спалені чи в инший спосіб знищені в часі світової війни”.

Грабування українського населення відбуваються звичайно під покришкою законів, які видає польський уряд, не оглядаючися на се, що він не має до сего ніякої правної основи.

І так розписується урядово — як сказано у І. ч. сєї книги — позичку відродження і на основі розпорядку зневолюють влади українське населення до субскрибування сєї позички. Так стягається примусово з залізничників укр. народности гроші при виплаті

місячних платень; те саме діється і з другими урядовцями. При надаванню товарів до пересилки залізницею, інтересовані мусять субскрибувати позичку. Скарбові влади тероризують українські інституції домаганнями субскрибування позички під загрозою репресій. (“Нар. Торговля” в Мостисках візвана зложити 5000 мп.; таке візвання дістала “Н. Торговля” у Збаражі і всякі українські торговельні фірми; а врешті укр. громадські уряди — під загрозою відібрання приділу апровізаційних середників.)

На основі закону з д. 9. липня 1920 р. про доставу контингентів збіжжя (жита, пшениці, ячменю і вівса) кождий селянин був обовязаний до 15. вересня 1920 р. доставити 1/4 частину контингенту, 1. січня 1921 р. другу четвертину, до 1. квітня 1921 р. решту.

Сей закон зрозуміли виконуючі органи так, що зневолювали громади доставляти зразу-ж цілий контингент і у скількості далеко вищій, ніж громади законом були зобовязані. Рівночасно до стягнення контингентів вжито насильних способів.

Законом з д. 16. липня 1920 р. розписано внутрішню примусову позичку у висоті 15 мільярдів мар. поль.

Законом з тої-ж дати ч. 82 завведено новий доходний податок у прогресії від пів до двайцять п'ять процентів всего приходу.

Законом з д. 28. жовтня 1920 р. ч. 105. установлено обовязок внутрішньої примусової позички у висоті 20 % всего движимого й недвижимого майна.

Таких законів і розпорядків можна навести ще багато, та вже самі дати їх ухвалювання вказують, якими вони були частими, отже і обильними.

А що ці закони і розпорядки не полишалися на папері доказу візвання презеса виділу львівської повітової ради Кшечуновича з д. Львів, 8. жовтня 1920 р. ч. 1802/20 до всіх громадських урядів “під суворою особистою відповідальністю начальників громад”, щоб вони подали до 3 днів, чи визначені одноразовою даниною на потреби армії предмети зібрані в натурі чи у грошах, та щоб збірку негайно переслали до магазину сквіп. у Львові.

Маючи таку повинь законів і розпорядків до розпорядимости, польські виконуючі органи і військо та жандармерія мали аж надто нагоди погуляти по українських селах, сіючи по них руїну й нужду.

І так в селі Синсвідську вижним наложено на громадян спершу 50.000 мп. як еквівалент за річи, які село було зобовязане доставити для армії, а коли громада робила заходи з метою обниження сєї суми, її підвисшено на 200.000 мп. так, що на одного селянина випадала сума 1800 мп.

Українську бурсу св. Івана Хрестителя в Дрогобичі зарсквірували польські влади на шпиталь. На село Добрівляни, дрогобиц. повіту, наклали контрибуцію у висоті 100.000 мп. як забезпекку заліз. шляху і 46.000 мп. титулом одноразової данини для армії. Тим же титулом накладено на с. Грушів суму 100.000 мп., на Рансвичі

27.000 мп., на Болехів 82.000 мп., на Стебник 62.000 мп., на Трускавець 147.000 мп., на Доброгу 50.000 мп.— Рівночасно в Дрогобичі військові частини забирають о. Одинакови ялівку 1 ¹/₂ річну, ріжуть її на його очах і дають йому за неї 100 мп.

М. Б. з Медики пов. Галич зізнає, що він, боячися реквізиції коней, скривався з кіньми 4 тижні в лісі. Та врешті його зловили, забрали коні і віз, не даючи ніякої посвідки, а за те, що він скривався, його заарештували і відставили до тюрми в Станиславові. Звідси перевели його до Львова, а відтак до Ялівця. В тюрмі забрали в нього футерко, нові чоботи і штани. І врешті 25. X. 1920 р. випустили як невинного на волю.

Відомий з Жаб'яого ком. жанд. Гураль післав в міс. квітні 1920 р. до госп. І. Боднарука з Жаб'яого-Кривополе жовнірів, які зрабували в нього 24.000 ав. к. і топірець вартости 3000 ав. к. З початком серпня напали жовніри на його дім знову, побили його жінку і сина Юрка і зрабували 3 поводи до коней, шори і сокиру, 3 міхи і 2 вовн. беаги. В міс. вересні напали вони (в числі 15) на його дім в трест, а що його жінка з сином втікла, почали хозяйнувати по хаті до схочу: забрали вепра, одяги і біля на 7 осіб, 90 м. полотна, 3 пари гуцувських запасок, 2 кожухи, гуц. ремінь і др. Чого не взяли, се порізали ножами. (Свідки: С. Б. і Д. К.) Врешті в жовтні, напавши на дім названого ще раз, зрабували жовніри ніж і шаль, побили його малолітнього сина і жінку. (Свідок: Д. К. Ф.)

В осні 1920 р. почала жандармерія переводити реквізиції в Микуличині і збирати податки від худоби.

В літі 1920 р. напали польські жовніри на ярмарок в Делятині (2. липня) і зрабували худобу і свині, а людей розігнали, бючи їх.

Не зважаючи на голод в околиці Микуличина, польські жовніри і жандарми ходили по хатах і забирали все, що вродилося. Не дарували також вовни, полотна і кожухів. Навіть шиби у вікнах хат оподаткували.

В часі укр.-польської війни польські війська ограбили ціле приходство пароха в Яксманичах і порозтягали його майно по цілім краю і ще з кінцем 1920 р. не звернули йому нічого.

С. Чернів (пов. Рогатин) обступили 24. VI. польські війська, почали його обстрілювати, а коли люде повтікали в ліс, забрали першого дня 6 пар коней, другого 6 коров, третього 10 пар коней, не платячи за них, ані не видаючи посвідок. М. Стиха, котрий ховався з кіньми в лісі, застрілили. У К. Д. забрали 2 кірці кукурудзи. Майже кожного господаря ограбили. Під закидом, що хтось перервав телефонічний провід стягнули з села 10.000 к. під загрозою спалення села.

В с. Голови (Косів) спалили поль. жовніри два дома і млин Ф. К. і не дозволили нічого з огню виратувати. У Д. К. з того-ж села зрабували 10.000 к. і знасилували його дочку.

С. М. вчитель з П. персказує свої вражіння після прибуття 4. I. 1920 р. з Камянця под. до Галичини, з котрих наведемо деякі факти.

Зараз на границі Сх. Галичини поразила його велика жадоба наживи і хабарництва поль. війська. До нього і до його товаришів дороги сказав капраль граничної сторожі: "Дайте панове на горівку, а ми не будемо переводити ревізії." І справді її не переводили, отримавши хабаря. На торгах в Будзанові жандарми і військо забирали від селян масло, сир, бараболю, цибулю, платячи, що їм подобалося і довели до того, що селяне перестали на торг виносити товар. Те саме робили в місцевих Жидів купців, а відтак перепродували легко добуте добро знайомим. Так само реквірували у селян підводи на приватні поїздки, а навіть з наміром возити Жидам дрова, щоб від них діставати платню за підводи. Тих, що не хотіли давати підвод, побивали тяжко. Часто переводили реквізиції біля і обуви, не раз в зимі серед дороги. У пароха Будзанова о. Чемринського на протязі часу від серпня 1919 р. до марта 1920 р. персвела жандармерія 18 ревізій, а врешті забрала в нього з церкви скринку з австр. срібними коронами. В Кобиловолоках відділ війська видав приказ скласти до 24 год. 500 крісів, а коли селяне не були в силі сих крісів доставити, стягнули з села контрибуцію у висоті 100.000 к. Два місяці опісля звернули сі гроші, при чому гром. комісар при виплаті від кожних 200 к. стягнув собі по 10 к. за труд. Що суботи забирала жандармерія Будзанова насильно жінок і дочок найсвідоміших Українців до миття підлоги в домі жандармерії, у школі і др., при чому неслухняних побивала. Ні апровізації, ні американських дарів україн. населення не діставало. В бережанській гімназії завідувала америк. дарами жінка директора Кестліха і жінка професора Гаснова так, що Українцям не діставалося нічо. Названий сам чув, як пані Гаснова говорила, що їм при розділі треба бути обережними, щоб Українці і Жиди не отримали нічого.

В селі Капустинці (пов. Збараж) жандарм Жила приарештував з початком марта 1920 р. 5 б. жовнірів укр. армії і, щоби не відставити їх до Домб'я, взяв від Малішевського коновку меду, від Фейцарука міх пшениці, від Баб'я міх муки, а від Сеня міх пшениці. Коли донсено се до команди, він частину добичі звернув, та все таки допускався подібних "реквізицій" по селах: Сенява, Сенячівка, Розношинці, Красносельці і др.

До Судової Вишні прибув д. 11. мая відділ "льотної жандармерії" з Перемишля. Два жовніри пішли до Т. з приказом доставити підводу. Т. приїхав на постерунок жандармерії. Небавом явився "комісар" і довідавшись, що Т. с Українцем, став бити його по лицю; а коли сей упав, кількох інших жандармів стало його копати, аж він втратив пам'ять і кров його залила. Показалося, що "комісар" помилився. Лікар сконстатував в Т. потовчення лопаткових мяснів,

нарушення кількох зубів. потовчнення губ і багато мозолів на голові. ("Dziennik Ludowy".)

Пос. Заморські у "Газеті Варшавській" у статті п. т. "Земля сліз і недоли" пише між иншим, що поль. карні експедиції багнетами і побоями стягають не лише наложену контрибуцію з укр. сел, але й забирають з хат, що їм попаде під руки. На декотрі села наложено такі збіжжєві контрибуції, яких не призначується в зах. Галичині на цілі повіті.

На Лемківщині, де населення дуже бідне, накладено на села великі контрибуції на потреби війська, як напр. на Радошиці 80.000 мп., на Команчу 70.000 мп., на Ославицю 60.000 мп., а на більші села суми до 200.000 мп.

В лиськім повіті станиці жандармерії реквірували для себе безплатно всякі харчі.

Безпосередно після відпертя большевиків з Рогатина польський обоз підпалив у вересні село Вербилівці під замітом симпатії до большевиків і в огні згоріло 27 хазяйств. До того польське військо вирабувало в селі всі гуси і кури і забрало чимало худоби і безрог, платячи смішно низькі ціни. У місцевого пароха о. шамб. Городецького забрали Поляки бугая, ялівку, дві безроги, дріб, а надто знищили чимало вівса і паші.

В селі Фірліїві зареквірували Поляки 30 кіпців вівса і заграбили чимало курей і гусей. Місцева жандармерія постійно реквірус для себе безроги по ціні 500 мп. за штуку, якої ціна виносить 8000 мп.

П. Дз. з Трушєвич (пов. Доброміль), котрого заарештовано 16. червня 1919 р. і передержано по ріжних тюрмах 22 місяці, ограблено в часі його несприсутности з усього майна. На протязі одного року в нього відбулося сто ревізій; підчас того забрали в нього 3 бочки бензини, 1 бочку оливи, 1 бочку нафти, 50 кг. васеліни, 60 сотн. бараболь, 2 коні, 6 безрог, 200 шт. дробу, 4 шт. худоби, 82 фіри паші, всю упряж з коней, одяг, білс, 23 кг. шкіри, 300 кг. жита і др.

Та не пошадив наїздник і українських інституцій.

І так староство в Богородчанах рішенням з д. 29. серпня 1919 р. ч. 4830, зверненням до управи громади Грабівці, приказало громаді здерти бляху зі стайні, власности тов. "Просвіта", і не оглядаючися на протести громади, при допомозі бляхарів обдерло бляху у кількості 13 м. сотнарів.

Гол. комісія розділу дерева у Львові, рішенням з д. 17. квітня 1920 р. заняла ліс в Посічі, який є власністю укр. воєнних сиріт і є інтабульований на "Захист ім. Митроп. А. Шептицького для сиріт" — у кількості 3780 моргів, приділюючи дерево на відбудову повіту чортківського, бучацького, станиславівського і богородчанського, призначуючи ціну заплати о половину низшу від ссі, яку звичайно платилося.

Льокаль товар. "Взаїмна поміч укр. народ. учительства" у Львові (при вул. Осолінських ч. 12) заняло в липні 1920 р. поль. військо, а підпоручник, що займав льокаль, заявив, що одною з причин є те, що товариство є українське.

Статути укр. інституцій, як кружка "Укр. Педагог. Товариства ім. Лесі Українки" у Львові, статут домашньої служби і денних робітників "Громада", статут Загально професіонального стоваришення укр. залізничників у Львові, внесені до гал. Намісництва, перетримала львівська дирскія поліції, не даючи дозволу на отворенне товариств.

Головним предметом грабування зробила польська військова влада україн. духовний семинар у Львові.

Д. 31. серпня заняла місцева військовість насильно убікації при входовій брамі і зареквірувала всі річи. Д. 12. вересня заняла вона так само другий поверх. Д. 15. вересня доручено ректорови семінара, приказом з д. 15. вересня 1920 р. свакуувати ршту будинку. Д. 29. розбито двері до двох кімнат на другому поверсі і забрано багато приватних річей (річи по бл. п. о. Яремкови, о. Лучинського, о. кан. Дольницького).

Д. 14. падолиста 1920 р. розбито колодку при двєрях каплиці о. Дольницького і, як сконстатували С. С. Василіянки, забрано церковне біля, фелон, службєник і др.

Д. 27. падолиста т. р. комісія команди міста візвала ректора, щоб він прийшов розпізнати річи семінара, котрі переносяться до Тернополя. Обійшовши цілий семінар, він пересвідчився, що з інвентаря осталися в семінарі тільки останки; ба і тих річей не хотіли видати.

Коли сп. Боцян віднісся особисто до ген. Лямєзана, команданта Д. О. Г., в справі семінара, дізнався від нього, що будинок семінара враз з інвентарем перейшов на власність польського уряду, та що остається єдина дорога — процесу.

Мимоходом скажемо кілька слів про польські поліційні органи, нотуючи тільки кілька фактів.

Є. В. у Львові зізнав д. 9. вересня 1920 р. в У. Гор. Ком. слідує: Минулої неділі в селі Вороцові (Городок) командант жандармерії з Домажира окружив з озбрєними селянами поль. народности і з військом церкву в часі богослужєння і арештував приблизно 30 людей при виході з церкви і відпровадив їх у невідомім напрямі. — Те саме сталося в інших селах сєго повіту, а саме: в Сухій Волі, Мшані, Мальчицях.

В літі 1920 р. відбулася перед трибуналом окр. суду в Станиславові карна розправа о злочин публичного насильства через вимушення проти Адама Лукіяна, муляра в Станиславові, Фруляка (шевця) і Казимира Черкавського, котрі будучи агєнтами команданта поліції в Станиславові, поруч. Масвського (він тоді теж сидів у тюрмі

за надужиття), допускалися шантажу. До розправи станув тільки Черкавські і його трибунал засудив на 5 літ тяжкої вязниці.

Мих. Помога з Ставчан (Городок) під осінь 1920 р. оженився, а що жандарм з постерунку Оброшина мав любовні зносини з його жінкою, отже небавом після вінчання той же жандарм ураз з трьома іншими заарештував його, побив на станиці, а відтак велів відставити його до табору в Пикуличах, наказуючи конвоюючим жандармам, щоб вони по дорозі били його до того, щоб він здоровим домів не вернувся. При кінці марта 1921 р. Помога вернувся домів вічним калікою, з картою неулічимо хорого.

У Львові державна поліція вбила 13-літнього хлопця Володислава Хомяка за крадіж кількадесяти тисяч мп., з котрих половину у нього відобрала. Сей факт обурих навіть польську пресу і між іншими "Газета Вечорна" (ч. 5513) у нотатці: "Бестияльське замордованє 13-літнього хлопця пшез функционариюши поліції паньствовай" пише, що комісарям і поліцистам видавалося, що 15 чи 20.000 мп. уявляють більшу вартість ніж життя людини. Ся-ж газета пише далі: "В цілій околиці вул. Льва Сапїги, де міститься державна поліція, с голосною справа варварських метод, які примінюються до винних і невинних, спроваджених на поліцію. 100 і 150 нагайок — не с там рідкістю."

В Станиславові в окружнім суді д. 18. падолиста 1920 р. відбулася розправа проти державних поліціантів А. Мичковського і Л. Деллера, обжалуваних державн. прокураторією о злочин публичного насильства і тяжкого ушкодження тіла на Настці Кіндрат з с. Черніїва, котру названі поліціанти били при слідстві дрючком і ремнем по голому тілі до того, що вона з страху перед дальшими побоями підрізала собі склом горло. Л. Деллера засуджено.

Той сам трибунал засудив д. 30. січня на 4 роки тяжкої тюрми поліційного агента Фр. Вебера з Надвірної, котрий з нагоди ревізії у селянки Анни Прокупечко забрав їй шлюбну обручку, яку спродав.

"Дзсинік Людови" (ч. 264 з д. 20. вересня 1920 р.) у кореспонденції "Вісти з Бучача" пише між іншим: "Арештовання зовсім невинних — поза одинокий може випадок — людей, доконувани серед місцевих Українців, під замітом нібито симпатій до большевизму, викликали в першій хвилі негодовання серед Польонії, котра з признанням стверджує, що поведення українського населення в названому часі було не тільки бездоганне, а й зовсім льояльне. Се негодовання с тим паче оправдане, що справник сих арештовань, п. комісар Ілюкєвіч має вже за собою сумнівної слави традицію боротьби з вітряками, як згадаємо тільки арештовання гімназистів за приналежність до жидівського скавту з перед ледви кількох місяців."

Отсе осуд польської опінії високого державного достойника. А що говорити про низших і найнижших?...

II. АРЕШТУВАННЯ, БИТТЯ, МОРДУВАННЯ І ЗАСУДИ.

Рівномірно з грабуванням майна українського населення і з підпалами йшли безвпинні арештування, получені з биттям арештованих, катуванням, а навіть і з убійствами, а врешті незчислимі судові розправи, засуди, вязнення, котрі кінці кінців часто мали своїм спільюгом признання засуджених невинними і випущення їх на волю,— звичайно після сего, як жертва стала калікою і як матеріяльно цілковито її зруйновано.

Десятки тисяч таких покалічених і зруйнованих одиниць має польська влада на совісти, та ми не можемо займатися на сему місці всіми: згадаємо тільки про одну їх частину, тим паче, що про деякі околиці Сх. Галичини, як про Бойківщину і Гуцульщину, говоримо на особному місці, а про чимало фактів згадаємо у розділах під іншими заголовками.

Арештування відповідно до подій воєнних були більше або менше часті. В часі від 1. падолиста 1918 р. до мая 1919 р. арештовано без всяких конкретних даних на сам донос, що особа с ворожо настроєна до польського народа. Арештовано у самім Львові на такі доноси нормально 5—6 осіб денно. Самих службовиків залізниць арештовано тоді біля 3000. Для браку всякої вини їх інтерновано.

Від мая—червня 1919 р. основою арештувань с юридично абсурдна теза, що виконування функцій звязаних з урядом, який займала особа в службі З. О. У. Н. Р. вже сама собою каригідна. Арештовано в цілім краю. Суджено судами військовими і цивільними. Слідства ведено пересічно 4—6 місяців, але деякі і 14 місяців. Сума сих арештувань дається приблизно оцінити на 7000 — 8000.

В липні 1919 р. в часі української контрфорензиви від Збруча арештовано із страху пізнішого співділання з Галицькою Армією визнатніших людей. Арештовано 500—600 осіб. Їх після відступлення української армії випущено.

Від серпня 1919 р. до марта 1920 р. арештується особи повертаючи з поза Збруча мимо обітници делсгата польської держави, що нікому нічо не станється. Для браку вини переважно випущено сі особи по 2—3 місячнім слідстві. Всіх арештувань у краю до 500. Ті самі

арештування повторюються після розбиття Денікіна в березні і квітні 1920 р.

В травні 1920 р. арештується особа, що була перейшла з галицькою армією до більшовиків, а в травні, після протибільшовицького перевороту галиц. армії, вернули в Галичину. Знову повторюються 2—3 місячні придержання в слідчих арештах, хоча слідство не виказує вини. Число 100. Відворот з під Києва спричинює арештування під замітом сприяння більшовикам. Тих арештувань не багато. Послідня фаза від відвороту більшовиків за Збруч найчисленніша. Власть казала потягнути до відповідальности кожного, хто тільки сповняв службу у більшовиків, не дивлячися на се, чи він се з доброї волі сповняв, чи з konieczности під примусом. Арештовано коло 2000 людей. В тих числах є обняті також і інші справи, як справа голодового відруху Гуцулів в Коломиї, та заміту співучасті в перевороті Др. Бекеша в суді Стрий.

Взагалі польські військові влади зорганізували і згуртували все цивільне польське населення, по містах і по селах, без огляду на вік і пол, в босві організації під найріжноріднішими назвами і роздали між них кріси і муніцію. Існують вони в кожній місцевости, де існує хоч би кількох Поляків, а в кождім польськім домі є кріси і муніція. На зовні кажеться, що організації ті мають на меті удержання безпеченства в нутрі краю. В дійности головною їх задачею є безоглядне тероризування українського і жидівського цивільного населення. Головною ціхою тих організацій є безмежний шовінізм, сліпа ненависть до всього, що українське, і охота дошкулити українському населенню. В склад тих організацій входять дуже часто звичайні бандити і всяке шумовиння без ніяких стичних засад. Вони персводять в Українців ревізії, слідять українське населення, до родинного життя включно; їм належить завдячувати масові арештування Українців. В сей спосіб персводять вони дуже часто свої особисті порахунки. По селах при ревізіях допускаються звичайних крадіжок.

Щоб читач мав поняття про самоволю польської влади і про те, що приходить переносити кождому Українцеві під польським режимом, ми згадаємо хочби тільки деякі факти.

І так скарб. радник А. Буско, перейшовши в р. 1919 цілий ряд тюрм, опинився врешті в таборі для інтернованих у Стшалковій. Згодом його випускають на волю і він вертається до Бережан, де його конфінують. 15. листопада 1919 р. його арештують знову і перевозять до Львова до Бригідок як такого, що відноситься "неприхильно до польської народности". Там тримають його до 23. грудня 1919 р., а відтак інтернують його на Ялівці. Як доказує документ з д. Львів, 11. січня 1920 р. ч. к. 4407 сх 19, слідство проти нього по причині недостачі доказу провини застановлено і заряджено його інтернування на Ялівці. Тут перебув він 7 днів і його випущено до Бережан як конфінованого. Попри назване

доходження ведено проти нього слідство о той самий злочин, як виказує документ з д. Львів, 16. лютого 1920 р., котре теж застановлено по причині недостачі доказів. Не оглядаючися на се, названий отримав нове візвання до суду з обжалуванням о §. 327 у. к. в. з речинцем на 8. квітня 1920 р. (Візвання Окружн. суду в Бережанах від. ІХ. Березжани, з дати 3. квітня 1920. Нс. 82/20). І він не міг переносити дальших нападів і втік на Чехословаччину.

Подібними фарбами малює митарства польських судів др. Т. Бекеш, б. заст. повіт. комісаря у Сколім.

Арештований з кінцем мая 1919 р., перебув він довший час в тюрмі у Стрию. В тюрмі панували неможливі умови і коли арештовані жалувались перед аудитором майором Др-ом Гізінським, який візитував вязницю, він гукнув: "Для вас немає милосердя; для вас тільки кулі і гармати!" В тюрмі тримали арештованих Українок (жінку укр. сотника Федюшки, панну Чернівну, учительку з Рожанки, і Марію Дурбаківну, учит. з Войнилова, та др.) wraz з проститутками. З Стрия відставлено названого wraz з цілою партією арештованих до Львова до Бригідок, слідуемого дня відставлено їх на Замарстинів, 7 днів пізнійше перевезено їх до Ярослава; після 14 днів перевезено до Перемишля, 7 тижнів пізнійше до Львова до Бригідок, а відтак на Замарстинів. В часі транспортів, на стаціях і по дорозі, польська інтелігенція штовкала арештованих, зневажала їх і кричала: "Вивішити їх! на гак з ними! кулі на них шкода!" — Не инакше виглядало і слідство. В тій цілі відіслали названого 8. падолиста 1919 р. з Замарстинова на цитаделю у Львові, звідси до Стрия з запискою, що акти в його справі відійшли д. 28. серпня 1919 р. Показалося, що і у Стрию не було актів і його передержали ще 2 тижні, а що актів взагалі не було, після 9 1/2 місячного вязнення, випущено його на волю до Скольного, де його зараз і конфіновано. Дальших гонень він не ждав і втік на Чехословаччину. Тут він від 1. мая 1920 р. до кінця червня ц. р. був командантом прийомної станиці у Волівці і в тому часі перейшло через станицю повсрх 300 Українців, втікачів з ріжних арештів і таборів.

Отсе два зразки польської самоволі. А таких зразків десятки тисяч!

Замість персказувати їх ми тільки зреструємо деякі з них.

Дня 12. мая арештувала жандармерія в Команчи Івана Гірняка з Загіря, котрий хотів перейти чехо-словацьку границу, щоби там найти собі роботу. Арештованого відведено до Сянока, де замкнено його спершу в поліційних арештах, а відтак переведено до арештів судових. Намісництво зарядило інтернування Гірняка, як небезпечного для польської держави.

Дня 6. червня арештованого в місточку Товсте, скалатського повіту о. декана І. Іванчука. Відколи Поляки виконують владу у Східній Галичині арештовано його вже пятий раз з черги. Попередні арештування персводила завжди поліція на приказ своїх

начальників, опираючися очевидно на неузасаднених доносах. Тепер арештовано його на припоручення Тернопільського Окружного Суду зглядно прокуратури. Якраз тиждень перед тим у тимжé домі о. Іванчука в Товстім, поліція перевела основну ревізію і забравши багато списаного паперу та книжок, арештувала зятя о. Іванчука В. Мудрого та повезла до Скалата. Перед самим Скалатом поліціант з дороги завернув фіру разом з арештованим і завів його назад до дому.

Дня 10. червня в полудне приїхав до села Лисятич (Стрийського повіту) відділ польської державної поліції з трьома офіцерами поліції і почали робити ревізію в хаті Василя Дармохвала. Рівночасно арештували двох господарів і відставили їх на станицю поліції. Господаря, у котрого переведжено ревізію, не було під той час дома, отже не можна було його арештувати.

Вночі з 29. на 30. червня арештовано в селі Глинній коло Львова кондуктора Осипа Райтера, господарів і зарібників Андрія Райтера, Осипа Бєрцького, Михайла Пузяка, Стефана Гринька і Осипа Кисилів.

В Турчанщині переведено в другій половині липня масові арештування. Вночі з дня 20. на 21. липня арештовано в Турці: Івана Середу, шкільного інспектора, Мих. Маліша, упр. школи, Івана Заліщука, дир. каси, Вол. Середу і Даниловича, гімн. абітурієнтів, о. Мартиновича з Яблінки і громадян Яворського, Юзьвяка та Буца. Арештованих привезено до Львова до Д. О. Г... Пізнійше приведено другий транспорт, зложений з упр. школи Мик. Владичина з Соколик, о. Володимира Венгриновича з Тарнави вижн., о. Григорія Мороза з Борині та дра Ярослава Сьокала з Борині. Всіх вище наведених арештували місцеві органи на безосновний донос "Оброни Народової".

Дня 4. липня арештовано і привезено до Львова о. Михайла Сивенського, пароха Дернова, біля Камінки-Струмилової.

В половині липня арештовано в Дмитровичах львівського повіту п. Марію Сіцінську, учительку тамошньої школи, мовляв за те, що вона усунула із шкільної салі польського орла.

Дня 17. липня арештовано у Львові Стефана Крупця, який переходив коло військового магазину.

Дня 19. липня арештовано в Золочеві знову на донос охрани, яка стоїть під командою відомих золочівських вшехполяків,— дра Ваня, дра Пиндика, дра Балтаровича і учителя Тарнавського. Арештовано їх під закидом ширення большевизму. Всіх їх привезено до Львова. Дра Балтаровича і уч. Тарнавського випущено з огляду на їх старший вік домів, але конфіновано їх в Золочеві, а решту вивезено до табору для інтернованих у Кельцах.

В неділю дня 25. липня привезено знову до Львова цілий транспорт коло 50 осіб, арештованих Українців в Терсєбовельщині.

У снятинському повіті арештовано в Княжу на якийсь анонімний донос Дмитра Кібича, начальника почти з Кут, який полишений служби, перенісся до рідні на село, та Юрка Грицюка, був. за українських часів комісаря. По переслуханню признано їх за невинних та все таки уміщено їх в таборі на Ялівці.

У печеніжинському повіті арештовано нічу з 18. на 19. липня в селі Стопчатові і в місточку Яблоніві Миколу Вовкунця, б. австр. офіцера, Петра Заячука і учителя Василя Боднара, рівнож на чийсь безосновний донос. По перевезенню їх до Львова і по переслуханню, випущено їх до міста, одначе на другий день, коли зголосилися по документи, сказано їм, що вони небезпечні "для цалого паньства польського". М. Вовкунця конфіновано в чужому для нього перемишлянському повіті, де він не має ні свояків, ні знайомих. Петра Заячука інтерновано на Ялівці, а Василя Боднара випущено.

В Отинії арештовано: полк. Олекс. Гаванського, залізничника Онуфрія Луценка, хор. У. С. С. Михайла Кіндрацького, Каспра Сільського, господ. Йосифа Ключенка, субскта Йосифа Палагняка. Всіх їх арештовано дня 22. липня вночі. Причина арештування невідома.— Без переслухання інтерновано їх на Ялівці.

В Дрогобичи арештовано Володимира Шипайла, б. старш. української армії; Івана Семянчука арештовано в часі, коли він переїздив в службі через Чернів п. Рогатин.

В Перегінську п. Долина, Миколу Кулика, повернувшого з Канади, арештовано за те, що він мав канадійські українські книжки.

Василя Кінаха з Пархача, п. Сокаль, арештовано під закидом большевицької агітації.

Дня 18. липня арештовано в Тернополі Юліяна Янківського, Володимира Букшованого, Августа Бутримовича, Данила Кінаша і Осипа Соложинського; їх перевезено до Золочєва, звідки дня 7. серпня відставлено до полєвого суду Д. О. Г.

На Левандівці коло Львова арештовано вернувших з України Берктравма і Піцікевича та вивезено їх на захід.

На Клепарові коло Львова арештовано 4. с. м. Івана Кінаша. В селі Куровичах, пов. Перемишляни, арештовано Дєниса Стоцького.

Дня 22. липня в Тернополі польські власти арештували около 30 осіб з поміж українського громадянства, між ними дві панни Ніклівні з мамою і студента університету Адама Гарасимовича, котрого в додатку заковано в кайдани.

Дня 24. липня арештовано о. Івана Заяця з Тулиголов, пов. Судова Вишня, і перевезено на Яловєць.

В перших днях серпня арештовано Михайла Луцького з Янчина, батька сотника війск армії Павленка Остапа Луцького, мимо сєго, що син як сотник генерального штабу армії Павленка був приділений до генеральної команди 6. польської армії і там тішився повним

довірем, а в польських часописах поміщував інтервії, пропагуючі польсько-українську згоду.

Після відвороту большевиків арештували Поляки у Станиславові д. 9. вересня зал. ур. Загайкевича, о. Целевича, студ. Паньчака, котляра Нестерюка, Шпора і Уривського. Арештовані мусіли бігти за повозкою, що везла жандармів, а хто приотстановився, сего підганяли буками. До Нестерюка крикнули: тікай! і він пустився тікати. Вистрілом вбили його і над трупом ще похепкували.

Так само почалася нагінка на Українців після відвороту большевиків і у Заліщиках. У. Горож. Комітет у Львові отримав від визначного укр. діяча в Заліщиках виказ арештованих з сего міста і околиці і сей виказ подас слідууючі імена:

Таню Дембіцьку арештовано всчером в тім, в чім була в хаті; зимною ночью відставлено її пішком до Дзвиняча, звідти до Чорткова, де її звільнено.

Судового офіціала із Тлустого Шпікулу і поборцю Камінського держано 3 дні у маленькій кімнаті, не подано йому ані ложки страви, і не дозволено нічо купити.

Дра. Долинського арештовано всчером і уміщено у передсінку магістрацьких виходків; не було там де рушитись, вікна не було; доперва третього дня на просьбу дітей перенесено його до жидівських пивниць.

Др. Долинський в арештах захорював, та власти, хоч їх про се діти його звідомили, не зробили нічого, і доперва 8. дня візвано його до протоколу; а коли він заявив, що не може йти, комісар прийшов на переслухання до арешту. Та хоч побачив на свої очі лежачого хорого, не зробив нічого, в ціли помочі хорому.

О. Чорнодолю, пароха з Заліщик, арештовано всчером перед "Покровом Пр. Д. М." у храмове свято в парохії і перед відпустом у церкві. Із Заліщик вивезено його в неділю до Львова.

Дра Бараника держать в арештах у Заліщиках дві неділі без переслухання, бо як сказав оден урядник "матеріал доперо зберайон".

Учителя Цалинюка тримали без переслухання у передсінку магістрацьких виходків і не хотіли випустити навіть на коридор.

Коли о. Чорнодолю виводили з міста, на залізниці зібралися сотки парохіян, тиснулися до арештованого і з плачем прощалися з ним. Комісар поліції, бачучи таку величаву українську маніфестацію, позеленів зі злости — кидався до зібраних, кричав, розганяв — але се нічо не помагало. У всіх на очах були слези. При відїзді парох підніс руку та поблагословив своє стадо — і люде прибиті, сумні, але підбадьорсні всрнули домів.

В Тлустім (заліщ. пов.) арештовано начальника суду Боцюркова і він у тюрмі в Чорткові, як виходить з листа його жінки, по кілька днів не діставав їди і мусів спати на голій землі в кімнаті без вікон.

Д. 15., 16. і 17. жовтня відставлено з Тернополя до полевого суду у Львові 10 селян з Купчинесць.

Арештованого ще в червні 1919 р. Йосифа Гнипа з Жорницьк (пов. Городок) судив львівський суд аж в лютім (2—21) 1920 р. і після переслухання біля 100 свідків засуджено його на півтора року вязниці. Врешті на відклик його випущено на волю 24. жовтня 1920 р.

Те саме було з його братом Михайлом.

В с. Ракові арештовано в жовтні 14 людей за те, що найшли у них кріси, які вони здавна мали, щоб боронити засіви від диків, які в гірських околицях роблять великі шкоди.

В Ясені (Калуш) арештовано 3 хлопців: Ониська Юрчишина, Льва Сенича і Ониська Смика з тої самої причини.

Д. 24. липня 1920 р. арештовано Льва Олійника з Зубова (Теребовля) за те, що він в часі україн. влади був громадським писарем, і відставлено його до Львова, опісля на Яловесць, а врешті до Домбя, де він пересидів до 6. падолиста 1920 р.

Д. 28. лютого 1920 р. арештовано у Станиславові о. дра Юрика, папського шамбеляна і нароха Золочева та члена Виділу У. Наїц. Ради, і по списанню протоколу приміщено його у військових арештах враз з польськими жовнірами, арештованими за крадежі. Д. 1. марта відвезено його до Львова. Д. 3. марта відставлено його до Золочева і тут місцева польська інтелігенція на вулиці побила його до крови до того, що він в тюрмі умираючий ладився причастієм на смерть.

По приведенню арештованого до вязниці, підпоручник Бочарські враз з жандармами завів арештованого до казні, де було увязнених трьох інтелігентів-Українців, а іменно свящ. Хмільовський, катехит гімназії, адвокат Др. Ваньо і ще один Українець з околиці. Та ніби се сталося через помилку; арештованого переведено до одної з найбільших казнь, неопаленої, брудної, з зогнилою підлогою. Там полишено о. Юрика, не давши йому ні ліжка, ні сінника, ні соломи. Так оставили польські власти чоловіка обитого, окривавленого, з розбитою головою. На просьбу звернену до ключника, щоби йому принесено води, сей відповів: "А камсня" (ключник називався Щурек). Інший ключник, який знав о. Юрика (Січка) сказав йому: масмо і ліжка і коци і сінники, та заказали нам що небудь давати. Так пробув о. Др. Юрик три доби (дві ночі не спав цілковито). Четвертого дня дано о. Юрикови ліжко і сінники і позволено принести йому яська, простирало і коцик (колдри не позволив суддя військовий майор Золотенський). Пятого дня переведено його до иншої меншої кімнати, також неопаленої, з мокрими стінами, щойно побіленими і мокрою підлогою так, що сушив її арештований своїми кістями. По кількох днях переслухав арештованого суддя-майор Золотенський, заявляючи йому, що арештований як обжалований о шкідливу діяльність на некористь польської армії (§. 327) через співуділ в засуді на смерть Поляків, які були в поборовому віці.

Арештований був обмежений на дуже лихий арештантський харч. В тому часі, а особливо в перших тижнях, багато офіцерів, нераз враз з панями приходило до келії обжалованого оглядати: "Кссндза мордерце". В тім навіть і двох капелянів військових Поляків, з яких один Познанчик, ставши в дверях і киваючи головою, відозвався: "То ксьондз, цо допуща се такіх злочинств."

— А жовніри польські через яких три тижні при подаванню обіду чи вечері вдиралися до комнати прибираючи грізні міни, нераз витягали багнети і грозили, що ним вбють обжалованого. Одн з жовнірів через яких два тижні правильно два рази в день приходив під двері враз з другими двома або трьома і через дірку у дверях починав лайки словами: "ти дурак, ти піп сукін син." Навіть на Великодні свята, мимо просьби, не позволив арештованому строгий слідчий ані відправити Служби Божої, ані бути на Службі Божій. Колиж по двох місяцях, в наслідок лихого відживлювання обжалований почав пухнути і вівзав тюремного лікаря, а сей безпроволочно зарядив віддати його до шпиталя, тоді суддя слідчий майор Золотенький зарядив відіслати о. Юрика до військового суду у Львові. В ночі дня 25. квітня 1920. р. під ескортою 4 жандармів привезено о. Юрика до Львова до військових арештів на Замарстинові (Д. О. Г.). Тут приміщено його в невеличкій кімнаті, разом 14 людей, між якими було 10 дезертирів з польської армії. По трьох тижнях перевели його до іншої кімнати, де вже були самі інтелігентні люде. На старання обжалованого як також Ексц. Митрополита позволено обжалованому відправляти Службу Богу у вязничній каплиці, почавши від 16. мая з початку в неділі і свята, а опісля кожного дня. Дня 19. червня військовий суд передав справу обжалованого цивільному судови з Золочеві і тогож дня відведено його під ескортою двох жовнірів до арештів львівської цитаделі, звідки по перночуванню переведено його до арештів окружного суду в Золочеві. В Золочеві в арештах перебував від 21. червня до 6. липня 1920 р., звідки перевезено його до арештів окружного суду у Львові, де перебував від 7. липня до 28. липня, в котрім то дні ізза надтягаючих большевицьких військ призначено його до транспорту на Львів, враз з іншими арештантами до Хенцін ад Кельце. Враз з транспортом як звичайний злочинць окружений кінною і пішою жандармерією переходив через вулиці міста Львова, перебувши при тім дуже трівожні хвилі. При збігу двох вулиць Городецької і Унії Бжеської з тої послідної надлетіла пара сполошених коний з полсвою кухнєю і впала в саму середину транспорту. Повстало замішання, жандармерія твердила, що деякі вязні хотіли скористати з тої хвилі і втечи. Чи і оскільки се правда, не можна сконстатувати, бо в тій хвилі повстала така стрілянина, що впало щонайменше 100—150 стрілів. О. Юрик, який враз з лікарем Др. Петрушевичом і радником Масляком був у послідному ряді, кинувся на землю і уйшов щасливо смерти. Упало 3 убитих

вязнів і кількох ранених. Факт с, що до вязня, який лежав перед названими особами, стрілив один жандарм і тяжко ранив його в обі ноги. Прибувши вкінці на дворець у Львові враз з іншими вязнями, на даний знак мусів сидіти на дорозі в поросі через більше як півтора години, доки вкінці не уміщено його в товарівім вагоні.

За 4 доби дістали вязні 2 рази обід. Вкінці по 4. ночі прибули на стацію Хенціни, звідки враз з транспортом о. Юрик перейшов пішки 7 верстов до вязниці в Хенцінах. Там перебув почавши від 1. серпня до 9. жовтня. В тім дні відіслано транспорт інквізитів назад до Львова. Транспорт складався з 131 мушин і 10 жінок.

Цілий транспорт гнали приспішеним маршом 7 верстов до станції, при чім деякі вязні ослаблені ізза дуже скупого відживлювання не могли поспішати; тоді один з жандармів бив їх немилосерно нагайкою по плечах, голові, куди попало. Через Львів транспорт йшов так: цілі ряди були сквані до купи довгим ланцом і цілий транспорт творив одну масу покутих зі собою людий. Дня 13. жовтня випущено о. Юрика на вільну стопу, бо слідство проти нього ще не було закінчено. Закидували йому цивільний карний проступок з § 87 австрійського кодексу карного, а іменно злосливе публичне насильство, якого мав допуститися в часі української влади, підбурюючи проти Поляків у своїх публичних промовах та проповідях. Переслухано около 156 свідків Поляків.

Розправа судова відбулася щойно в 1921 р., а що до неї не явилися дві третини свідків, які не хотіли під присягою повторяти брехливих своїх доносів, то розправу спершу перспинено, а врешті зовсім уморено. Справою о. Юрика польський суд виставив собі віковичний памятник ганьби, памятник польського розбою і несправди.

Щоб не персповідати в нескінченість відірваних фактів скажемо коротко, що попри названі тут випадки преса нотус ще поверх трийцять інших випадків віддільних, або громадних арештувань в 1920 р. і приблизно трийцять судових процесів, на яких судили звичайно більшу скількість підсудимих, звичайно за державну зраду, примірюючи до них, як се видно з наведених деінде фактів, справді драконську строгість.

При арештуванню Українців польські поліційні органи поводитилися звичайно дуже брутально і рідко коли обходилося без нелюдських побоїв.

І так в Тербовельщині, після відвороту большевиків, польська жандармерія побивала селян так, що дехто діставав до 120 бучів. (70-літня селянка Трендовацька з Малова, Чайківський з Слобідки струсівської і чимало селян з Малова, Семснова, Слобідки і Романівки.)

Не обходилося і без мордувань і вбійств.

Ми на іншому місці згадуємо про замордування вагітної Анни Марчишинськ з Славська (22. серпня 1921 р.), Мих. Шексрика з Голов (косів.), Мик. Стиха з Черніва (рогат.) (в липні 1920 р.),

Нестерюка з Станіслава (9. вересня 1920 р.), Петра Зюбюка і Івана Зюбюка з Жаб'юго. До сего виказу треба долучити ще вбиття Павла Дороша з с. Фірліва, якого поль. патруля поцілила в пахвину так, що він помер. Надто вбив поль. полсвий жандарм Мик. Бабинчука з Загвіздя (станіслав.) — (свідки: В. Б., В. Б., Н. Б. і О. П.). В с. Грушка (товмач.) поль. жовніри застрілили 17-літнього хлопця Теодора Кузіва, котрий пас худобу під селом. В с. Зеліві (город.) д. 8. вересня якийсь зайда вигнав людей на роботу до панського двора, при чому побив люто селянина Миколу Гавришка, а врешті вистрілом з кріса поклав його трупом.

III. АРЕШТУВАННЯ, ГРАБЕЖІ, КАТУВАННЯ І ВБИЙСТВА НА БОЙКІВЩИНІ І ГУЦУЛЬЩИНІ.

Осібний розділ в мартирології українського населення в Галичині становить околиця Славска у Скільщині і Гуцульщина.

По сих, економічно найнужденніших, селах перенеслася в 1920 р. лявіна польської руїни з усіми страхіттями жорстокости, полишаючи між населенням спогад, якого не затруть цілі десятиліття.

Та хай факти говорять.

Поважний інтелігент, один з найвизначніших діячів Скільщини описує погром названої околиці, як слідує: "Під напором большевиків опустили Поляки д. 20. серпня 1920 р. свої становища у скільськім повіті; утікла польська жандармерія і державна поліція. Тим часом д. 21. серпня надіхав з Лавочного на станцію у Славску паровозом др. Бекеш з трьома озброєними товаришами і в ту-ж хвилию явилосся чимало народу, обступили паровіз і прислухувалися мові д-ра Бекеша. І сказав їм д-р Бекеш, що він хоче увільнити нарід з під польської влади. Д. 22. серпня приїхав д-р Бекеш знову, скликав віче, на котре зібралосся чимало жителів. В тім на кінці села появилися втікаючі польські полеві жандарми на 67 підводах; було яких 150 жандармів з двома кулеметами. Супроти сего д-р Бекеш відїхав до Лавочного; та своєю появою він спричинив замішання в обозі польської жандармерії. Вони боялися їхати на Лавочне і вибрали дорогу через Тростян до Тухольки. Друга частина поїхала на Тухлю. По дорозі поступили вони до хати Сеня Марчишинсьць і його вагітну жінку Анну (22-літню) побили до того, що вона поронила дитину і сама померла. В тім часі підійшло 5—6 товаришів д-ра Бекеша з крісами і почали в присмерку стріляти на осліп, в сторону поль. жандармерії. Поляки відповіли машиновими крісами; та враз переймив їх такий страх, що вони почали скидати свій військовий одяг, передягатися по цивільному і, покинувши кулемети і кріси та вози з провіянтами, розбіглися по лісах. Народ збігся на місце стрілянини і, бачучи поперевертані вози з мукою і збіжем, не бачучи від Різдва хліба, кинувся на добро. Якже тяжко відпокутовали за се винні й невинні! — Д. 25. серпня надіхала польська панцирка а зустрівшися з панциркою д-ра Бекеша, віддавши кілька стрілів, завернула в Тухлю. За те день 26. серпня був днем великої польської побіди і великої радости, і днем плачу, стогнів і

горя українського населення. Тому, що розгром польської жандармерії стався у Славску і найбільше молодіжи зо Славска зголосилося до укр. армії, отже і вся злоба і помста обернулися проти славчан.”

Тільки говорить звіт про події, попереджуючі погром польською армією населення Славска й околиці.

А тепер подивімся на другу дію трагедії Славска.

“Дн. 26. серпня, рано — говориться у названому звіті — надтягнула компанія польського війська з розгромленими д. 22. серпня польськими жандармами і машеруючи селом, по дорозі побивали всіх, кого стрінули, до крови. Розпущене поруч. Міхальським військо кинулось на село. Ні одної хати не оставило цілої. Банди по кількох жовнярів ходили від хати до хати, всіх без виїмки побивали кольбами крісів, кого тільки найшли в хаті чи на дорозі; допускалися на жінках і дівчатах насильств, розбивали комори і виносили все, що найшли, знищили всі пасіки в селі, мід вибрали, а ули з мухами попалили; а коли одна банда перейшла, надходила друга і третя і так цілий день катували без виїмки винних і невинних.

Провід вели три сержанти: оден “Турк”, другий якийсь високий з червоними вилогами, а третій смаглявий у сталевім шоломі.

Тоді побили до безтями начальника громади і його жінку і кількох господарів заарештували. Над арештованими вільно було кождому знущатись, і кождий, хто їх пильнував дійсно два дні знущався. Коли з лавчанської поліції надійшов сержант Клевховскі, бандит з Королівства, що за часів царату утік з Росії і став лісничим у Зборовського, а відтак пішов до польського війська, то і він серед ночі перші свої кроки звернув до увязнених і побивав їх до безтями. Треба було бачити звірське побиття людей! Від голови, до ніг покривали людські тіла синяки, а навіть рани з поколення багнетами. Так поколену бачив я Марію жінку Луки Страган; а Луці Страган при побоях зломали руку. Били також хорих на червінку (так побитий Ілько Граб помер).

Сама шкода в пасіках виносить до пів мільона, а шкоди з рабунків виносять до півтора мільона, бо забрано в громаді всю теплу одіж, все біля і все полотно, всю омасту так, що люди лишилися в тім, в чім були.

Поручник Міхальскі дав позволення рабувати, що мені він сам сказав. Бійки, рабунки тревали два дні (26. і 27. серпня). Д 30. серпня прийшла експедиція підпор. Недзвєцкогo, що мала винних від невинних відділити. Що ще остало по попередних, се тепер топилося в руках свіжих наїзників. Відтак під проводом ославленого Клевховского пішли війська по верхах, від Тростяну і цілий день гонили за людьми, стріляли за тими, що з страху повтікали з села і забирали людям худобу.

Другого дня, ціла експедиція удалася в другу сторону по верхах, і забирала знову худобу; спалила 4 будинки і два оборони по 10

фір сіна. Хто з бідніших пішов просити о віддання корови, того брали на протокол. Коли не знав нічого сказати, то Клевховскі, майстер від індагування не надармо прийшов зі своєю гумою. ... А славна се гума. Груба, довга до 70 см. Сею гумою бив він, де попало, а кождий удар лишав сині запеклі знаки. Бито людей сею гумою 3—4 рази на день; бито їх так, що вже ледви дихали (Олексу Катаман, Марків, Луку Винник). При такій сгзскуції два жовніри тримали за голову, два за ноги, а двох било. Наказано всім в громаді під загрозою спалення хати явитись до протоколу і цілий тиждень писали такий протокол майже при кождім індагуванню так, що зойк і плач людей, старих батьків і синів цілий тиждень не умовкав. Відай муки пекольні не можуть бути більші від тих мук, які перходила ціла громада. Поручник Берштайн, переїздячи через село Славско, довідавшись про те знущання, був обурений і зробив виговір поруч. Недзвєцкому. Начальник стації Поляк Пельц з жінкою так роздразнилися подіями, які на стації діялись підчас індагування селян, що другого дня, не можучи сего знести, виїхали. На пальцях можна почислити тих, котрих гумою Недзвєцкі, Клевховскі і розбішене жолдацтво польське не били. Врешті заковано 22 людей і відставлено під польовий суд до Стрия”.

Подібно, як у Славску, у звязку з пробою оружного виступу д-ра Бекеша, поступило польське військо в околиці Перегінська в присілках Осмолода і Підлюте. “Д. 29. серпня 1920 р. — читасмо в звіті, списаному в У. Г. К. п. В. Б. — прийшло до Підлютого і на Осмолоді польське військо, вислане проти українських партизанів. Тоді скінчилося на арештуванні камерального лісничого в Ясени Михайла Ільницького. Ільницький знав, що арештованих Українців Поляки морять голодом і по бестіяльськи катують. Боячись, що згине від побоїв, утік. За се польське військо і польська карна жандармерія мстилася на його жінці. Забрали, не заплативши нічого, одну штуку худоби і стрільбу, хоч він мав законний дозвіл на оружжя. Приданий жандармерії агент поліційний, сліпий на одно око, називаний його власними польськими жандармами “сьлспи оправца” грозив жінці Ільницького, що поступить з нею як “з простою дівкою”, коли не покаже, де закопані бочки меду, сідло і інші річи. Поступити “як з простою дівкою” значило тільки, що катувати. Коли Ільницька не хотіла показати закопаних річий, “сьлспи оправца” казав їй і всім льокаторам вийти з хати, бо він буде хату зі всім, що в ній с палити (хата камеральна — власність держави). Налякана Ільницька казала парубкови показати, де річи закопані. Парубок заявив, що як пан верне і скаже показати, то він покаже. “Сьлспи оправца” арештував його, спровадив до лісничого Строчинського в Підлютім, запер в льоху і казав жандармам катувати. По південнім безпереривнім катуванню, парубок не видержав і заявив, що тепер покаже. За кару, що від разу не показав, катували його ще пів дня. Ільницькій дали таку посвідку:

Од Ільницької жони пошуківаного бандити забрано: сьодло, карабін, коце і вєпша бітей вагі... Всякими бруталними способами сліпий агент хотів від Ільницької вимусити місце побуту Ільницького. Коли відповідала, що не знає, арештував її і відвіз до Перегінського. По кількох днях увільнено її.

Той самий відділ карної жандармерії арештував без ніякої причини старенького побережника на Осмолоді Петра Хрестюка і його доньку. При тим забрано ялівку його зятя і зарізано. За неї ані не заплатили, ані не лишили посвідки. Доньку скатовано в звірський спосіб. По кількох днях увільнено обоїх, бо навіть в очах польської жандармерії вони нічим не провинилися. Та проте за забрану ялівку ані не заплатили, ані не дали рєквізіційної посвідки.

Арештовано Митрополічного лісничого Криницького, при чому забрано його і його сина убрання і білля, хоч то не були військові річи. Хотіли брати і корову, але Криницький випросив, і замість корови взяли тільки бичка і не дали посвідки ні гроший.

На мості між Підлютим і Ясенем стояв польський постерунок, два вояки. Надійшли з гір 4 українські партизани що хотіли здатися. Побачивши польський постерунок, кинули кріси в ріку і доброхїть здалися. Карна жандармерія, що заквартирувалася в домі лісничого Строчинського, заперла їх в льоху під хатою і кілька днів день і ніч катовано їх, щоби зрадили, де прочі їх товариші. Коли катовані, хоч вже понапухали не до пізнання, хоч були скупані у власній крові, не вмїли, чи не хотіли дати вдоволяючих відповідей, жандарми вивели їх на город, казали повикопувати гроби, позавязували їм очі і заявили, що їх розстріляють, як зараз не дадуть вдоволяючих відповідей. В той спосіб вимушено від них якісь відповіді. Рєв катованих в льоху чути було на віддалі півтора кілометра від хати.

Між українськими партизанами були тільки 4 парібки з Перегінського. З сего приводу польське військо і карна жандармерія вмїстилися на цілому селі. Діялись там оргії звірств. Замордовано двох селян, між ними одного такого, що не мав ніяких, хочби особистих зносин з партизанами. Село рабовано три тижні, забираючи всьо, що мало якусь вартість: худобу, сіно, полотно, постолі, збіжє. Казали зносити молоко, сир, масло, яйця тощо. Громада мусїла удержувати великий відділ війська, даючи харчі і платячи грїшми. Окрім того наложєно контрибуцію у виді 20 биків".

Сі і багато других фактів доповнює ще один нєлюдський злочин, який мав місце в с. Рожанці нижній.

В сєму селі Степан Михалєвич в часі відвороту большевиків зорганізував самоохорону. Коли вернулися Поляки, поліція з Тухлі, вислїдила його в його криївці д. 23. вересня і заарештувала його. Перш усього його побили. Ланцом, знятим з пса, його сковано, відтак прикладом кріса розбито йому лице, а врєшті нагаями збито до того, що його тіло було чорне як вуголь. Відтак на посторонку

водив його поліцей по селі як собаку. На кінці сєла пристав він з своєю жертвою відпочити і тут — як оповїдають польські військові особи — С. Михалєвич вхопив багнет жандарма і пробився ним на смєрть. (Св. о. К.)

Щє страшнїше представляється погром польською жандармерією і поліцією населєння Косівщини. Привід до нього дав так само відрух населєння, яке не могло перенести жорстоких знущань польських поліційних органів, що не оглядаючися на страшний голод у сих околицях, перєводили безоглядні рєквізіції і грабєжі, доводячи населєння до краю розпуки. Сєй відрух проявився вбиттям двох польських жандармів з 17. на 18. квітня 1920 р., що найбільше знущалися над безборонним населєнням, а до того мали совість обтяжену грїхами донжуанства. І почалася "пацифікація", спершу в сєлі Жабю, а відтак по цілому повіті.

Покищо наведємо самі голі факти, на основі звіту одного сєлянина з Жабя (з д. 1. листопада 1920 р.).

1. В місяці квітні 1920 р., карний відділ і польська жандармерія спалили дїм Олексі Мартинчука в Жабю зелєнім, зрабували 20 штук рогатої худоби, 2 великі стогн сїна і 2 пивниці та 1 стодолу спалили.

2. У Василя Мартинчука спалили хату, зрабували 12 штук худоби, та його двох синів били майже до смєрти, відливаючи при тому водою.

3. Олексі Янущєвському спалили хату і сильно побили його жінку. Олексу Янущєвського били і вивезли до тюрми.

4. У Василя Шкрїбляка спалили хату, його самого арештували і сильно побитого відвєзли до Коломиї.

5. Дмитрови Шкрїблякови спалили хату, зрабували 2 корови і його сина тяжко побили.

6. Олексу Савчука, 70-літнього старця, тяжко побили, хату спалили і майно зрабували.

7. Петра Мартинчука арештували і прокололи його багнетом наскрізь, а що він ще жив, звязали йому руки і ноги кільчастим дротом, били його буками, а на кїнець кинули його до рову в болото де був ще лїд, на посміховисько, де він пролежав цілу ніч до рана. Рано його взяли до коломиїської тюрми, де він по 10 дєвних тяжких муках помер.

8. Арештували Петра Максимюка і так його сильно били, що він пять разів зїмлівав, а Поляки його пять разів відливали водою і далі били. Він був цілий залитий кровю, а Поляки насмішливо кричали: "Patrzcie, jak on zajadł się marmelada".

9. Арештували Петра Пирчука і так його сильно били, що аж йому кости поломили. Він кровю залив арешт, а Поляки його хорого заставляли мити арешт від крові, що й він мусїв робити.

Далїше арештували і сильно — тяжко били:

10. Дмитра Пирчука, 11. Федора Огижука, 12. Федора Мартинчука, 13. Юрка Кїцнака, 14. Івана Максимюка, 15. Василя Дїдушка, 16. Марїюку Максимюк, бїдну вдову зрабували і тяжко побили (забрали в неї 2 корови і 10 свиней). Трос її дїтей (одєн син 12 лїт, другий 10, а третій 2 роки) польські жовїпїри і жандарми сильно

били, клали на огонь і так мучили. Старший її син 25-літній, був рівнож арештований, тяжко битий; однак вдалося йому втечи, хоч за ним Поляки вистрілили звич 10 разів.

17. Арештували Юрка Кречуняка та його сина, зрабували йому 7 штук худоби рогової і 4 свиней. Юрка Кречуняка взяли два Поляки за руки, тягнули його по землі, розтягаючи межі собою, а третій Поляк великим буком бив його по грудях. Рівнож в такий звірський спосіб катували його сина.

18. Арештували Михайла Максимюка Кузьми і в звірський спосіб його били та мучили.

19. Арештували Дмитра Шкрібляка Михайлового, розняли йому навхрест руки до грубого кола. Обв'язали руки довкола кільчастим дротом і так зв'язаного гнали дорогою, били дротяними пагаями і грозили: "так усіх гундулів розінемо по дорогах на деревах, які будуть важитися піднімати повстання проти польської влади в Галичині". Дмитра Шкрібляка і його брата Олексу Поляки обрабували (1 коня, 4 корови і 2 свині).

20. Арештували Марійку Максимюк і її тяжко побили.

21. Арештували Настуню Чиркалюк та її маму; обі обрабували зі всього майна і сильно били. В'язали кільчастим дротом, гонили лісами і били пагаями.

22. Василю Форгель арештували і усе її майно зрабували. Зв'язали її кільчастим дротом, гонили лісами, бючи пагаями з дроту кільчастого.

23. Петра Зеленчука арештували, тяжко били і зі всього майна обрабували.

24. Арештували, сильно побили, обрабували з усього майна Василя Космачука і відставили його до коломийської тюрми.

25. Арештували Івана Сумарука, зрабували 5 штук рогової худоби і били його майже до смерті.

26. Арештували Танасія Сумарука, та його сина, тяжко били і усе їм майно зрабували.

27. Миколу Рубенчука арештували і так сильно побили, що лежав кілька місяців тяжко хорий у ліжку. Йому зрабували 4 штуки рогової худоби.

28. У Козьми Максимюка зрабували все майно з дому і 4 штуки рогової худоби.

29. Марійку Савчук, 80-літню жінку, арештували, сильно били і катували, та зрабували в неї 3 штуки рогової худоби.

30. Арештували Івана Гуцинока і так його били, що аж йому поломили ребра і такого зморданого відставили до тюрми в Коломиї.

31. Арештували Юрка Цвілинока, зв'язали і поклали горячим окропом його тіло, опися били, а на кінець розібрали його до голого, загнули до собачої буди і казали брехати як собаці, де він мусів і почувати. Другої днини його голого гонили селом Жабс-зелене, били пагаями і висмівалися в звірський спосіб.

32. Арештували і тяжко били Степана Котика.

33. Андрія Зітинока, 75-літнього старця, арештували і так сильно та тяжко побили, що він пролежав кілька місяців хорий в ліжку.

34. Олексу Якібука арештували разом з його жінкою, та сильно били пагаями з дрота, конали черевиками так, що їх 4 рази відливали водою і дальше били. Тіло було так зранене, що куди вони йшли, були кроваві сліди.

35. Готича Петра, сина Юри зі Жабя-Бистрець, арештували, а хату спалили. Усе його майно зрабували, а його самого в звірський спосіб тортували, били

кільчастим дротом, гріли дві залізні штаби, він мусів на них стояти голими ногами, так, що йому виступили з ніг лише голі кости. Рівнож били його родичів, а старенький батько пронав без вісти.

З гори зазначаю, що се ще не все, бо з інших сіл косівського повіту, ще нема списаних матеріялів.

Описав я се лише поверхонно, не описуючи подрібно тих тортур, яких уживала культурна сиронейська польська держава у Жабю і в околиці. Варто згадати, що польські жандарми під командою пана Гураля, команданта жандармерії в Жабю, який і досі там мордує наших людей, та польські карні баталіони сим висше панеденим жертвам обривали кліщами нігті з рук, били та в'язали кільчастим дротом, пекли розжареним залізом живе людське тіло, казали людям брехати як собака, та казали лизати свою власну кров з землі. Отсе сі страшні надужиття культурної Польщі над нашим українським народом в Галичині, які кличуть о німсту і ратунок до цілого цивілізованого світа: Культурний світе, цивілізовані народи, усуньте п'ятно дикунських знущань польської влади на українських землях. Провірте цю справу. Візьміть в оборону поневолений український народ Галичини, який ви віддали на поталу Польщі, бо пролита кров нашого народу не пронаде на марно. Олекса Довбош, славний ватажка гундульських опришків, сказав 150 літ тому взад: "Людська кровця не водиця, проливати не годиться." А ми Гундули, його потомки, кажемо отверто, що ми марно свою кров не проливали. Не чужого, але свого ми бажаємо і не спічнем доти, доки не виберемо своєї самостійної української держави! Доки не буде вирішене питання нашого народу в нашу користь, доти на Сході Європи не буде спокою. До того часу, тут буде кривавий Балкан, бо жити під звірським, диким польським пануванням наш народ не погодиться."

Так кінчить свос звідомленнс з д. Жабс, І. падолиста 1920 р. один Гуцул, селянин, котрого імя з зрозумілих причин мусимо промовчати.

Ще страшніше малює розбої жандармерії і війська инший звіт, який наведемо в цілости.

"Дня 25. квітня 1920 року, прийшов карний курінь до села Жабя і околичних сіл, як Голови, Ясенів і Криворівня (Косівський повіт). Сі війська допускалися на приказ своїх підкомандантів, а головню Д. О. Г. (Довудзтво Окренгу Генерального) Львів, слідующих страшних надужить:

В тім часі арештували 37-тного селянина Дмитра Зюзяка в Жабю. Він ішов собі спокійно дорогою і його схватили Поляки, закидуючи йому шпіонажу на користь мнимого повстання. Під час допитів побито його смертельно. Коли йому нічого не могли закинути, замкнули в тюрму. По сій скзскуції пішов "сержант" Мияк, з куріня 6./IV на почту і розмовляв з Д. О. Г. в слідующий спосіб: "Гальо, Коломия, ту сержант Мияк, карного оддзялу в Жабю, проше

даць Д. О. Г.— Юж мами сдного пташка, несякго Дмитра Зюзяка з Жабя. Цо далей з ним зробіць?” — Наспіла відповідь: “Справічьсьє по польську.” — Мияк відповів: “Юж ма по польську; до рана може жице сконьчиць.” — Була відповідь: “Добже”. Що дальше балакав ссржант Мияк сьвідок не знає, бо викинено його за двері з уряду почтового.

Карний курінь 6./IV дня 28. квітня 1920 року, в Жабю — Зелене спалив дім Олексі Мартинчука, Василя Мартинчука, Василя Савчука, Олексі, Дмитра Шкрібляка, Петра Янушевського і других господарів. При тім зрабовано їх до тла. Арештовано там 50 осіб, над якими знущалися в нечуваний спосіб. Петра Мартинчука били польські жовняри на приказ сержанта Мияка цілий день, а всчером кинули його. На другий день відпровадили його разом з арештованими Петром Пирчуком і Юрком Цвілинюком на місце помордованих жандармів, змусили їх кольбами, нагаями і колючим дротом лизати ще свіжу кров. Тяжко побитого Петра Мартинчука відставили на постерунок жандармерії в Жабю, де йому польські жандарми били деревляні кілки поза нігті, а потім виривали залізними кліщами нігті з рук і ніг. На місце тортур мусіли нести тяжко побитого інші арештовані, бо сам він не міг іти (Сьвідки: О. О., Ф. С. і В. К. з Голов). По кількох днях помер Петро Мартинчук в тюрмі в Коломиї, в наслідок польських середновічних інквізиційних тортур.

Під позором мнймого повстання карний курінь 6./IV арештував Юрка Готича Петрового, а його дім спалив. Арештованого били Ляхи кільчастим дротом, а врешті розпекли дві залізни штаби, змусили ставати на них босими ногами. Несчасна жертва так сильно попекла собі підшви, що було видко кістки.

Та сама карна експедиція в селі Головах спалила дім госп. Василя Шекерика і Федора Карабчука. Знасилували і тяжко побили Василю Шкіндюк з Костюків. Арештованого Дроняка Миколу так тяжко побили, що він набрав кусники свого власного мяса на памятку “польської культури”. Василя Маротчака Ваділюкового і Іляка Бойчука Ілякового зловила польська стежа на полонині Стівні; обох приведено до села Ферескулі, де на приказ польського офіцера їх бито, а опісля обох підвішено на смерці, а коли оба були вже цілком неспритомні і показалася в них піна на устах з удущення, відтято шнур. Коли прийшли до притомности, дали їм по сто буків і пущено як цілком невинних.

Арештованих селян з Голов, Красноїли і Жабя — Замагори гнали попривязуваних до коний, та підганяли їх нагайками і піками, причім рансно їм тіло аж до костей. Крик нещасних, та рев зрабованої худоби заглушував шум бистрого Черемоша (Сьвідки: О. О., Д. і П. Г., І. З., М. С. і С. К.).

Арештованих Гната Раховського, Федора Кікінчука, Василя Сорича, Петра Форгача, Івана Кікінчука і Федора Мартищука Биндяка підчас, коли їх гнали до тюрми в Коломиї, в Ворохті, в

домі Івана Мартищука били колючим дротом, нагайками, та прикладами крісів, змусили їх наслідувати звірів і птахів. Громадяни Ворохти плакали на вид тортур нещасних.

По переході групи ген. Кравца польське військо арештувало ряд цивільних осіб за симпатію до свого війська, і катувало їх. Коли Юркови Речасви пустилася кров з носа від побоїв по лиці, наставлено його капелюх і змушено пити його власну кров.

В половині вересня 1920. року, підчас копання окопів на Ардаслужи біля Ворохти знасилувало тринадцятьлітну дівчину Анну Стіндзак Пачкунову десять польських жовнярів.

В селі Головах побито так тяжко Михайла Шекерика Дмитрового, що він по трьох днях тяжких мук помер.

На Великодні свята 1920 року польські жовніри і жандарми забирали Гуцулам послідну паску, на яку вони випекли послідний запас муки. Гуцулі плакали як малі діти, а Поляки били ще до того. Забрали паски у Василя Бойчука, Анни Гайчук, ж. Михайла, а до того забрали у Анни Гайчук кури, сир і пять кг. солонини у Евдохи Гадрук. Хто сховав паску того били, щоби признався, де сховав. Тоді саме прийшли до бідної вдови, якої чоловік упав на війні; вона з чотирма дітьми гине з голоду. Забрали в неї паску і нещасна попала в таку розпуку, що хотіла повіситися; люде зложилися на нову для неї паску.

Карний відділ 6./IV заарештував Марійку Мартищук за співучасть в повстанню, тяжко її побив, а заразом зрабував їй дві корови і свині. Її трос малих діточок (одно вісім-літне, друге десять, а третє дванайцять-літне) при допитах за батьком, били нагаями, та пекли над огнем, який розложили на полі.

Юрка Цвілинюка Козьминоного розібрала польська жандармерія до нага, біла нагаями, загнала до песьої буди і приказала йому гавкати як псови, будь тонким, будь грубим голосом. Він ночував в буді, а на другий день гонили його на посміховисько людське голого по селі. Він лизав з іншими арештованими кров по вбитих жандармах.—

Карна експедиція арештувала далі 50-літнього сьвідомого селянина Дмитра Пиргука-Біліщука за повстання проти Польщі, відставила їх до тюрми, де він сидів до осені 1920. року. Його дочки: Параску, Марійку і Параску били цілу ніч, знасилували їх та заразили сифілісом, з якого вони і досі не вилічилися.

Дім Василя Карабчука, кошового “Січи” в Головах, підозріваючи його о повстання проти Польщі, обскочили ляхи; а що не було Василя Карабчука ні сина, почали бити його жінку, яка лежала хора. Коли вона була вже неспритомна, вибігли з хати, підпаливши її з всіх сторін. Коли жінка Карабчука прийшла до притомности, мусіла утікати з дитиною із горючої хати. Тоді зловили її знову,

били, повели назад до горючої хати, щоби її розстріляти, аж люди виплакали її, та відвели її з маленькою дитиною на бік.—

Поляки арештували далі Дроняка Федора, селянина з Голов, який дав польському капітанови 700 кор. сріблом і золотом, за що звільнив його капітан. Другого дня арештував його інший офіцер і смертельно побив. Поляки взяли хабарі, майно зрабували, а він нещасний мусить і досі сидіти в тюрмі. Той сам капітан арештував Івана Іванійчука, який дав йому 2000 кор., за що його випустили, зпочатку добре набивши. Хто мав гроші, той викуплювався, а хто ні, той мусів гнити по польських арештах.

Дня 28. квітня 1920 року, арештували Федора Гріздака з Голов, який перед кількома днями вернув з італійського полону. Приказали йому піднести руки до гори, а польські кати почали бити його прикладами попід боки і були-б убили нещасну жертву, коли-б не польський жовнір, який з ним разом повернув з італійського полону, пізнав Федора Гріздака, та випросив від дальших катувань.

В Юри Сайріячука — Туманового зрабувала та сама карна експедиція 600 кор. з череса, і ще його набила. Коли він прийшов жалуватися до польського капітана, капітан сказав:

“Добже зробілі, же набілі, дайце му сщче 25. букув (кіюв) за то, же он жалус сьс на нас”.

Той сам карний відділ зловив на полонині цілком невинну жінку Марійку Кречуняк. Її били день і ніч. Підвішували за коси до сволока і так били. Коли вона упала на силах і була півмертва, кати відійшли. В кілька день пізніше донесено їй, що ідуть до неї польські жандарми. Вона з страху перед новими тортурами, пішла до стайні і повісилася, щоби тільки не бути катуваною. Її мужа Маковія Кречуняка зловили пізніше польські жандарми, били його, а по кількох тижнях тюрми випустили на волю як цілком невинного.

Карні відділи, які нарабували цивільного одягу в Жабю, поперебиралися по гуцульськи та прийшли до Голов. Тут прийшли до господаря Дмитра Костюка на ревізію по кріси, а попри кріси забрали йому 2000 к. ав. золотом і стріблом. Бачучи, що він має гроші, почали бити його смертельно, щоби ще дав, кажучи, що він Українець, повстанець, большевик; забрали ще коня і пішли далі. Коли вони ішли поперебрані, старенький гуцул 76-літний Василь Костюк вийшов з соєю і хлібом против них, бо не знав, що се Поляки. Здіймив капелюх, зложив руки до молитви і так молився з сльозами в очах: “Слава Тобі Боже Великий, що я дочекався перед своєю смертю ще раз побачити наше, українське військо. Слава Тобі Боже, що я дочекався перебути польське ярмо; я на вас, юнаки, давно чкав, щоби Ви нас виратували”. Поляки, удаючи Українців, питалися, чи він не пішов би бити Поляків. Старий дідо аж підскочив з радости: “Хоч най зараз гину а іду; лише давайте сюди скоростріл”. Дали йому скоростріл, а він почав стріляти у

воздух, та тішився як мала дитина. Схопили його Поляки, почали бити тяжко, говорячи: “Дами ми тобс, стари нсдзвсдзю, Українс; нс бендзсш юж вснцей просіць Бога о Українс.” Рівночасно зловили Михайла, сина старого діда і обох били нагаями, буками та колючим дротом. По двох тижнях пустили їх на волю.

Дня 3. січня 1921 року напав підкомандант польської жандармерії (Поль. Панс.) в Жабю Сохецькі, в товаристві чотирох жандармів, на дім Анни Гайчук, жінки Михайла, який від 25. серпня 1919 року, скривається перед польськими переслідуваннями в горах, та якому знищили велике господарство, худобу, збіжжя, домашню обстанову, убрання на суму 1,000.000 к. а. Замкнули її в хаті і почали бити в немілосерний спосіб нагаями і прикладами крісів. Кинули відтак сильно збиту на землю і почали копати її ногами. Коли її арештовано і приведено на постерунок, били її знову, а командант Гураль, називав її ріжними неморальними словами. Потім випущено її, як цілком невинну. Коли вона прийшла до місцевого лікаря Др. Якова Невестюка і той сконстатував сильне ушкодження тіла, слідчий суддя Казимір Шипонь не хотів списувати протоколу, кажучи: “Не треба Тобі заїдатися з паничами.” Допсрва на рішучий протест Др. Невестюка списав Шипонь протокол.

Там же переведено ряд ревізій за крісами, що не обійшлося без катування населення, як се було у Василя Петренчука, котрого при ревізії так побито, що лікар сконстатував сильне ушкодження тіла. Також побили Василя Фрая, Проця, Пінудзяка-Драчука, Івана Кіщука, Марійку Пітиляк, яка і тепер лежить хора в наслідок побиття, Івана Пітиляка, Юрка Гуцеймока і Микиту Кіщука з Жабя-Прислін.

Зрабованих і арештованих, яких вже давніше звільнили, тягають 70 кільм. до коломиїського суду.

Жандармерія заборонює без свого дозволу відбувати народні звичаї, як весілля, храм, похорон, посиджіння (грушка), толоки і вечерниці, а як позволить, висилас двоє до трьох жандармів як асисту. Вони провокують і деморалізують нарід, та об'їдають їх. Коли хтось важиться доносити про надужиття військ і жандармів, грозять розстрілом і переслідуванням. В самім Жабю-Головах не було хати, де б не бито людей, не рабовано.

Польська адміністрація покликкала врешті, як се було в коломиїським окрузі, до перепису в бюрі поборовім вісім річників. Українські свідоміші селяне і тепер не можуть явитися на своїй рідній землі і скриваються по лісах.”

Поки підемо дальшим шляхом гуцульської мартірології звернемо увагу на деякі факти, стверджені свідками, котрі виказують, що сама польська жандармерія нарочно спровокувала погром на невинне, загибаюче з городу населення — мабуть по якомусь наказу з гори.

Сі факти слідує:

1. На які два тижні перед нібито повстанням Гуцулів появились в околиці якісь невідомі люди, що ширили вістки, що прийдуть большевики, українські війська з Угорщини, або Румуни.

2. На два тижні передо подіями на Гуцульщині на станицю жандармерії в Ясенові спроваджено ручні гранати.

3. Арештування почалися в Устеріках 17. квітня, перед убиттям жандармів.

4. Після названих подій якийсь відділ польського війська подавав себе перед Гуцулами за Українців й намагався тим робом добути від них докази їхньої прихильности до большевиків і ненависти до Поляків. (Свідки: В. К. в Головах і І. Н. в Красноїлі.)

Та її годиться занотувати, що для переселення погрому вислано 14. полк полковника Роліньского, а його ім'ям видавав прикази майор Павловскі і капітан Бжезіньскі. Місцем розбоїв були: Голови, Жабс-Зелене, Гринєва, Яблониця, Ферескул, Красноїла, Ясенів, Перехрестне, Довгополе, Стебне, Розтоки, Косівле.

Розсліди переводили в такий спосіб:

Польське військо входило розстрільною в село. Воно зганяло мужчин і розпитувало, хто намовляв до бунту. Після сего починалося биття. Жандарми ставали в ряд, били наперед кулаками між очі, в ніс, говорячи: "Ви большевики! вам хочеться України!" Від ударів кожному пускалася кров носом.— Після побоїв відводили кожного зосібна у віддалене, закрите місце. Там першому завязували очі і давали сальву у повітря. Відтак приказували йому покластися лицем на землю і не рухнутися, а то його застрілять. Лежачого показували другому, якого тепер приводили, і казали: "Як не признаєся, застрілимо і тебе!" — Так вимушували зізнання.— Били буками по п'ятах; били і жінок як напр. кухарку о. Березюка з Ферескулі, котра дістала 50 бучів.

Д. 20. мая число арештованих в Коломиї виносило 135 осіб. В тім дні приведено що 12—16 осіб. 35 осіб признали невинними. І так між іншими о. Березюка з Ферескулі арештували без подання причини. Закидали йому, немов би він підбурював людей в церкві. О. Попєля в горячці 39° вели пішки до Коломиї і там на ярмарку водили його по місті серед ридаючого народу.

Та йдім слідами хрестної дороги Гуцулів далі.

Перед нами протокол списаний з членами україн. делегачії з Гуцульщини д. 13. мая 1920 р. в Команді Приймн. Станиці укр. збігців у Волівці Ч. скс. 13.

Делегати: Ф. К. і Д. К., господарі з Голов і В. С., Ю. Х., І. Н., господарі з Жабіого заявляють, що приїздять як делегати укр. народу з Гуцульщини, щоб запротестувати перед україн., англійською і американською місіями на області чехо-словацької републики, та щоб просити чеський нарід і чеський уряд о поміч проти нечуваних

варварств польських військових і політичних властей на народі Гуцульщини.

З протоколу виходить, що вже 13. квітня почалися масові арештування інтелігенції, духовенства і простолюддя до того, що арештовано около 15 вчителів нар. шкіл і поверх 60 священників, між ними о. І. Попєля з Довгополя, 70 літ, о. Степановича з Кут, 68 літ, а врешті поверх 3000 селян, між ними жінок з малими дітьми.

Арештованих катували немилосерно. П. Зюбюка з Жабіого били цілий тиждень, врешті зломали йому крижі і він в муках помер. Його синови Іванови поломали ребра, ноги і руки і він теж помер. Сливчака Лукіяна і його синів, Миколу, Олексу і Михайла побили так, що вони й досі хорують. Параску Храбчук і Марію Семєнюк з Жабіого, а Катєрину Карабчук з Голов били до омління. Янушевську з Зеленого і її дитину на руках прокололи штиком. Настуню Шекєрикову з Голов били цілу ніч враз з її дітьми так, що вона досі хора. Масово відрізували людям язика, вуха і носи.

Враз з тим ішло палення осель. В Жабю спалено поверх 50 хазяйств, в Головах 16, в Зелєнім 6 — на цілій Гуцульщині біля 400. Палили і церкви, як напр. в Ясенові, пов. Косів.

Як причину сього роду звірств подають підписані делегати опір народу перед бранкою до воєнних чинитьб на користь Польщі, опір начальників громад давати печатки на чисті блянкети паперу, на котрих старости виповнюють нібито декларацію населення з жаданням прилучення до Польщі.

Делегати просять всі міжнародні місії на області Чехословакії, щоб вони для провірення поданих фактів вислали свої делегачії, та просять уряд чеський, щоб він своїми військами обсадив Гуцульщину, а то Гуцульщина загорить огнем повстання. (Слідують підписи делегатів і протоколюючого четаря дра Т. Б.).

Не будучи у змозі цитувати всего богатого матеріялу про польські злочини на Гуцульщині, обмежимся до найважнішого. Отже:

З весною 1920 р.— говорить одно з відомлення, яке підтверджують свідки М. С. з Жабіого і пані К. з Львова — скликали до суду Гуцулів до одної салі, роздягали їх по пояс і жовніри та жандарми били їх нагайками до того, що зойки було чути на віддаль 80 кроків, хоча двері і вікна були зачинені. Молодим хлопцям витягали кліщами нігті, розбивали кірсами яблука на колінах і т. п. Хто не явився до скзкуції, тому палили хату. Офіцери залюбки кидали старих на землю і по них танцювали.

Д. 14. грудня 1920 р. арештували поль. жандарми господаря з Жабіого Н. З., сліпого на обидвос очей, бо в нього найшли підкинутий кріс. Командант жандармерії Гураль бив його кулаками, кидав його під поріг, ходив по ньому, сміючися. Коли він зімлів, випустили його. (Свідки: В. К. з Жабіого).

Того-ж дня той сам командант арештував В. Кошеляка-Малярюкового з Жаб'юго, звалив його на землю, сів йому на шию і бив грубим буком по цілому тілі. Опісля випустив на нього 4 вчені собаки, які поранили жертву по всіх усюдах. Врешті, як невинного, його випустили.

Д. 26. і 27. вересня 1920 р. напали поль. жандарми на рілю Мих. Гайчука в Жабю і викопуючи при допомозі насильно зігнаних людей його буряки, забирали на команду. До воза навантаженого буряками запрягли Анну Остафійчук і Марійку Бойчук, котрі цілий день під побоями мусіли копати буряки і на посміх села мусіли везти фіру на команду.

На дім відомого Петра Шекерика-Доникова напали польські жовніри, зрабували дві корови, спалили цінну бібліотеку, кореспонденцію, рукописи, а навіть родинні фотографії. Його наймита били цілий день, аж поки він не кинув служби у Шекерика.

Управитель дібр фундації гр. Скарбка в Жабю, Шарські, підмовляв своїх стражників, щоб вони стріляли Гуцулів. В осені 1920 р. на збірці стражників він сказав: "Ви, стражники, ходите по лісах; отже, де зустрінете Боднаруків або других українських втікачів, стріляйте їх як скажених псів. Кари вам за се не буде. Дістанете ще від поль. уряду велику похвалу, бо ті втікачі — се українські бандити, що разом з послом Шекериком будували на польській землі Україну."

На весні 1920 р. польська жандармерія з Микуличина робила ревізії за карабінами у госп. М. П., Д. і М. М. При тім так їх побила, що їхнє тіло почорніло як вуголь.

В Ярмчу в тім часі арештувала жандармерія за криси селян: Ю. і І. М., била їх, а другому з них висмикала волося з голови. І. т. д. -- в нескінченість.

На закінчення сего кривавого розділу зачитуємо відривки з тайного документу, виданого 2. полком т. зв. поль. граничних стрільців, полковником і вождом Подерні п. д. Жабс, 14. жовтня 1920 ч. 634 тайно — до вождя генеральної округи у Львові.

Документ стверджує на основі автопсії, що Гуцули се нарід незвичайно "добрий, гостинний, чсний і добродушний", а якщо вони "підпирають бандитів і скривають утасну нехить до польської держави", то він сему не дивується зовсім.

А далі читаємо:

"Bowiem zachowanie się dotychczasowych oddziałów (Baon wart. 6/VI і 4/VI) było wprost nieludzkie і karygodne. Żołnierz, co chciał, rekwirował, zabierał wszystko, począwszy od jedzenia, а skończywszy na koniach, bydłe, wpadał do chaty w dzień і w nocy, brał nielegalnie inwentarz, а nawet pieniądze, bił winnych і niewinnych, pawet і palił."

Далі говориться, що треба польській владі зробити для Гуцулів, щоб прихилити їх симпатію. Отже треба негайно прийти їм з

допомогою, доставити їм кукурудзяної муки по низькій ціні; треба захистити їх перед визискуванням Жидів і т. п.

Отже треба було аж вилити потоки невинної крови, спалити біля 400 хазяйств, наробити безліч калік на ціле життя, щоб один з польських командантів зрозумів і відчув одчай нещасного, конаючого з голоду, населення і добачив, як жорстоко знущається польська армія над безборонним людом!

А хто відповідь за фатальну помилку?... І хто і чим відплатить нещасним жертвам сєї помилки?...

IV. ТАБОРИ ПОЛОНЕНИХ І ЦИВІЛЬНИХ ІНТЕРНОВАНИХ.

Польські табори для українських полонених жовнірів і цивільних інтернованих, справедливо названі "таборами смерти", се найбільший насмій над європейською культурою і вічна ганьба воскресшої Польщі.

Будучий історик з почуванням огиди писатиме сю сторінку історії польського панування, яка малюватиме українське пекло з перших років існування вільної польської держави. А для українського народу дев'ять місцевостей з таборами, а іменно: Домбс, Вадовиці, Бугшопи біля Берестя, Пикуличі, Яловець біля Львова, Стшалково, Стрий, Ланцут, Тухоля, і три місцевости, де були робітничі компанії, а саме: Модлін, Демблін, Сєрадз, а врешті Вісніч, головна тюрма для цивільних інтернованих, будуть такими святими місцями, як Голгофта є святою для кожного християнина.

Ніодно з названих місць смерти не відповідало своїм уладженням найпримітивнішим вимогам уладження арештів для розбишаків. Ні в одному з названих місць, ні прохарчування, ні санітарні умови, ні поведення нагляду не досягали хочби в часті рівня найстрашніших російських тюрм. Усіма своїми умовами вони змагали до сего, щоб вигубити до нащадку кращу частину нашого громадянства і зробитися могилою визвольним змаганням українського народу.

Та найсумнішою згадкою запишеться в пам'яті нашого народу табор в Бугшопіх біля Берестя, де на протязі двох місяців, себто від 20. липня до другої половини вересня 1919 р. вимерло 4000 наших старшин і стрільців. Про умови життя в названому таборі годі й писати, бо всякий опис буде блідий і буде насміхом над жахливою дійсністю.

Сей табор швидко звинули, щоб зберігти життя бодай одної частини людей. Таксамо і з таких же причин розв'язано табор в Пикуличах під Перемишлем, а врешті табор в Ланцуті так, що в квітні 1920 р. українські полонені містилися в таборах у Домбю, Вадовицях, Стшалкові і Ялівці. В тім самім часі були вони розміщені ще в робітничих компаніях, як: Подгуже-Бонарка (2 компанії), Варшава, Вільно, Яблонна (2 комп.), Варшава-Прага (3 комп.),

Ланцут, Демблін (7 комп.) — так, що в робітничих компаніях начислювалося около 5000 людей.

Міжнар. Червоний Хрест подас таку статистику таборів з нашими полоненими і інтернованими за міс. вересень 1919 р.:

Домбс....	936	полон.	993	інтернов.
Стшалково.	3607	"	i	інтернов.
Вадовиці..	1091	"	302	інтернов.
Модлін...	540	"	62	"
Перемишль..	400	"	i	інтернов.
Пикуличі.	2000	"	"	"
Тарнів..	1500	"	"	"
Львів...	—	"	2000	інтернов.
Берестс..	4500	"	i	інтернов.

Коли скажемо, що ці табори смерти на протязі одного року проковтнули на своїх кладбищах 10.000 жертв, то будемо мабуть далекими від правди. І можна собі уявити муки похованих живцем, переважно молодих людей, для яких страшне жниво смерти було єдиним ратунком.

На основі підрахунку делегації Українського Горожанського Комітету в квітні 1920 р. стан оставших в таборах полонених представлявся: Вадовиці поверх 3000 мужви, Тухоля 300 старшин, Домбс 200 полонених, Ланцут 700, Яловець 500 петлюрівців. До того треба дочислити робітничі компанії і полонених у Стрию, Пикуличах і др.

Загальний образ таборів полонених по звідомленню нашої делегації такий:

У Вадовицях більшість полонених була без черевиків. Одяг полонених обліплений брудом, бо не було чим очиститись, ні обмитись, тому, що полонені не діставали ні мила, ні навіть теплої води. Около 500 полонених не мало сорочок і підштанків. Харч становила рано чорна кава, в полудне зупа з дрібною моркви і з хробаками. В бараках стіни були подірвані, а в деяких треба було спати на підлозі. В поодиноких бараках містилося 200—250 душ так, що, не оглядаючися на холод, воздух був вонючий не до перенесення. Не дивниця, що в падолисті вибух в таборі тиф, а далі віспа і холера.

В Ялівці умови полонених такі як у Вадовицях: недостача черевиків, біля, одягів — бруд, ніяких санітарних уладжень. Навіть води було мало, бо на 50 людей видавали по 10 літрів води так, що про миття або прання не було мови. Тиф забирав 7—11 жертв денно. Полонені спали на голих досках. Чимало з них примішено у стайнях.

а) Табор у Вадовицях.

У "Впереді" (ч. 73 за р. 1920) читасмо про сєй табор таку допись: "Панус страшний тиф, люде вмирають як мухи, з шпиталю майже ніхто здоровий не виходить. Вадовицький командант Зигзалковскі любить часто заглядати до чарки а його адютант господарус, як сам хоче."

В тійже газеті (ч. 87) читасмо в листі полонених між иншим: "Як в найкоротшому часі відносини не зміняться на ліпше, або як не наспіс яка постороння помічнича акція, то все вигине голодовою смертю в дословнім значінню сего слова. Люде виглядають неначе кістяки або ходячі трупи, з виразом цілковитої резигнації і байдужности до всего, а навіть до життя; вештаються вони гуртками по таборі і вишукують найріжнороднішу погань по смітниках та й їдять її — лушпина з бараболь належить в них до рідких ласощів — багато з них так вже виснажені, що не можуть з місця порушуватися."

...до своєї української суспільности ми, полонені, звертасмося ще раз і кличемо в розпуці: Ратуйте нас! Ратуйте своїх дітей, свою молодь від нехибної голодової смерти!" На основі протоколу списаного 5. квітня 1920 р. у Твардошині з 7 українськими старшинами, що втікли з названого табору, можемо уявити собі сєй табор осьтак:

Умови апровізаційні і санітарні не до видержання. Місяцями не діставали полонені ні шматка хліба, а коли його і діждались, так не у більшої скількости, як 6-та, а то і 8-ма частина бохонця. Обід складався з брукви або моркви, а часами з шматка конини. Полонених били, зачиняли в тюрму, голими і босими гонили на роботі. Свояки полонених не мали до них доступу; з висиланих пакетів пропадало все краще. Ні книжок ні часописів не дозволялося читати. Одяг, який приходив від У. Горож. Комітету, конфіскували і наділювали ним польських жовнірів.— Найбільшими катами — полонених були: четарі Сташкевіч і Чуба, десятник Валігура і старш. дс. Вика. Вони ходили з дротяними нагайками і побивали старшин так тяжко, що кількох від ран в лічниці померло.

Коли більша кількість полонених втікла, табор перевезли серед зимової стужи і о голоді до Стшалкова. В дорозі 7 полонених померло від голоду і морозу.

У Стшалкові мешкала мужва в землянках, до котрих затікає вода. Зимом їх не опалювали. Апровізація була мізерна. Шпиталь не мав ні ліжок, ні ліків.— Командантом табору був полк. Кєвнярскі, людина добра та слабкої волі. Фактично командував в таборі десятник Собсрай, який бив старшин і замикав їх до арештів.

Щоб читачі мали поняття, що доводилося переносити нашим героям, які попадали в руки польських жовнірів, наведемо уривки із зізнань старш. хорунжого В. Т., якому вдалося д. 3. квітня 1920

р. втікти з табору у Вадовицях. "Транспорт, з котрим я їхав до Перемишля, числив около 35 людей мужви, з старшин не було більше нікого. По дорозі кричали залізничники: "Поцо то всць? вистшеляць як псуф!"... Всякі українські відзнаки з нас здирали й топтали ногами. Полонених обдерли в части на фронті, решту по дорозі у вагонах так, що кількох ішло босих по снігу. На команді замкнули нас усіх 35 в одній маленькій келії, де навіть стояти було неможливо. Опісля по двох заводили в одну кімнату, де ніби персводили ревізію, кожного роздягаючи до сорочки. Після ревізії кождий з нас діставав два рази в лице, а відтак уставляли нас на коридорі під сходами. Прийшла черга на мене. На початок дістав я прикладом у груди за те, що курив, а опісля після ревізії свою порцію: два рази в лице. Коли ми вже всі стояли на коридорі, станув польський жовнір з готовим до стрілу крісом, зверненим на нас і сказав: "Дивитися на стіну, бо як стій вас усіх вистріляю; ніхто не смій рухнутися!" Так дивилися ми на стіну більше години. В тім часі перходили сходами польські старшини і говорили: "Хочете України? ви стріляли на брата? Взавтрі будете висіти на шибениці!" — Хлопці плакали і клялися, що якби ще раз довелось з ляхами воювати, то більше в полон не попали б живими. Я потішав їх, що терпимо за Україну; день пімсти настане! — Коли нас завели до келії назад, до мене приступив ссержант і здер з мене плащ. Потім замкнули мене до тюрми в Перемишлі, де я сидів десять днів; а відтак завезли мене на Домбс. З старшинами поводилися там неможливо... Командантом табору був капітан Курковскі. Часто уладжували, як на старшин, так і на мужву, погроми; били нас дротяними нагайками немилосерно. А коли раз ми старшини спробували зареагувати, нас трохи не злінчували. .. В Стшалкові перебув я усього два місяці... Під оглядом харчів було можливо, та помешкання вохке. Ми спали на підлозі, а на ній була вода; і неодин добув тут ревматизм. Цілі два місяці в зимі нам не давали дров; так само був великий брак соломи."

Подібними фарбами малює свої переживання полонений четар М. Т., що втік з вадовицького табору в січні 1920 р.

Усіх полонених (під Миколасвом) польський підхорунжий Зємян обдер до чиста, усім позабирив австрійські гроші і годинники та сховав для себе. Зараз на вступі провалив поль. жовнір названому четареві прикладом голову. Коли ввели полонених через Львів, на них плювали і били їх навіть на головних вулицях. Замкнувши їх у "Бригідках", почали шукати за якимось убійником "польського кєсндза", а віднайшовши його в особі хорунжого Т. Михайлова, зачинили його осібно і так били, що небавом він в гарнізоновому шпиталі на Личакові помер.

У Вадовицях, де опинився названий, підпор. Кузя і підпор. Сташкевіч побивали полонених трохи не на смерть. Між иншими побили хорунж. Е. Коновальця дротом до того, що

він в короткому часі помер у шпиталі.— До полонених не допускали ні книжок, ні часописів. Харчові умови були страшні. По кілька тижнів полонені не отримували ні шматка хліба. Пожива складалася з брукви і моркви. "Люде — каже названий старшина — виглядають як ходячі мари: обірвані та нагі; визбирують відпадки на обірнику коло виходків. Смертність наслідком таких відносин була піднеслася до того, що пересічно 40—60 осіб умирало денно. Сам поль. поручник Натан висказався, що не хочеться більше воювати тому, хто бачить 40—60 трупів кожного дня." Після того — каже він — "як десь там у Варшаві наші запроданці з Вел. України підписали Полякам Сх. Галичину, нібито звільняють, коли подання потвердить місцева жандармерія. Одначе вона часом дає таке заопіювання: "робіл замах на косяцол польскі". Такого підпор. Сташкевіч кличе до себе словами: "збунтовани хамс!", бс його по лиці, катус до того, аж кров пускається з носа і з ушей, а відтак зачиняє осібю. Положення мужви і досі не змінилося: бють їх і катують далі."

б) Табор у Стшалковій.

Підполковник української армії п. О. П., який перебув польську неволю розкажує про сей табор ось що:

Я дістався в маю в Станиславові в польський полон і перейшовши всякі вязниці, зокрема в Бригідках у Львові, був транспортований 16. червня м. р. до Стшалкової, де перебув сім місяців в неволі. Випущений з полону в січні, прибув я до Відня.

Приміщення в полоні, де до послідних часів було інтернованих крім большевиків 90 наших офіцирів і около 2000 мужви, нище всякої критики. Офіцири мешкали в звичайних деревляних бараках неопалених зовсім, так, що ми мусіли з огляду на великі морози красти дерево. Приобіцянних на основі українсько-польської умови платень місяцями не виплачувано. Пожива була зовсім не вистарчаюча і таборові власти відтягали собі за поживу навіть 120 марок місячно. Для ілюстрації долучую копію мого протесту, внесеного до команди табору. Протести такі натурально не мали ніяких наслідків. Обходження в таборах було в правді ліпше як підчас транспорту, де густо-часто офіцирів побивали і транспортували їх як злочинців, одначе і в таборі нас не трактовано як офіцирів, а позволяли собі супроти нас на всякі недозволени вчинки, приміром обшукували нас і переводили тілесну ревізію. Є ноторичне, що і мужві і полоненим офіцирам забирали Поляки все, що можна було; стягали навіть з них плащі і черевики, одначе в таборі про нашу одіж і білизну ніхто не дбав, і ще сьогодні є багато офіцирів, які не мають ніякої білизни. Заходами американського Червоного Хреста вдалося нам, видістати від Американців 10.000 гарнітурів білизни, а крім того полотно на простирала. Сього послідного Поляки нам

взагалі не доставили, а з білизни ледви кількадесять гарнітурів, проче все затримали безправно для себе.

Ще краще ілюструє сей табор широкий опис одного з тих, що мучилися в ньому довгі місяці, застальюючи свого духа до дальшої жертви за рідну країну. Випишемо тільки деякі уступи з сего опису.

Є се площа чотирикутна, о довжині боків по півтора до двох кілометрів. Не знаходиться на ній ні одно деревце, яке отінювало б се сумне місце. Цілий табор оточений подвійним рядом кільчастих дротів, а також і внутрі повно подинчих та подвійних стін з кільчастого дроту, який ділить площу табору на ріжні більші і менші клітки немов величезну торговицю худоби.

На тих дротяних переділах побудовано ряди величезних землянок, себто бараків вкопаних в землю, яких плоскі дахи, покриті колись папою, виглядають з землі мов недокриті домовини. В обох причілках тих около 80 м. довгих бараків знаходяться нужденні двері, до котрих сходиться по кількох сходках, а подинчі віконця по обох боках дверей перепускають дуже мало світла в середину та освітлюють лиш пару перших метрів тих льохів; решта бараку є темна. По середині довжини декотрих землянок видно сліди колишніх печів та діри, які були колись заосмотрені в шиби і служили рівночасно за вентиляцію.

Серединою землянки веде хідник, а по обох його боках легко нахилена долівка з тоненьких дощинок, призначена для спання для мешканців сих льохів. Конструктивна часть бараків складається з тонких соснових кругляків, а тревалість будинків була обчисленна на три до чотири роки. Не дивниця отже, що по впливі того часу будівлі сі не до ужитку. Папа на дахах, колись консервована, є цілковито знищена, долівка і стіни бічні понишені, землею засипані двері і вікна понишені.

Монотонність землянок переривають чотири двоповерхові вежі вартівничі, на котрих роблять службу вартуючі жовніри, та споглядають на околичні поля, чи не віддаляється хто з табору.

В північній части табору є так званий шпиталь і пару півокруглих наземних бараків, які називають французькими, правдоподібно тому, що перебували у них колись французькі полонені.

Шпиталь очеркуємо тому, яко "так званий", бо міг би се бути ледви польовий лязарет, де хорі перебувають переходово, а по осягненню сил, бувають транспортовані до властивих шпиталів. Пару деревляних бараків, розкинених по широкім поли, яке перерізує глибокий рів відводняючий, повно сміття, та всякого рода гниючих відпадків, між тим чорні плями як сліди палених по пошесно хорих сінників, сеж шпиталь стрілковський, знаний майже кождому нещасному мешканцеві табору.— А уладження внутрішне? — Не краще описаних землянок. Хорі на тиф лежать цілими тижнями на зимній долівці, де сортус їх сама горячка. Чий організм передержить крізис, той переходить відтак на ліжку, та борється дальше між

смертю і життям. Переважно западають хорі на тиф поворотний і гинуть на тій чужій землі. Про лікарів, краще не згадувати... Є оден лікар, який носить шумну назву начального лікаря табору, Др. Келярські.

Інструментації хочби найменшої, а так само і ліків не найдеш тут ніяких. Отверті рани заосмотрюється папером, або дертими паперовими сінниками; о якій небудь дезінфекції, як у шпитали, так і у таборі, хотяй би лиш вапном, нема мови.— Десь у грудні м. р. прибув до табору молодий лікар в однострою поручника польських військ, котрий дуже подобав на жада, а котрого праця обмежувалась до проходу по таборі; і показалось, що він володіє лиш всеобщепонятним язиком, бо розпитувався “как чувствуете себя”?

Сего рода шпиталь має обслуговувати табор, в котрім містилося по 15.000 до 20.000 людей. Крім того прибували тут цілі поїзди хорих з інших таборів і то в зимі, коли не було ніякого топлива в таборі і де люде вже від самого зимна гинули як мухи. Коли полонені українські старшини зібрали між собою фонд на хорих козаків і старалися помагати хорим, через закупно хліба, молока і ліків, стрінулася та самопоміч з великими трудностями і шиканами зо сторони начального лікаря, котрий підозрівав політичну агітацію, а коли врешті згодився на роздачу харчів між хорих, мовляв отверто, що робиться се тому, щоб ми могли відтак писати, як то помагали всім недужим.

Завдяки старанням інтернованих наших священиків, а передовсім невтомимій та повній посвяті праці отця совітника Миколи Сіминовича, який мимо 63 літ життя добровільно перенісся на сталє мешкання до “шпиталю” і там віддався цілковито опіці над недужими,— розпочато записувати хорих та померших; — с се одначє лиш дуже мала частина того поважного ресстру, якого початок, а може і кінець, не був і не буде зіставлений. В послідних часах вмирало денно по 15 до 20 людей.

Родини померших, або місцеві їх власти ніхто не повідомляє о смерті. Вмирають переважно молоді хлопці між 18. а 24. роком життя, а як причину смерті подають звіти “вицсньченс” побіч поворотного тифу, який шириться тут в страшний спосіб. Коли шпиталь не міг помістити у себе хорих, уладжено в поодиноких відділах табору кімнати для недужих. На сю ціль вибирано найкращі землянки; але показалося, що взагалі нема ні одної, в якій не стояла б вода цілими озерами, а дахи не світили б дірами, через котрі тече вода. В таких землянках збирано хорих і виношено звітам по кількох денно на ношах до “Шпиталю”, або вже непритомних, або в тифоїдальній горячці.

Пригляньмося тепер другому спорідненому зі шпиталем заведенню, а іменно так званій віддушальні або дезінфекції.

Вже на саму вістку, що мають гнати люде до дезінфекції сумніли всіх лица, бо вони знали, що їх там чекає. Як все в сім таборі,

так і се купельське заведення було колись здібне до ужитку, тепер лишились лиш неконсервовані останки чогось, що не в силі сповнити своєї задачі. Людей вже давно обдертих і зрабованих, отже голих і босих, женуть сотками до тої купелі: дезінфекції, де вони годинами стоять на дворі, чекаючи своєї черги, а відтак вже цілком розібрані переходять через переважно зимний туш до кімнати з бестоновою долівкою, де знову тремтять від студени півтора або дві години, дожидаючи на дезінфекцію своїх лахманів, які вложено до печі. Через недостачу здезольованого уладження не мож піднести в печі температури до вимаганої висоти і по нехватних зусиллях виходять з печі по двох годинах річи цілком вохкі, підогріті ледви до 70 степенів тепла, очивидно з тимсамим хробацтвом, з яким їх тут принесено. По дорозі до купелі переходять люде ще через руки фризісрів, які машинками видарають волося з голови і тіла, лишаючи місцями якби на посміховисько, части волося нестриженого. По купелі збірка під голим небом на холоднім вітрі та болоті, або смітці; провірки, чи може котрий не втік, та поворот до землянок. Вигляд такого транспорту поворотного несподібний до того, який йшов до купелі. Кождий перемерзлий до кости, у змочених та зімнятих лахманах, несподібний до чоловіка, вертас, сумний до своєї нори, знову вохкої та зимної, з тими самими вошами, з якими гнали його до купелі. Нераз триває така дезінфекція від 6 рано до 4. або 6. вечір, тому, що нема ще пари в печі, а люде стоять весь час на дворі, або в шопі без снідання й обіду. Часто вертають без нічого до землянок, щоб на другий день ждати дальше на се чистилище.

До дезінфекції женуть рівнож цілі кімнати хорих поодиноких відділів табору, між тими люде, які мають по 40 степенів горячки; таких, що о власних силах не можуть йти, ведуть під руки їх товариші. Несодєн з них не вертас більше до своєї землянки. Через таке чистилище переходиться не лиш при прибуттю до табору та при виїзді з нього, але майже що тижня, залежно від гумору або памяти начального лікаря табору. Між нещасними мешканцями сеї царини смерті траплялось чимало жінок з ріжних сторін нашого нещасного краю. Старші і молодші, жінки і дівчата, менше або більше інтелігентні. Всі вони на рівні і рівночасно з мущинами переходили через описану дезінфекцію.

Замикання жінок разом з мущинами по концентраційних тюрмах та таборах під військовим зарядом й командою, се видумка спеціально польської солдатески, яка не засоромилася зарядити перегляди навіть власних женщин через військові комісії, наколи ходить о звільнення з війська якогось живителя родини. Ці зарядження нап'ятували як звісно, самі польські послы в соймі варшавським з великим обуренням тому, що через се понижається гідність жінки у світі.

Кров стинається в жилах на згадку про поведіння з нашими жінками!

Згадасмо лиш один зразок сеї сумної картини.— Кождому в таборі відома стара "Ксенька", жінка понад шістьдесят — літня. Заким дісталася вона до табору в Стшалковій, перебула тяжку тюрму в Перемишлі за панування сумної пам'яті братів Медвєцкіх та хорунжого Лукасєвіча. Ті панове враз з іншими катами били стару жінку щоденно нагаями та пошукували в її лихій спідничині безсоромно машинового кріса, як мовляли "машинки". У своїм звірстві посунулися вони так далеко, що змусили Ксеньку до їдіння власних скскрементів з посуду, в якій діставала вона їсти. По таких нелюдських муках відіслано Ксеньку до Стшалкової, де переслідування і знущання з приводу машинки продовжувано даліше. Коли полонені звертали увагу на сю жінку антантським місіям, бо і такі заглядали до Стшалкової, поясняв поручник Кухарскі, шеф інформаційного бюра, що Ксенька сама не хоче вертати домів і тому тут пробуває.

Скінчилося на тім, що стара жінка сама втікла з табору і в сеї спосіб оминула дальших знущань над нею.

Першим командантом табору був Німець в польським однострою капітана, Вагнер, а його правою рукою поручник Малиновскі. Про Вагнера ходили чутки, що він був довгий час на обсервації як підозрілий о помішання ума. Малиновскі — се уроджений кат. Оба ті панове взяли собі за задачу нищити полонених та інтернованих при помочи нагаїв та навіть кулі.

Вагнер стріляв власноручно з револьвера до полонених в землянках та захоочував до того вартових, обіцяючи платити по марці від застріленої штуки. Двох застрілених людей казав відтак поховати з військовими почестями на кладовищі табору. Рансних кулями Вагнера було чимало полонених. Підстаршини і жовніри, приділені до полонених, ходили з нагаями, поробленими з ізольованих дротів, поздираних з електричної інсталяції табору. Цілими днями розлягався з ріжних кутів табору зойк катованих немилосерно безборонних людей. А били переважно під командою поручника Малиновського, не до крови, але на смерть. Присутні таким сгзекуціям не забудуть ніколи таких картин, де лежачого на землі чоловіка катують дротяними нагаями, як мясо відпадає кусниками, а кров з отвертих жил витрискус фонтанами та кровавить Малиновського, котрий придержус голову катованого, а револьвером в руці грозить застріленням тим, які не могли здержатись і голосно протестували проги нечуваного звірства. Так живцем роздираних і збитих людей відводили до горячого тушу, себто до знаної дезінфекції, де тіло до решти відставало від костей. В сеї спосіб пішов не оден з сего світа. Якби на соромне свідоцтво сих нечуваних знущань видержав більш шістьсот нагаїв інжинір залізниць

Малишевський, а хотяй пострадав при тім одно око і всі зуби і не має на своїм тілі ні одного місця, яке не було б роздерте дротяними нагаями, жис він немов уособлений доказ тої бездонної прогалини, яку копали та поглиблювали Поляки між собою й нами.

Згодом усунули тих катів з табору, а їх місце заняв капітан Старовойтів. До щоденних звітів зганяли перед канцелярію пана капітана товпи полонених та інтернованих, де голі та босі люде годинами дожидали своєї черги на вітрі та снігу, щоби почути затвердження кари тяжкої тюрми або нагайок, які щедро розділювали польські підстаршини як заступники командантів поодиноких відділів табору.

По раннім звіті, котрий часто не відбувся по причині несприятности капітана тому, що він пішов на полювання, удався Старовойтів звичайно до арештів. Тут казав спровадити найсильнішого і найдикішого бандита з большевицького відділу, давав йому дротяну нагайку та казав за порядком катувати нещасливих арештантів, які вже з самого голоду та холоду не могли удержатись на ногах. Причини до биття не було найменшої тому, що інтерновані та полонені і так відбували мимо полону як другу і третю кару темний арешт, мліли з голоду та гинули від зимна. Про опалювання арештів ніхто навіть не думав. Каткування людей відбувалося виключно для вдволення звірячих інстинктів пана команданта. Коли здавалося пану Ілії, що большевик за слабо бє, грозив йому, що каже його вибити, щоб він другий раз міцнійше бив. В товаристві жінок був Старовойтів так звірячо агресивний, що приносив сором своїм товаришам та цілому корпусови старшин.

Загляньмо тепер до відділу українських полонених старшин. Як вже сказано, мешкають вони в наземних бараках, а радше в дуже продувних деревляних скринях з плоскими дахами, колись критими папою. В літі було те приміщення ще можливе. Однак в зимі при одиноких вікнах, переважно побитих, годі було видержати, бо температура внутрі бараків не рїжнїлась майже нічим від морозів на дворі. Вода замерзала в посудинах і висидіти було годі.

Дахи всі діраві і при найменшій дощі мандрують всі ліжка з одного місця на друге, де менше тече. Ліжок не було цілковито. Коли ізза недостачі палива для кухонь розібрано пару землянок, нароблено зі старих негибьованих дощок щось подібного до ліжок. І се була велика пільга, бо лежати на долівці над багном хотяйби на паперовім сіннику неможливо.

Отвертий лист Вацлава Срошевського до начальника Пилсудского про офензиву серць, лист, який отверто промавляв до чувств людськости та до статочного занехання знущань над безборонними і покінчення моральних та фізичних мук тисячів інтернованих, був дуже не на руку поручникови Кухарському та йому подібним. Належить піднести, що лист сеї проголосили всі часописи Конгресівки та Познанщини, не вчинили того лиш часописи галицькі,

бо тут нема місця на ніякі благородніші чувства, хочайби походили вони від найліпших синів власного народу. Однак сей лист та численні інтервенції соціалістичних послів у Варшаві привели до масового звільнення інтернованих.

Мусимо признати, що неволя, яка дає аж надто нагоди до спідлення та пониження, не тільки не зломилла патріотичного духа наших полонених, але у многих випадках, піднесла його і усталила.

Можемо сміло сказати, що посеред туманів крови, виточної тут з безборонних та позбавлених всяких прав людськості, виробляються тут дуже гарні характери, які принесуть нашій справі много хісна.— Не видно сего по людях на загал пригноблених та фізично винищених. Не почуєш вправді в таборі веселих наших пісень, одначе ми відомі із сего, що потрафимо замкнутись в душі і нерадо вибухаємо солом'яним огнем. Любимо глибоко застановлятися над життям і його проявами, а нанесена нам кривда лишає в нас нестерті сліди, які переходять в покоління. А часу на роздумування є тут аж надто много. Мужичька душа вже давно пробудилась і пізнала, що се наука і образування. Всі, які перебували і перебувають у Стрілковій, мають отверті очі і вміють дивитися, могли пізнати, що табор сей є для наших людей незвичайною школою, а наші вороги навіть не прочувають, що з сего табору вийдуть характери як сталь з огню, котра виборє належне нам становище в сімі вольних народів".

Ми вирвали тільки деякі уступи з сеї дантейської картини, та вже й сего стане, щоб витворити собі поняття нелюдських мук наших героїв. І до сліз зворушус кінцева рефлексія автора сего опису, в якій він ясує незломну волю мучеників витримати найбільші муки і не похилити прапора визвольної боротьби. Так потраплять думати і відчувати тільки герої!

На закінчення сего опису додамо за очевидцем п. А. Б. скарбовим радником, який перейшов через пскло сего табору, що в названому таборі в одному бараці з українськими панями тримали цілий варшавський люпанар з властителькою. І повії, які мали зносини з поль. підстаршинами, діставали кращий харч.

А врешті годиться занотувати за названим очевидцем, що поль. підстаршини брали від інтернованих хабарі. Він сам і його товариші, щоб не відбувати квантантани перед своїм випущенням на волю, окупився ціною 800 мп.

в) Табор у Пикуличах.

В наших руках прошення полонених до нашого Горож. Комітету в цілі інтервенції у польської влади з д. Пикуличі, 24. лютого 1920 р. підписане тими, що "дістали від плутонового Юзефяка по 50 буків" (М. Гр., О. Р., В. Ст., І. К.), до якого долучена "службова

карта" Експоз. Від. Інф. деф. О. Г. Львів-Перемисьль ч. 1138/20 з дорученням відставлення до бюро Експ. О. І. в Перемисьлі названих полонених з метою переслухання.

В сему прошенню читаємо: "Команду над арештами в таборі віддано плутоновому Юзефякови Томашеві, який в страшний, звірський спосіб знущається над нашими полоненими арештантами. Щож то за арештанти? — запитає неосоден. Може які розбійники, злочинці, які не знати, якого страшного діла допустилися? Ні, то бідні наші українські полонені, які не діставши через 14 днів хліба, вийшли з табору, щоб дістати його трохи на селі." І йде опис скзекуцій за сей злочин у виді 50 нагайок.

Та замість всяких оповідань про пикулицький табор ми наведемо дослівно опис сего пскла, зясований пером старшини Я. Д. з дати Пикуличі, 18. лютого 1920 р.

"Заки прийду до опису табору в Пикуличах,— пише названий старшина — хочу описати поведення польських жовнірів, які називали себе культурним народом, з нами від перших хвиль мого забрання в полон аж до переступлення пикулицької брами."

І йде сей опис:

Поведення з нами було страшне і каригідне. Вправді старшини польські вже на фронті забороняли здирати з українських жовнірів убрання та обуву, але те все тільки на те, щоби пізніше, як хто приходив із зажаленням сказати: "далем розказ ажсби не біто, же білі, то не моя віна." Отсе була вся енергія польських старшин, яку могли вжити супроти польських жовнірів! Заки дістались ми до Пикулич, перейшли ми через так зв. нами "чистилиця" в Бучачи, Станиславові, Галичи і інших. В Бучачи застав я кількох старшин з мосі бригади, які бідні, обдерті, бо декотрі тільки у споднях, сиділи на долівці в гімназії. До Бучача можна би сказати, що обійшлися з нами на пів по людяному, бо хоч дуже не били, тільки обдирали. Транспорт з Бучача до Пикулич (Перемисьль) був страшний. Був се транспорт, який виносив около 1000 людей. Заладовано нас по 50 і більше до вагона і вози замкнуто так, що мимо наших найбільших просьб ніхто не міг вийти з вагона через яких 24 годин.

Мали ми дістати вечеру в Бучачи на двірці, але якось не прийшла і так вже третій день ляцької неволі персбули ми, нічого не ївши. Около 7-ої год. рано на другий день приїхали ми до Станиславова. Тут знову, мимо наших найбільших просьб, не дозволили нам висісти і полагодити найконечніші потреби. Около 9-ої години спостерегли ми, що починають збиратися коло нашого потягу товпи народу, бо хочуть побачити, як говорили, "як вигльондайю кабани". При тім всім чути було крики, як пр. "даць нам їх тутай, ти дами їм Україне; за място випровадзіць голотс і вистшляць" і такс инше.

Знали ми і прочували, що тут відбудеться якась страшна егзекуція, бо ляцька товпа зачинала чим раз більше кричати. Вкінці отворено вагон і впущено до нас трьох лєгїонерів, а вагон знову замкнено. Як хто бачив, як вовк впаде до отари між вівці, так з нами тепер було. Один з них, здається, що старший стрілець питав лише за "офіцерами гайдамацкімі"; думав, що знайде нас ще в повному однострою, але на наше щастя не мав його ніхто, бо в противному випадку бувби при тім не один ще обірвав поза уха.

Звернув він увагу на одного нашого товариша, якому остала ще блюза. Приступив до нього і каже "Скідай те блюзе ти кабанс, гайдамаку сден". Товариш почав боронитися, бо в чімжеж мав він лишитись, коли би був її віддав. Тоді той "егзекутор" вийшов і вернув за кілька хвиль з нагайкою.— "Зжуціш, чи не?"— крикнув він. Відповідь на се дістав, що генерал Івашкевич заборонив брати убрання зі стрільців, тим більше з старшин. На се польський жовнір з високою західною культурою таку два відповідь: "До мнє там генерал, я сстем ту генералем, а ти кабанс висжджаш з генералем". По тих словах почав його бити нагайкою так довго по лицю, аж той скинув блюзу. То було для нас страшне. В наших очах вибито по лицю товариша, і ані він сам, ані ніхто з нас не міг пімститися на противнику, бо кожного чекало щось гіршого. Десь около 11-ої год. отворено всі вагони, бо мали змінитися жовнірі, які нас вели. На той час один з нашого вагона стрілець вийшов до кльозету, бо довше вже у вагоні витримати не було можна. По якімсь часі вернув. Недовго по його повороті прибігас якийсь підофіцер, та питається, де с той, що вийшов був з вагона. Стрілець розумієсь прочуваючи, чим то пахне, не хотів признатися. Тоді ввійшов до середини один з цивільних і пізнав його. Ох! Несчастлива година була того стрільця! Знову почав польський жовнір свос знушання над українським полоненим. Бив з початку кулаками куди попало, а вкінці, не могучи здержати свосї злости, витягнув багнет та почав бити нашого полоненого з усіх сторін, так довго, аж правий бік пробив. Як побачив кров, тоді заперестав биття. Стрільця вкінці обандажували та забрали до шпиталю в Станиславові. (Імя того полоненого я забув. Тямлю тільки, що був з рогатинського повіта. Я мав про нього записки, але Поляки підчас мосї хороби в Берестю-Бугшопи, все знищили.) Десь по полудни виїхали ми дальше в дорогу. Переїхали Галич, Львів та вкінці довели нас до Перемішля.

До Перемішля приїхали ми дня 18. липня о год. 3-ій по полудни. Тут на двірці зібралася знова товпа зложена переважно з залізничників, які не дали нам спокою і намовляли польських жовнірів до биття та знушання над нами, що вони радо виповнювали. Зверну увагу, що тому всему приглядалися польські старшини, які від всього руки вмивали.

Заходяче сонце гарно усміхалось до нас, але нам, які вже четвертий день не тільки, що не їли нічого, але не позволено нам води напитися, не хотілося жити.

Ще до того заповіджено нам на двірці в Перемішлі, як нас бито: "же то сще не вшистко" і обіцували нам нагайки в Пікуличах. І так тисячна товпа полонених обдертих, босих і голодних дійшла аж до алєї, куда звертається в сторону бараків.

Вже з далека видніс на брамі той зловіщий напис "Обуз сньцуф Нр. 4. в Пікуліцах".

Перейшли ми браму і браму ту зачинили за нами, а за несодним і на віки. Знайшлись ми на великому подвірю, де зачато першукування за зброєю, "ажсби які гайдамака-кабан не стшелі пузьнєй". При тім стягано убрання, як ще у кого лишилось, відбирано годинники, гроші, перстені золоті та срібні й інші дороговітні річи ніби то до депозиту. Але їх більше ніхто не бачив (польський "депозит"). При тім били. Ох, били немилосерно і ніхто з нас не забуде того биття, як довго жити буде. За що-небудь, як напр. коли стрілець полонений виступив з поміж своїх товаришів і хотів поскаржитись польському старшині та за свою кривду упійнутись, то потім польські жовнірі в заплату за се давали йому двацять п'ять, або декому попало п'ятьдесят або і більше нагаїв.

Так було в Пікуличах в липни. Кінець липня і половину серпня перебув я друге пекло в Берестю литовським (Бугшопи), аж я захорів на тиф і червінку і мене до шпиталю в Замостю відіслали. Звідтам відіслано нас до Ланцута, а з Ланцута до "раю пікулицького".

До Пікулич другий раз приїхав я з кінцем вересня. Полонені українські, се не були вже ті українські жовнірі добре відживлені, що могли Бог зна, які невігоди перетерпіти. Були то ходячі трупи, котрі очікували з дня на день, коли то їх винесуть до славної пікулицької трупарні, котра була зараз при вході до бараків. Їсти діставали полонені страшно. Майже цілий серпень не було хліба, а живлено полонених виключно сушеною яриною, т. зв. "грінцайг". Відносини санітарні рівнож були аж до половини грудня страшні і каригідні. Людей не відіслали до шпиталів, тільки перетримували в бараках, де вони масово вмирали. Люди спали на долівці в стайнях; про сінники і накривала не було мови, ба навіть соломи не давали їм. Денно йшло до кімнати 80 хорих, а навіть і більше, котрі зголошувались хорими. (На се вказує книжка хорих того часу.) Був один лікар, який не міг дати собі ради з тим всім і наче на іграшку тримали його тут в бараках.

Якжеж представлявся шпиталь в таборі в Пікуличах? Гірше, як яка стайня! Бруд, воші і всякі заразки на різні хороби можна було тут стріннути. Коли входити до него, вдаряв в чоловіка страшний сопух так, що хусточкою нам, жовнірам, треба було ніс затикати. Зпоміж всіх хоріб, котрі тут панували, верх брала червінка, а потім

плямистий тиф, котрий по prostu сказавши десяткував наших полонених.

Цікава с кімната, де лежали хорі на червінку. Заки приступлю до опису інших кімнат, опишу сю кімнату. Увійшовши до салі, не можна було не тільки мені, але санітарови й лікарєви витримати довше над 5 хвилю. Полонєні були всі разом помішані. Лежали вони на долівці, в подертому убранню, на гнблівках, а радше на купі гною, котрий що дня рано, як було вже кому за богато, викидали, але не давали нових гнблівків. В першій мірі впадало в око те, що хорі, котрі лежали в тій салі, були поділені на три групи. Я спспитав санітара, чому такє, і що за ріжниця в тому. Він мені пояснив се і так було в дійности. Коли приходить хорий, кладуть його на купу гною під вікнами; якжеж стан хорого гіршас, кладуть, а зглядно тягнуть його на другу купу на середину салі. З часом, як санітар видить, що хорому не богато хибус на другий світ, тягнуть його під ту стіну, де с двері. А що таких було найбільше, то ся купа хорих, а радше на пів трупів, була найбільша.

Будє певно ще не один з читачів цікавий, що діставали їсти ті хорі на червінку. Певно зберігали приписану до того дісту? О, ні! Поляки, ще тоді були так далєко не поступили, щоб знали, що треба для тих хорих потрав лєкше стравних, і давали те самє, що здоровим, то значить, чорну каву з диких каштанів, чвєртку хліба, або й менше, та якусь сушену ярину, т. зв. "грінцайг": капусту, пенцак, або горох та шматок фляка, бо мясом того годі було назвати. Се була пожива для здорових, як і для хорих; а людє від того гинули як мухи. Вмирало денно до 50 людєй. Предложеній виказ зробленій польськими офіцирами в свідєнції в таборі вказус, що смертність напр. з дня 28. падолиста дійшла до 36 людєй. Є то число, котрє с записанє. А кількож повмирало у шпитали, де їх не записано, або в бараках, де був, як би можна назвати правдивий, тільки троха більший, шпиталь!

Тай у других саях, де лежали хорі на тиф, не було лучше. Хорі лежали на долівці без ліжок. Як котрому пощастилось захопити якийсь сінник, то було добре.

Життя в бараках було для наших полонених страшне. Вони голі і босі, голодні і без ніякого накриття в ночі очікували дня своєї смерти. З приходом перших морозів смертність в таборі більшала, але польські власти тим не журились. Команданти пикулицькі (прим. була тут тоді власть так званих сєржантів) казали трупів звозити до трупарні, де вони нераз тижнями лежали й ніхто навіть не подумав, щоб їх вивести відси. Через те зараза ширилась, а купа трупів росла. Як був перший мороз, вмерло сєго дня около 50 полонених. Їх не вивезли з табору, тільки на другий день прийшла знова свіжа купа мало що менша. І так верхних вивозили, а ті з долу все лишались. Аж на щастя приїхала якась санітарна комісія з Варшави та наказала вивезти трупів з табору. Дивне, що аж

комісії треба було до сєго. Але хороба не перебирала. Десяткувала полонених, а як їх з дня на день ставало менше, то пошесть кинулась між польських жовнірів. Се було нашим спасєнням. Власть сєржантів розпалась. Один з них, що найбільше знущався над нашими полонєними, помер на тиф. Богато з них пішло до шпиталє в Перемишли хорими на тиф.

Врєштї і сам командант уляг хоробі. Було то вже в половині грудня. Від того часу положєння полонених в таборі пикулицькім змінилося дєщо на лїпше. Але кілько то полонених пожерла та хороба, поки настали інші порядки! А і на се треба було інтерпєляції ріжних наших комітетів та осіб по ріжних польських урядах!

У звідомлєнню Укр. Військ. Місії з міс. жовтня 1919 р. читасмо про сей табор: "Поміщенє для людєй дуже злє, сплять на підлозі, воші їдять, без одягу і чобіт, тиф пятнистий не вигасас."

З иншого звідомлєннє (п. І. Т.) довідусємося, що в бараках приміщували вкупі старшин з їхніми жінками, поруч других, нежонатих старшин і їхніх ординансів.

г) Табор в Перемишлі.

Не кращї умовини панували в таборі полонених в Перемишлі. А умови були сього роду, що навіть польська прєса і польське суспільство бачили себе зневолєними заговорити про них публично.

Щоб не бути голословними, наведємо за поль. соціялістичним "Роботнік'ом" дєякі деталі.

Перемиський табор для полонених находитьсє у найнижшій частині міста, де з дооколичних горбів спливає все болото і всі бруди. В бараках сплять полонєні або на зігнилій деревляній, або на камінній підлозі, розумітьсє без сінників, без крихітки соломи. Там така страшна вохкість, що всі полонєні,— буквально всі — хорі на ревматизм, запалєння легких, або чахотку.

Українська інтелігенція мала довгий час приміщенє в кімнатах біля кльєзєтів, звідки доходив невиносимий сопух. Інтелігєнтам заборонили сходитисє з полонєними. Їсти дають в таборах 3 рази в день: з ранку і вечером воду звану чорною кавою, без цукру і хліба, на обід зупу з всїякого хабазя. Хліба приділюють 50 грамів на голову; найчастіше місто хліба дають горох, який одначе з браку кїтлів с звичайно не до їдженнє, бо напів сирий.

Дуже часто не пускаєтьсє цілими днями інтернованих до кльєзєтів та принєвольєтьсє полагоджувати свої потреби у сій самій кімнаті, в якій живуть. В наслідок сих страшних відносин у таборі лютують всєякі пошестьи, як тиф, червінка і пр. Про гігієну, про лікарську опіку й мови не має. В кінці липня почувли хорі перший раз про лікарську поміч. В сьому часі притранспортували до таборів члєнів місії Українського Червоного Хрєста з др. Бойком і сотником Савою

Крилячом на чолі і їм дозволив командант табору підпоручник Нсдзвсцкый після довгих просьб на подавання лікарської помочі.

Інтерновані лікарі ресстрували денно 100 хорих на тиф. Сих хорих забираю до таборного шпиталю, де приміщувано їх на голій землі; з огляду на се багато не видержувало горячки і в день після перенесення вмирало. З браку місця в шпитали, знаходиться в самому таборі 700 хорих, які лежать у високій горячці; ними ніхто не піклується, кромі товаришів неволі. Ліків немає ніяких.

Полонені такі голодні, що не рідко видиться таку страшну картину, як полонені обережно, вкрадки підходять до смітників і кублів, вигребують всілякі перегнилі відпадки і обгризають. Коли часом на нещастя стріне його вартовий, бс зголоділого, веде до старшини, яка видає засуд у формі 20—30 буків "бо ломиться санітарні приписи".

В таборі є кантина, де за казкові суми можна дещо купити. Однак там приймають тільки корони, а рахунковий офіцер числить полоненим по примусовому курсі за одну корону 18 гривень. Коли у полонених найдуть корони або романівські рублі, то їх або конфіскують або замінюють на гривні, числячи за одну корону одну гривню, за романового рубля дві гривні. Вимінюють тільки тому, щоби зараз опісля знову їх перемінати на корони тільки вже у пропорції 18 : 1.

Полонених виганяють на примусові роботи, де їх немилосерно побивають. Всі наставники мають у руках палки, якими за щобудь б'ють полонених. Командант табору рівнож все носить з такою палкою, якою власноручно побивав полонених до крові. За що небудь кидається полонених у таборову тюрму, де б'ють полонених до безтями, ломлять кости і ребра.

В таборі полонених у Перемишлі на вулиці Третього Мая сидить більше, чим 7000 полонених. Сюди перенесли недавно полонених з Пикулич, які розказують, що польською командою зачинено табори, нікого не впускали, ні не випускали "щоби дальше не ширити тифу". З невідомої причини спалився один барак з інвалідами і хорими, та в сій справі ніякого слідства не було.

На одному з засідань перемиської ради міста зачитував польський соц.-демократ др. Дорош опис відносин у польських таборах на основі реляцій американської місії. Нещасливих людей загороджено від світа і згори засуджено на повільну смерть. Вони мруть з голоду, холоду і хортю. І таке воліється цілими місяцями. Люде мучаться і мруть, як мухи. І не видно кінця сєї муки: "Відносини, які там панують — говорив др. Дорош — є ганьбою для імени Польщі."

У звідомленню У. Військ. Місії, що оглянула цей табор 14 жовтня 1919 р., читаємо: "Обходження дуже зле, б'ють і катують за що небудь. З ріднею не можна видітися тільки через дроти; так само їжу, яку принесе рідня, передати можна через дроті."

д) Табор в Тухолі.

"Поінформуйте міродатні круги — пише з одчасм один полонений з табору в Тухолі — що наше положення страшне. Найбільших злочинців не можна трактувати інакше як нас. Живемо у вохких підземних льохах, гірших чим найвідразливіші пивниці. Крім сього сильно доскулює нам голод. Гроші нам повідбирали, полишаючи тільки по 100 марок. Та за них нічого не можна купити, бо команда табору не дозволяє на продажу "dla jęsców". Старство теж заборонило продавати нам щонебудь. От. Шльоссера арештовано. Що з ним станеться, не відомо. Нехай громадянство знає, що ми для ідеї жертвували все, кров і життя, нас згинуло 40 тисячів за велику ідею нації а суспільність досі мало для нас зробила. До сєї пори не явився у нас ніодин делегат, щоби поглянути на наше собаче існування. Ми досі не знаємо, що ми властиво є? Злодії — каторжники, чи ще щось гіршого? Так вегетувати можемо ще місяць а опісля хіба прийдеться просити команду табору о видачу спису померших і божевільних. Просимо оголосити нашу адресу в часописах, взиваючи свояків до помочі українським арештантам харчами, бодай хлібом, бо гроші заберуть."

Далі пише він: "Бранців не пускають Ляхи цілими днями до кльозетів та сим приневолюють полагоджувати свої потреби у сій самій кімнаті, в якій живуть. В наслідок сих безпримірних в історії таборів відносин треба сподіватися вже в короткому часі розпановлення хоріб.

В наслідок фатальної голодової поживи, якої норму поменшують ще крадіжі військових функціонерів, старшин і підстаршин — бранці приневолені голодувати; їх загороджено від світу в підземеллях, де вони мучаться в безпримірний спосіб."

Сі відносини є ганьбою, огидою для польської держави. Їх пам'ять остане на довго, як нестерте пятно польським нащадкам, як сором цивілізованого світу. В сім часі, коли навіть Англія не поважилася вбивати ворожих собі, диких повстанців індійських, то Польща вбивав наших бранців з жадливістю, з неописаним варварством.

В наших руках нагромадилася велика сила матеріялу, що відноситься до сего клятої пам'яті місця, ганьби польського народу, та замість подавати сухі дати, цифри та факти краще навести широку картину змальовану одним з полонених старшин (?), яка була опублікована в 43 ч. "У Прапора" за р. 1920 (д. 8. серпня) Вона найкраще яєс фізичні й моральні страждання квіту нашого суспільства, що після надлюдських трудів боротьби опинився у страшному пеклі, яке зготовив йому відвічний ворог.

Приміщення для полонних діляться на райони, відділені між собою двома рядами дротяної загороди; з них зовнішній високий і вигнутий в горі в виді півлука. Один об'єкт обнімає три до чотирьох підземні бараки т. с. звичайні долівки, в приблизенню на 100 м. довгі, 5 м. широкі і 5 м. високі, а до 4 м. глибокі. По обох сторонах в бараку набудовані підвищення т. зв. "причі", на яких сплять полонні: для цього відведено для кожного полоненого місце, 1 м. широке, а до 1 1/2 м. довге, очевидно без сінника та покривала. Подібно як поодинокі об'єкти обведений колючим дротом і цілий табір.

В перших днях повнили службу стійки при брамах і поміж одним а другим рядом дротів. Тепер однак стійки стоять і на зовнішніх дротяних загородах, а се тому, щоби виключити усягу змогу знехотися полонним з переходячим цивільним населенням та з самою сторожою.

Крім сього на зовнішньому таборі є побудовані на виднім місці високі башти для стійок зі скорострілами, яких завданням зорити не тільки за полонними, але і власною вартою. Число варти зависить від погоди, пори дня та вкінці від настрою в таборі.

Теперішній табір в Тухолі з його розваленими бараками — се ліс сіріючих, чорних, похилих стовпів, який робить враження старого, самотнього кладовища. Ось куди загнала лукава доля наших героїв, що до останнього видержали на своїх постах, заставляючи їх закувати усю свою мрію про волю в гробову, німу мовчанку та ждати від других хвилі спасення... Справді трагедія, що її не знає ні один народ світу!

* * *

І сам не знаю,
Чи я живу чи доживаю,
Чи так по світі волочусь —
Бо вже не плачу й не сміюсь...

Слова ці вповні можна приміняти до життя-буття полонних в Тухолі. Всі транспорти, з особня старшин і стрільців, піддаються основній ревізії. По військовим розпорядженням полонному лишається 100 марок, а прочі гроші забираються до депозиту. З інших річей оставляють полонному: 2 пари білля, 1 убрання, накривало, шапку і черевики або чоботи, а все проче — мовляв — як добро державне або неправно набуто конфіскується та не видається на них ніяких посвідок. Річей приватної власності не узнається.

Після доконання трусу та переведення дезінфекції — відводять полонних до бараків: мужву до стрілецьких, старшин до старшинських. Послідні живуть в двох відокремлених об'єктах в 7-ох бараках з малими місцями, призначеними до проходу. Приміщення старшин впрочім нічим не різняються від приміщень стрільців. Що більше, положення перших о много гірше, чим стрільців. Сі послідні, менше

березжені чим старшини, були з часом ужиті до робіт поза табором, та користувались більшою свободою.

Відносини гігієнічні були неможливі. В бараках за дня гарячо, повно пороку, піску, сморід з поближких лятрин, а нічю проймаюче зимно. До того в слотливу пору затікав з усіх сторін дощ. Біля не було кому прати, отже кожний мусів сам собі полокати зимною водою, бо вогні в таборі не вільно було розкладати, а в прочім не було й посудин, пригожих до виварювання. Так були ми приневолені жити в бруді і в плюгавстві, що остаточно було причиною появи тифу і червінки.

Харчі були дуже погані. На снідання гірка кава. На обід давали переважно бараболяну зупу з твердим, сухим — вонючим мясом; зі смаку нагадувало воно кінське. Тай за бараболю шукали полонні в зупі як саком за рибою, але яке було розчарування, коли найшовши якусь, ствердили, що вона змерзла. Брак картофелю заступав пенцак або сушена ярина, яку польські жовняри бойкотували. В безмясні дні діставали полонні якісь гнилі, зчорнілі оселдці — як Поляки самі називали "polski śledziec przyznane antanta dla Ukrainy". На вечеру складалася кава, а до того 1/3 бухонця хліба — в браку його: рано і вечір знову бараболянка.

Приватно купити дещо з харчів було майже неможливо. Коли кому вдалось перекупити сторожу, щоби принесли дещо з міста, то приходилось заплатити за хліб (за 2 марки) аж 40 марок, за тютюн (за 17 марок) аж 50 марок; про масло чи сало і мріяти було годі. А кілька разів полонний віддав останній гріш на купно харчів, а опісля не побачив ні хліба, ні грошей. А "Ягелльон" ще кпив собі, що матиме у вечір забаву, на український кошт. Залезно від гумору команди ми одержували ще 2—3 деса мармоляди у тиждень. З першу було нам дозволено утворити харчеву комісію, яка би занималася перевірюванням видачі харчів, але внаслідок її знесено.

Харчі приносили нам стрільці або таки старшини, в великих основних бочках; з них ми самі між собою розділювали.

Часописей як взагалі писем — за незначними виїмками — ми зовсім не одержували. Гроші, висилані нам поштою, конфісковано та пересилано до депозитів в Варшаву.

Відвідини рідні були дозволені та відбувались в канцелярії в присутности сторожі, а могли тривати найбільше пів години. В головній мірі піклувалася польська команда нашими старшинами офіцерами. За найменшу дрібницю їх зараз тюрмили.

І так от. Ерлс і Любковіц, сот. Шмідт і пор. Аріо взаємно змінювалися в тюрмі. Отам. Шльоссера кинено знову тому в тюрму, що був підозрілий — розуміється без ніякої основи — о співучасті в нім. Grenzschutz'i. Баракова тюрма була се непривітна "діра" з забитими вікнами і вонючою вохкостію, а березжена сильною подвійною вартою. Тут доводилось нашим полонним просиджувати цілими тижнями, по більшій часті без ніякої вини. Сю тюрму

найкраще ілюструє факт: Коли на інспекцію бараків приїхав ген. Роя і оглядав сю тюрму, звернувся до команданта табору полковн. Погожельського сімні словами (в присутності пор. М.): "Niech was tutaj szlak trafi! To najwyższy skandal, jak wy tutaj ludzi męczycie" і дав приказ в сю мить випустити всіх замкнених.

Старшин, підозрілих о морди та інші якісь мнимі ексцеси на польській суспільності в часі українсько-польської війни, між іншими сот. Газдайку і чет. Коника, вивезли під ескортою до Львова, а звідси десь даліше в цілях конфронтації. Польські офіцери постійно підюджували підчинених собі солдатів проти нас. Адютант команданта навіть прилюдно заявив що "za pierwszego zabitego kabana żołnierz wynagrodzony i podniesiony będzie o wyższy stopień." Результатом такої агітації був ось який факт. В два тижні після нашого приходу до табору прийшов один з послідних транспортів, в яким між іншими находився і четар Іван Ярославич. Коли тільки розглянувся по таборі і пізнав його гаразд, постановив звідси втічи. Його постанову скріпив ще факт, що один польський вартовий обіцяв його перепустити за ціну 500 марок.

Була місячна ніч і гарна погода. Ми лежали в наших пісковатих землянках тай розповідали свої пригоди. Нараз почули вистріл зі старого кріса — "Верндля" може за 5 секунд ще два або три вистріли в іншій напрямі, потім знову кілька стрілів.

Кілька хвилин перед тим був вийшов Ярославич на двір, і знапрямував до перекупленого польського солдата, коли сей в підступний спосіб дав в нього 2 стріли (пост стояв за дротами на зовні, а Ярославич в середині на подвір'ю) і ранив тяжко Ярославича в плече. Ранений впав на землю у віддаленню 6 кроків від дротів, та пробував посуватися в напрямі бараку як се показував слід крові. І тут раненого вбили ще 2-ма кулями вартові. Характеристичне тут ще й те, що доперва після доброї півгодини прийшли зі шпиталю санітети і забрали його. Але вже за годину помер в шпиталі нещасливий наш герой зі словами на устах: "Україно, Україно, нещасний мій краю!" На другий день раненько розійшлась ся сумна вістка по цілім таборі. Старшини і стрільці бігли дивитись на зрошене українською кровю місце морду. Ми мірили докладно. Кров від першої рани була якраз у віддаленню 6 кроків від дротів. Дальше йшли червоні сліди в напрямі бараку, а в однім місці пісок, персяклий кровю, та кусник мяса, вирваний кулею Верндля. Тут на сім місці замордував польський посіпака нашого товариша. Ми зложили сейчас комісію, в якій склад зажадали також одного польського офіцера, щоб сконстатувати сліди морду. На заряджену "провірку" ніхто не пішов, знаючи, що в часі нашої неприсутності Поляки позатирають сліди. Дижурний підофіцер з наших бараків пішов з сім нашим жаданням до команданта табору, полк. Погожельського. Полковник не приходив довго. Аж негайно у виході показала ся ціла юрба узбросних від голови до стіп Ляхів, що таскали

на плечах скоростріли, ручні гранати і т. д. та подались на "башні". Почали нас відтак заганяти до бараків, кажучи, що будуть обстрілювати. Полковник і інші польські офіцери пішли і собі на вежу. За кілька минут почалось обстрілювання цілого подвір'я та інших кутиків, де могло зібратись кілька людей. Потерпіло на сім найбільше і так вже подерте наше білля, яке ми самі прали та розвішували сушити; деякій сорочці попало до 20 куль. Пізнійше оглянув полковник враз з нашими старшинами сліди крові, однак на списання протоколу в сій справі не згодився, заявляючи, що він в данім ділі знає тільки поста, а з ним він вже протокол списав та вважає його оправданим. Нам знову сказано, що як маємо щось проти сього, то можемо в службовій дорозі внести "просьбу" на письмі. Про судьбу подібної просьби не було й чого сумніватись.

На похорон Дорогого Товариша не пустили нікого крім 12-ох членів хору. Поховали його в паперовім біллі, а всі річи сконфіскували. Ще одно характеризус польських лицарів: В два дні по похороні виділи ми, як польський офіцер, адютант команданта табору, носив на собі гарні Ярославичеві чоботи!!

І так на великім таборнім кладовищі, де рядами тягнуться могили бувших полонених Москалів і Румунів, стоїть у куточку самітня могила з дубовим хрестом... Там спочив один з тих 25.000 героїв, що не спроневерились передвчасно святій нашій ідеї, яким не страшний був ані тиф ні насадники "сдіной і недслімой" на українській землі, ні большевики, які не втікали за Дністер ні за Збруч, а випили на придніпрянській землі до дна чашу горя аж до часу підступного розоруження нас Поляками.

Щоб якнебудь поправити наше положення, ми зачали вносити просьби до вищих польських властей, а коли вони дійшли до відома Д. О. Г. в Гравденц, около 20. червня ц. р. зіхав несподівано в товаристві других штабових старшин генерал Роя, щоб провирити наші домагання. На скільки тямлю ми представили ось які бажання:

1. Вияснення нашого положення: чи уважаться нас полоненими чи інтернованими;
2. Справа вступлення до Української Армії;
3. Звільнення інвалідів, богословів і священників;
4. Утворення кантини у власнім заряді;
5. Утворення старшинської харчівні та загальна контроля належних харчів;
6. Справа пошти, депозитів та поборів.

Комісія порадила нам внести подання до міністерства до Варшави, а на закиди що до несправильностей на поштовім тлі оправдувалась команда табору браком українського цензора, хоча тогож таки ще дня найшов ген. Роя лист в німецькій мові, який від двох неділь лежав в канцелярії та не був цензурований.

Генерал Роя пропорутив негайно узгляднити наші домагання. І дійсно після його відїзду зайшли деякі зміни. Персдовсім перенесено

нас до можливіших бараків, видано сінники, занялися по часті інвалідами та отворено кантину у власнім заряді. Але з сєї кантини не було великого хісна; команда табору дозволила купувати харчі тільки через посередництво польських солдатів, яким треба було давати 30 % з ціни купна. Дальше появилсь приказ команди табору, в котрім нам признано побори по 50 марок місячно і по 15 м. наших власних депозитів. За те забрано нам і вивезено до Гравденца лікарів і ветеринарів під претекстом, що їх звільнюється, а там приділено їх до повнення служби Полякам. Вийшов ще між иншим наказ зняти військові і державні відзнаки; проти сього полонені запротестували і відзнак не скинули.

Інтерновані належать до ріжних частин, але переважно походять з команди другої бригади. Загальний стан полонених в тухольськім таборі в днях 20. до 28. червня виносив приблизно:

630 старшин (утікло около 16); 1896 стрільців і одна жінка; пізнійше приходили ще незначні транспорти; так що число опісля збільшилося.

В таборі находиться двох українських священиків, а то о. Н. Лучинський і о. Чайківский.

Стрільців в днях 27. і 28 червня т. р. вивезено транспортами з великим поспіхом в незвіснім напрямі (бул. ст. десятників і підхорунжих рівнож вивезено), так, що дня 28. червня було їх ледви до 400 людей. Старшин мали в найближчих днях вислати до Гнзна, в замок, звісний із масових вбийств російських та румунських полонених старшин.

У меморіялі 461 старшин і 400 стрільців сего табору до Управи У. Горожанського Комітету у Львові говоритьсь між иншим: "Вже від двох місяців не дістасмо ані одного грама мяса ні омасти, годують нас виключно гороховою пісною юшкою і бараболями; деколи дістасмо до сего капусту." А далі: "Зігнано нас з днем 3 жовтня ц. р. в числі 461 старшин до двох бараків... Спить один на однім; худоби і безрог ніхто так не держить. Приказав се зробити полк. Ягода, а перевів урядник Бржесиньські..." "Обходяться з нами як з найбільшими злочинцями, засудженими за царату на найтяжшу тюрму..." "Зима вже на добре заглянула до нас (-15), дотепер одначе не побудували ні печей, ні не дають дров."

У иншому письмі з д. Тухоля, 20 січня 1921 р. читасмо: "Тухольські землянки се в піску вириті ями, 2 м. глибокі, 5 м. широкі та 40 м. довгі. Попід обі стіни тягнуться два ряди прич. відгороджені від себе півметровим перехомам... Шмати, якими невільники вистелюють стіни, до 24 годин зовсім мокрі. Світло кризь мінятюрні шиби майже не доходить. До землянки завівас снігом, бо ні шиби, ні двері добре не пристають."

В иншому звіті про недостачі і надужиття в названому таборі читасмо: "Багато полонених формально голих і босих, а про накриття

і не згадувати... Санітарні відносини неможливі; уличні слова на адресу старшин на днешнім порядку."

Судов. чстар Ф. Б. подає під д. 9. падолиста 20 р. широкий звіт про табореве життя, де між иншим описує оглядини табору премієром Вітосом. Ось сєї опис:

Премієр Вітос входить до 8. бараку. Переходячи попри річі, підносить сінники і питається: "То панове сьїю на тих сєнніках?" — "Так!" — "То мусі биць злє спаць на ніх?" — "Пєвно, що злє!" — "А панове цо нєсо в шальках?" — "Обід" — "А цо сєт на обяд?" — "Горохова зупа." — "Ніц всєнцї?" — "Нішо." — "То злє." — "Пєвно, що злє!" — По тїй розмові виходить премієр Вітос перед 8. барак. Сотник Луцький і сот. Моліщї заступають йому дорогу. Представляються і просять, щоби він їх вислухав. Оповідають про наше страшне положєння в таборі, та Вітос прєривас їм розмову словами: "То панове ці Українцї, цо пошлі за Збруч." — "Так." — "А сєт кто зє старших офіцєруф?" — "Є. Генєрал Тарнавський." — "Так? — то ходзьми до нєго." — "Премієр Вітос удаєтся до кібітки." — "То пан генєрал?" — "Так." — "Скаржилї сє панове, жє нєма пєцуф, а от пан генєрал ма пєц." — "Маю піч, бо я її сам збудував." — "Як то пан генєрал будовал пєц?" — "Так, при помочі старшин." — "Но то ніц. За то ма пан генєрал цєпло." — "Булоб тепло, як щоб мєні видавано дрова." — "Як то не дайо пану генєралові джева?" — "Не дають, хїба що дєнщик дєсь вкрадє." — "Но, але завше ма пан генєрал цєпло."

Чи може бути щось більш цинїчне, як отсє повєдєння польського "хлопа-премієра"? Що-ж супроти сєго вимагати від його виконуючих органів, яким віддано на поталу наших полонених?

"Пор. Вайхєрт — читасмо в сєму звіті — хотячи прєсконатїся, чи можливе с втічи через дроти, приказав одному большєвикови прєслазити дрїт около два метри високий. Біля дрота поставив двох польських жовнїрів. Прикликаному большєвикови приказав вилїзти на дрїт. Большєвик впєвнював його, що через так збудованї дроти не можливо прєслїзти; одначе сє не помогло і кінєць кінєцїв большєвик під ударами нагайки пор. Вайхєрта почав лїзти по дротах до гори. Тодї почали його бити польські жовнїри кольбами так, що большєвик впав неспрїтомний біля дротів. Його віднєсєсно до шпиталєя."

Що-ж дивного, що такі експєрїменти мають мїсце в таборі? Вони жє усвяченї найвищою польською владою!

В меморіялі україн. старшин і стрільців сего табору з д. Тухоля, 9 червня 1920 р. до поль. міністерства військових справ від. П. у Варшаві читасмо між иншим: "Приміщення в таборі в Тухолї не вїдержус ніякої критики. Полоненї розміщенї в мокрих зємлянках, сплять на голих дошках дуже густо; так напр. в зємлянцї 38 м. довгїй, 6 м. широкїй, 2 1/2 м. високий мїстїтьсє 120 старшин... В послїднім часі заборонили писати листи на українськїй мові,

мотивуючи се недостатчею відповідних цензорів... Між полоненими є велика скількість інвалідів, людей, не належачих до військової служби, лікарів, медиків, духовників та приналежних до чужих держав." (Меморіал підписаний 8 сотниками.)

Таксамо малює положення полонених сот. Г. у своєму звіті з д. 18. червня 1920 р.— З його звіту довідусмося між иншим про положення україн. старшин німецької народности. "Спеціально — читасмо — ворожо відносяться до старшин У. Гал. Армії німецької народности, бо вважають їх за провідників "гайдамаків". Тому в кілька день після прибуття до Тухолі сепаровано від інших укр. старшин отамана Любковіца, от. Ерле, а от. Шльоссера замкнено у зовсім осібній кімнаті. Коли депутація наших старшин просила о звільнення сих вище згаданих старшин від сепарування, команда табору відповіла: "Що ви се так закохали в тих Немцах?" —

Можна б навести ще безліч документів варварського поведення Поляків з нашими полоненими, головнo інтелігентами; та вже і сего, що подано вище, доволі, щоб витворити собі жахливу картину фізичних і моральних страждань сих наших каторжників.

Та хоч і яке одчайне положення сих нещасних, одначе дух, який гнав їх колись на ворожі багнети, не кидає їх серед боротьби за збереження іскри життя, яку намагається ворог загасити в них варварським поведенням, і полонені нераз сміхом крізь сльози відганяють від себе марево одчаю. Сей гіркий сміх родить примітивну, та болючу своїм реалізмом, віршовану гумористичну творчість, на зразок такої:

“Отже ходим до роботи,
По подвірю “урядусм”
Довгим пером березовим,
Що самі себе дивусм.
От студенти гній вивозять,
Инші грузять знов дрова:
Всюди найдеться робота —
Лиш “насущного” нема!”

Сей і йому подібні вірші є доказом, як засталилася душа українського ідейного стрільця серед довгої надлюдської посвяти за щастя рідного народу, коли вона на дні такого пекла польських таборів є в силі ще сміятися над собою. Се рівночасно доказ, якою школою вихованням нового типу українського громадянина являються польські табори смерти.

е) Табор на Ялівци.

“В таборі на Ялівци за личаківською рогачкою у Львові також бують наших полонених. Відзначається особливо сержант Карольчик. Недавно дав він 25 буюків Маслюкови. Не помогли ніякі просьби і

вставлення сестер милосердя, що щиро плакали над долею неповинної жертви. Але Маслюк не самотний. Щодня побивається у нас яких 15—20 люда.” (“Вперед”, ч. 90 р. 1920)

А польський львівський “Дзєнь” писав про сей табор, що в ньому в січні 1920 р. на 400 людей було 150 хорих на тиф.

ж) Табор в Ланцуті.

“Вперед” (ч. 5 за р. 1920) подас за звітом Військ. Укр. Місії, котра відвідала ланцутський табор д. 13. жовтня 1919 р, такі дати про сей табор: “Всього було полонених і інтернованих 837. Поміщення в кінській стайні тамошного поміщика, без підстилки, їжа дуже зла, полонені голі й босі... Поширюється пошесть п'ятнистого тифу. Побой на порядку дня.”

В ч. 39. “Впереду” читасмо оповідання повернувшого з сего табору, а іменнo: “До недавного часу вмирало 20 денно, а тепер менше — бо й людей вже менше там остало. Хоч кладовище є всього на кількадесят кроків від бараків,— ховають людей біля кльоачного бараку, разом з сміттям, гноєм і т. д. Ті, що ховають товаришів одного дня, другого дня самі гинуть. Люде-трупи вже байдуже відносяться до всього.”

А врешті перемиські “Новіни Пондзьялковє” доносять, що посилки центральної військової влади та заграничного комітету Черв. Хреста до табору все пропадали й йшли на спекуляцію. Підчас слідства арештовано п'ятох військових, а двох офіцєрів втікло.

з) Табор у Яблоннім.

З протоколу списаного у Львові 3. грудня 1920 р. з В. С. з Глубочка, пов. Борщів, Г. Т. з Кудиковець, пов. Борщів, М. Я. Новосілок, пов. Заліщики:

“Від марта с. р. перебували в Яблоннім. Було їх разом 171. В часі большевицького наступу перенесено всіх до Єнджейова. В Яблоннім всі працювали коло ладування заліза. Протягом одного місяця робили день й ніч без огляду на се, чи хто був здоров чи хорий. Мешкали в бараках. Сторожа обходилася з ними зле, за що небудь побивали кольбами. Їсти давали раз на день моркву з бульбою, часом рідку горохову зупу. Багато з них хорувало на червінку. Деякі померли,— назвиськ не тямлять. В часі большевицького наступу перевезли цілий парк заліза до Єнджейова разом з полоненими. Праця була та сама, що в Яблоннім. Обходження таке саме. Їда рівнож та сама.”

ТАБОРИ ЦИВІЛЬНИХ ІНТЕРНОВАНИХ І ТЮРМИ.

а) Домбе.

В "Укр. Прапорі" (ч. 44 з д. 15. серпня 1920 р.) читасмо слідуєчу замітку:

"Поляки в останніх часах масово арештують й інтернують Українців під закидом большевизму. Не переводять ніякого слідства, а тільки прийде який донос і зараз вивозиться по кількадесять людей до таборів. В останніх днях знапрямовується всіх полонених до Домб'я."

З сього приводу так описує тамошні відносини "Напшуд": "Окремі відносини панують в таборі на Домбю відносно інтернованих там робітників. Приміщено їх в бараках, що кишать від черв'їв, недалеко виходків. Деяких приміщено в бараці ч. 2., так що не вільно їм виходити. Харчування інтернованих, приділених до кухні 2. або 16. є нище критики: щодня дають їм напів зварену зелень або обридливу зупу. Оноді дали фляки, але напів зігнилі й смердячі. Кождий інтернований робітник дістає теж половину гнилого селсдця, кусень жилистого мяса, а часом яйце. Хліба дають три четверті фунта з кукурудзяної муки.

Інтернованим денікінцям чи бредівцям о много краще діється. Мають свобідний вихід до міста, де купують різні харчові середники і спекулюють ними серед інтернованих. Лікарська поміч теж не відповідна. На кілька тисячів інтернованих є лишень двох лікарів, кількох медиків і фельчерів.

В таборі знаходяться теж діти, так, що заряд повинен про те журитися, щоби їх краще кормити та дати відповідне приміщення. Щастя, що одна громадянка з англійської місії занялася дітьми і видає їм обіди.

Привілеї в таборі мають московські офіцири. Дістають порядну постіль, поміщені в чистих бараках, мають добру кухню в противенстві до прочих, навіть інтелігентів."

Л. О. з Зуб. (терсеров. пов.) подас під д. 7. падолисту 1920 р. такі подробиці про сей табор:

"Інтернованими є заняті бараки 1, 2, 17, 18 і 19. Бараки не опалювані, інтерновані сплять на голих дошках; харч марний: рано чай без цукру, на вечерю те саме, на обід фасоля, морква, або 2

оселедці на 3 особи, хліба 800 гр. на особу. Всіх висилають на роботи при звоженню дерева. Сторожа часом бс; зате не жалусе таких слів. як: кабан, хам, мурґа, свіня, с... син — і т. п."

П. Дз. у письмі до У. Г. Комітету у Львові пише між иншим: "Положення наше впрост страшне. Барак діравий, неопалюваний зовсім, усі сплять на голих дошках, без сінників і покривал. Харч не можливий і не вистарчаючий; кухню нашу, яку ми вели самі, замкнули.

На милість Бога просимо всі о поміч, бо з голоду і холоду всі вимремо!"

З иншого звідомлення довідуємося, що інтернованих неволять здійсмати капелюх перед жовнірами, що дозволяють їм бачитися з рідними в присутности офіцера не більше 5 хвиль, та що заборонили довозити для них харчі з У. Гор. Комітету в Кракові.

б) Вісніч.

Ось низка зізнань тих, що вернулися з Вісніча, засуджені спершу на 5—10-літню тюрму.

П. Д. з Синьоговка (Збараж). Арештований за сс, що найдено в нього кріс (був укр. стрільцем). Скованого катували, а відтак тернопільський суд засудив його на 8 літ тюрми.

У Віснічу перші чотири місяці жив одною морквою. Першу зиму пересидів на коридові (8 м. довг., 4 м. шир.), без вікон і не опалюваному, враз з 19 товаришами. Арештованих уживали до важких робіт, при чому їх побивали. Біля до перебирання діставали тільки що два місяці.

І. М. зі Стрия. Арештований на донос Поляків. У стрийській тюрмі вдарив його ключник в лице. Віддав йому і за те три дні носив кайдани 15 кіл. важкі. Засуджений на 10 літ тюрми, опинився у Віснічу. Пережив те, що попередній.

І. Ш. з Романівки (Тернопіль). В тербовельській тюрмі били його кулаками і прикладами, куди попало. В тернопільській тюрмі побивали його ключами і прикладами. Засуджений на 5 л. тюрми, опинився у Віснічу, де о голоді сидів в не опаленій келії без вікон.

О. Б. з Глубічка вел., голова читальні. Перебував чимало ревізій, при чому заедно його побивали до того, що його тіло було вкрите синяками й ранами. Били його кулаком, нагайкою, колом. Засуджений на 8 л. тюрми, скований поїхав до Вісніча. Тут помістили його з найбільшими злодіями і харцизами. Кормили краяною, з гусінями звареною капустою. Чотири місяці хліба не давали зовсім. Жив у келії без вікон. Мусів ходити на тяжкі роботи. Сорочку змінляли раз на 3 місяці.— "Тракували нас — каже він — як псів, при чім пес у мене мав краще життя..." Майже усі хорували тифом так, що щодня 20 відходило до шпиталю.

В. В. з Лошнева (Теребовля), засуджений на 3 л. тюрми за те, що ніби то переховував кріс у хаті батька. В тернопільській тюрмі били його ключники ключами і прикладами — без причин. У Віснічу перейшов звичайну каторгу.

М. Н. з Стрийки (Збараж). Засудженого на 4 р. тюрми, перевезено скованого до Вісніча. Поділяв долю других арештантів.

Сє сухі факти.

А тепер послухаймо, що пишуть сі вязні до одного визначного нашого громадянина п. д. Вісніч, 10. жовтня 1920 р.

“В листі до Самаританської Секції Укр. Горож. Комітету, представили ми нашу тюрмну гірку долю, шикани, команди, і просили о поміч головню моральну, бо знаємо, що о матеріальну тяжко у наших інституцій. Ходило нам головню о се, щоби наші компетентні чинники прийшли в порозуміння з такими самими польськими чинниками і заключили конвенцію, що до обосторонного трактування політичних вязнів, де була б передовсім заборона поміщення нас зі звичайними злочинцями, які окрадають, бють і знущаються над нашими селянами, щоб уможливлено нам спільні поміщення в келіях, спільний прохід, можливість науки (книжки, папери і прибори до писання), право писати бодай два рази в місяць, право помагати собі поживою і грішми, право мати свос біля й одіж, і право частіших відвідин (оден раз в місяць).”

В иншому письмі з тюрми, яким звертається увязнений до своєї родини, читаємо:

“Команда карного заведення видала дня 1 квітня приказ, небувалий дотепер в культурному світі, що вона не знає політичних вязнів, що всіх вязнів належить однаково трактувати. Моральні і фізичні обставини нашого життя з дня на день гірші і страшніші, тому ми усильно просимо, щоби Самаританська Секція У. Г. К. і другі покликані українські чинники взяли нас у свою оборону, і по змозі своїх сил уможливили нам на-півлюдське всестування в тюрмі.

В послідному часі починають вводити в тюрмі такий режім, що положення наше навіть для тих, що за 12—15 місяців тюрми мали спосібність привикнути до неї, невиносиме.

Позволимо собі пригадати, що в Ссраду коло Лодзі в цивільній тюрмі конас в тюрмі двацять кілька жінок — політичних вязнів, засуджені на самі великі кари. По відомостям, які ми одержали, їх положення ще страшніше ніж наше, бо там цивільна вязниця.

Просимо, щоби українська суспільність не забувала за наших політичних вязнів і пригорнула нас до свого великого народнього серця. Як ми се будемо відчувати, то нам не страшна буде ні темниця, ні кайдани, ні смерть з голодового тифу; будемо конати поволи, але гідно!”

Не можна краще замкнути сего жахливого розділу, як повторенням сего, що сказав про польські тюрми з українськими полоненими і вязнями та про польські поліційні-органи посол до варшав. сойму,

Пужак, Поляк, який з рамени соймової комісії обіхав сі місця страждань і смерти і навіч пересвідчився про каторгу українських мучеників.

“Вязниці — говорив він — головню на окраїнах представляються страшно. Се просто трупарні. Тиф с у них найбільшим паном. А причиною його поширення се очевидно перелюднення таборів і вязниць. Зноваж причиною перелюднення є факт, що у нас забагато нових властей, які мають право арештувати. А відтак арештантські справи віддається дуже повільно до провірення фактичних провин судом. Суди ж знову с теж лихо обсаджені. Відчувається велика недостача персоналу, фахових сил, а ті що й с то ізза матеріальних зглядів перекидуються на адвокатуру. Міністерство справедливости дивилося на се байдуже, а тимчасом справи інтернованих, полонених та політичних вязнів лежать нестикані в безконечність. Серед таких відносин багато людей гине зовсім невинно.

Другою важною причиною, як я вже сказав, пересповнення вязниць, се безконечна автономія адміністраційних наших властей відносно права арештування на окраїнних землях. Арештус там головню відділ дефензивний. В ньому більшість людей зовсім нефахових, які держаться девізи: без рукавичок робимо все, після нашої льогіки і розумування. Для сих людей не істнують ніякі норми закона і правила а слідчий суддя на дурно мусить шукати хочби і тіни якоїсь провини. Дуже часто актом обжалування с коротка записка на клаптику паперу того змісту: Арештувати на припоручення поручника Х., а до сього долучена ще коротка кваліфікація вини: За большевизм, за агітацію, за перехід фронтової лінії і т. д. Але фактичних даних ніколи нема.

Так пр. у Вильні с близько 900 вязнів, 400 з них арештував дефензивний відділ, видно, що не за якісь там провини, бо в передодні приїзду комісії з місця звільнив біля сотки людей.

Крім дефензивного відділу арештус також стапова і фронтова жандармерія. Оба сі відділи взаїмно себе поборюють і собі на злість співзаводничають, чогу жертвою падуть невинні люде.

Через взаїмні образи і гніви ріжних командантів жандармерії терплять тільки невинні арештанти. Не говорю вже про хабарництво, крадіж, мало не рабунки жандармерії. Сі закиди будуть подрібно провірені.

Також дуже сумним обявом с факт, що жандармерія рекрутується з найгірших елементів, шумовин війська. Обходження її з арештантами с просто нелюдське. На порядку дня с знущання над арештованими. А хиба тортурування не впливає корисно на слідство. А в деяких вязницях замикано арештованого до спеціальної шафи і в сей спосіб вимушувано потрібні чи прихильні провадячому

слідство, зізнання. На деяких дуже важних становищах дефензивного відділу стрічається людей зовсім невідвічальних; так пр. в Пінську був командантом фельдфебель, який мав як найдалше ідучу повновласть арештувати і звільняти людей.

В кримінальній поліції ні сліду бюровости, подскуди просто нема ніяких протоколів. Командант вязниці дає часто пояснення тільки устно, що того увільнив а того арештував. А часто протоколи навіть в важних справах знайти можна було в приватних домах писарів. Через те часто дійсні злочинці гуляють на волі а сотки невинних мучатся і гинуть.

Апровізація вязниць просто страшна. Ні в одній тюрмі, а виділи ми їх аж 25, не стрінули ми ні одної порції мяса. Люде їли якусь водянку закрашену морквою чи бураками, якою живлено також вязнів хорих на тиф і червінку. Не бачили ми ніде правильних харчевих пайків по вязницях. Такий-же сумний санітарний стан вязниць. Що більше, нема ніде шпиталів, купалень, віддушівень та ніякої сегрегації ждучих. Волосся ставало на голові, як ми звиджували табори в Луцьку, Рівнім, Пінську і Тернополи. При вході до келії не можна було зрозуміти чи то лежать трупи, чи хорі тифом, чи тільки щойно захорілі. В одній салі лежав разом з недужими труп, для якого роблено щойно трумну. Бачили ми такі вязниці в Рівнім і Луцьку, де нас просили, щоб ми не входили до келій, бо звідти виходиться тільки з тифом. І се не було пересадою. Там вмирали масово вязні, адміністраційні урядники, сторожі, а ратувати їх не можна було, бо не було ні ліків, ні лікарів, а найважлище харчів і опалу.

Колиж хто вийде щасливо з тифу, то ще довго мусить чекати на поладнання своєї справи. Всякі дезінфекції, контумації і пр. тревають в безконечність. Стрінули ми вязнів, які вже другий рік чекають на слідство.

Ще грізніщий стан у військових вязницях. Жовніри у військових вязницях дослівно гниють. Через 7 місяців не змінється біля, просто подивляти терпеливість сих вязнів, що можуть витерпіти таку каторгу. В Мінську цілий коридор вязниці перемінсно в уступове місце. Перед приїздом комісії чистили його га гвалт вязні. У Львові бачили ми келію зроблену в коридорі, де на камінній підлозі в зимі мало ночувати 80 вязнів. Коли додати до усього факт кидання голодних вязнів до темниць, заковування в кайдани для примхи першого-ліпшого наставника, виходить дійсно, що нема вже справедливости, яка поклала би кінець сим надужиттям.

За правдиві надужиття, крадіжі не сидить ніхто. Великих злочинців, що поповнили міліонові крадіжі увільняється, признавши варятами і пр., а сидять місяцями жовніри за крадіж хліба, одіжи чи таке инше. Такий стан, 6—8-місячні терпіння дають тільки

пригожий ґрунт для большевицької агітації." Чи треба ще що додавати до сих слів польського посла?... Якими блідими являються супроти змальованих вище автентичних картин всі описи тюрм для політичних вязнів, не виключаючи навіть ославлені колишньої австрійської твердині у Шлісельбергу, змальованої пером італійського поета-мученика Сільвія Келіко!

3 мартірології учительства в рр. 1919 і 1920.

1. Пов. Бережани (4 випадки).

Гофрик Михайло (13 л. служби) — двічі подавався до служби до Р. Ш. О. в Бережанах, однак ще в серпні 1920 р. ждав на відповідь надармо.

о. Дибицький Василь, катехит і проф. держ. гімназії в Бережанах, цілий рік був без посади, аж в березні 1920 р. перенесено його службово до Тернополя.

Вікторія Кукурудзова (25 л. служби), вдовиця з дітьми, просила устно і письменно о привернення до служби — надармо.

Антонія Мерещовська, просила в грудні 1919 р. о прийнятті до служби, та замість сего списано з нею протокол і завішено її в урядуванні.

2. Пов. Бібрка (7 вип.).

Бирчак Іван, управ. 6-кл. школи в Бібрці, 30. мая 1919 р. арештований, а відтак конфінований в Бібрці, і досі живе без середників до життя.

Бережницька Теодора, тимч. учителька в Острові, на своє прошення о привернення її до служби отримала відмовну відповідь.

Бокс Франц Карло з Жирави, 26. V. 1919 р. арештований і зараз випущений на волю; 27. V. арештований знову і вивезений на Замарстинів. 9. VI. перевезений на Личаків, 17. VI. знову до полев. суду; 4. VIII. знову до полевой жандармерії, аж 5. VIII. відставлено його скованого до Бережан, де пересидів у тюрмі до 25. VIII. — аж поки слідство не виказало його невинності. Не оглядаючися на се, ще в маю 1920 р. ждав прихильного вирішення своєї службової справи Р. Ш. К. надармо.

Басса Іван (18. л. служби) з Вільхівця, арештований невинно 8. VII. 1919 р. і відставлений до суду на Замарстинові, а відтак до тюрми Бригідки, 30. X. перевезений до табору в Пикуличах, де перебув до 10. січня 1920 р. Вернувши домів, найшов декрет звільнення з посади з д. Бібрка. 15. VIII. 1919 р. ч. 460.

Анна Кулинич (34 л. служби), стала учителька 6-кл. школи в Бібрці, мати 5 нелітних дітей, зголосилася з початком липня 1919 р. до служби і заявила готовість скласти урядове приречення. Замість того резолюцією Р. Ш. О. в Бібрці з д. 15. VII. 1919. ч. 206 приказано їй з д. 1. VIII. 1919 р. опустити помешкання у школі, а рішенням пов. комісії Р. Ш. О. з д. 9. VIII. 1919 р. звільнено її з посади. Ніякі інтервенції не мали успіху.

Іван Казанівський, управ. школи у Волощині (29 л. служби), вдовець, батько 6 дітей, 20. VII. 1919 р. арештований і третього дня випущений на волю, щоб зараз же бути арештованим в друге, немилосердно побитим і закинутим в табор в Перемишлі. 10. VIII. 1919 р. перевезений до Домб'я, де перебув до 10. IX. 1919 р. Відтак його конфіновано. Рішенням Р. Ш. О. в Бібрці з д. 15. VIII. 1919 р. ч. 460 звільнено його зі служби.

Олекса Кулинич, учитель 6 кл. шк. у Бібрці (28 л. служби), звільнений зі служби ріш. Р. Ш. О. з д. 15. VIII. 1919 р. ч. 450, а 10. V. 1920 р. його арештовано, та 13. V. випущено на волю.

3. Пов. Борщів (1 вип.).

Гусаківський Микола, хоч був в квітні 1920 р. прийнятий до служби і брав платню, та до навчання його не допускали.

4. Пов. Броди (2 вип.).

Глібовицька Анна, вдова по гімназ. катехиті в Бродах, ще в липні 1920 р. не могла діждатися вдовичої пенсії.

Стефанія Лотоцька (15 л. служби) на своє прошення о прийнятті до служби, почула від інспект. окружн. Закліки заяву, що її прийнятті залежне від "Ради Народової" в Бродах.

5. Пов. Бучач (3 вип.).

о. Барановський Евстахій, катехит виділов. шк. в Бучачи, спершу 2 місяці інтернований в Чорткові, ще в половині 1920 р. ждав надармо на привернення у службі.

Винар Василь, проф. гімназ. в Бучачи (23 л. служби), без переслухання усунений зі служби, а відтак арештований, перебув місяць в Бригідках, а відтак його конфіновано в Бучачи.

Козак Володимир, був конфінований в Потоці золотім, коли удався до староства в Бучачи, щоб дістати перепустку до Долини з метою обняття служби в прив. укр. гімназії в Долині.

6. Пов. Горлиці (2 вип.).

Карповичівна Юлія, звільнена з посади тому, що захоріла. На другу учительську посаду жде безуспішно.

Литвин Дмитро (14 л. служби), за те, що служив в часі україн. влади, звільнений і хоч признано йому врешті платню, сеї платні ще у вересні 1920 р. не міг діждатися.

7. Пов. Городенка (2 вип.)

Інспектор Кабаровський з Городенки, арештований 3. VIII. 1919 р. і вивезений до Домб'я, а відтак конфінований у Львові, в 1920 р. оставався без посади.

Керницький, учитель прив. укр. гімназії в Городенці, був приневолений пластями покинути Городенку, щоб не мати змоги обняти служби.

8. Пов. Городок (2 вип.)

Кичуровська Меланія (15 л. служби), арештована 11. VI. 1919 р. і перевезена з маленькою (2. міс.) дитиною до полсв. суду на Замарстиніві, а відтак переведена до в'язниці при вул. Баторія, після 3 днів на Личаків, а відтак знову до Бригідок до гарнізону. шпиталю. 5. VII. 1919 р. конфінована, спершу у Львові, а відтак дома у Вишенці вел., на що не згодилося старство. В жовтні 1919 р. по причині нестачі опалу і мешкання зголосилася сама до Бригідок і пересиділа там до 3. I. 1920 р. В тім часі конфіновано її в Почапах, де перебувала ще в серпні 1920 р.

Ванда Коцкова (15 л. служби), арештована 25. V. 1919 р. і відставлена на Замарстинів, а 16. VI. випущена і конфінована в Новім Санчи. Осталась без посади.

9. Пов. Долина (6 вип.)

Шевчукова з Джусів Марія, учителька з Турі вел., не оглядаючися на всі старання, ще в липні 1920 р. була без посади.

Деревницький Микола (32 л. служби), батько 4. дітей, управитель школи в Гошові. На візвання до зложення приречення зголосився негайно, однак, замість прийняття дістав повідомлення, що має бути перенесений у стан спочинку. Після його інтервенцій в Р. III. К. і після лікарських оглядин впресті 21. I. 1919 р. відібрано від нього службове приречення і асигновано йому платню, при чому йому сказано, що буде перенесений в інший округ. Тим часом Р. III. О. в Долині рескриптом з д. 4. III. 1920 ч. 1112. перенесла його самовільно у стан спочинку.

Джусівна Анна, тимч. учителька з Турі вел., двічі зголошувалася до служби без ніякого успіху. Не помогли ніякі відклики.

о. Лада, катехит і професор прив. укр. гімназії в Долині, був конфінований у Львові без причини, щоб не допустити до отворення сеї гімназії.

Учит. Матулякова з Мізуня вийшла заміж за дозволом укр. влади. Польська влада подружжя не признає.

Іван Микицей з Липи був перенесений за укр. влади до Богородчан. Польська влада признала се перенесення самовільним актом і тому не признала йому посади.

10. Пов. Дрогобич (3 вип.)

Антонів Михайло, управ. школи в Доброгостові (16 л. служби), жис у крайній нужді, викинутий з служби.

Бориславська Осина з Снятинки, звільнена рескр. з д. 21. X. 1919 ч. 574/14.

Евфрозина Кузьова з Дрогобича (19 л. служби), ще в серпні 1920 р. оставалась без посади.

11. Пов. Жидачів (3 вип.)

Леокадія Гнаткова (26 л. служби), не допущена в липні 1919 р. до складення приречення.

Учит. Гріфівну, Польку, за те, що служила в часі укр. влади, позбавлено платні.

Миколу Ломиша з Журавна д. 8. VI. 1919 р. арештовано і інтерновано в Стрию, а відтак у Львові, а відтак конфіновано в Монастирци.

12. Пов. Жовква (13 вип.)

о. Стефан Білинський, катехит і професор гімназії в Жовкві, зголосився до служби д. 3. XII. 1919 р., однак отримав відповідь відмовну (Р. III. О. в Жовкві, д. 28. I. 1920 р. ч. 18) не помогли ні рекурси до Р. III. Кр., ні до міністерства, ані особисті просьби.

Іван Вассіян, управ. школи в Зіболях (42 р. служби), арештований 7. VIII. 1919 р., перебув у Бригідках до 30. VIII. 1919 р., по чім його конфіновано в Зіболях. Звільнений з служби без переслухання рішенням Р. III. О. в Жовкві з д. 1. IX. 1919 р. ч. 58.

Микола Гусаківський, прийнятий в квітні 1920 р. до служби, бере платню, та обовязків не виконує.

Олександра Гоцька з Двірців, звільнена без причини 15. VII. 1919 р.

Катря Дуткевич з Колодні, звільнена в грудні 1919 р.

Учит. Залітачева з Жовтанець, звільнена.

о. Андрій Круцько, катехит школи в Куликові, і Зофія Стефанія Круцько, учителька тамже, звільнені з посади ріш. Р. III. К. з д. 15. XI. 1919 р. ч. 4 і 5.

Юлія Корнова з Борового, арештована д. 6. VII. 1919 р. без причини, пересиділа в Бригідах три тижні, а відтак 5. IX. 1919 р. звільнена з посади.

Павло Корнова, на учит. службі від 1879 р., викинутий д. 20. IX. 1919 р. з помешкання у школі і усунений з посади.

Др. Володимир Колначкевич, учитель держ. гімназії в Жовкві, конфінований і виключений з служби без причини.

Катря Луценчук, звільнена за се, що служила в часі укр. влади.

Олімнія Левицька з Желдця (30 л. служби), була арештована без причини, а в слід за тим звільнена з посади.

13. Пов. Золочів (4 вип.)

Зофія Демчишинівна, занята на основі відпустки в прив. укр. школі в Золочеві, не отримала дорожняного додатку, признаного їй асигнатою Р. III. К. з д. 3. IX. 1919 р.

Марта Каптанець з Шпиколосів, звільнена д. 27. IX. 1919 р., а відтак арештована (8. XI. 1919 р.) — остається без посади.

Анна Льонкова з Підлипців (20 л. служби), звільнена з посади рескр. Р. III. К. з д. 9. IX. 1919 р. ч. 14995/1 — без ніякої причини.

Юлія з Черкавських Меджинова з Побуча, звільнена з посади, живе в крайній нужді з маленькою дитиною.

14. Пов. Калуш (1 вип.).

Петро Коцан з Цвігової, від 13. VI. 1919 р. інтернований у Львові, а від 26. VII. 1919 р. конфінований в Ряшеві, відтак знову арештований в Підгайцях (26. III, 1920 р.).

15. Пов. Камінка струм. (6 вип.).

Розалія Будзінська (20 л. служби), учит. 6. кл. шк. в Камінці струм., 28 мая 1919 р. інтернована в Бригідках, перебула там до 28. VII. 1919 р. Відтак конфінована. Зголосилася до служби і промовляла до старости по українськи. Староста не приймив зголошення і казав її інтернувати в Бригідках, де пересиділа до 28. X. 1919 р., а відтак конфіновано її в Батятичах. Звільнена з посади з заповідженням старости, що дістане її, аж буде Україна.

Михайло Брикайло з Добротвору (23 л. служби), 6. VI. 1919 р. арештований і інтернований в Бригідках, а відтак конфінований в Кракові, а з д. 30. IV. 1920 р. звільнений з посади.

Текля Базилевич від грудня 1919 р. ждала на посаду надармо.

Леонтина Вертипорохова з Сільця Беньків не принята старостою на посаду під замітом, що стоїть під впливом свого чоловіка, укр. агітатора.

Василь Вільчинський, звільнений з посади, а в липні 1920 р. арештований і інтернований, а діти без опіки.

Михайла Ліщинська з Браташів, д. 2. грудня 1918 р. зголосилася до служби і після списання протоколу їй признано платню у Львові. 19. серпня 1919 р. її конфіновано, 5 вересня звільнено з посади, 9. XII. 1919 р. відставлено до Кракова до конфіновання, з початком 1920 р. звільнено від конфінування. Ще в липні 1920 р. була без посади.

16. Пов. Коломия (3 вип.).

Осип Кузьма, зголосився до служби в марті 1920 р. і аж після ріжних митарств принято його до служби.

Стефанія Книшова, вдова по учителю (19 л. служби), живе в нужді, полишена на ласку долі тому, що її чоловік був Українцем.

Роман Лисяк, учит. гімназії в Коломій, перенесений проти волі до Бережан, надармо апелював на сторінках преси до Р. Ш. К., щоб вирішила його протест.

17. Пов. Косів (3 вип.).

Володимир Бундзяк з Кобаків (14 л. служби), позбавлений посади 27. IX. 1919 р. Зголошувався до служби тричі, врешті 13. I. 1920 р. списано з ним протокол, та рішення своєї справи не мав ще в половині 1920 р.

Катерина Бундзяк поділяє долю свого чоловіка.

Теодозія Витковицька з Кут (38 л. служби), принята до служби аж в марті 1920 р., ще в липні не отримувала платні.

18. Пов. Лїсько (1 вип.).

Михайло Комарчевський з Березців, ще в літі 1920 р. дожидав приняття до служби.

19. Пов. Львів (19 вип.).

Александра Банахова (12 л. служби) з 3. дітьми. Без переслухання надармо же відповіді на прошення о приняття до служби.

Діоніза Билинкевич з Винник (16 л. служби), від червня 1919 р. же вирішення своєї справи.

Анна Банах з Сорок, же свого приняття від 1918 р.

Марія Банах з Миклашева (8 л. служби), же так само.

Михайлина Бернацька з Германова, ждала відповіді від падолиста 1919 р. і в марті 1920 р. повідомлено її, що посади не отримас.

Рудольф Гаврих з Чижків (14 л. служби) дожидає від червня 1919 р. посади.

Марія Гаврих (9 л. служби), звільнена з посади без переслухання; її рекурс не полагоджений.

Павлина Жулава з Добрян, в липні 1919 р. інтернована і перевезена до Львова, відтак конфінована в Яричові нов. до марта 1920 р. Зголошувалася до служби двічі надармо.

Іванна Коновалець з Зарудців, звільнена.

Анна Капустієва з Горбачів, покликана до служби аж в маю 1920 р.

Савина і Олена Козаківні з Ременова, інтерновані від 20. VII. до 27. VII. 1919 р. на Личакові, від 3. VIII. 1919 р. конфіновані в Ременові і в серпні 1919 р. звільнені з посади.

Михайло Коновалець (40 л. служби) і Марія Коновалець (30 л. служби) з Зашкова, родичі от. Коновальця, від грудня 1919 р. дожидають вирішення справи.

Марія Кизимова з Чижикова (10 л. служби), отримала посаду щойно в марті 1920 р.

Адам Красіцький з Львова, смерит, ще в марті 1920 р. не отримував своєї платні.

Стефан Кунинський з Глуховець, надармо робив заходи о привернення до служби.

Олекса Лотоцький з Стронятина (12 л. служби), жоңатий, з 5. дітьми, звільнений.

Анна Мартиняк з Гаїв, ще в квітні 1920 р. не була принята.

20. Пов. Надвірна (6 вип.).

Катря Водоставська з Надвірної, 15. вересня 1919 р. візвана інспектором опустити школу, пізнійші її старання о привернення до служби остались без успіху.

Емілія Ольга Гарківська з Ослав білих, зголосилася до служби 10. X. 1919 р. і в половині 1920 р. же ждала приняття.

Францішка Гладишевська з Гвозда. Її справа анальогічна з попередньою.

Ілія Дмитрик з Тарнавиці лісної, ще в липні 1920 р. був без посади.
Іван Лилик з Надвірної, зголосився до служби д. 14. січня 1920 р.— відповіди ждав надармо.

Михайло Моравецький, старш. учитель з Лапчина, арештований 25. VI. 1919 р. і вивезений до Надвірної, а відтак інтернований в Стрількові.

21. Пов. Печеніжин (2 вип.).

Василь Боднар з Текучої (12 л. служби), ще в червні 1920 р. був без посади.

Параска Боднар (10 л. служби), аналогічно до попереднього.

22. Пов. Перемишляни (4 вип.).

Степан Кретів (35 л. служби) з Туркотина, арештований д. 19. IX. 1919 р. і інтернований в Бригідках до д. 7. XII. 1919 р. а відтак на Личакові, а його жінку Поляки викинули з шкільного помешкання. Чотири рази робив старання з метою прийняття до служби — без успіху.

Катерина Лиликова з Лагодова (10 л. служби), тричі зголошувалася до служби — без успіху.

Григорій Лилик (15 л. служби), так як його жінка.

Володимир Любинець (18 л. служби), зголосився до служби 13 червня 1919 р. і зложив приречення польській владі, та д. 4. X. 1919 р. його арештовано і відвезено до Пільзна та перетримано до 26. грудня. Відтак конфіновано його дома в Утіховичах. Посади не дістає.

23. Пов. Підгайці (2 вип.).

Задорожний Василь з Божикова, інтернований як хорий в Кракові, а відтак в Домбю, в листопаді 1918 р., а відтак від 26. VIII. 1919 р. конфінований в Козівці, пропадає з голоду.

Осип Василь Лада (22 р. служби) з Литвинова, арештований і конфінований до д. 5. I. 1920 р. Зголосився до служби 7. II. 1920 р., та інспектор прирік йому посаду щойно від вересня с. р.

24. Пов. Рава руська (4 вип.).

Учит. Бобик, склав приречення, та до служби його не прийнято.

Володимир Климко з Лаврикова (31 л. служби), зголосився до служби в червні 1919 р. і з ним списано протокол. Р. III. О. рішенням з д. 28. XI. 1919 р. ч. 604. звільнила його з посади і ніякі рекурси не мали успіху.

Василь Криса з Михайлівки (10 л. служби), зголосився до служби в грудні 1919 р., та його не прийнято.

Теодор Міцковський з Диниск, не оглядаючися на всі старання ще в половині 1920 р. був без посади.

25. Пов. Рудки (3 вип.).

Учит. Верхола в Новосілок, арештований і відставлений до Берестя. Жінку і осьмеро дітей викинули з помешкання у школі.

Олександр Голинський, арештований в дорозі до Рудок з метою зголошення до служби, пересидів у Бригідках до січня 1920 р. Ще довго після того ждав на посаду.

Людвіку Кульчицьку усунено з посади за те, що вона в часі укр. влади перенеслася з рудецького до стрийського повіту.

26. Пов. Рогатин (1 вип.).

Марія Аркадія Гургулова (30 л. служби), усунена з посади за те, що в часі укр. влади була управителькою своєї школи.

27. Пов. Самбір (2 вип.).

Ольга Біленька (13 л. служби), за те, що була управителькою виділ. школи в Самборі в часі укр. влади, усунена і ще в серпні 1920 р. була без посади.

Тадей Залеський, проф. держ. гімназії, довгий час інтернований в Берестю, а відтак конфінований в Самборі, остався без посади.

28. Стар. Самбір (1 вип.).

Марія Лукашевич з Коніва, зголосилася до служби в листопаді 1919 р., але посади, не оглядаючись на рекурси і інтервенції, не отримала.

29. Пов. Скалат (1 вип.).

Микола Блашків з Дорофіївки, зголосився в пору до служби, однак ні посади, ні виплати залеглої платні за час від 1. IX. 1914 р. до 31. X. 1918 р. не отримав.

30. Пов. Сколе (6 вип.).

Іван Гавриш з Корчина (24 р. служби), батько четверо дітей, признаний небезпечним і усунений з посади, 26. VI. 1919 р. арештований, пересидів без переслухання до 7. VIII. 1919 р. в Бригідках, а відтак конфінований в Корчині і щодня мусить відбувати 20 кіл. дороги до Скольного і зголошуватися в станиці жандармерії.

Зофія Гібайлівна з Феліцінталю, арештована з початком липня 1919 р. і після переслухання випущена на волю. З кінцем вересня на донос арештована в друге і у Львові конфінована. Звільнена зголосилася (на візвання) до служби, однак посади не отримала.

Андрій Івасиків з Ялинкового, втратив посаду ще в р. 1914 з тим, що може старатися о неї в іншому окрузі. Досі жде покликання до служби.

Онуфрій Курдидик, пов. інспектор у Сколім, до серпня 1920 р. доживав свого реститування.

Ольга Ліхновська з Синевідська вижн. і Софія Ліхновська зі Сколього, усунені з посади інспектором Логінським.

31. Пов. Снятин (3 вип.).

Катерина Берлад з Волчківців, звільнена з посади рішен. комісії Р. Ш. К. з д. 5. XII. 1919 р. ч. 1821.

Ольга Гоїв (10 л. служби), арештована 19. IX. 1919 р., а відтак конфінована в Порохнику до 20. I. 1920 р. Звільнена з посади тричі робила старання в цілі прийаття — надармо.

Іван Гдуля, проф. реальної школи в Снятині, арештований в липні 1919 р., ще в серпні 1920 р. сидів у в'язниці.

32. Пов. Сокаль (4 вип.).

о. Волод. Ардан, проф. гімназ. в Сокалі, досі без посади за те, що служив в часі укр. влади.

Марія Бобрецька в Завишні, зголошувалася до служби двічі, та ще в березні 1920 р. не була прийнята.

Волод. Гофрик з Ванева, арештований пересидів у Домбю від 19. VI. до 19. XII. 1919 р., при чому побито його до того, що повідбивано його нирки і повибивано зуби. Відтак конфіновано його в Бєлзі, де пропадає в нужді.

Василь Еліїв, проф. учит. семінаря, не отримує платні.

33. Пов. Станиславів (5 вип.).

Олена Гречаникова з Колодіїва (16 л. служби), звільнена з посади 18. II. 1920 р. і не прийнята тільки тому, що жандарм мав з нею особисті порахунки.

Теодор Грицак, проф. реаль. шк. в Станиславові, не прийнятий до служби ще в середині 1920 р.

Іванна Федів-Гадзінецька з Колодіїва, не отримала посади.

Василь Кульматицький з Дорогова (17 л. служби), батько 5. дітей, від 1. VI. до 1. VIII. 1919 р. сидів в арешті в Калуші, а відтак був конфінований у Станиславові; врешті його реактивовано з перенесенням в иншу місцевість; його протести не відносили успіху.

Ольга Костишинівна, тричі просила о посаду, врешті рішен. Р. Ш. О. з д. 29. V. 1920 р. її відмовлено.

34. Пов. Стрий (3 вип.).

Грига Бардинівна з Дідушиць вел., зголосилася до служби і зложила службове приречення, та посади не дістала.

Інокентій Захаріїв з Дуліб (32 р. служби), інтернований без причини у Стшалковій і позбавлений посади.

Петро Кобат з Голобутова (20 л. служби), відсидів 5 тижнів у Бригідках, а відтак конфінований в Голобутові і досі не переслуханий.

35. Пов. Сянік (1 вип.).

Казимира Боронь з Щавного (16 л. служби), 26. I. 1919 арештована, відсиділа до 10. II. в тюрмі в Сяноці, а відтак у Вадовицях, Вісничу і Домбю і щойно 14. XI. 1919 р. звільнено її і конфіновано в Сяноці. До служби зголосилася 2ї. XI. 1919 р., та ще в маю 1920 р. її справа не була вирішеною.

36. Пов. Теревовля (3 вип.).

Литін Дромирський з Дарахова, римо-католик, звільнений Р. Ш. К. з посади на все, лиш тому, що служив в часі укр. влади.

Павло Димідас з Будзанова (34 л. служби), зложив д. 1. IX. 1919 р. службове приречення, та 3. IX. його арештовано і вивезено до Вадовиць, а відтак до Домбя, де перебув до 3. I. 1920 р. Відтак був конфінований і позбавлений посади.

Мирослав Капій, учитель гімназії, перебув інтернування в Стшалковій і Берестю до січня 1920 р.

37. Пов. Тернопіль (2 вип.).

Іван Галушинський, учитель гімназ в Тернополі, 20. IV. 1920 р. просив о переслухання, та ще в червні ц. р. ждав надармо.

Теодор Дерлиця, прийнятий до служби 10. IX. 1919 р., та в половині 1920 р. ще не дістав платні.

38. Пов. Товмач (3 вип.).

Елсонора Грабовецька (27 л. служби), до служби зголосилася в жовтні 1919 р., та не була ні переслухана, ні реактивована.

Марія Калимівна з Винограду, захоріла на тиф, а слідом того в березні 1919 р. її звільнено з посади.

Зиновія Левицька з Голоскова, звільнена з посади д. 10. X. 1919 р. за те, що в часі укр. влади вийшла заміж.

39. Пов. Турка (1 вип.).

Михайло Маліш (26 л. служби), зголошувався двічі до служби, без успіху.

40. Пов. Чесанів (3 вип.).

Семен Головатий з Вільки жапал., конфінований і щодня мусить відбувати 6 кіль. дороги до жандармерії в Чесанові. Двічі зголошувався до служби — надармо.

Евфемія Лаврівська в Любачева, була конфінована 3 місяці, а відтак звільнена. Зголосилася до служби, та відповіді ждала надармо.

Гриць Лебедович з Банні гор., зголосився до служби д. 20. III. 1920 р., та до кінця липня 1920 р. не отримав відповіді.

41. Пов. Чортків (3 вип.).

Олекса Бойцун, проф. гімназ. в Самборі, арештований в Чорткові, перебув у Бриїдках до грудня 1919 р., а коли обняв посаду директора прив. укр. гімназії в Чорткові, староста загрозив йому знову арештуванням і він був зневолений посаду кинути.

Стефанія Брилінська з Шульганівки, ще в половині 1920 р. помимо заперчень влади, була без посади.

Яків Зазуляк з Шульганівки, без подання причин звільнений з д. 24. I. 1920 р. з посади.

42. Пов. Яворів (8 вип.).

Параскевія Вальчакова з Віжомлі, арештована на безосновний донос в маю 1919 р., та швидко звільнена. Зголосилася до служби, та ще в маю 1920 р. її справа не була полагоджена.

Онуфрій Власійчук з Яворова (37 л. служби), звільнений з посади д. 30. IV. 1920 р. і на свій рекурс до Р. III. К. ще в серпні 1920 р. не отримав відповіді.

Михайлина Гординська з Наконечного (30 л. служби), звільнена з посади, а коли особисто поїхала жалуватися до Р. III. К., після повороту зі Львова була арештована і інтернована в Пикуличах, де перебула без переслухання 4 місяці. Справа її посади не полагоджена.

Елсонора Залеська з Яворова (20 л. служби), 21. VI. 1919 р. вивезена до Домбя, де перебула до 3. I. 1920 р. і ще в липні 1920 р. була без посади.

Емілія Куманецька з Яворова (16 л. служби), на спос прошення о посаду з д. 13. I. 1920 р. отримала звільнення з служби (д. 22. липня 1920 р.).

Олекса Кулинич з Боніва (24 л. служби), звільнений з посади д. 17. V. 1920 р.

Софія Лопушанська з Мельник ad Сарни, зголосилася до служби з надолісті 1919 р., та д. 5. XI. 1919 р., отримала звільнення з посади.

Юлія Молчкова з Яворова, звільнена й досі не принята до служби.

* * *

Отсе сухе і коротеньке занотування 157 випадків самовільного поведіння поль. окупаційної влади з одною категорією української трудової інтелігенції, яке мало на меті винищення сеї інтелігенції, щоб позбавити український нарід проводу і опіки. Яка трагедія скривається вже за тими 157 фактами! А що-ж приходить ся сказати про увесь загаль української трудової інтелігенції? Скільки змарнованих, знищених і покалічених істнувань, скільки сліз, нужди, горя і страждань, яка втрата для народу!

І все те діялося на очах культурної Європи!

I. Список священників інтернованих і арештованих в р. 1919 і 1920.

1. Абрагамовський Михайло, Дібче (Бережани).
2. Абрисовський Лев, Яхторів.
3. Адріанович Леоній, Жовква.
4. Александрович Йосиф, Янів.
5. Антонішин Михайло, Любінь.
6. о. Ректор Боцян Осип, Львів.
7. Борачок Северин, Яйківці.
8. Бачинський Олександр, Львів.
9. Бачинський Іван, Словіта.
10. Бачинський Евзбій.
11. Баричко Михайло, Щирець.
12. Бартків Евстах, декан, Романів.
13. Березовський Тома, Ляховичі.
14. Білецький Андрей, Львів.
15. Боднар Юрко, Свістельники.
16. Бобикевич Теофіл, Львів.
17. Бобиняк Никола, Ляховичі Заріччі.
18. Воробець (укінич. богослов), Стрий.
19. Бучко Іван, префект семінаря, Львів.
20. Брилінський, Куряни.
21. Волянський Іван, Дичків.
22. Войнаровський Тит, Львів.
23. Винницький Іван, декан, Залізці.
24. Винярський Володимир, Іванівка.
25. Городецький Стефан, декан, Верболішці.
26. Глібовицький Софрон, катехит, Броди.
27. Галібей Іван, Новошип.
28. Галунка Ігнат, богослов, Львів.
29. Гарух Петро, Нестаніч.
30. Гвоздецький Олекса, Борців.
31. Гнатів, богослов (тепер свящ.).
32. Готювський Евген, Збоїска.
33. Гоцький Алексій, Дворці.
34. Горникевич МIRON, Львів.
35. Гірняк Григорій, Вишники.
36. Головкевич Панталеймон, Тейсарів.
37. Гайовський Онуфрій, Зарванія.
38. Горалевич Лев, Угерсько.
39. Горчинський Омелян, віцедиректор семінаря, Львів.
40. Донорович Стефан, Бортники.
41. Донорович Конст. Дюпіз., Борусів.
42. Д-р. Дорожинський, катехит, Львів.
43. Джулинський Павло, катехит, Калущ.
44. Дивосир Григорій, богослов, Львів.
45. Дмитрик Михайло, богослов, Львів.
46. Дольницький Василь, катехит, Бережани.
47. Дурбак Савин, катехит, Теревовля.
48. Дугкевич Юліян, Дубс коло Бродів.
49. Дикий Олександр, Львів.
50. Дякович Софрон Ч. С. В. В. Львів.
51. Дикий Йосиф, Козьова.
52. Дзерович Юліян, катехит, Львів.
53. Дзерович Михайло, декан, Топорів.
54. Дзерович Юліян, катехит, Зашків.
55. Дзерович Михайло, декан, Топорів.
56. Еліяшевський Богдан, декан, Зашків.
57. Жук Іван (тоді завідетель в Любші).
58. Зварич Василь, богослов, Львів.
59. Задворняк Петро, Деревляни.
60. Загорський Йосиф, Лапшин (убитий).
61. Захаріяевич Лука, Дунаїв.
62. Зельський Ізидор, декан, Милатин.
63. Залужний Лев, Погік.
64. Залеський, сотрудинок, Бережани.
65. Йосифович Дмитрій, Гутар.
66. Іванчук Іван, Товсте (6 раз).
67. Калиневич Сильвестер, Буск.
68. Казанівський Петро, Камінка Струмилова.
69. Качмарський Евстахій, Славско.
70. Карнінський Плятон, Острівець.
71. Кінсігер Гектор, Збоїска.
72. Кіт Михайло, Попиця.
73. Кміцикевич Йосиф, Млишська.
74. Кордуба Еміль, Олексичі.
75. Коренець Олександр, Тернопіль.
76. Конрад Мартин, катехит, Тернопіль.
77. Ковальський Олександр, Львів.
78. Ковальський Іван, Липовиці.
79. Коновалець Володимир, Малехів.
80. Коритко Олександр, Ляшки.
81. Король Еміль, Саранчуки.
82. Константинович Омелян, Сянік.
83. Кузьма Зенон, ук. богослов.
84. Кузьмович, Лавочне.
85. Кудрик Павло, Рогатин.
86. Кучкуда Йосиф, катехит, Поморяни.
87. Курилас

Василь, Германів. 88. Кузьмак Маріян, Мшана. 89. Куницький Леонтій, Львів. 90. Кравчук Михайло, Брищі Церковні. 91. Кирилук Василь, Воля. 92. Куницький Володимир, Ориховець. 93. Куницький Юрій, Ігровиця. 94. Коссак Стефан. 95. Левицький Никола, Плавс. 96. Лада Василь, Долина. 97. Левицький Никола, Оброшин. 98. Левицький Петро, Поморяни. 99. Левицький Юліян, Синевідсько Вижне. 100. Лежогубський Теодозій, Львів (помер). 101. Логинський Йосиф, Володимирці. 102. Лопатинський Євген, Прошів (тоді завід. в Протесах). 103. Лопушанський Омелян, Кінашів. 104. Лободич Роман, Жидачів. 105. Лотоцький Володимир, Повітно. 106. Лиско Володимир, Городок. 107. Лучаківський Антін, Станькова. 108. Мохнацький Стефан, Тереховля. 109. Марків Микола, ук. богослов. 110. Матковський Микола, Стрий. 111. Масяк Володимир. 112. Мащак Іван, катехит, Бібрка. 113. Мартиків Йосиф, катехит. Городок. 114. Мишишквич Володимир (бог.), Львів. 115. Мельничин Василь, Городок. 116. Метельський Стефан, (богосл.), Львів. 117. Мійський Олександр, Волків. 118. Моссора Михайло, Сколс. 119. Мищак Йосиф, Стростянець. 120. Михайлишин Володимир, Вишенка Мала. 121. Музичка Григорій, катехит, Журавно. 122. Мриглодович, Грабова. 123. Ніжанковський Остап, Завадів (вбитий). 124. Олійник Павло, Рогачин. 125. Осадца Євн, катехит, Бережани. 126. Патрило Михайло, богосл., Львів (2. рази). 127. Паньківський Ілярій, віце-ректор, Львів. 128. Паньківський Теофіл, богослов, Львів (2. рази). 129. Пелехатий Петро, Кудрявці. 130. Петрушевич Кость, Стрий. 131. Петрицький Петро, Колоколин. 132. Петрицький Теодозій (син), Колоколин. 133. Петриця Петро, Токи. 134. Пелліх Володимир, Радехів (3. рази). 135. Петрик Володимир, Бабина. 136. Підгородецький Людвік, Солонка. 137. Побігушка Филімон, богослов. 138. Погорецький Іполит, Бродки (2. рази). 139. Порошко Володимир, богослов. 140. Подолінський Богдан, Ланчан. 141. Приймак Теофіл, Дуліби. 142. Проскурницький Мирослав, Дуба. 143. Притуляк Михайло, катехит, Долина. 144. Плашовецький Володимир, Лядска воля. 145. Пляшкевич Іпатій, Добростани. 146. Пилипчук Василь, Білоголови. 147. Пясецький Никола, Сороки. 148. Пясецький Алексій, Львів. 149. Пясецький Никола, Галичанів. 150. Постригач Михайло, катехит, Золочів. 151. Романишин Михайло, Суходоля. 152. Радзікевич Омелян, Вишенка мал. 153. Райтаронський Іван, Сороки. 154. Рудницький Іван, Чертеж. 155. Рудович Іван, Львів. 156. Садовський Іван, Підярків. 157. Селезінка Никола, Ячнин. 158. Свистун Володимир (ук. богосл.). 159. Свєргун Пилип, Ольховець. 160. Сень Василь (ук. богосл.). 161. Семків Гарасим. 162. Сембратович Ізидор Лев, Львів. 163. Сеньковський Іван, богослов., Львів. 164. Склєнкович Дмитрій, декан, Поморяни. 165. Сосенко Ксенофонт, Копохи. 166. Сосенко Антін, Оліїв. 167. Стеткович Никола, Зарудс. 168. Стенанів Іван, Вишнівчик. 169. Стадник Андрій, Николаїв. 170. Стернюк Володимир, Пустомити. 171. Сивенький Никола, Дернів. 172. Сухоровський Юстин, Заболотів (убитий). 173. Сахно Теодор, Лагодів. 174. Скоморовський Мечислав, Дучанів. 175. Скоробогатий Володимир, Львів. 176. Теліщук Денис, Отиневичі. 177. Теодорович Евстахій, Бурштин. 178. Тисовський Володимир, Калуш. 179. Тимчак Мартин, богослов., Львів. 180. Турчманович Амвросій, Тухолька. 181. Туркевич Михайло, Пониква

коло Бродів. 182. Туркєвич Іван, катехит, Львів. 183. Троян Д., Доброподо. 184. Федоришин Іван, Журавно. 185. Фіцалович Юліян, Підгайці. 186. Хмільовський Никола, катехит, Золочів. 187. Цурковський Евстахій Богдан, Настасів. 188. Цегельський Михайло, декан, Камінка Струмилова. 189. Цар Теодозій, Підкамінь. 190. Чехут Павло, Сенечів. 191. Чапельський Іван, Львів (помер). 192. Шуль Дмитро, Бруховичі. 193. Шеремета Константин, Болшовець. 194. Шпитковський Станислав, Львів. 195. Шербанюк Іван, Жидачів. 196. Юрик Стефан, Золочів. 197. Яворський Олекса, Несторівці. 198. Янович Микола, Хотинь. 199. Яцковський Михайло, Львів. 200. Яримович Олександр, Львів. 201. Яремак Василь. 202. Яворський Іван, Романівка. 203. Цегельський Теодор, Струсів. 204. Паньчишин Григорій, Гологори. 205. Венгринович Євген, Підгайці. 206. Залуцький Ілля, Куропатники. 207. Качала, Лісники. 208. Долинський Анатоль, Підмихайлс. 209. Секета Іван, Новиця. 210. Ерми Кароль, Берлоги. 211. Качоровський Михайло, Селиска. 212. Бучицький Йосиф, Гринів. 213. Бобовник Михайло, Глібовичі. 214. Дорош Володимир, Вибранівка. 215. Богатюк Теодор, богослов., Тернопіль. 216. Залеський Михайло, Бережани. 217. Др. Богачевський Константин, Крилошанин Кап. Перем. 218. Лехицький Захарій, катехит їмн. в Сокали. 219. Тис Прокін, завідаєтель парохії в Хлівчанах. 220. Стецишин Михайло, парох в Горинци. 221. Утриско Володимир, декан Жовківський, парох в Скваряні нов. 222. Маринович Йосиф, містодек. Жовківський, парох в Любелі. 223. Боднар Володимир, в Загірю. 224. Вітик Михайло, завідаєтель парохії в Михалевичах. 225. Косоноцький Яків, парох в Подільцях. 226. Онишкевич Стефан, парох в Купновичах. 227. Рабій Франц, декан Самбірський, парох в Самборі. 228. Яворський Іван, парох в Стрільбичах. 229. Шпиталь Іван, сам. сотр. в Тернопі. 230. Твердохліб Антін, парох в Краківці. 231. Сологуб Василь, парох в Наконечнім. 232. Левицький Лев, парох в Яворові. 233. Чертежинський Дмитро, парох в Бібрці. 234. Мигаль Семен, сотр. в Судовій Вишні. 235. Присташ Ілля, парох в Липі. 236. Федевич Іван, катехит шкіл народн. в Турці. 237. Круцько Семен, завідаєтель парохії в Трускавці. 238. Була Михайло, парох в Розсохах. 239. Ліщинський Йосиф, парох в Угерцях Незабітовських. 240. Мороз Григорій, декан Височанський, парох в Борні. 241. Ясеницький Кипріян, парох в Жовтанцях. 242. Білик Олександр, сотр. в Черниляві. 243. Осідач Михайло, парох в Ветлині. 244. Трешневський Омелян, парох в Хороброві. 245. Плєшкєвич Іван, парох в Боратині. 246. Голічек Іван, парох в Осердові. 247. Луцький Петро, парох в Полянах. 248. Сєндзік Іван, завідаєтель в Горуцьку. 249. Згорлякєвич Франц, декан затварницький пар. в Хреві. 250. Венгринович Володимир, міст. дек. Затварницьк. Пар. в Тарнаві. 251. Ковальський Аїталь, дек. Комарянський Пар. в Новосілках. 252. Прокурат Михайло, завідаєтель в Микловичах. 253. Яремєкєвич Василь, містодек. Жукотинський, парох в Волчи гор. 254. Гучко Василь, парох в Радружі. 255. Стеців Лев, парох в Літині. 256. Олексин Василь, парох в Старій Соли. 357. Німєлович Теодор, завідаєтель Меднич. 258. Колчиківський Алексій, сотр. в Батятичах. 259. Бенцін Андрій, парох в Старім Самборі. 260. Процько Павло, сотр. управ. в Мацошині. 261. Паньківський Ілярій, парох в Більську. 262. Яхно Яків, парох. 263. Грушкевич Теодор, завідаєтель в Смільні. 264. Кульчицький Симєон, парох в Вошанцях. 265. Добрянський Йосиф, сотр. в Монастирці. 266.

Негребенський Іван, парох в Ясениці Сільній. 267. Салук Лука, катехит в Беллі. 268. Татомір Михайло в Кавську. 269. Константинович Еміліян, парох в Саноці. 270. Рудницький Антін, катехит в Дрогобичі. 271. Купкевич Василь, катехит в Дрогобичі. 272. Гура Дамян, парох в Камінці-Старе село. 273. Макар Стефан, завідаєтель в Новім Місті. 274. Менцінський Юрій, парох в Кальнічці. 275. Кормон Омелян, катехит в Перемишлі. 276. Комарницький Михайло, катехит в Перемишлі. 277. Гльницький Володимир, парох в Горохівцях. 278. Хиляк Дмитро, парох в Ізбах. 279. Ярка Теодор, парох в Боратині. 280. Кріль Михайло, завідаєтель в Прелуках. 281. Гіль Марко, сотр. в Унові. 282. Чайківський Омелян, завідаєтель в Яворім. 283. Гайдукевич Олександр, сотр. в Бірчі. 284. Гайдукевич Іван, сотр. в Кречовичах. 285. Заяць Іван, парох в Тулиголовах. 286. Малецький Онуфрій, парох в Балигороді. 287. Погорецький Омелян, катехит в Ярославі. 288. Дороцький Михайло, парох в Злонкім. 289. Білинський Стефан, катехит в Жовкві. 290. Кліш Теофіль, парох в Волконні. 291. Григорій Мороз, парох в Борині.

2. Спiс iнтернованих, зглядно конфiюваних священникiв i духовних осiб в Епархiї Станиславiвськiй.

1. Гординський Василь, парох Глубокого. 2. Білинкевич Теофіль, парох з Раковець. 3. Мотюк Михайло, парох з Старуні. 4. Городецький Пантелеймон з Журак. 5. Барановський Евстахій, катехит з Бучача. 6. Збудовський Вячеслав, парох з Зубрич. 7. Подлянецький Захарій, парох з Монастириск (замордований). 8. Галібей Адальберт, духовник семінаря (замордований). 9. Лушнінський Антін, завідаєтель Соколова. 10. Кисілевський Нестор, катехит в Городенці. 11. Пісецький Іван, парох з Корнева. 12. Соневицький Кліментій, парох з Гадиньковець. 13. Вальницький Іван, завідаєтель Коцобинець. 14. Гребенюк Алексей, завідаєтель Трибуковець. 15. Вальницький Юліян, богослов. 16. Ореньчук Ілля, богослов. 17. Стельмащук Теодор, богослов. 18. Драньчук, богослов. 19. Дзвиняцький Павло, богослов. 20. Білинський Симеон, парох з Оршківець. 21. Вах Павло, богослов. 22. Яськевич Стефан, завідаєтель з Сауполя. 23. Микитин Йосиф, завідаєтель з Ліснихах. 24. Саноцький Василь, сотрудинок в Чортівці. 25. Ганкевич Ізидор, парох з Дзвиняча. 26. Чернодоля Ілля, парох з Заліщик. 27. Буклащук Никифор, катехит з Заліщик. 28. Ковч Григорій, парох в Цапівцях. 29. Курняк Теодозій, парох в Глусятім. 30. Коцик Іван, парох з Шитовець. 31. Волянський Алексей, парох в Криворівні. 32. Стефанович Володимир, парох Кут. 33. Березюк Михайло, завідаєтель Ферескулі. 34. Малицький Йосиф, парох Борщова. 35. Гребенюк Симеон, експозит з Мушкатівки. 36. Січинський Амброзій, парох з Біловець. 37. Чеховський Стефан, завідаєтель в Висіччі. 38. Соневицький Нестор, парох з Івана пустою. 39. Жупанський Петро, завідаєтель Кудринець. 40. Капустинський Олександр, парох Мельниці. 41. Шишкевич Михайло, експозит з Худиковець. 42. Чайковський Василь, парох з Микола. 43. Скобельський Андрій, завідаєтель Білих Ослан. 44. Ганушевський Михайло, парох з Дори. 45. Гаврилюк Алексей, завідаєтель Надірної. 46. Абрисовський Омелян, інспектор шкіль з Надірної. 47. Бобикевич Ізидор, парох з Саджавки. 48. Піжинський Олександр, завідаєтель

Печеніжина. 49. Казновський Антін, парох Глубічка. 50. Косович Іван, експозит в Пишківцях. 51. Вигнанський Йосиф, парох з Лисовець. 52. Косович Володимир, парох Новоселиці. 53. Проць Йосиф, катехит з Снятина. 54. Череватий Никола, завідаєтель Марковець. 55. мітрач Гордієвський Іван з Станиславова. 56. крилошанин, др. Шепкович Франц. 57. Д-р. Баран Василь, професор теології. 58. Раковський Йосиф, професор учит. семінаря. 59. Навроцький Василь, інспектор шкіл в Станиславові. 60. Тесля Евстахій, парох з Королівки. 61. Сіменович Никола, парох Стриганець. 62. Попель Василь, парох з Олеші. 63. Сірецький Антін, завідаєтель Ляцкого. 64. Дурделла Михайло, парох з Хомяківки. 65. Білинкевич Омелян, парох Дрищева. 66. Шкроміда Ілля, парох з Копацьк. 67. Петровський Євген, завідаєтель Петрилопа. 68. Деревянка Іван, сотрудинок з Будзанова. 69. Дмитерко Михайло, завідаєтель Бичкоїсць. 70. Саврій Петро, парох з Вербовець. 71. Грабовецький Іван, завідаєтель Джуріна. 72. Ткачук Лаврентій, завідаєтель з Ласковець. 73. Гнатів Володимир, завідаєтель Оссовець. 74. Величковський Нестор, парох з Павшівки. 75. Білинський Ярослав, парох з Поморець. 76. Кливак Ілля, завідаєтель в Язлівцях. 77. Гуньовський Алексей, сотрудинок в Чорткові. 78. Подолінський Богдан, катехит в Гусятині. 79. Гуменюк Магдалина, Ігуменя Монастиря С. С. Василянко. 80. Ценкнир Агнета магістра повичок Ч. св. Вас. Вел. 81. Варениця Аркадія, С. Василянко. 82. Глібовицький з Жабя. 83. Попель Іван з Донгополя. 84. Целевич, з Станиславова.

3. Арештовані монахи чина св. Василя Вел.

Отці: 1. Повх Маріян. 2. Головка Никола. 3. Мальчинський Євген. 4. Бараник Северіян. 5. Решетило Стефан. 6. Дякович Софроній. 7. Головецький Діонізій. 8. Галабарда Єронім. 9. Манько Юліян. 10. Маркевич Йосафат. 11. Ганущак Кириян. 12. Котович Петро. 13. Боднар Порфірій. 14. Мартинюк Плятон. 15. Пушкарьський Павло. 16. Калинець Мирон.— Монахи: 17. Засвоєський Йосиф. 18. Лютак Маріян. 19. Чепіль Йосиф. 20. Панчишин Полкарп. 21. Ковалюк Дамян. 22. Жидан Юрій. 23. Лишак Мирон. 24. Луцик Порфірій. 25. Лабан Йосафат. 26. Шляхтовський Антін. 27. Богуш Василь. 28. Шавала Стефан. 29. Бідолах Герман. 30. Шавала Варлаам. 31. Войтович Прокоп. 32. Толочко Теодозій. 33. Худько Льовізій. 34. Ничай Віталій. 35. Липський Теодозій. 36. Петриків Йосафат. 37. Каменецький Василь. 38. Головацький Севастіян. 39. Несторко Теодозій. 40. Кобзар Никола. 41. Обчаний Станислав. 42. Гавришко Іван. 43. Давидович Константин. 44. Каменецький Никола.

Богослови: 1. Шкільник Іван. 2. Кондро Стефан. 3. Вах Павло. 4. Пристай Володимир. 5. Беберський Юліян. 6. Вовчик Михайло.

4. Iнтерновані монахині у велику п'ятницю 1919 р. в монастири св. Макрини, при вул. Потоцького ч. 95. у Львові.

Монахині: 1. Слободян Віра. 2. Лакович Константина. 3. Худерська Йосифа. 4. Слободян Ігнатія. 5. Цьорох Сальомея. 6. Філевич Йоакима. 7.

Аргимович Вероніка. 8. Рудковська Марія. 9. Журибіда Надя. 10. Сосновська Олена. 11. Галабарда Макрина. 12. Бойчик Герард. 13. Букнована Софія. 14. Пендик Амброзія. 15. Плющ Йоанна. 16. Дейнеска Корнелія. 17. Товпаш Пахомія. 18. Мокумела Єремія. 19. Заболотна Парескевія. 20. Гриневич Теодозія. 21. Бокало Сміля. 22. Козенка Августина. 23. Рурська Катерина. 24. Матвійко Вероніка. 25. Дуль Андрія (ранена через жовніра кулею "dum-dum"). 26. Сколоздра Александра. 27. Мазур Михайла. 28. Муринець Анета. 29. Добрянська Епіфанія.— СС: 30. Войціховська Маргарета. 31. Волянська Юлія. 32. Хомик Антонія. 33. Плющ Ольга. 34. Гринух Симеона. 35. Гураль Наталія. 36. Горбань Йосафата. 37. Войтович Альфонса. 38. Блотна Анна. 39. Мацелюх Параскевія. 40. Павлюк Анна. 41. Кулеба Анастасія.

Замітка: Сей показ обнімає тільки частину арештованих і інтернованих осіб духовного стану. Головно відноситься він до 1919 р.

ПОЯСНЕННЯ СКОРОЧЕНЬ

ав. к. — австрійська корона (грошова одиниця)
б., бувш. — бувший (у сучасній мові — "колишній")
baon wart. — batalion wartowniczy (сторожовий батальйон)
бл. п. — блаженної пам'яті
бул. — булавний (військовє звання)
Берестя Лит. — Брест Литовський
вел. — великий (у складених географічних назвах. За сучасними орфографічними правилами у таких назвах слово пишеться з великої літери)
виділ. — виділовий (відділовий)
вип. — випадок
вул. — вулиця
гал. — галицький
гімн. — гімназійний
город. — городоцький (м. Городок)
господ. — господар (селянин)
гр. — граф
гр.-кат. — греко-католицький
гуц. — гуцульський
д. — дата
дес. — десятник
деф. — дефензива (оборона), дефензивний
дир. — директор
Д. О. Г. — Довідзтво Окренгу Генерального (Командування Генерального Округу)
дол. — долінний (складова частина географічних назв. У радянський час замінено на "Нижній")
др., д-р — доктор (учений ступінь I)
еквіп. — екіпувальний (споряджальний)
експоз. — експозитура (представництво; філія, відділ)
Ексц. — Екцеленція (Превосходительство)
жанд. — жандарм
жапал. — жапалівська (частина власної географічної назви. В сучасному написанні — Жапалівська)
заліц. — заліщицький (м. Заліщики)
зал. ур. — залізничний урядник
З. О. У. П. Р. — Західна Область Української Народної Республіки. (Так після Злуки з УНР стала називатись ЗУНР)
інспект. — інспектор
інф. — інформація

к., кор. — корона (грошова одиниця)
кан., канц. — канцлер (завідувач канцелярії єпископа)
кіл. — кілограм
кільм. — кілометр
кл. — клас
ком. — командир
кос. — косівський (м. Косів)
л. — літо (рік)
м. ин. — між иншим (іншим)
міс. — місяць
м. п. — марка польська (грошова одиниця)
т. р. — miejsce pieczęci (М. П. — місце печатки)
м. р. — минулого року
н., нар. — народний
напрм. — наприклад (наприклад)
о. — отець духовний
окр. — окружний
от., отам. — отаман
Паист. — Паństwo (державна)
підпор. — підпоручник
підх. — підхорунжий
п-на. — панна
пов. — повіт
поруч. — поручник
пос. — посол (депутат парламенту, сейму)
прив. — приватний
прим. — приміром (наприклад)
п. т. — під титулом (під назвою)
р. — рік
реаль. — реальність (реальна власність)
рішен. — рішення
рогат. — рогатинський (м. Рогатин)
Р. Ш. К. — Рада Шкільна Крайова
Р. Ш. О. — Рада Шкільна Округова (Окружна)
св. — святий
скарб. — скарбовий (належний до державної скарбниці, до держави)
с. м. — сего (цього) місяця
сот. — сотник
сотн. — сотнар (центнер)
с. р. — сего (цього) року
с. с. — січовий стрілець
ст., старш. — старшина
стр. — стражник (чотовий, партовий)
сх. — східний
тов., товар. — товариство
товмач. — товмачський (м. Товмач)

т. р. — того року
У. Г. А. — Українська Галицька Армія
У. Г. К. — Український Горожанський (Громадянський) Комітет
и. к. — *ustawa karna* (кримінальний кодекс)
упр. — управитель
У. С. С. — Українські Січові Стрільці

хор. — хорунжий
цив. — цивільний
ч. — число
чет. — четар (військове звання)
ч. к. — число книги
ч. св. Вас. Вел. — чин святого Василя Великого (чернечий орден)
шк. — школа

ПОЯСНЕННЯ СЛІВ

Авдитор, аудитор — член військового або церковного суду
Автопія — особисте спостереження
Ad (лат.) — при, коло, поблизу
Академік — студент
Альзація — Ельзас
Анальфabet — неписьменний; неук
Апровізація — постачання; продовольство
Асентерункова комісія — призовна комісія
Асигната — документ на асигнування; квитанція
Асиста — супровід

Бараболя — картопля
Безличний — безсоромний, безсовісний
Безрога — свиня
Бесаги — торба у вигляді двох пім'ячків, яку носять через плече
Бестяльський — звірячий
Біля, білля — білизна
Білянс — баланс
Блянкет — бланк
Боз — бузок; бузина
Бранка — набір (до армії, на примусові роботи тощо)
Бредівці — солдати генерала Бредова (з Добровольчої армії Денікіна)
Буки — палиці для биття, які виготовлялись здебільшого з гілок бука
Бюрко — письмовий стіл

Вар'ят — психічно ненормальна людина
Васеліна — назелін
Вахмайстер — нахмістр
Вегетувати — животіти, скніти
Версайський — версальський
Вертгаймівська каса — сейф, металева шафа з особливо надійними замками (за назвою фірми)
Видець — очевидець; спостерігач
Вижній — частина складених географічних назв; за тодішньою орфографією слово писалось з малої літери. У радянській час замінено на "Верхній"
Виімковий — винятковий
Виравувати — пограбувати
Виходок — відходок, туалет, клозет

Вицньченс (польськ.) — виснаження
Віддушальня — приміщення для дезинфекції (діалектне "вуші" відповідає літературному "воші")
Відживлювання — харчування
Відзискати — повернути собі
Відпоручниця — особа (жіночої статі), якій доручено певні функції, представниця
Відрочення — перенесення терміну на пізніше
Відрух — тут: заворушення

Галлсрчики — жовніри польської армії генерала Галлера, сформованої для боротьби з більшовиками і кинуті проти Західно-Української Народної Республіки
Гиблівка — деревна стружка
Гльорифікувати — прославляти; вихваляти
Гроза — тут: загроза
Грінцайг — несмачна їжа з овочів (нім. grün — "зелений" і Zeige — "ділянка")
Grenzschutz (нім.) — прикордонна охорона

Дворець — вокзал
Дезерція — дезертирство
Декан — старший священник, який слідкує за діяльністю декількох парафій
Деканат — адміністративна одиниця в католицькій церкві, що складається з групи парафій
Деко — декаграм, 10 грамів
Депозит — зберігання; речі (гроші), віддані на зберігання
"Дзєннік ужендови" — "Урядова газета"
Дефінітивно — остаточно
Дик — дика свиня
Дібра — мастки
Дідич — поміщик
Дневник — газета
Домів — додому
Дотичиний — тут: про який іде мова
Доходження — слідство; розслідування
Доцільний — цілеспрямований
Дріб — домашня птиця

Dum-dum — розривна куля (від назви індійського міста Дум-Дум біля Калькутти)

Евентуальний — можливий
Евіденція — відомість; облік
Екзистенція, егістенція — існування
Ех (лат.), **екс** — із; від
Експлодувати — вибухнути
Емерит — пенсіонер
Енклява — анклав (анклав), територія, оточена територією іншої держави
Еспанка — іспанка, дуже важка форма грипу, який лютував у 1918—1919 роках (померло в світі до 20 млн. людей)

Заблаханення — обдурювання, окомилування

Заборчий — загарбницький
Зависить — залежить
Зависити — припинити діяльність
Завішений — тимчасово припинений
Закладник — заложник
Залеглий — не виконаний у налсжній терміні
Залив — засилля
Залога — загін
Заміт — закид
Заосмотрювати — забезпечувати, по-стачати

Заповідження — сповіщення
Зап'яток — закаблука
Зарсквірувати — реєквізувати
Зарібник — платний робітник
Зарядження — розпорядження
Засквєструвати — накласти секвестр — заборону або обмеження на право користування майном
Застановити — зупинити
Заступництво — тут: представництво
Захоронка — дитячий садок, яким здебільшого опікувались черниці
Зачет — аванс; заплата
Заявитися — висловитися
Збігці — утікачі, біженці
Звідомлення — повідомлення; інформація

“Звйонск Зсмян” — “Союз землевласників”
Зглядно — відносно, порівняно; або
З гори — заздалегідь; наперед
Здемольований — зруйнований, розвалений
Зникаючо — дуже мало; мізерно

З рамени — від імені; за дорученням
Зуна — суп
З'їзд вшєхдзельніцови (польськ.) — всепольський з'їзд

Інвазія — напад; нашествя
Індагування — допит
Інквізіція — судовий допит; розслідування
Інсталяція — устаткування; обладнання
Інтабульований — внесений до книги актив, до реєстру
Інтервенція — звернення до вищих інстанцій
Інтернація — запит (здебільшого депутатський)
Інтерессент — відвідувач, клієнт

Казня — в'язична камера
Камані — гетри; гаманці
Камсральний — державний
Кантіна — їдальня; буфет
Карк — погилія
Карловатий — карликовий
Касарня — казарма
Катсхит, катихит — викладач Закону Божого

Кварантіна — карантин
Квіт — квитанція
Колодка — висячий замок
Коломна — колона
Кольба — приклад рунниці
Конєчність — необхідність
Коновка — відро
Консекрований — висвячений (на спископа)

Контінгент, контінгент — обов'язкові поставки (сільськогосподарської продукції)

Контрофєлзива — контрастув
Контуація — тут: карантин
Конфінування — обмеження перебування місцем проживання особи
Конфіскація — конфіскація
Копя — стіжок снопів (60 штук)
Копати — бити ногами
Корєць — центнер (сипких тіл)
Корочєння — зменшення, скорочєння

Коц — повняне вкривало
Крєси (польськ.) — окраїнні землі
Крєтєнськй — критський (о. Крит)
Крижі — нижня частина спини, попереk

Крйлошанин — заслужений священик — член ради при єпископі
Кріс (машиновий) — рушниця (автоматична)
Купію — купівля
Куфєр — велика скриня, в якій зберігають білизну, одяг тощо

Ладування — навантаження
Лажмани — лахміття
Laisser-fair (франц.) — непротивлення, потурання
Лічніця — лікарня
Людовий (польськ.) — народний
Люпанар — лігво; кубло
Люстратор — інспектор; контролер; рєвізор
Лявіна — лавина
Лятрина — відходок; вигріб
Льокаль — приміщення
Льокатор — мешканець; квартирант

Магазин — склад
Мальєвєрзація — зловживання; розтрата

Мальтєтування — знущання; трєтування

Маршалок — голова (ради) повіту
Масакра — різанина; кривава розправа

Межичас: у межичасі — у той час; між тим

Мєртва рука — особа або інституція, яка не має повних прав на користування своїм майном

Мійський — міський

Міротатний — авторитетний; компетентний; такий, що заслуговує на довіру

Морг — міра земельної площі, рівна приблизно 0,56 гектара

Морд — убивство

Моєстрація (церк.) — дароносиця

Мужва — тут: прості в'язні; рядові вояки

Муніція — босприпаси

Мурга (польськ.) — грубіян; простак

Мурин — негр

Мухи — тут: бджоли

М'яєні — м'язи, мускули

Набіл — молочні продукти

Набуєць — покупець

На вні — зловні

Навози — добрива

На гвалт — з метушливим поспіхом

Наглочєно — панхано, набито (людей)
Надрєвідєнт — старший рєвізор, контролер
Надуживання, надужиття — зловживання; знущання
Наїзд — окупація, загарбання
Наїздник — окупант, загарбник
“Напшуд” — “Уперед”
Нарочно — зумисно; на зло
Насікомі — тут: паразитарні комахи
Нєсвідвїчальний — невідповідний
Нєгодовання — обурєння
Нєтолеранція — нестерпимість
Нєхарнієть — бруд, нечистота
Нєчю — вночі
Нотар — нотаріус
Ноторичний — закорєний, невиправний; явний

Обагдажувати — оббінтувати
Обїжник — циркуляр, письменє розпорядження для підвідомчих установ і підлеглих осіб

Обїрник — пійовиєще

Обїт — обїтниця

Обов'язувати — діяти, мати силу (юридичну)

Обсаджений — тут: укомплектований кадрами

Обсєрвація — спостереження; нагляд

Обува — взуття

Обнар — площа

Обнарник — поміщик

Огірєний — прикро вражений

Оклеєчувати — оббрікувати

Окуп — викуп; хабар

Олива — олія

Омаєта — жир

Опінія — думка (здебільшого громадська)

Оповієтка — оголошення

Ординаєс — ординаєєць

Оєадний (польськ.) — поселєєць, колонїєст

Отвирати — відчиняти

Офєєзива — наступ

Офіціял — службовєць, чиновник

Панцирка — бронєпозд

Папа — толь

Парєєляція — розподїл землі на менші ділячки

Паскарєство — спекуляція

Паціфікація — утихомирення, умиротворення за допомогою каральних акцій

Пенцак — каша з очищеного не-подрібненого ячменю

Переступник — злочинець

Песій — собачий, псячий

Пивниця — льох

Плютоновий — командир чоти (взводу); сержант

Побори — заробітна платія

Поборовий — призовний

Подивляти — дивуватись

Познаньчик — поляк із Познанщини (м. Познань)

Позор: під позором — під виглядом; з приводу

Покутна торгівля — торгівля з-під поли

Полекші — пільги

Полові частини — статеві органи

Посесорка — власниця

Посідання — володіння; сфера впливу

Посол (парламентарний) — депутат (парламенту)

Постерунок — поліційна дільниця

Потрава — страва, їжа

Превентивний — превентивний, попереджувальний

Пресія — тиск; натиск

Приречення — обіцянка; присяга

Причастіє — причастя

Причі — нари

Провізоричний — тимчасовий

Проклямований — проголошений

Профос — підфіцер, який доглядає за ув'язненими

Прочий — інший

Публичний — громадський, суспільний

Пятнистий — плямистий

Пятнувати — осуджувати

Рабівничий — грабіжницький

Райфайзенські каси — сільська за-помогово-кредитова установа

Реактивований — поновлений у попередній діяльності

Реасумувати — підсумовувати, узагальнювати, резюмувати

Ребелянт — бунтівник, заколотник

Резигнація — покірність, відмова, зречення

Реквірувати — реквізувати

Реконвалесцент — той, що одужує

Рекурс — апеляція

Рескрипт — письмове розпоряджен-ня, указ

Реститування — поновлення в по-передньому правовому становищі

Речениць, речиниць — термін

Ригор — порядок, дисципліна

Ріжний — різний

Ріля — рілля, орне поле

Річний — вік (про людей одного року народження, які підлягають призо-ву, мобілізації тощо)

Рогачка — рогатка, шлагбаум

Розпанонитися — дуже поширитися

Розстрільною — врозши (цепом)

Сакрилегія — святотатство, блюз-нірство

Сальва — постріл

Саля — зал

Санітет — санітар

Сволок — балка, яка підтримує стелю

Сегрегація — відокремлення

Секатура — прискіпливе дошкулю-вання, чіпляння

Секція — розтин

Середник — засіб

Сінник — матрац

Скарб — тут: державне майно

Скільщина — Сколівщина (м. Ско-ле)

Склен — крамниця

Скоростріл — кулемет

Случай — випадок

Сойм — сейм, (крайовий) парламент

Солдатська — воячина, солдатня

Союз Народів — Ліга Націй

Співзаводничати — суперничати, конкурувати

Співуділ — співучасть

Сподні — штани

Сподом — низом

Спронсвірити — розтратити (доірені гроші)

Спінсдавич (польськ.) — запрода-нець; продажна людина

Стайня — хлів; конюшня

Станіславів — колишня назва м. Івано-Франківська

Стан спочинку: бути в стані спочин-ку — бути на пенсії

Стрільба — мисливська рушниця

Стшельци (польськ.) — стрільці

Субвенція — асигнування, виділення коштів на функціонування закладу

Сусік — засік, підгороджене місце в коморі, столоді для зберігання зерна

Сфінгований — видуманий; під-роблений

Терміття — костриця; труха
“Товажство аграрно-осадніче” —
“Аграрно-поселенське товариство”

Товц — жир

Трачина — тирса

Трумна — труна

Туй-туй — ось-ось

Туман — тут: озеро

Туш — душ

Убікація — відхідок, туалет, клозет

Улій — вулик

Уконститування — встановлення
Уневажити — визнати недійсним;
анулювати

Уступ — уривок, фрагмент; абзац

Уступ, уступове місце — відхідок,
туалет, клозет

Утертий — звичний

Утраквістичний — двомовний на-вчальний заклад, у якому частина пред-метів викладалась польською, а частина мала викладатись українською мовою

Фелон — риза, богослужбове вбран-ня священика

Фіра — віз

Фляк — м'ясо найнижчої якості

Фризієр — перукар

Футерко — пальто на хутрі; шуба

Хабазя — бур'ян

Харциз — волоцюга; розбійник

Хосен — користь

Хлоп — селянин

Цвібак — сухар

Цвітень — квітень

Чахотка — сухоти

Чвірками — по чотири

Червінка — дизентерія

Черес — широкий шкіряний пояс, у якому носили гроші та інші цінні речі

Чинитьба — повинність

Шамбелян — камергер; почесне звання у католицькій церковній ієрархії

Шикари — знущання; пересліду-вання

Шмата — велика ганчірка

Шопа — сарай, будівля для складу

Шрот — рушничний дріб

Штука — тут: мистецтво

Шумовини — піна, шумовиння

Ювілят — ювіляр

Ягелльон — тут: поляк

Ярина — овочі

Ясьок — маленька подушка

ПЕРЕКЛАД ПОЛЬСЬКИХ ФРАГМЕНТІВ ТЕКСТУ

ЧАСТИНА I.

Стор. 51. "Ти, собачий сину, то ти засудив на смерть 18 поляків у Золочеві, яких живцем закопано в землю. Якщо б я мав револьвер, я би тебе застрелив, як собаку."

Стор. 51. "Де собачий син суддя?"

Стор. 65. "пред'явниці цієї квитанції належить дати 7 ударів погою в з..., якщо буде настирлива. Ян Пендзівляс (Іван Біживліс.— Я. Р.—В.)

Стор. 83. Староство цешанівське, Л. 3919/19 Любачів, дня 10 червня 1919.

До п. Омеляна Лаврівського в Любачеві.

Оскільки Ви не склали службової присяги, чим уже задокументували вороже ставлення до Польської Держави,— через те наказую конфікувати Вас на таких умовах: 1. Не дозволяється Вам виходити за межі помешкання без спеціального дозволу Староства. 2. Два рази на день орган громадської безпеки буде пересвідчуватись, чи Ви справді перебуваєте дома. 3. Ваша і членів Вашої сім'ї кореспонденція підлягає цензурі Староства. 4. Будь-якої хвилини влада може адміністративно влаштувати у Вашому помешканні обшук.

Керівник Староства Руссоцький. М. п.

ЧАСТИНА II.

Стор. 116—117. "До Дирекції (Зв'язкового Банку) в Станіславові.

Як співгромадяни ми оцінили, що Вельм. Пан може підписати Позику Відродження 965000 марок польських і просимо Вельм. Пана виконати нашу одностайну ухвалу. Звертаємо увагу, що підписання довготермінової Позики Відродження вигідно вплине на розмір Позики обов'язкової.

Підписання, термін якого закінчується дня 31. X. 1920, приймас Пан керівник Староства.

За Громадянський комітет для пропаганди
Державної Позики Відродження

Голова:

Зенон Глашевський,

Радник Намісництва.

Стор. 190. "Зліраче вбивство 13-річного хлопця функціонерами державної поліції".

Стор. 196. "Матеріал шойно збирають".

Стор. 198. "Священника-вбивцю".

"То священник, що чинить такі злочини".

Стор. 203. "сліпий кат".

Від Ільницької, жінки розшукуваного бандита, забрано: сідло, рупницію, коці і свиню битої ваги...

Стор. 205. "Подивіться, як він заївся мармеладом".

Стор. 207—208. "Алло, Коломия, це сержант Мияк карного підділу в Жаб'ї, прошу дати Командування Генерального Округу. Вже масмо одного пташка, якогось Дмитра з Жаб'я. Що з ним далі побити?"

"Обійтись по-польському".

"Уже мас по-польському; до ранку може не дожити".

"Добре".

Стор. 210. "Добре зробили, що побили, дайте йому ще 25 буків (київ) за те, що скаржитесь на нас".

Стор. 211. "Дамо тобі, старий ведмедю, Україну; більше не буден просити Бога за Україну".

Стор. 214. "Позаяк поведінка дотеперішніх відділів (сторожовий батальйон 6/VI і 4/VI) була просто нелюдською і заслуговує покарання. Жовнір, що хотів, рсквізував, забирав усе, почавши від їжі, а закінчивши кінсьми, худобою, привався до хати вдень і вночі, брав незаконно інвентар і навіть гроші, бив винних і невинних, навіть і спалював".

Стор. 219. "Навіщо це везти? Вистріляти, як собак!"

Стор. 220. "робив замах на польський костюл".

Стор. 227. "я дав наказ, щоб не били, а те, що били, не моя вина".

"як виглядають свині".

"дати нам їх сюди, ми їм дамо Україну; вивести голоту за місто і вистріляти".

Стор. 228. "Скидай блузу, ти, свине, гайдамако!"

"Знімеш чи ні?"

"Що мені там генерал, я тут генерал, а ти, свине, пхаснеш з генералом".

Стор. 229. "що то ще не все".

"Табір полонених № 4 в Пикуличах".

"щоб якийсь гайдамака-свиня не вистрілив пізніше".

Стор. 233. "для полонених".

Стор. 235. "польські оселедці, присуджені Антантою для України".

Стор. 236. "Хай вас тут чорт побере! Це найбільший скандал, як ви тут людей мучите".

"за першу вбиту свиню жовнір буде нагороджений і підвищений у званні".

Стор. 239. "То панове сплять на цих матрацах?"

"То, напевно, але на них спати".

"А панове що несуть у шальках?"

"А що на обід?"

"Нічого більше?"

"То, панове, ті українці, що пішли за Збруч".

"А хто с зі старших офіцерів?"

"Так? — то ходімо до нього".

"Скаржились панове, що нема пічок, а ось пан генерал має пічку".

"Як це пан генерал мурував пічку?"

"Ну, то нічого. Зате панові генералові тепло".

"Як це не дають панові генералові дров?"

Стор. 240. "Що це ви так полюбили цих німців?"

ЗМІСТ

Я. Радевич-Винницький. Чи стане минуле історією? 3

КРИВАВА КНИГА. Частина I

Вступ	
I. Убійства	19
II. Арештування, інтернування, знуцання, табори для полонених і інтернованих	29
III. Нищення майна. Ресквізиції. Рабунки	63
IV. Переслідування української церкви	71
V. Нищення української національної культури й еконо- мічного життя	76
VI. Приневолювання до присяги на вірність	83
VII. Польська колонізація Східної Галичини	85
VIII. Поширювання брехонь і закривання правди	87
Закінчення	90

КРИВАВА КНИГА. Частина II

Передмова	95
-----------	----

Часть I

I. Польська окупація Галичини і міжнародне право	98
II. Польська окупація в Східній Галичині	105
III. Примушування українського населення до грошо- вих і особистих чинитьб для польської держави	115
IV. Убійства, знуцання, рабунки, арештування, интерну- вання, засуди	122
V. Табори полонених і інтернованих	128
VI. Нищення українського шкільництва	133
VII. Польська колонізація Східної Галичини	153
VIII. Польські проби фалшування волі населення	180
Закінчення	182

Часть II

I. Економічне винищування краю: ресквізиції, контри- буції і грабування	184
II. Арештування, биття, мордування і засуди	191

III. Арештування, грабежі, катування і вбивства на Бойківщині і Гуцульщині	201
IV. Табори полонених і цивільних інтернованих	216
<i>Додаток I. З мартірології учительства в рр. 1919 і 1920</i>	248
<i>Додаток II. Спис священників, інтернованих і арештованих в рр. 1919 і 1920 . . . . .</i>	259
Пояснення скорочень	265
Пояснення слів	267
Переклад польських фрагментів тексту	272

НАУКОВО-ПОПУЛЯРНЕ ВИДАННЯ

КРИВАВА КНИГА

Передрук видань 1919, 1921 років

Упорядник, автор передмови
Ярослав Радевич-Вишницький

Художник Петро Чабан

Президент фірми *Петро Бобик*
Головний редактор *Василь Іванюшин*
Технічні редактори *Свєген Гуштик, Леся Целехата*
Комерційний директор *Левко Клепак*

Здано до набору 24.01.94. Підписано до друку 16.05.94
Формат 60×84/16. Гарнітура Таймс. Папір друкарський № 2.
Друк офсетний. Ум. друк. арк. 16,28. Ум. фарбовідб. 16,51
Обл.-вид. арк. 22,19. Зам. № 55-4.

Видавнича фірма "Відродження"
293720, Дрогобич, вул. Т. Шевченка, 32, тел (03244) 2-17-94
Р/р 461432 в Агрпромбанку м. Дрогобича, МФО 325600

Львівська книжкова фабрика "Атлас"
290005, Львів-5, вул. Зелена, 20

К82 КРИВАВА КНИГА / Упорядник, автор передм. Я. Радевич-Винницький.— Передрук вид. 1919, 1921 рр.— Дрогобич: “Відродження”, 1994.— 274 с.

ISBN 5-7707-4786-2

Видання являє собою передрук “Кривавої книги”, яка вийшла двома частинами у 1919 і 1921 роках у Відні. Правопис оригіналів залишено без змін.

Матеріалами книги екзильний уряд УНР доводив світові, що Західна Україна не може залишитись у складі Польщі, бо це й надалі означатиме терор і етноцид з польської сторони та безкомпромісний опір з української. Однак рішенням переможців у першій світовій війні західні українці zostались єдиним народом колишньої Австро-Угорщини, якому відмовили у праві на самовизначення.

Книга адресована історикам, політологам, краєзнавцям, усім, хто цікавиться визвольними змаганнями українського народу.

К 0503020902-003 Без оголошення

94

ББК63.3(4Укр)6